

**СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ
В ІНТЕГРОВАНОМУ СУСПІЛЬСТВІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

**Матеріали VII Міжнародної
науково-практичної конференції
19 травня 2023 року**

**Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Миколаївський інститут розвитку людини
Миколаївський фаховий коледж
Департамент освіти і науки
Департамент соціального захисту населення
Миколаївської обласної військової адміністрації
Управління освіти Миколаївської міської ради
The Academy of Applied Science–Academy of Management and Administration in Opole
(Opole, Poland)
State Secretariat for Migration, Federal Department of Justice and Police
(Bern, Switzerland)
Миколаївський обласний Центр національно-патріотичного виховання, туризму
та краєзнавства учнівської молоді**

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ В ІНТЕГРОВАНОМУ СУСПІЛЬСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Матеріали VII Міжнародної науково-практичної
конференції 19 травня 2023 року***

м. Миколаїв

УДК371:378 ББК72+74 А43

Сучасні технології розвитку людини в інтегрованому суспільстві в умовах воєнного стану: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Миколаїв, 19 травня 2023 р. / За заг.ред. А.М. Старевої; упоряд. А.В. Завгородній, С.В. Кандюк-Лебідь, О.А. Шевченко. Миколаїв: МІРЛ та МФК Університету «Україна», 2023. 386 с.

Рецензенти:

Шапошникова Ю.Г. – доктор філософії в галузі психологічних наук, доцент, Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
Лагодієнко В.В. – доктор економічних наук, професор, Одеська національна академія харчових технологій

Випуск вміщує тези матеріалів із дослідження теоретико-методологічних засад інтеграції людини в суспільне життя, розвитку людини в сучасному суспільстві (правовий та соціально-комунікаційний аспекти), розвитку сучасних моделей та технологій супроводу осіб із інвалідністю, проблем неформальної та інформальної освіти в умовах інклюзії, підготовки та підвищення кваліфікації фахівців до роботи з людьми з особливими потребами; аналізу продуктивних сил економіки та сталого розвитку регіону. У виступах особлива увага приділялася прикладному характеру досліджень та їх впливу на поліпшення ситуації в означуваних проблемах.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів.

Розвідки друкуються в авторському варіанті. За достовірність поданих у них даних відповідальність несуть автори.

© Миколаївський інститут розвитку людини
Університету «Україна», 2023
© Миколаївський фаховий коледж Університету
«Україна», 2023

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1: ВОЄННИЙ СТАН ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

Говорова Тетяна	10
Рецепція європейських принципів у стандарти адміністративного права України	
Головін Віктор	12
Покращення системи державних гарантій зарубіжним інвесторам	
Думітру Маргарита	15
Процесуальні строки в умовах воєнного стану	
Ковальський Володимир	19
Підприємництво та право в умовах європейської інтеграції	
Корсун Оксана	21
Адміністративно-правовий статус корупції у закладах вищої освіти	
Мацуєв Микола	25
Деякі питання ювенальної юстиції в Україні	
Олійник Софія	27
Захист дітей від насильства внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів	
Половченя Алла	31
Зарубіжний досвід застосування медіації	
Старєв Олег	34
Нормативно-правове підґрунтя гуманітарної допомоги в Україні	

СЕКЦІЯ 2:

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ ЛЮДИНИ В СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОДИ

Дмітрієв Валерій	38
Взаємозв'язок емоційного інтелекту з соціально-психологічною адаптацією майбутнього психолога у закладі вищої освіти	
Єльніцька-Погибко Тетяна	41
Методи управління конфліктними ситуаціями у військовому середовищі	
Жижеря Ольга	44
Психологічні особливості само актуалізації в юнацькому віці	
Загоруєва Світлана	48
Психічне здоров'я людини як наукова проблема	
Карнаушенко Олена	51
Місце психологічних факторів у формуванні емоційного клімату в організації	
Коган Ірена	53
Селективність у міграції та виборі місця проживання серед українських біженців та внутрішньопереміщених осіб	
Кравченко Софія	59
Теоретичний аналіз поняття емоційна культура здобувача освіти - психолога	

Панкратєва Наталя	62
Теоретичний аналіз дослідження проблеми агресивної поведінки підлітків	
Pratka Alexander	65
Swiss practice of integration and psychological aid to refugees from warring countries	
Харченко Світлана	69
Основні методологічні підходи до формування та розвитку толерантності	
Юр'єва Тетяна	72
Проблема соціально-побутового орієнтування, як чинник успішної соціалізації дітей з СДУГ (синдром дефіциту уваги, гіперактивність) під час війни	

СЕКЦІЯ 3: РОЗВИТОК ЛЮДИНИ В ІНТЕГРОВАНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: КОМПЕТЕНТНІСНА ОСНОВА

Басмат Юлія	75
Арт-терапія як засіб корекційно-розвиткового впливу	
Бунчук Оксана	78
Вплив тривожності на емоційно-вольову сферу особистості здобувача закладу вищої освіти	
Горба Тетяна	81
Особливості викладання економічних дисциплін у вищій школі під час дистанційного навчання	
Dmytryk Anastasiya	84
Digital literacy as a condition for the competitiveness of youth in the 21 st century labor market	
Кандюк-Лебідь Світлана	88
Інклюзивна освіта у ЗВО як засіб інтеграції здобувачів освіти з інвалідністю у суспільство	
Мазур Валентина	90
До питання підготовки майбутніх практичних психологів	
Новосолова Аліса	93
Синдром емоційного вигорання, його структура, рівні та стадії	
Оксютович Леонора	95
Вплив рівня сорому на самоствалення особистості	
Присташ Світлана	98
Воєнний час та психічне здоров'я населення: проблеми та виклики	
Старєва Анна	101
Особливості розвитку людини в інтегрованому суспільстві в умовах воєнного стану: від суспільних наративів до наукового дискурсу	
Тулунжи Ірина	107
Теоретичні аспекти проблеми становлення життєвої перспективи в юнацькому віці	

Федорова Анастасія	110
Зміст реабілітації в контексті психологічної допомоги учасникам бойових дій	

**СЕКЦІЯ 4:
СУЧАСНІ МОДЕЛІ ТА ТЕХНОЛОГІЇ СУПРОВОДУ
ОСІБ ІЗ ІНВАЛІДНІСТЮ**

Hermans Olga	113
Teaching experience of children with psychophysical development disabilities	
Василик Ольга	116
Театралізовані ігри як засіб розвитку та збагачення емоційно-вольової сфери у молодших школярів	
Єрошенко Олена	119
Порушення фонематичного сприйняття у дошкільнят з порушенням слуху у сучасній логопедичній науці	
Кадуба Яна	122
Особливості використання учнями з особливими освітніми потребами інформаційно-комунікаційних технологій	
Казарьян Діана	125
Розвиток творчого мислення молодших школярів	
Корінецька Альона	128
Виявлення ресурсних можливостей роботи ІРЦ у кризових умовах	
Лосенко Оксана	131
Зміни психоемоційного стану дитини старшого дошкільного віку з порушенням мовлення через війну	
Лясота Марина	133
Створення безбар'єрного освітнього простору для осіб з особливими освітніми потребами	
Мельник Тетяна	136
Особливості допомоги батькам дітей з ООП при психолого-педагогічному супроводі	
Охріменко Вікторія	141
Деадаптивна поведінка розумово відсталих дітей	
Охріменко Оксана	146
Особливі освітні потреби дітей з розладами аутистичного спектру в інклюзивному середовищі	
Поклад Олена	149
Батьки як важлива частина команди супроводу дитини з особливими освітніми потребами	
Різун Лариса	151
Супровід осіб з інвалідністю в закладах освіти	
Свіргунова Олена	155
Особливості психічного та фізичного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями	

Татчина Катерина	159
Організація і проведення дидактичних ігор з розвитку зв'язного мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку	
Тупчієнко Тетяна	162
Психолого-педагогічні умови корекції інтелектуального розвитку молодших школярів	
Швець Анастасія	167
Теоретичні аспекти формування самооцінки у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення	

СЕКЦІЯ 5:

НЕФОРМАЛЬНА ТА ІНФОРМАЛЬНА ОСВІТА В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Галат Дар'я	170
Соціалізація: поняття, концепції та підходи	
Шуклін Олексій	173
Створення інклюзивного середовища: міжнародний правовий аспект	

СЕКЦІЯ 6:

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ І ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ФАХІВЦІВ ДЛЯ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Власов Володимир	176
Специфіка діяльності практикуючих психологів в умовах воєнного стану в Україні	
Нікора Анна	180
Методологічні підходи до фахової підготовки майбутніх фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в умовах інклюзії	

СЕКЦІЯ 7:

ОСВІТА Й ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ РІШЕННЯ

Буланча Ольга	183
Терапія через гру як засіб подолання стресу у дітей під час військового стану	
Волков Олександр	186
Психологічний захист військовослужбовців від бойового стресу	
Галат Дар'я	189
Війна в житті дитини: сприйняття та оцінка дійсності	
Гринєць Олексій	192
Кардіореабілітація: сучасні погляди	
Кобан Микола	195
Фізична терапія при переломах хребта	
Ковалюк Ілля	197
Інформаційне супроводження навчального процесу в закладах вищої освіти	
Корнієнко Андрій	199
Фізична реабілітація при травмах хребта	

Корогод Андрій	202
Мозковий інсульт: сучасні погляди на терапію	
Маслагіна Діана	205
Сучасні аспекти терапії при переломах	
Мец Олена	207
Особливості роботи зі страхами та тривожними станами дитини, що пов'язані з війною	
Настрадін Тетяна	210
Шляхи адаптації внутрішньо переміщених дітей до нових умов життя	
Неділько Юлія	213
Психолого-педагогічний супровід дітей з ООП в умовах воєнного стану	
Spivak Liubov	216
Psychological techniques for maintaining future psychologist's mental health in wartime	
Федюкіна Олена	219
Пошкодження хребта: особливості фізичної терапії	
Холодудькіна Марія	222
Онлайн-булінг як характерна ознака міжособистісного спілкування підлітків під час військового стану	
Чайченко Катерина	225
Профілактика постави засобом оздоровчого плавання	

СЕКЦІЯ 8:

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Антіпов Іван, Зубков Руслан	228
Оцінка розвитку інвестиційно-інноваційного спрямування регіону	
Бабенко Едуард, Зубков Руслан	231
Маркетингове середовище підприємства	
Барна Петро	234
Інвестиційний базис забезпечення сталого розвитку агропродовольчого виробництва	
Бергарт Едуард, Зубков Руслан	240
Маркетинг глобалізаційного середовища підприємства	
Белоглазов Сергій	243
Управління виробничими процесами підприємства на основі економіко-математичних моделей	
Вернигора Вікторія	247
Організаційний інструментарій ефективної реалізації кадрового потенціалу підприємства	
Виноградов Родіон	250
Показники оцінки трудового потенціалу підприємства	
Вихрестюк Олександр, Зубков Руслан	254
Елементи маркетингової стратегії підприємства	

Вишневська Людмила	257
Основні напрями та методи організації управлінської праці	
Гнатенко Євгенія	260
Проблеми та концепція розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності	
Гребеневич Роман	263
Критерії оцінки ефективності логістичного управління збутовою діяльністю підприємства	
Гручковський Віктор	266
Новітні імперативи інноваційності в туристичній сфері	
Гудков Сергій	269
Удосконалення системи фінансового забезпечення підприємств аграрної сфери	
Гуріна Олена	273
Комплексна модель управління ризиками цифрової безпеки	
Dmytryk Jaroslava	276
Housekeeping as an area of growth and development of every hotel	
Домбровська Людмила	278
Розробка політики формування та розподілу фінансових ресурсів підприємств ІТ-сфери	
Єрмоменко Тетяна, Зубков Руслан	283
Вдосконалення корпоративної культури підприємства	
Залевський Вадим	286
Сучасна парадигма мотивації праці державних службовців	
Зубков Руслан	289
Управління діяльністю підприємства в умовах війни	
Киричук Владислав	292
Інноваційність розвитку туристичної сфери України	
Клепиков Володимир	296
Математичні методи дослідження як складова управління соціально-економічним системами	
Коліщук Олена	298
Ефективне управління персоналом через запровадження інформаційних технологій банку	
Корінець Катерина, Зубков Руслан	302
Основні канали збуту банківських послуг	
Кравчук Олег	306
Інструменти підвищення інвестиційної привабливості агросфери регіону	
Мельник Олександр	310
Інформаційна безпека громадян в умовах воєнного стану	
Мисько Максим	313
Роль автоматизованої інформаційної системи при управлінні підприємством	
Мітковська Олена	315
Зміна підходу до підбору персоналу в АТ «Миколаївгаз» за сучасних умов, як об'єктивна реальність	

Новак Ярослав, Зубков Руслан	319
Цифровізація як стратегічний вектор забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств	
Олійник Олег	323
Механізм держави як чинник реформування суспільства і держави	
Осипчук Олександр	325
Автоматизована інформаційна система з моніторингу технологічних процесів на виробництві	
Петровських Артем	327
Ефективна мотивація персоналу підприємств готельної індустрії	
Polovchenia Diana	330
Il ruolo dell'italia nel processo di ripresa dell'Ucraina	
Пригода Юрій	332
Комп'ютерні комунікації торговельних компаній	
Пригородський Олексій	334
Фахові компетенції в системі відбору персоналу	
Резніченко В'ячеслав	338
Найважливіші компоненти управління якістю в індустрії гостинності	
Рібакова Оксана, Зубков Руслан	343
Інструменти застосування ребрендингу на підприємстві	
Рудик Сергій, Зубков Руслан	347
Мотиваційна політика банків в Україні	
Самойленко Анна, Гнатенко Євгенія	351
Бюджетування як самостійна функція управління підприємством	
Скупський Руслан	354
Регіональний вимір впровадження інновацій у розвиток туристичної індустрії	
Соломіна Марина	357
Формування системи економічної безпеки ТОВ «Фора»	
Старєв Дмитро	360
Управління підприємством готельно-ресторанного бізнесу в сучасних умовах	
Токарєв Олексій	363
Актуальні питання страхування під час війни	
Толмач Сергій	367
Система заходів щодо підвищення ефективності управлінського персоналу підприємства	
Guohe Qin	371
Ecoinnovation as the Basis for Forming Competitiveness in the Agricultural Sector	
Чепурна Вікторія	374
Технічні характеристики управління персоналом за умов розвитку штучного інтелекту	
Сеник Юрій	376
Методи матеріальної мотивації працівників як один з елементів підвищення продуктивності виробничої лінії	

Виступ-вітання

президента П.Таланчука учасникам VII Освітнього форуму з міжнародною участю «Молодь як ресурс модернізаційної стратегії держави»

ВІЙНА В УКРАЇНІ – ВИКЛИК УСЬОМУ ЦИВІЛІЗОВАНОМУ СВІТУ

Вітаю учасників та організаторів освітнього форуму з міжнародною участю «Молодь як ресурс модернізаційної стратегії держави».

Складність сьогодення ми відчуваємо всім своїм єством. З одного боку точиться війна, що розпочалася в лютому 2014 року. Розпочалася не нами – сусідньою країною – росією і, яка продовжилася широкомасштабним вторгненням та кривавими безчинствами над мирними громадянами у 2022 та 2023 роках. З іншого боку – мене огортає гордість і радість за нашу молодь, яка мужньо й віддано встала на захист національних інтересів й свободи своєї Батьківщини.

Війна ця безпрецедентна у багатьох вимірах. Вона спровокувала інтенсивні процеси масового перетворення українців в недругів Росії як держави, так і росіян як етносу.

Зараз у мільйонів російськомовних і руських людей України, я вже не кажу про щирих українців, більше ніколи не повернеться язик назвати росіян братським народом. В рамках політкоректності прийнято говорити, що ми ненавидимо тільки Путіна, а росіяни – це інша справа. Але це не правда! Тому що Путін – це суть російського менталітету, матеріалізована національна ідея московітів. Він викликав патріотичне збудження тим, що повинно було визвати в суспільстві сором і огиду.

«Київ – мати городовуских», а він, шалапутін, цю матір гвалтує! А ви, русня, день вашого морального падіння перетворили на день тріумфу. Підла окупація частини території «братської» країни у ваших головах виглядає як велика перемога, якою треба гордитися. На вашій совісті тисячі людських жертв, в тому числі і немовлят, які прожили декілька днів після народження, десятки сотень знищених освітніх і медичних закладів, житлових будинків й громадських споруд, заводів, фабрик, аграрних комплексів, матеріальний ущерб, що наближається до 1 трлн. дол. США – далеко не повний і не завершений перелік діянь в Україні «старшого брата». Ви радієте смертям людей, яких ви називали братським народом!

І за це ми презираємо не тільки шалапутіна. Ми презираємо всю росію і тих 90% москалів, тобто всіх путлозоїдів, які вирячивши очі, кричать «Крим – наш!». Цей слоган, як наркотик, затьмарює вашу свідомість. Ми добре пам'ятаємо уроки історії, коли в різні періоди окремі деструктивні сили будили і нарощували мракобісся в німцях, французах, італійцях, хорватах, сербах тощо. І ми знаємо, що настане час і вам буде дуже соромно за те, що ви брали участь у цьому «победобесії». Можливо українці навіть спробують вас зрозуміти. Але пробачати вас і подолати своє презирство до вас ми уже ніколи не зможемо. Навіть якщо ви розкаєтесь.

40 мільйонів українців, потужний інтелектуальний шматок людства ви навіки відгородили від себе прірвою.

Війна московії проти України це не просто війна між двома країнами.

Війна в XXI столітті – це виклик усьому цивілізованому світу! Повномасштабна війна, яку розпочала проти нашої держави агресивна росія, змусила багатьох наших громадян покинути власні

домівки та робочі місця, перетворившись на біженців. Хтось став внутрішнім переселенцем, а хтось був вимушений шукати прихистку у сусідніх чи далеких дружніх державах. Тисячі українців загинули від рук рашистів – і це найбільша наша втрата.

Як це не дивно, але Україна своїм горем втрачених дітей, загублених доль та зруйнованих міст і сіл, водночас – зі своєю жагою перемогти ворога, об'єднала увесь світ в єдиній тузі та бажанні побороти зло. На тлі страшної реальності лідери проукраїнської коаліції міжнародних організацій та західних держав продовжують демонструвати підтримку України. Крім сигналів політичної та дипломатичної підтримки, здійснюються проекти реальної гуманітарної та військової допомоги нашій державі.

Попри потуги кремля, переважна більшість європейців та США продовжують підтримувати санкції проти росії, а також виступають за продовження збройної підтримки України.

Україна сьогодні, як це не пафосно звучить – центр світу, тут відбуваються головні події, тут головна політична арена всього світу, і ми маємо безпрецедентну підтримку в тому, що сьогодні тут відбувається й визнання правоти нашої боротьби. Посилюється міжнародний тиск на росію, триває ізоляція агресорки від цивілізованого світу.

Світ докорінно змінюється, як змінилися й самі українці: їхні цінності, світогляд, мислення. Миколаївці тотально заговорили українською солов'їною. І я радію від цього.

І хоча у більшості з нас змінилася світоглядна парадигма: від сталого розвитку до парадигми виживання, ми, як ніхто інший зрозуміли всю жагу життя та на собі відчували ті катастрофічні ризики, що несе за собою війна й світові конфлікти. Ми навчилися виживати

і ми не розучилися мріяти й планувати. Вже є плани відновлення постраждалих об'єктів економіки та інфраструктури, протягнули руку допомоги країни-партнери. Чому це відбувається? Та тому що вони бачать той напрямок, який чітко обрали для себе українці – демократія, свобода, незалежність, європейські загальнолюдські цінності.

Ми цю війну виграємо! Це не бравада, а факт, який визнають і наші донедавна скептично налаштовані союзники. Ще не знаємо, коли буде цей великий День Перемоги, але він точно буде!

Закінчиться війна. А що далі? Далі нас чекають інші випробування: продовження боротьби із внутрішньою корупцією, і з економічними проблемами й розрухою, з бідністю, безробіттям, довга робота з психологічним та фізичним здоров'ям населення, та ще багато з чим, що виведе Україну в світовій простір багатих не тільки духом, але й соціальним та економічним статусом країни.

Україна вже вразила всіх: і ворогів, і друзів, і саму себе! А ви шановні здобувачі, продовжуєте вражати нас своїми прикладами сміливості й мужності на полі бою, будучи студентами нашого університету й, водночас - військовими Збройних сил України, зразками людяності й невтомної волонтерської праці в тилу. Ще раз переконуюсь, що наша молодь – це найпотужніший резерв держави, її гордість та сила.

Бажаю вам усім успіху, Перемоги й практичної реалізації усіх ваших наукових задумів та академічних планів.

Слава Україні! Смерть ворогам!

ВОЄННИЙ СТАН І ПРАВА ЛЮДИНИ

Тетяна Говорова,
здобувачка освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 081 Право
Миколаївського інституту розвитку людини
Університету «Україна»
Науковий керівник: канд.юр. наук А.Б. Половченя

РЕЦЕПЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИНЦИПІВ У СТАНДАРТИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Обґрунтовано необхідність адаптації принципів національного адміністративного права до європейських стандартів.

Ключові слова: принципи адміністративного права, європейські стандарти, правові системи, адаптація законодавства.

Органічною складовою євроінтеграційного процесу є адаптація законодавства України до законодавства ЄС, що передбачає сприйняття правових стандартів, серед яких важливе місце посідають стандарти адміністративного права.

Сучасне розуміння європейських принципів адміністративного права, що фактично є європейськими стандартами адміністративного права, сформувалося під впливом процесів конвергенції адміністративних систем, які стали домінантою їх еволюційного руху. Прагнення до руху в напрямку європейських стандартів на українському адміністративному просторі знайшли відбиття в Концепції адміністративної реформи в Україні, яка сформулювала його мету – поетапне створення такої системи державного управління, що забезпечить становлення України як високорозвиненої, правової, цивілізованої європейської держави з високим рівнем життя, соціальної стабільності, культури та демократії.

У правових системах європейських країн принципи, що встановлюють стандарти адміністративного права, об'єктивуються по-різному. Вони можуть міститися в розрізненому вигляді в різних нормативних актах (конституціях, парламентських актах, законах і підзаконних актах, судових актах тощо).

До таких належать Австрія (з 1925 року) Болгарія (1979), Данія (1985), Німеччина (1976), Угорщина (1957), Голландія (1994), Польща (1960), Португалія (1991) та Іспанія (1958).

Європейські принципи адміністративного права структуруються за такими групами: 1) достовірність і передбачуваність (правова визначеність); 2) відкритість і прозорість; 3) підзвітність; 4) результативність та ефективність.

Кожна з цих груп включає сконцентровані за родовими ознаками конкретні принципи. Наприклад, принципи верховенства закону, адміністрування через закон, правової компетенції, співмірності приводять в дію механізм достовірності і передбачуваності, принципи процесуальної справедливості забезпечують прийняття рішень на підставі справедливості щодо будь-якої особи, яка підпадає під їх дію. Відкритість припускає, що адміністрація доступна для зовнішньої ретельної перевірки, а прозорість – що після ретельного огляду адміністрація буде «видна наскрізь» для докладної перевірки та нагляду. Відкритість і прозорість дозволяють будь-якій особі, щодо якої відбуваються дії адміністрації, знати підставу такої дії, а також спрощують проведення зовнішньої перевірки адміністративного впливу з боку вищих наглядових органів.

В адміністративному праві існує кілька видів практичного застосування цих принципів. Так, адміністративні дії мають бути обґрунтовані і здійснені належними компетентними органами державної влади. Широка громадськість мусить мати доступ до державних реєстрів. Представники органів публічної влади зазвичай мають ідентифікувати себе перед громадськістю. Публічні службовці мусять дотримуватися певних обмежень щодо прибутків від приватної діяльності, інформація про які підлягає розкриттю, а самі прибутки мають бути попередньо схвалені. Для реалізації принципу відкритості особливо важливим є зобов'язання органів державної влади вказувати причину прийняття своїх рішень.

Перераховані вище принципи можна знайти в адміністративному праві

всіх європейських держав. Хоча державні адміністрації в європейських державах становлять собою древні структури, вони постійно адаптувалися до сучасних умов, включаючи членство в ЄС, яке еволюціонує саме по собі.

Українські дослідники європейських принципів адміністративного права [2] виокремлюють широке і вузьке розуміння європейських принципів адміністративного права, ретельно досліджують джерела нормативного закріплення європейських принципів адміністративного права, визначають провідну роль принципу верховенства права.

До сучасних джерел нормативного закріплення європейських принципів адміністративного права відносять договори про заснування ЄС та європейських співтовариств; Хартію основних прав Європейського Союзу; рішення Європейського суду справедливості (м. Люксембург); законодавство ЄС; національне право, що застосовується до діяльності публічних адміністрацій; Європейський кодекс належної адміністративної поведінки.

Література:

1. Шварце Дж. Адміністративне право під впливом Європи: про конвергенцію адміністративних законів держав-членів ЄС. Лондон: Sweet & Maxwell, 1996. 840 с.
2. Пухтецька А.А. Європейські принципи адміністративного права та Європейський адміністративний простір. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. 88 с.

Віктор Головін,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 081 Право
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник: канд.юр. наук А.Б. Половченя

ПОКРАЩЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНИХ ГАРАНТІЙ ЗАРУБІЖНИМ ІНВЕСТОРАМ

Розглянуто систему державних гарантій зарубіжним інвесторам, які стимулюють покращення інвестиційного клімату в Україні.

***Ключові слова:** державні гарантії, іноземні інвестиції, стандарти оцінки проектів, вдосконалення правової бази.*

У цілому, покращення системи державних гарантій потребує

комплексного підходу та врахування багатьох факторів, таких як економічні тенденції, інтереси інвесторів, досвід міжнародних партнерів та інші. Забезпечення стабільності та надійності системи державних гарантій є важливим елементом взаємодії між урядом та приватним сектором, який дозволить залучити більше інвестицій та сприятиме економічному зростанню країни.

Крім того, покращення системи державних гарантій також може включати в себе:

- Розвиток механізмів оцінки ризику та кредитного скорингу проектів, це може зменшити ризик для інвесторів та допомогти урядовим органам забезпечити виконання проектів, для яких надається гарантія.
- Розробка прозорих критеріїв для відбору проектів та підвищення стандартів оцінки проектів, це може допомогти зменшити ризик для держави та збільшити ефективність використання грошових коштів.
- Посилення співпраці з міжнародними фінансовими інституціями та міжнародними партнерами може допомогти залучити більше іноземних інвесторів та забезпечити доступ до новітніх технологій та практик.
- Забезпечення ефективного моніторингу та оцінки реалізації проектів, для яких надається державна гарантія, може допомогти уникнути корупційних схем та забезпечити виконання проектів у відповідності з умовами гарантії.
- Підвищення обізнаності та інформованості про систему державних гарантій серед потенційних інвесторів та громадськості, це може сприяти залученню нових інвестицій та збільшенню довіри до системи гарантій [1].

Усі ці заходи можуть покращити ефективність системи державних гарантій та забезпечити більш ефективне використання грошових коштів, які виділяються на розвиток економіки. Однак, варто зазначити, що покращення системи гарантій є постійним процесом, котрий потребує не лише розробки та впровадження нових інструментів, але й постійного моніторингу та оцінки їх ефективності, а також адаптації до змін у ринкових та економічних умовах.

Крім того, важливо забезпечити прозорість та відкритість у роботі системи державних гарантій, щоб уникнути корупційних ризиків та забезпечити довіру до системи. Для цього можуть бути використані різні інструменти, такі як публічна звітність, доступ до інформації про проекти та їх виконання, участь громадських організацій у моніторингу тощо.

Також важливо звернути увагу на вдосконалення правової бази, що регулює діяльність системи державних гарантій, а також на підвищення кваліфікації працівників, які займаються роботою з інвесторами та проектами.

Нарешті, необхідно розглядати систему державних гарантій не лише як інструмент залучення інвестицій, але й як складову ефективної державної політики розвитку економіки, яка повинна враховувати не тільки економічні, але й соціальні та екологічні аспекти. Такий підхід може допомогти забезпечити сталий та збалансований розвиток економіки та суспільства в цілому.

Покращення системи державних гарантій можливе за умови комплексного підходу та врахування різноманітних аспектів, які впливають на її ефективність. Важливо забезпечити прозорість, відкритість та довіру до системи, розвивати механізми оцінки ефективності, вдосконалювати правову базу та підвищувати кваліфікацію працівників, які займаються роботою з інвесторами та проектами. При цьому необхідно розглядати систему державних гарантій не тільки як інструмент залучення інвестицій, але й як складову ефективної державної політики розвитку економіки, яка враховує різні аспекти, включаючи соціальні та екологічні [2].

Отже, покращення системи державних гарантій передбачає розвиток нових інструментів, вдосконалення механізмів моніторингу та оцінки ефективності, забезпечення прозорості та відкритості, достатнього рівня фінансування та взаємодії між різними рівнями влади та організаціями.

Література

1. Закон України «Про державні гарантії іноземним інвесторам» від 18 вересня 1991 року № 157/91-ВР (дата останнього звернення 31.03.2023).;

2. Закон України «Про державні гарантії повернення коштів іноземним інвесторам» від 16.09.1999 № 995-XIV. (дата останнього звернення 21.04.2023).

Маргарита Думітру,
головний державний інспектор відділу
супроводження судових спорів щодо
банкрутства та стягнення заборгованості
управління по роботі з податковим боргом
ГУ ДПС у Миколаївській області;
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 081 Право
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розглянуто питання процесуальних строків в умовах воєнного стану.

Ключові слова: правосуддя, воєнний стан, строки, судоустрій.

Відповідно до ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України «своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ є одним із основних завдань цивільного судочинства» [1]. Цьому завданню разом з іншими покликані слугувати й процесуальні строки, які встановлюються судом або законом для здійснення тих або інших процесуальних дій.

У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод статтею 6 гарантується право кожній фізичній або юридичній особі на розгляд судом справи упродовж розумного строку [2].

Проте, дотримання розумності строків у деяких випадках є неможливим, що викликає суттєві труднощі і ускладнює ефективність судового розгляду. У зв'язку з введенням 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану вкрай складно повноцінно забезпечити право осіб на судовий захист.

Формально введення воєнного стану не впливає на процес здійснення судочинства. Зокрема, відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється [3]. Водночас, як показує

практика, забезпечити безперебійну роботу судів в період війни неможливо. Особливо у містах, де ведуться активні бойові дії.

Наразі, розгляд справ, які не є невідкладними, відкладається або ж знімається з розгляду. Як правило, суди відкладають розгляд справи незалежно від того чи надходило від сторін клопотання про відкладення справи, оскільки значна кількість учасників судових процесів не завжди мають змогу подати таку заяву або не можуть прибути до суду у зв'язку з небезпекою для життя.

Відповідно, пропущення процесуальних строків стало доволі частим явищем. Отож, для усунення незручностей, пов'язаних із пропуском цивільних строків чи їх закінченням, процесуальним законом передбачено їх поновлення чи продовження.

Як зазначає С.С. Бичкова, поновлення строку – це відновлення первісного строку для вчинення певної процесуальної дії, якщо його було пропущено з причин, які суд визнав поважними. Для вирішення питання про поновлення процесуального строку дуже важливе значення має поважність причин, унаслідок якої він був пропущений. Поважною є причина, що об'єктивно унеможлиблювала або ускладнювала вчинення певної процесуальної дії у визначений строк; зокрема, це може бути тимчасова непрацездатність, службове відрядження, стихійне лихо тощо. Однак визнання причини поважною залежить тільки від розсуду суду [4].

Постає питання чи вважається введення воєнного стану в Україні поважною причиною для поновлення строків у цивільному судочинстві.

Для врегулювання даного питання Рада Суддів України (надалі – РСУ) прийняла ряд важливих рішень, які регулюють порядок вчинення судочинства під час воєнного стану.

02.03.2022 РСУ на своєму сайті опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану, в яких зазначається, що процесуальні строки по можливості продовжуються щонайменше до закінчення воєнного стану [5].

Фактично рада суддів визнала воєнний стан поважною причиною, яка вважається об'єктивною, для поновлення процесуальних строків.

Окрім цього, якщо розглядати можливість звернення до суду з позовом після закінчення дії та території України воєнного стану, відповідно до пункту 19 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» Цивільного кодексу України у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану строки, визначені статтями 257-259, 362, 559, 681, 728, 786, 1293 цього Кодексу, продовжуються на строк його дії [6].

Тобто, за загальним правилом у конкретних випадках, така позовна давність продовжується на строк дії воєнного стану, і позивач має право звернутися з таким позовом після закінчення дії воєнного стану.

Також, варто звернути увагу на те, що Верховна Рада України 03.03.2022 року внесла зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів.

У новій редакції ч. 7 ст. 147 Закону передбачено можливість забезпечення належного функціонування судової влади у випадку виникнення надзвичайних обставин – «у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді» [7].

Така можливість також гарантує право кожній особі на своєчасний розгляд справи судом, поновлення або продовження відповідного строку.

Однак, варто враховувати всі можливі обставини пропуску строку у сукупності, оскільки факт збройної агресії проти України та введення воєнного стану може у деяких випадках не бути безумовною підставою для поновлення строку. Наприклад, поважними підставами вважаються: якщо суд тимчасово припинив роботу, якщо окупована територія місця проживання особи,

внутрішнє переміщення особи, якщо особа вимушено виїхала закордон, вступ до сил територіальної оборони, ЗСУ.

Для того аби визнати поважною дану підставу слід брати до уваги порядок функціонування суду, територіальне місцезнаходження суду, активність бойових дій, ризики стосовно життя особи.

Отже, можемо констатувати, що введення воєнного стану на території України послугувало причиною внесенню певних змін до цивільно-процесуального законодавства. Хоча, тяжко стверджувати, що зі зміни є досконалыми і ми можемо бачити суттєві прогалини, особливо, щодо строків здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану. Та попри всі недоліки та необхідність доведення поважності причин строку у кожному випадку, суди здебільшого адекватно підходять до питання про поновлення процесуального строку з огляду на існування реальної небезпеки для життя учасників процесу на всій території України.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18.03.2004. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 40-41, 42, ст. 2.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: з поправками, внесен. відповідно до положень Протоколів №№ 11 та 14 з Протоколами №№ 1, 4, 6, 7, 12 та 13. *Право України*. 2010. № 10
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 28 Ст. 26.
4. Цивільне процесуальне право України: навч. посібник / Бичкова С.С., Бобрик В.І., Ізарова І.О. та ін.; за ред. С. С. Бичкової; 2-е вид., доп. і перероб. Київ: Атіка, 2017. 404 с.
5. Рада суддів України. URL: <http://rsu.gov.ua/>.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44
7. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 02.06.2016. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 31. Ст.545

Володимир Ковальський,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 081 Право
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ПРАВО В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Розглянуто стан та перспективи розвитку економіки, підприємництва та право в умовах європейської інтеграції.

***Ключові слова:** Європейська інтеграція, адаптація, зона вільної торгівлі, модернізація, інституціональна система, нормотворення.*

Європейська інтеграція – це процес реформування національних інститутів і систем під впливом європейської інтеграції, їх пристосування до вимог вільного руху товарів, людей, послуг та капіталу, інтенсивного співробітництва фінансового, банківського та інших секторів включно із освітнім та науково–дослідним [1 с.78].

Як цивілізована європейська держава, що твердо стала на позиції демократії та ринкової економіки, Україна не може існувати ізольовано від світових і європейських господарських процесів. Європейська інтеграція і членство в ЄС є стратегічною метою України. Адже це є найкращим способом реалізації національних інтересів – побудови економічно розвинутої і демократичної держава, зміцненню позицій у світовій системі міжнародних відносин. Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки та модернізації вітчизняних підприємств подолання технологічної відсталості, отримання фінансових ресурсів для розвитку економіки залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, підвищення якості життя громадян, поліпшення системи охорони здоров'я, зміцнення верховенства права тощо.

Невід'ємною складовою Угоди є поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі Україна ЄС (ЗВТ), що стане інструментом економічної

інтеграції. Поглиблена зона вільної торгівлі передбачає лібералізацію торгівлі як товарами так і послугами; лібералізацію руху капіталів та до певної міри – руху робочої сили.

Підписання угоди про всеохоплюючу зону вільної торгівлі стане потужним стимулом для економічного зростання країни. З цією метою планується наблизити законодавство, норми та стандарти України до європейських. Це дозволить уніфікувати значну частку правового простору двох сторін та усунути нетарифні (технічні) бар'єри у торгівлі, забезпечити розширений доступ до внутрішнього ринку ЄС для українських експортерів і навпаки – європейських експортерів до українського ринку. В той же час, поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі сприятиме модернізації та інтеграції з ЄС [2 с.195].

Отже, для України інтеграція до Євросоюзу – це рух держави до стандартів реальної, діючої демократії та цивілізованого, соціально орієнтованого ринкового господарства. Приєднання України до нової Угоди про асоційоване членство з ЄС відкриває нові перспективи: створення зони вільної торгівлі, доступ до ринку з 500 мільйонами споживачів, а також за короткий період подвоєння українського експорту до Європейського Союзу. Така співпраця надає Україні прагматичний прогрес, стабільність і добробут суспільству. Тобто, поглиблюючи співпрацю політики добросусідства країни ЄС визнають Україну як європейську країну, яка поділяє спільну історію та спільні цінності з цими країнами, а також визнає її європейські прагнення. Європейська інтеграція стане визначальним чинником і міжнародної діяльності України, і її внутрішньої політики на тривалу перспективу, забезпечить зміцнення безпеки та позитивне ставлення до України з боку інших держав світу. Європейський вибір відкриває нові перспективи для співробітництва України з розвиненими країнами континенту, економічного розвитку, соціального й інтелектуального прогресу, зміцнення позицій держави в міжнародній системі координат [3 с.205].

Водночас, у процесі зближення України з ЄС неминуче діятимуть і негативні фактори євроінтеграції. Серед них: неспроможність нести фінансовий тягар внесків до ЄС; зростання конкуренції з боку фірм країн-членів ЄС у процесі лібералізації і збільшення відкритості національної економіки, що супроводжуватиметься ліквідацією неконкурентоспроможних підприємств із негативними соціальними наслідками. Однак, потенційні переваги європейської інтеграції суттєво перевищують можливі втрати і ризики, що було переконливо доведено досвідом усіх європейських країн, які обрали цей шлях.

Література

1. Тодика Ю.М. Конституція України: проблеми теорії та практики. Харків: Факт, 2000. 608 с.
2. Мочульська М., Семків В. Тенденції розвитку правової доктрини в контексті інтеграції та конвергенції правових систем. *Instytut Prawa, Administracji i Zarządzania, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego*. S.194-203.
3. Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власність від 02 грудня 2004 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e50#Text

Оксана Корсун,
здобувачка освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 081 Право
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС КОРУПЦІЇ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглянуто питання корупції, її причини та наслідки, визначено пропозиції щодо профілактики корупції, обґрунтовано необхідність формування стратегії і тактики антикорупційної діяльності в системі вищої освіти.

Ключові слова: корупція, сутність, причини, наслідки, профілактика, стратегія, тактика, антикорупційна діяльність, вища освіта.

Вища школа не ізольована від суспільства, і сподіватись на те, що в корумпованому суспільстві може існувати некорумпована освіта, наївно.

Корупція споконвічно була однією з найболючіших соціальних хвороб будь-якого суспільного організму; вона є, по суті, таким же давнім явищем, як і сама влада. Утім, ознакою всіх розвинених цивілізацій було суттєве зменшення рівня корупції в усіх державних органах і, відповідно, – її розповсюдження

відчувалось у менш розвинених суспільствах. Корупція, будучи явищем похідним від негативних особистісних рис, виступає все ж проблемою суспільного масштабу. І тому шлях до подолання цього негаразду лежить через площину перетворень у публічній сфері, у тому числі через сувору регламентацію відповідальності правопорушників та створення інших юридичних передумов недопущення корупційних дій, а не лише шляхом морального осуду таких вчинків [1, 145].

Корінь усіх проблем людини, як вважають психологи, в її вихованні. Одним із середовищ, в якому відбувається становлення особистості, є вищий навчальний заклад. Більшість вищих навчальних закладів України є корумпованими, що підтверджують численні факти. Молоді люди, які пройшли скрізь корумповану систему освіти, у подальшому будуть користуватися принципами корупції у своєму житті, вважатимуть їх нормальними засобами вирішення справ, навчатимуть цьому своїх дітей, тим самим створюючи своєрідне замкнене коло у державі.

Безперечно, всебічне осмислення проблеми корупції, мобілізація органів влади й громадянського суспільства на протидію корупції, розроблення політичної стратегії – це актуальні питання суспільної науки й практики з модернізації України. Досвід не тільки України, а й інших країн світу переконує, що ефективно протистояти корупції неможливо лише шляхом здійснення фрагментарних заходів на різних напрямках. Занадто пов'язані політичні, економічні, правові, моральні, психологічні проблеми, які живлять це явище. Потрібен комплексний підхід в аналізі цього явища й антикорупційній політиці [1, 146].

Головні причини корупції у вищій освіті - низький рівень оплати праці при одночасному великому обсязі навантаження, недостатні можливості для самореалізації високоосвічених людей призводять до спокуси поповнити свій бюджет шляхом академічної корупції.

У руслі сучасного розвитку корупції у вищих навчальних закладах

основна проблема полягає в не усвідомленні студентами норми, за якої несуть відповідальність не лише ті, хто отримує чи вимагає хабара, а й ті, хто його пропонує.

Багато європейських країн стикаються з корупцією в освітній сфері. Зазвичай, це пряме вимагання грошей або те, що у нас називається «відкатами» за послуги – кейтеринг, замовлення майна тощо. Одночасно українська проблема – корупція на іспитах – аналогів в світі не має. Це пов'язано з тим, що у розвинених країнах службовець, який бере хабар, будь це викладач або, наприклад, поліцейський, ризикує втратити не стільки місце роботи, скільки високі соціальні гарантії у разі втрати працездатності або виходу на пенсію.

Цікаво, що проявом корупції у цивілізованих країнах вважається також списування і плагіат. Більше того, саме ці явища є основною турботою, «корупційними пріоритетами» в США і Західній Європі. «Нам би їхні проблеми!» – може подумати кожен, хто стикався з корупцією у вітчизняній вищій школі. І матиме рацію. Навіть якщо взяти лише один аспект прояву корупції - хабарництво, поширеність його в нашій вищій школі вражає [2, 19].

В Україні також розповсюджено явище, коли працівник, помічений у корупційних відносинах звільняється, але через деякий час поновлює свою професійну діяльність в рамках іншого закладу, підприємства, відділу тощо. Для протидії такій тенденції згідно з Законом України «Про засади запобігання та протидії корупції» складається єдиний реєстр осіб, притягнутих до відповідальності за отримання чи давання хабара. Однак, було б доцільним і додаткове підсилення відповідальності осіб, занесених до реєстру. Наприклад, підкупленого викладача потрібно позбавляти права викладання довічно [3].

Сфера державної вищої освіти через відсутність належного державного фінансування перетворилась на сферу послуг і заробітку коштів для існування. Комерційний прийом – це фактично єдине джерело отримання коштів на утримання матеріальної бази, придбання літератури, оснащення лабораторій, що вже багато років не фінансується державою. Приватні ж заклади, особливо

регіонального рівня, що формувались під гаслом елітної освіти, стали просто джерелом заробітку грошей для їх засновників. Зростання приватного сектору ліцензійної та акредитаційної системи. Неконтрольоване зростання приватних вищих навчальних закладів та особливо їх підрозділів, філій, так само, як і підрозділів державних ЗВО на периферії, знизили авторитет вищої освіти та її дипломів. Відтепер в Україні існує велика кількість приватних ЗВО, у яких диплом отримати дуже легко, проблеми прийому до таких навчальних закладів не існує. Вони у більшості випадків процвітають, не обтяжуючи себе проблемами розвитку матеріальної бази, спорудженням гуртожитків, розвитком соціальної й культурної сфери тощо.

Боротьба з корупцією у вищій освіті – нагальна проблема сьогодення. Якщо ці процеси будуть зростати, нація втратить своє майбутнє. Якщо університет не в змозі сформувати у студентів такі риси, як чесність, порядність, якщо можна придбати за гроші оцінку і диплом, то такі ж самі принципи будуть привнесені такими «фахівцями» і майбутніми керівниками в усі сфери суспільства.

Таким чином, боротьба з корупцією повинна здійснюватись не на словах, а на ділі, на всіх рівнях державної влади та управління. Університет, як і вся нація, потребує ефективного громадянського суспільства.

Література

1. Піщуліна О. Корупція у вищій освіті. *Прозорість і корупція в системі вищої освіти України*: зб. матеріалів конф. (21-22 листоп. 2017 р., м. Львів). Київ, 2017. С. 145-146.
2. Кіпень В. Викладачі, студенти і абітурієнти про ненормативні відносини і корупцію у вищих навчальних закладах (соціологічний зріз). *Прозорість і корупція в системі вищої освіти України* : зб. матеріалів конф. (21-22 листоп. 2018 р., м. Львів). Львів., 2018. С. 18-20.
3. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 № 3206-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>

Микола Мацуєв,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 081 Право
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Розглянуто питання державного врегулювання на проблему підліткової злочинності.

Ключові слова: правосуддя, неповнолітні, ювенальна юстиція, підліткова злочинність.

Правосуддя щодо неповнолітніх має бути складовою частиною процесу національного розвитку кожної країни. Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1]. Тому суди повинні враховувати вимоги міжнародних правових актів, зокрема тих, які стосуються здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх. У міжнародно-правових актах наголошується на необхідності особливого захисту дітей та підлітків. Наприкінці минулого сторіччя Україна підписала договір, за яким взяла на себе обов'язок використовувати Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»).

У іншому важливому міжнародному документі – Конвенції про права дитини – прийнятому 44-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН 1989 і ратифікованому Верховною Радою України у 1990р. міститься гуманне положення щодо застосування до неповнолітнього міри запобіжного заходу. Відповідно до ст. 37 Конвенції «арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюється згідно із законом та використовується лише як крайній захід і протягом якомога коротшого відповідного періоду часу» [2, с 87].

Україна має власну історію розуміння того, що молодь має різні потреби у порівнянні з дорослими. В 1897 році, коли Україна знаходилася в складі російської імперії, існував закон «Про зміну форм та обрядів судочинства у

справах про злочинні діяння малолітніх та неповнолітніх, а також за закоположень про їх караність». Крім того, існували спеціалізовані суди для молодих людей, які порушили закон, їх називали «дитячими судами». «Дитячі суди» було суто місцевими ініціативами, їх діяльність регулювалася місцевими правовими актами, вони створювалися за рішенням органів місцевого самоврядування та фінансувалися з бюджету територіальної громади.

Рівень підліткової злочинності в Україні є доволі високим. Кожного року, близько 22 000 дітей віком до 18 років вступають у конфлікт з законом. Більше 8000 дітей по всій країні засуджені за злочини на підставі норм Кримінального Кодексу України, більше 1400 дітей відбувають покарання у виховних колоніях. Багато з них вже мали попередні судимості. Незважаючи на те, що українське законодавство передбачає спеціальні заходи щодо осіб, які вчинили злочини у віці до 18 років, ще багато чого має бути зроблено для створення комплексної системи юстиції, здатної ефективно попереджувати підліткову злочинність і забезпечувати реабілітацію неповнолітніх правопорушників.

На сьогодні молоді люди в Україні відбувають тривалі терміни ув'язнення за злочини середньої тяжкості або тяжкі, при цьому середній термін складає 4 роки. За вчинення злочинів невеликої тяжкості, суди можуть призначати покарання, не пов'язані з позбавленням волі. У таких випадках підлітки часто отримують умовний вирок з недостатнім або повністю відсутнім подальшим наглядом. Багато з них стають на шлях злочинності у майбутньому і вчиняють більш серйозні правопорушення.

З цієї мети, щодо належного виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань у частині забезпечення дітям особливого піклування та допомоги з боку держави, реалізації положень Конституції України щодо визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності найвищою соціальною цінністю, забезпечення кожній людині права на вільний розвиток своєї особистості, а також з огляду на рівень дитячої злочинності було видано указ «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні»

від 24 травня 2011 року № 597/2011, та розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» від 12 жовтня 2011 року № 1039-р [3].

Ці документи визначають державний підхід до реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх та відповідних установ з метою більш ефективного попередження злочинності серед неповнолітніх і реагування на їхні потреби, через навчання неповнолітніх усвідомлювати відповідальність за скоєні ними правопорушення та одночасного надання їм другого шансу зробити кращий вибір у майбутньому.

Саме тому, з правового погляду, існування спеціальної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх жодним чином не пливає на здійснення батьками їхнього права на виховання дитини та не обумовлює втручання держави у сімейні справи. Натомість така система надає можливість державі реагувати на проблему підліткової злочинності більш ефективно, шляхом зосередження зусиль на реабілітації неповнолітніх з метою профілактики майбутніх правопорушень і захисту суспільства [4].

Саме тому зважаючи на вище наведений матеріал наслідки виконання завдань з розвитку кримінальної юстиції є більше позитивними ніж негативними. Хоча й може існувати загроза рецидиву з боку неповнолітніх правопорушників.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Ткаченко В. Основні засади пенітенціарної політики щодо неповнолітніх. *Юридична Україна*. Київ, 2017. № 7. С. 87.
3. Указ Президента України «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів». Київ: 2008. № 311/2008
4. Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні»: Київ: 2011. № 1039-р.

Софія Олійник,
здобувачка освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 081 Право
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД НАСИЛЬСТВА ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ ТА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Розглянуто сучасний стан захисту дітей, постраждалих від насильства внаслідок воєнних дій та викрадення росією українських дітей.

***Ключові слова:** дитинство, захист від насильства, жорстоке поводження з дітьми, складні життєві обставини.*

Дитинство це найважливіший, самобутній і неповторний період у становленні особистості. Саме в цей час дитина формується фізично, психічно й інтелектуально, набуває необхідних знань, умінь, навичок. І саме в цей період вона потребує найбільшої уваги і захисту [1].

Відповідно до Постанови КМУ № 800 від 03 жовтня 2018 року «Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю», визначено що жорстоке поводження з дітьми це будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини [2].

Також закріплено, що дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, це дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні.

Складні життєві обставини, в яких перебуває дитина це дитина, яка

потрапила в умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку з інвалідністю, тяжкою хворобою, безпритульністю, перебуванням у конфлікті із законом, залученням до найгірших форм дитячої праці, залежністю від психотропних речовин та інших видів залежності, жорстоким поводженням, зокрема домашнім насильством, ухилянням батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо, що встановлено за результатами оцінки потреб дитини.

Також законодавством визначено терміни «Жорстоке поводженням з дитиною» і це є: будь-яка форма рабства або практика, подібна до рабства, зокрема продаж дітей та торгівля ними, боргова залежність, примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах; використання, вербування або пропонування дитини для зайняття проституцією, виробництва творів, зображень, кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм, інших предметів порнографічного характеру; робота, яка за характером чи умовами виконання може завдати шкоди фізичному або психічному здоров'ю дитини; використання дитини в жебрацтві, втягнення її в жебрацтво (систематичне випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб); втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин; дії, що призвели до виникнення обставин, за яких дитина стала очевидцем злочину проти життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи, статевої недоторканності особи; статеві зносини та розпусні дії стосовно дитини з використанням примусу, погрози, сили, довіри, авторитету, впливу на дитину, особливо вразливої для дитини ситуації, зокрема її розумової чи фізичної неспроможності, пов'язаних з віком, фізичних, психічних, інтелектуальних чи сенсорних порушень або залежного середовища, у тому числі в сім'ї.

Також українське законодавство встановило що загрозою життю або

здоров'ю дитини є обставини, що можуть призвести чи призвели до тяжких наслідків для життя, стану здоров'я та розвитку дитини, зокрема спричинили тяжку, у тому числі невиліковну, хворобу, тілесні ушкодження середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження або заподіяли шкоду нормальному фізичному, духовному, моральному розвитку дитини, у зв'язку з чим вона потребує допомоги.

Таким чином українське законодавство про захист прав дітей України ґрунтується на таких законодавчих та нормативно-правових актах: Конвенція ООН про права дитини; Конституція України; Сімейний кодекс України (від 10 січня 2002 року № 2947-III); Цивільно-процесуальний кодекс України (від 18 березня 2004 року № 1618-IV); Кодекс України «Про адміністративні правопорушення»; Законами України: «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про захист суспільної моралі», «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення окремих положень про обмеження місць куріння тютюнових виробів», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» тощо.

Після повномасштабного вторгнення російської федерації до України 24 лютого 2022 року, одним з актуальних питань стає повернення викрадених українських дітей, які були незаконно вивезені на територію росії. Наразі українській владі відомо про понад 19 тисяч дітей, вивезених із окупованих територій до Росії. Точну кількість «викрадених» складно встановити поки частина південних і східних територій України все ще окуповані рашистами [3].

Політика росії щодо масових переселень і депортацій цілих народів не нова. Її використовували ще за часів існування російської імперії та срср, отже пошук українських дітей, які перебувають на території рф, – справа складна і

делікатна, яка потребує участі представників влади, міжнародних організацій і громадянського суспільства.

Отже окрім України питанням викрадення українських дітей, переймається і світова спільнота, так Єврокомісія жорстко засуджує порушення росією принципів міжнародного права та міжнародного гуманітарного права, особливо щодо дітей. З цієї мети керівництво Єврокомісії стежать за ситуацією і розробляє план ЄС, який допоможе повернути викрадених з України дітей.

Уряди всіх держав-членів Ради Європи мають зробити своїм пріоритетом розшук та возз'єднання всіх українських дітей, розлучених з їхніми сім'ями, відповідно до принципу дотримання найліпших інтересів дитини. РЄ з прав людини закликає міжнародну спільноту співпрацювати з надійними організаціями та мережами українських і російських правозахисників і громадянського суспільства у справі повернення викрадених дітей їхнім рідним.

Література

1. Закон України «Про охорону дитинства»: 26 квітня 2001 року № 2402-III.
2. Постанова Кабінету Міністрів України № 800 від 03 жовтня 2018 року «Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю».
3. Урядовий кур'єр: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/vikradeni-ukrayinski-diti-znajti-i-povernuti-ridni/>

Алла Половченя,
доцент кафедри права та інформаційних
технологій Миколаївського інституту
розвитку людини Університету «Україна»,
кандидат юридичних наук

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ

Проаналізовано зарубіжний досвід застосування процедури медіації як ефективного позасудового способу вирішення спорів.

Ключові слова: *процедура медіації, позасудове вирішення спорів, медіатор, система правосуддя.*

Сполучені Штати Америки були першою країною, яка закріпила інститут

медіації на законодавчому рівні. Вже у 1981 р. Каліфорнія стала першим штатом, де медіація була запропонована для вирішення суперечок, пов'язаних з опікою над дітьми. Для американців дуже важливим є нерозголошення конфіденційної інформації. В США більше ніж 250 правил конфіденційності та привілеїв, що діють в різних штатах, визначають питання про те, яка саме інформація може бути розкрита у процесі медіації без побоювання її подальшого поширення. З цією метою був розроблений Однаковий закон про медіацію (The Uniform Mediation Act) [1].

Медіація розповсюджена в більшості країн вже понад 25 років. Зокрема, цей процес успішно розвивається в Європі (Австрії, Бельгії, Великій Британії, Норвегії, Німеччині, Фінляндії, Польщі), Австралії, Новій Зеландії та в інших країнах. Що стосується європейської практики запровадження медіації, то Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради з певних аспектів медіації у цивільних і комерційних справах, затверджена у 2008 р., передбачає імплементацію норм у законодавство держав-членів. Зазначена Директива закріплює основні принципи проведення та запровадження процедури медіації в національне законодавство країн-членів ЄС.

Інститут медіації на сьогоднішній день створено і успішно функціонує в багатьох країнах світу, в тому числі в США, Німеччині, Великобританії, Австрії, Японії, Китаї, Гонконгу, Кореї, Індії та ін. При цьому в ряді країн медіація досягла такого рівня затребуваності, що стало доцільно, а іноді і необхідно, її законодавче регулювання.

Комісією ООН з міжнародного торгового права (UNCITRAL) розроблено типовий закон про медіацію, в пояснювальній записці до якого міститься огляд за юридичною ефекту і обов'язковості угод, досягнутих в ході медіації в тих країнах, де даний інститут вже знайшов своє застосування [2].

У США на сьогоднішній день діє Єдиний закон про медіацію, який об'єднав понад 2500 існуючих раніше в США законів, які регулювали посередницьку діяльність в різних штатах держави. Приклад США цікавий тим,

що система права названого держави спрямована на те, щоб більшість суперечок дозволялося сторонами добровільно до суду. При цьому якщо судова процедура все ж ініційована, суддя може перервати процес і порекомендувати сторонам вирішити конфлікт за допомогою медіатора.

У багатьох країнах Європи врегулювання суперечок з використанням посередницьких послуг медіаторів також є досить затребуваним альтернативним способом досягнення угод в різних галузях економіки; створена законодавча база, що регулює процедуру медіації, нормативи підготовки кваліфікованих фахівців у цій галузі.

Надзвичайно популярна процедура примирення за участю нейтральних посередників у Великобританії, де існує навіть спеціальна телефонна служба, куди можна зателефонувати з будь-якого кінця країни і, охарактеризувавши конфлікт, а також свої переваги щодо кандидатури медіатора, отримати пропозиції щодо переліку фахівців, які підходять до запитуваною вимогам. При цьому в разі звернення за судовим захистом, якщо сторона в рамках судового спору відмовляється від використання запропонованої судом процедури медіації, на неї покладаються всі судові витрати, незалежно від результатів вирішення спору.

У Німеччині інститут медіації гармонійно вбудований в систему правосуддя. Так, медіатори-посередники працюють безпосередньо при судах, значно знижуючи кількість потенційних судових позовів. При цьому медіація інтегрована в німецькі суди не тільки по сімейних справах, а й у суди загальної юрисдикції, адміністративні суди і т.д. У більшості німецьких шкіл права введений постійний курс медіації: кожен, хто закінчує юридичний факультет, проходить курс медіації [3].

Інститут медіації знайшов своє застосування і в азіатських країнах. За експертними оцінками, близько 30% суперечок в Китаї вирішується в позасудовому порядку. У цій країні, як і в Кореї, в разі досягнення сторонами угоди в рамках медіації та затвердження його в порядку, передбаченому для

розгляду третейськими судами (арбітражем), така угода набуває чинності судового рішення і підлягає виконанню відповідним чином.

Наведений перелік країн світу, в яких успішно існує і застосовується процедура медіації, не є вичерпним і свідчить про те, що в даний час в усьому світі ведеться активна робота, спрямована як на широке застосування медіації при вирішенні економічних суперечок, так і на створення спеціалізованих організацій, що надають послуги з проведення процедури медіації.

Позитивний досвід зарубіжних країн дає підстави говорити про наявність перспектив розвитку та застосування інституту медіації в нашій країні як одного з альтернативних способів врегулювання суперечок, спрямованого на підвищення рівня охорони прав і законних інтересів громадян і організацій.

Література:

1. Кармаза О. Інститут медіації: основні концепції розвитку. Підприємство, господарство і право. 2017. № 2. С. 24–28.
2. Про міжнародну комерційну примирювальну процедуру з настановами щодо її впровадження й застосування: типовий закон Юнсітрал від 05 березня 2002 року. URL: http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-conc/0390953_Ebook.pdf
3. Кисельова Т. Правове регулювання відносин із наданням послуг медіації в зарубіжних країнах. *Право України*. 2011. № 11-12. С.225-234.

Олег Старєв,
аспірант Інституту права та суспільних
відносин Університету «Україна»

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ПІДґРУНТЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Проаналізовано особливості гуманітарної допомоги на основі нормативно-правових актів України; надано класифікацію гуманітарної допомоги та озвучено підстави для її надання.

Ключові слова: гуманітарна допомога, отримувачі, класифікація.

Нормативно-правові основи гуманітарної допомоги в Україні сьогодні регулюються Законами України «Про гуманітарну допомогу», «Про благодійництво та благодійні організації», постановами Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку списання товарів (предметів)

гуманітарної допомоги, які мають певний термін експлуатації» (№ 514 від 16 березня 2000 р.), «Про затвердження Порядку використання гуманітарної допомоги у вигляді коштів в іноземній валюті з рахунків в іноземній валюті отримувачів гуманітарної допомоги» (№ 542 від 22 березня 2000 р.), «Про затвердження Порядку реєстрації отримувачів гуманітарної допомоги» (№ 543 від 22 березня 2000 р.), «Про Порядок митного оформлення вантажів гуманітарної допомоги» (№ 544 від 22 березня 2000 р.), «Питання Комісії з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України» (№ 553 від 22 березня 2000 р.), «Про затвердження Порядку вивезення за межі України або знищення неякісних та непридатних до споживання товарів (предметів) гуманітарної допомоги» (№ 728 від 28 квітня 2000 р.), «Про затвердження Порядку надання Україною гуманітарної допомоги» (№ 161 від 21 лютого 2001 р.) та деякими іншими нормативно-правовими актами.

Гуманітарна допомога – цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Гуманітарна допомога регулюється Законом України «Про гуманітарну допомогу» та є різновидом благодійництва і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів та за умови дотримання вимог статті 4 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні

організації».

Отримувачами гуманітарної допомоги є юридичні особи, яких зареєстровано в установленому Кабінетом Міністрів України порядку в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги, а донорами (іноземні, вітчизняні) - юридичні та фізичні особи в Україні або за її межами, які добровільно надають гуманітарну допомогу отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за її межами. Набувачі гуманітарної допомоги - фізичні та юридичні особи, які її потребують і яким вона безпосередньо надається.

Підставою для здійснення гуманітарної допомоги в Україні є письмова згода отримувача гуманітарної допомоги на її одержання. Отримувач гуманітарної допомоги має такі самі права на її використання, що і набувач гуманітарної допомоги.

Гуманітарну допомогу класифікують за такими критеріями: а) залежно від форми надання гуманітарної допомоги: грошова, товарна, надання послуг, виконання робіт; б) залежно від форми надходження матеріальних засобів у вигляді гуманітарної допомоги: безповоротна фінансова, допомога або добровільні пожертвування; в) залежно від суб'єктів надання гуманітарної допомоги: іноземні чи вітчизняні донори; г) за цільовим призначенням гуманітарної допомоги, яка, у свою чергу, поділяється на загальну (соціальна незахищеність, матеріальна незабезпеченість, важке фінансове становище, виникнення надзвичайної ситуації, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій та епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу життю і здоров'ю населення, або важка хвороба конкретних фізичних осіб) та адресну, тобто із вказівкою конкретних її отримувачів, адресатами можуть бути лише суб'єкти, визнані Законом.

На сьогодні спеціально уповноваженими державними органами з питань гуманітарної допомоги є: Комісія з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України; комісія з питань гуманітарної допомоги при Раді міністрів Автономної Республіки Крим; комісії з питань гуманітарної допомоги при

обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях.

Гуманітарна допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, у грошовій або натуральній формі (крім підакцизних товарів), яка надається, ввозиться, пересилається в Україну, звільняється від оподаткування.

Підставою для здійснення гуманітарної допомоги в Україні є письмова згода отримувача гуманітарної допомоги на її одержання. Отримувач гуманітарної допомоги має такі самі права на її використання, що і набувач гуманітарної допомоги.

Міжнародний характер діяльності з надання гуманітарної допомоги обумовлює необхідність переміщення товарів, що становлять гуманітарну допомогу, їх митне оформлення та митний контроль. Митне оформлення здійснюється митними органами України без сплати митних зборів, а саме митне оформлення гуманітарної допомоги здійснюється за місцезнаходженням її отримувача. Отримувач гуманітарної допомоги і набувач гуманітарної допомоги (юридична особа) щомісячно в установленому порядку подають до відповідної комісії з питань гуманітарної допомоги звіти про наявність та розподіл гуманітарної допомоги до повного використання всього обсягу отриманої гуманітарної допомоги.

СЕКЦІЯ 2:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ
АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ ЛЮДИНИ В СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ У
ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОДИ

Валерій Дмитрієв,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальність 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ З СОЦІАЛЬНО-
ПСИХОЛОГІЧНОЮ АДАПТАЦІЄЮ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА
У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглянуто сучасну концепцію емоційного інтелекту як один із внутрішніх чинників адаптації майбутнього психолога у закладі вищої освіти.

***Ключові слова:** здобувач освіти, адаптація, стратегія поведінки, емоційний інтелект, знання, дослідження.*

Вивчення адаптації здобувачів вищої освіти до професійної діяльності в організаціях набуває все більшого значення в останні роки у зв'язку зі зростаючими вимогами практики.

Більшість закладів вищої освіти вкладають багато зусиль та коштів у навчання студентів, оскільки кваліфіковані та віддані своїй справі працівники є однією з головних складових успіху на ринку праці. З одного боку, успішне пристосування майбутнього психолога до системи навчальних і міжособистісних взаємин в навчальному закладі може забезпечувати йому самому відчуття комфорту, задоволеність процесом і результатом роботи, своїми досягненнями і своїм статусом в вузі. З іншого боку, успішність адаптації майбутнього психолога неодмінно позначається на ефективності його навчання, в чому, природно, зацікавлена і сама кафедра.

Молодий фахівець, вступаючи в нову фазу професійного розвитку, не тільки стикається з новими професійними вимогами і завданнями, новими умовами праці та новою системою взаємовідносин у колективі, але й виявляє

значну невідповідність між академічними знаннями, накопиченими ним під час навчання, і реальним змістом своєї професійної діяльності. Тому для нього актуальним є питання адаптації до вимог поточної ситуації, пошуку та реалізації оптимальних стратегій поведінки та взаємодії з оточуючими, знаходження балансу між внутрішніми очікуваннями та практичними вимогами нової ситуації суспільного розвитку. І ця проблема все частіше вирішується на користь докорінної зміни освітньої діяльності, де майбутні психологи мають опанувати нові умови навчання. Стає очевидним, що крім стандартних професійних знань, умінь і навичок здобувачу вищої освіти необхідно щось ще. Щось, що допоможе його соціальній та психологічній адаптації пройти більш гладко. Зокрема, можна говорити про специфіку процесу пізнання соціальних об'єктів і конструювання соціальної реальності, тобто процесу соціального пізнання [2]. Одним із параметрів, що визначають цей процес на міжособистісному рівні, є емоції.

Поняття «емоційний інтелект» зараз починає входити в коло інтересів наукової психології, набуваючи більш конкретного і об'єктивного значення і, з іншого боку, розкриваючи взаємозв'язок і взаємодію між емоціями і пізнанням, емоціями та інтелектом. Розглядає атрибути, функції, можливості розвитку та роль емоційного інтелекту в забезпеченні успіху в житті.

На сьогоднішній день в психологічній науці існує кілька різних моделей емоційного інтелекту, які послідовно пропонуються різними дослідниками, як зарубіжними, так і вітчизняними. Водночас розуміння природи емоційного інтелекту поступово змістилося від моделі, що поєднує низку особистісних якостей і компетенцій, до моделі, яка включає лише когнітивні здібності [32].

У широкому розумінні емоційний інтелект розглядається як здатність людини до ефективної комунікації завдяки вмінню розуміти свої та чужі емоції та керувати ними; здатність сприймати емоції інших людей та впливати на них, а також здатність рефлексувати власний емоційний стан та контролювати його вираження [26]. Традиційно до функцій емоційного інтелекту відносять

підвищення ефективності комунікації, оптимізацію міжособистісних стосунків, соціально-психологічну адаптацію.

Важливим напрямком дослідження емоційного інтелекту є вивчення його ролі в забезпеченні ефективності професійної діяльності.

Цей напрям виник майже одночасно з появою концепції емоційного інтелекту, який, на думку багатьох авторів, можна розглядати як один з ключових внутрішніх чинників соціально-психологічної адаптації. Однак емпіричних даних, які б підтверджували цю гіпотезу, недостатньо.

Емоційний інтелект як предмет соціально-психологічних досліджень є відносно новим і маловивченим явищем, а єдина теорія емоційного інтелекту ще не розроблена. Однак необхідність вивчення емоційного інтелекту продиктована вимогами практики, тобто виявленням факторів, що впливають на ефективність професійної діяльності та соціально-психологічну адаптацію особистості в сучасних умовах.

Висновки. Вивчення психосоціальної адаптації майбутніх психологів до навчальної діяльності та пошук відповідних критеріїв і чинників її успішності має безперечну практичну значущість. Однак можна констатувати, що емпіричних досліджень особливостей та деталей адаптації майбутніх психологів бракує.

Література

1. Андреева Г.М. Психологія соціального пізнання: навчальний посібник для студентів ЗВО. М.: Аспект Прес, 2009. 303 с.
2. Люсін Д.В. Сучасні уявлення про емоційний інтелект. *Соціальний інтелект: теорія, вимірювання, дослідження*. за ред. Д.В. Люсіна, Д.В. Ушакова. М.: Ін-т психології РАН, 2004. С. 29-36.
3. Панкова Т.А. Роль емоційного інтелекту в ефективній діяльності керівника. *Психологічні дослідження*. 2010. №2 (10). URL: <http://psystudy.ru> (дата звернення: 23.02.2023).

Тетяна Єльніцька-Погибко,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТНИМИ СИТУАЦІЯМИ У ВІЙСЬКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Розглянуто та охарактеризовано різні методи управління конфліктами у військовому середовищі. Акцентовано увагу на таких психологічних методах, як психодинамічна модель, когнітивно-біхевіористська та гуманістично-екзистенційна моделі.

***Ключові слова:** метод, психологічний метод, міжособистісний конфлікт, конфліктна ситуація, поведінковий механізм.*

Існують різні методи управління соціальними конфліктами у військових колективах. Той чи інший метод вибирається залежно від глибини соціально-психологічного стану сторони. Найбільш важкими вважаються випадки, коли у однієї з сторін занижена толерантність (проявляються нетерплячість, висока збудливість) і завжди є небезпека. Найчастіше при вирішенні конфліктів використовуються наступні психологічні методи: психодинамічна модель, когнітивно-біхевіористська та гуманістично-екзистенційна модель.

Психоаналітична теорія спирається на ідею, що будь-яка поведінка людини мотивована підсвідомими механізмами, які мають коріння у ранньому дитинстві. З. Фройд запропонував структурну концепцію психічної діяльності, згідно якої у психіці людини можна виділити три основні інстанції:

1) Ід або «Воно» (вмістилище інстинктивних потягів та сил, в основному, сексуальних та агресивних; є цілком неусвідомленим, діє за принципом задоволення і спрямоване на негайне задоволення всіх виникаючих потреб, в тому числі й несумісних поміж собою, що, як відомо, найбільш притаманне дитячому віку);

2) Его або «Я» (найбільш свідому, зрілу, пов'язану з адаптацією до внутрішньої та зовнішньої реальності силу, сукупність пізнавальних процесів, переробленого та засвоєного життєвого досвіду, вмінь та навичок, діє за принципом реальності і відповідає за пристосованість до зовнішньої і

внутрішньої реальності);

3) Супер-Его або «Над-Я» (набуте зібрання моральних правил та заборон – голос совісті або внутрішній «представник соціуму»; формується шляхом інтеріоризації образів та вимог батьків, переважно у едипальний період розвитку – 4-6 років, та інших виховних впливів (мораль, релігія), що залишається більшою частиною несвідомим і діє за принципом підкорення обов'язку, в тому числі шляхом самопокарання за «погані» думки та вчинки).

Ці структурні інстанції формуються упродовж дитинства шляхом розгалудження та закріплення основної (сексуальної) енергії життя – лібідо, від їхньої розвиненості залежить гармонійність внутрішнього життя та її здатність до соціальної адаптації. За Фройдом, «Воно» і «Над-Я» мають протилежні цілі та перебувають у постійному конфлікті, зоною вирішення якого стає «Я». Прикладом конфлікту в середині «Воно» можуть слугувати несумісність водночас існуючих потягів до життя та смерті, потреби заволодіти об'єктом і страху наблизитися до нього. Внутрішній конфлікт в «Над-Я» може базуватися в засвоєних несумісних моральних цінностях або правилах, наприклад, між цінностями свободи і підкорення авторитету та ін.

Сильні, «несоціалізовані» первинні інстинкти, занадто жорстке і караюче або, навпаки, слабо розвинене «Над-Я» поряд зі слабким «Я» призводять до нездатності «Я» ефективно функціонувати. В таких випадках може відбуватися не адекватне, а невпорочне вирішення конфліктів: зовнішньо конфлікт «начебто розв'язується», а насправді він тільки пом'якшується, блокується шляхом утворення невротичного симптому.

Щоб усунути тривогу, біль і напруження від нерозв'язаних конфліктів, зберегти самооцінку, слабке «Я» схильне користуватися різними формами психологічного захисту – несвідомими механізмами невротичного запобігання конфлікту. В сучасному психоаналізі виділяють більш зрілі види психологічного захисту, притаманні невротичному рівню розладів і нормі, до яких відносять наступні:

- витіснення (усунення зі свідомості неприємних, травмуючих або несумісних з самооцінкою спогадів і думок);

- проєкцію (приписування іншим людям або об'єктам неприйнятних для себе якостей, видів поведінки та її мотивів);

- раціоналізацію (псевдологічне пояснення причин власних дій, що начебто усуває існуючі протиріччя);

- формування реакцій (переорієнтацію неприйнятного ставлення або бажання на протилежне; наприклад, садистичних імпульсів – на бажання допомогти та захищати інших);

- сублимацію (найбільш продуктивна форма, що являє собою не блокування психічної енергії, а направлення її в творче або професійне русло);

Концепція колективного несвідомого, запропонована К. Юнгом, стверджує, що провідна роль несвідомому належить колективному характеру. До нього належить усе те, що накопичено людством, ті глибинні психологічні утворення, котрі передаються з одного покоління до іншого у вигляді так званих архетипів. Під архетипом Юнг мав на увазі утворення, які існують уже в момент народження дитини і містять досвід попередніх поколінь. Ці утворення мають форму символів, міфів, традицій тощо і саме вони організують психіку.

Звідси впливає провідне завдання допомоги людині усвідомити власні проблеми, що криються у структурі психіки. Усвідомлення має бути контрольованим, керованим і таким, що дає змогу клієнтові позбутися проблем, що його непокоять.

Література

1. Петренко В.М., Шевченко О.М. Методика воєнно-ідеологічної підготовки: навч. посіб. Суми: Сумський державний університет, 2017. 480 с.

2. Процепка О.Г. Морально-психологічне забезпечення бойової підготовки з'єднань, військових частин та підрозділів Збройних сил України: Методичний посібник. Київ: Національна академія оборони України, 2000. 30 с.

3. Ягупов В.В. Військова психологія: Підручник. Київ: Тандем, 2004. 654 с.

Ольга Жижеря,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОАКТУАЛІАЦІЇ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Проаналізовано особливості прояву самоактуалізації в юнацькому віці. Висвітлюється динаміка життєвих цілей особистості раннього і пізнього юнацького віку, у змісті життєвих цілей сучасних юнаків переважають цінності матеріального добробуту й статусу.

Ключові слова: самоактуалізація, юнацький вік, життєві цілі, сенситивний період.

Становлення і розвиток в сучасній психології традицій гуманістичного, особистісно-орієнтованого підходу ставлять в ряд актуальних науково-практичних завдань вивчення проблеми реалізації потенціалу особистості, яка є різностороннім та багаторівневим психологічним поняттям. Серед феноменів, що певним чином характеризують цю різносторонність, чільне місце займають особистісна самоактуалізація та захисні механізми психіки людини. Так, вивчення взаємозв'язків та взаємовпливів між цими психологічними феноменами є актуальною проблемою для сучасної науки, що об'єднує традиції психоаналітичного та гуманістичного підходу у психології та сприяє винайденню і виокремленню особливих людських ресурсів, що впливають на розвиток особистості в цілому

У науковій літературі дослідженню проблеми самоактуалізації особистості присвячено роботи видатних зарубіжних (А. Маслоу, Р. Мей, Г. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл) та вітчизняних (І. Бех, Л. Божович, М. Боришевський, Б. Братусь, І. Булах, Г. Костюк, С. Максименко, В. Роменць, С. Рубінштейн, Т. Титаренко та ін.) вчених. У центрі наукових доробків вказаних науковців знаходиться здорова творча особистість, метою якої є самоактуалізація (самореалізація). Позиція вказаних науковців детермінує психологічний захист особистості як відповідну форму поведінки, реакцію або

дію людини на впливи зовнішнього та внутрішнього середовища.

Самоактуалізація – це внутрішня активність суб'єкта, метою якої є виявлення потенціальних можливостей, цінностей та смислів. Це особлива пізнавальна активність, викликана пошуком особистістю відповідей на питання: «В чому моя унікальність?», «Що мені треба і що для мене важливо в житті?», «Як мені цього досягти?». Результатом такої діяльності є самопізнання та самовизначення, тобто досягнення власної унікальності, цінності та життєвого призначення, а також становлення людини суб'єктом власної життєдіяльності за рахунок продумування програми самоздійснення.

Проблема життєвих цілей особистості у психологічній літературі не є новою. Так, у психоаналізі значна увага приділяється підсвідомим детермінантам психічного розвитку людини. Становлення життєвих цілей і життєвої спрямованості індивідуума у цілому дослідники пов'язують з переживанням задоволення і уникнення незадоволення, глибинним осмисленням власної самості у соціумі.

У роботах Е. Фромма підкреслюється соціальна спрямованість поведінки людини на досягнення нею саме життєвих цілей. У якості такої цілі може виступати «перемога» над собою чи значущими іншими, життєва орієнтація на матеріальні досягнення і пов'язаний з нею спосіб життя «мати» або змістом життєвих цілей виступає власне духовне зростання, конструювання свого життєвого шляху за способом «бути», у гармонійному співіснуванні з іншими людьми.

Подальший розвиток проблеми життєвих цілей представлений у гештальтпсихології і, особливо, гуманістичній психології (А. Маслоу, К. Роджерс). Процес самоактуалізації особистості, згідно з А. Маслоу, і являє собою постійний вибір життєвих цілей і способів їх досягнення.

Самоактуалізуюча особистість володіє певним набором якостей, що забезпечують їй продуктивний ріст та розвиток, а саме: вона активна, діяльна, відповідальна, позитивна по відношенню до себе і світу, цільна, креативна та

здатна успішно долати виникаючі перешкоди, керуючись вірою в себе та життєвим смислом.

Найвищий рівень життєвих цілей особистості складають духовні цінності істини, краси, добра, справедливості. У роботах С.Л.Рубінштейна підкреслюється думка про те, що головною ціллю і смислом життя особистості є служіння людям, здійснення власного внеску у прогресивний розвиток людства.

Сензитивним періодом становлення життєвих цілей є юнацький вік. Однак, активізація ціле-мотиваційних конструктів молоді у різних модусах життєдіяльності відбувається нерівномірно. Так, невизначені абстрактні смисложиттєві цілі «робити добро іншим», «бути корисним членом суспільства» – у юнаків часто поєднуються з добре розрахованим, часто заснованим на матеріальних егоїстичних цінностях вибором майбутньої професії

У дослідженнях науковців висвітлюється динаміка життєвих цілей особистості раннього і пізнього юнацького віку. Згідно з досліджуваннями, найбільш значущими життєвими цілями сучасних юнаків є матеріальний добробут, цікава робота, яка відповідає власним інтересам, позитивні сімейні стосунки.

Під час переходу від молодшого до старшого юнацького віку менш значущими стають такі цілі, як наявність гарних друзів, можливість проявити себе та свої здібності і влада, можливість керувати іншими людьми. При цьому зростає суб'єктивна значущість можливості відкрити свою справу, наявності потрібних знайомств, легкої роботи та спокійного життя, впевненості у власній безпеці.

Виявлена динаміка пояснюється особливостями особистісного зростання та його соціальною детермінацією у юнацькому віці. Так, нечіткість образу майбутнього у молодшому юнацькому віці зумовлює невизначеність життєвих цілей особистості, їх сформованість на рівні життєвих мрій. Натомість на етапі

старшого юнацького віку зростання життєвого, зокрема професійного, досвіду юнаків, зумовлює конкретизацію їх життєвих цілей. Однак і у старшому юнацькому віці життєві цілі часто є поверхневими, не містять під собою глибинних особистісних переконань. Так, ціль “мати свою справу” у значної кількості юнаків часто є проявом захисної реакції особистості в умовах соціально економічної нестабільності.

У юнацькому віці життєві цілі конкретизуються, у їх змісті зростає орієнтація на матеріальний добробут і статус. Важливим чинником становлення життєвих цілей особистості юнацького віку є її смисложиттєві орієнтації. Активізація смисложиттєвих орієнтацій юнаків зумовлює суб’єктивізацію й повторну постановку ними життєвих цілей, у змісті яких зростає питома вага мотивів самореалізації й особистого життя.

Сучасні вчені підкреслюють високу складність активізації життєвих цілей молоді через несприятливі соціально-економічні фактори. Під час переходу від ранньої до пізньої юності життєві цілі особистості конкретизуються й набувають чіткості. Однак у змісті життєвих цілей сучасних юнаків переважають цінності матеріального добробуту й статусу. А сам процес самоактуалізації часто відображають короткострокову життєву перспективу. Самореалізація, вибір професії, що відповідає власним інтересам, здібностям у якості життєвої цілі для значної кількості юнаків є мало- або середньо значущими.

Таким чином, недостатнє осмислення юнаками свого життя, переживання високої складності й малозначущості реалізації життєвих цілей, пов’язаних з власним духовним зростанням, призводять до недостатнього розвитку самоактуалізації сучасних юнаків у цілому. Здійснений аналіз літературних джерел не виявив у роботах сучасних дослідників комплексної системи психолого-педагогічного супроводу становлення життєвих цілей у юнацькому віці у єдності з активізацією смисложиттєвих орієнтацій, смисложиттєвої концепції й самореалізації особистості в цілому, хоча у роботах сучасних

дослідників і підкреслюється нерозривний взаємозв'язок становлення цих особистісних утворень. Таким чином, висока актуальність і недостатня розробленість проблеми активізації життєвих цілей у юнацькому віці зумовлюють необхідність подальшої розробки цієї проблеми.

Світлана Загоруєва,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

В умовах війни розгляд теоретичних аспектів психічного здоров'я людини є початковим етапом дослідження будь-якої категорії людей постраждалих від її наслідків. Саме цьому присвячені дані тези.

Ключові слова: психічне здоров'я, війна.

Наука доводить, що психічне здоров'я – це стан душевного благополуччя людини, що характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів і забезпечує адекватну умовам довколишньої дійсності регуляцію поведінки, діяльності. Психічне здоров'я визначається як ментальне здоров'я, використовується для опису будь-якого рівня розумового, емоційного благополуччя або відсутності психічного розладу. Показниками психічного здоров'я є відсутність психічних захворювань, психічний розвиток, що відповідає віку, сприятливий функціональний стан вищих відділів центральної нервової системи.

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає сім компонентів психічного здоров'я: усвідомлення постійності та ідентичності свого фізичного і психічного Я; постійність і однаковість переживань в однотипних ситуаціях; критичне ставлення до себе і своєї діяльності; адекватність психічних реакцій впливу середовища; здатність керувати своєю поведінкою відповідно до встановлених норм; планування власної життєдіяльності і реалізація її;

здатність змінювати свою поведінку залежно від зміни життєвих обставин. Порушення регулятивної функції психіки призводить до станів соціально-психологічної дезадаптації, а у складніших випадках – до психічних розладів.

У сучасних умовах війни, що розпочалася ще в 2014 році та особливої масштабності набула в 2022-23 роках різко зросла роль психічного чинника в усіх сферах життя суспільства, а всебічне вивчення психічного здоров'я стало вкрай актуальною й затребуваною суспільством і державою домінантою майбутнього сталого розвитку України в повоєнний час. Військова агресія сформувала багатотисячну масу людей, які після демобілізації повертаються в громадянське суспільство із численними особливостями вже мілітаризованої свідомості – і це невпинно та істотно впливатиме на подальший розвиток соціуму та країни. Мільйони українців, зокрема – дітей, стали свідками ракетних ударів, жертвами воєнних злочинів.

Але ж війни закінчуються і Україні далі жити, а психічне здоров'я кожного українця виступає чи не найважливішою складовою високого рівня якості життя суспільства, що дає змогу людині вважати своє існування повноцінним і значущим, допомагає бути активним і творчим громадянином держави. Високий рівень психічного здоров'я населення є важливим чинником соціальної єдності, продуктивності праці, суспільного спокою та стабільності оточуючого середовища, що сприяє зростанню соціального капіталу та економічному розвитку суспільства.

Проблема психічного здоров'я привертає увагу багатьох дослідників різних галузей науки і практики: філософів, медиків, педагогів, соціологів, психологів тощо. Водночас існують підстави для ствердження про її недостатню дослідженість у психології у контексті впливу війни на психіку людини, що спричинено багатоаспектністю цього феномену.

Проблему психічного здоров'я вчені розглядають з урахуванням такого розуміння особистості, яке складається в рамках тієї чи іншої теоретичної концепції особистості, зокрема: психодинамічної теорії особистості (З. Фрейд,

Е. Фром), індивідуальної теорії особистості (А. Адлер), гуманістичної теорії особистості (А. Маслоу), феноменологічної теорії особистості (К. Роджерс), аналітичної теорії особистості (К. Юнг), Его-теорії особистості (Е. Еріксон), соціокультурної теорії особистості (К. Хорні), структурної теорії рис особистості (Р. Кеттел), соціально-когнітивної теорії особистості (А. Бандура), когнітивної теорії особистості (Дж. Кілле).

Загальний теоретико-методологічний аналіз проблеми психічного здоров'я особистості показує, що психічне здоров'я особистості – це таке функціонування психіки індивіда, яке забезпечує його гармонійну взаємодію з навколишнім світом (ефективність діяльності та поведінки індивіда, здійснення його особистісного розвитку тощо). Важливішим постає питання вивчення критеріїв психічного здоров'я, до яких передусім відносять: причинну обумовленість психічних явищ, їхню необхідність, упорядкованість; відповідну віку людини зрілість почуттів; максимальне наближення суб'єктивних образів до відображуваних об'єктів дійсності; гармонію між відображенням обставин дійсності і ставленням до них людини; відповідність реакцій силі і частоті впливу зовнішніх подразників; критичний підхід до обставин життя; здатність самокерування поведінкою відповідно до норм, встановлених у різних колективах; адекватність реакцій на суспільні обставини (соціальне середовище); почуття відповідальності за потомство і близьких членів сім'ї; постійність та ідентичність переживань в однотипних обставинах; здатність змінювати спосіб поведінки залежно від зміни життєвих ситуацій; самоствердження в колективі (суспільстві) без шкоди для решти його членів; здатність планувати і здійснювати свій життєвий шлях.

Олена Карнаушенко,
психолог приватної практики;
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

МІСЦЕ ПСИХОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ У ФОРМУВАННІ ЕМОЦІЙНОГО КЛІМАТУ В ОРГАНІЗАЦІЇ

Прийнято виділяти цілий перелік факторів, що визначають характер стану емоційного клімату в підрозділах організації. Для розуміння місця саме психологічних факторів, розглянемо усі основні фактори формування емоційного клімату в організації. До таких факторів належать:

1. Організаційні фактори (адекватність організаційних структур виконуваних професійним завданням; розумна організованість інформаційних потоків; відсутність дублювання функцій між підрозділами і між співробітниками і т.д.). Організаційні фактори визначають структури відносин щодо організації роботи в організації. Саме організаторські здібності будь-якого керівника, є основою успіху для досягнення поставлених завдань [1, с. 52].

2. Соціальні фактори (наявність соціального пакету для кожного співробітника; система морального і матеріального стимулювання; наявність систем перепідготовки та перенавчання персоналу; продуктивна організація робочих місць і т.д.). Соціальні фактори мають важливе значення, так як саме соціальна складова є тим важелем, що допомагає стимулювати працівників до більш плідної роботи і до виконання більш серйозних завдань [3].

3. Адміністративні чинники (використовувані керівництвом підрозділів, і організації в цілому, прийоми впливу на підлеглих; соціальна дистанція між керівником і підлеглим, етика взаємодії управлінського і виконавчої ланки і т.д.). Кожен керівник повинен знайти «золоту середину» у взаємовідносинах зі своїми підлеглими, адже тільки така «середина» дозволить залишатися у

добрих взаємовідносинах з підлеглими працівниками, але при цьому, користуватися повагою у колективі [1].

4. Психологічні чинники (характер взаємовідносин співробітників між собою, ступінь соціально-психологічної сумісності і спрацьованості, рівень конфліктності в підрозділах, характер взаємодії між підрозділами, особливості кар'єрних орієнтацій та професійної мотивації співробітників; особливості корпоративної культури; характер сприйняття та оцінки працівниками один одного і т. д.). Кожен керівник повинен забезпечити товариські відносини не тільки із своїми підлеглими, а й товариські відносини підлеглих між собою. Тільки такий підхід надасть можливість отримати дійсно значущі результати для організації [2, с. 53].

5. Фактори професійно-кваліфікаційної характеристики персоналу (чисельність персоналу, укомплектованість особового складу, відповідність кваліфікації персоналу виконуваної діяльності, забезпечення адаптації та входження в посаду, перспектива підвищення кваліфікації, перспектива службового росту і кар'єри, обґрунтованість підбору і розстановки персоналу і т. д.). Цей фактор можна вважати суто організаторським і таким, що необхідно контролювати постійно, розробивши певну методику, що в подальшому допоможе отримати значні привілеї від результатів своєї роботи та організації в цілому [3].

6. Правові чинники (оптимальність і несуперечливість правових актів, що регулюють професійну діяльність, відповідність правових актів вимогам сучасної діяльності, наявність по кожній посаді посадової інструкції із зазначенням обсягу обов'язків, прав і відповідальності, форма і зміст правових актів, зручність в їх застосуванні і т. д.). Зазначений фактор є важливим з точки зору позитивності вирішення тих чи інших суперечностей, що можуть виникнути у працівників із своїм керівництвом, а також у працівників між собою, навіть з точки зору чіткості розподілу посадових обов'язків в організації [2, с. 53].

Як бачимо, психологічні фактори не є єдиними та основними у формуванні емоційного клімату в організації. Однак, вони займають вагомe місце та мають значний вплив на взаємовідносини співробітників та психологічну атмосферу на підприємствах, в установах та організаціях. Тому, при організації заходів із формування емоційного клімату в організації має враховувати не лише психологічні фактори, але і ряд інших, представлених вище.

Література

1. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економіка підприємства: Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 484 с.
2. Коломінський Н.Л. Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект): монографія. Київ: МАУП, 2000. 286 с.
3. Скібіцька Л.І. Лідерство та стиль роботи менеджера. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 192 с.

Ірена Коган,
докторка, професорка соціології,
Мангеймський Університет,
Німеччина

СЕЛЕКТИВНІСТЬ У МІГРАЦІЇ ТА ВИБОРІ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ СЕРЕД УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Представлено результати опитування серед українців щодо їх міграції у зв'язку з російським вторгненням, проаналізовано соціально-демографічні характеристики, фінансовий стан, рівень освіти; розглянуто мотиви і чинники переїзду.

Ключові слова: міграція, внутрішньо переміщені особи, біженці, країна проживання

Початок повномасштабної російсько-української війни в лютому 2022 року призвів до гуманітарної кризи безпрецедентного масштабу, коли мільйони громадян України, приблизно чверть усього населення країни, були змушені покинути свої домівки. Війна спричинила масові міграційні рухи серед громадян України: одні шукали притулку в інших регіонах своєї країни, інші переселялися за кордон. Понад 8,1 мільйона біженців з України, були зареєстровані по всій Європі, тоді як, за оцінками, ще 8 мільйонів здійснили

переміщення всередині країни до кінця травня 2022 року. [5]

Розглянемо профілі самовибору серед груп українських біженців і переміщених осіб у перші місяці після російського вторгнення. Традиційно література, присвячена самовибору, зосереджується на трудових мігрантах і підкреслює економічні стимули, що спонукають до міграції (Bořjas 1987; Chiswick 1999). Добре відомо, що мігранти не є випадковою вибіркою населення в країні свого походження (у нашому випадку - України). Зокрема, вчені виявили, що мігранти сильно відрізняються від тих, хто залишився на батьківщині. Стверджується, що міграційні рішення людей ґрунтуються на зважуванні очікуваної віддачі від людського капіталу в разі міграції, очікуваної віддачі від людського капіталу в разі залишення в країні, а також витрат на міграцію. Люди з вищою освітою можуть розраховувати на значно вищі заробітки при міграції до країн з високим рівнем доходу, що приводить до добре відомої освітньої селективності серед трудових мігрантів. Однак у контексті вимушеної міграції вибір місця проживання є не лише наслідком економічних міркувань, на нього також впливає низка інших чинників і мотивацій. Більш забезпечені люди схильні тікати з країни, але ризики міграції можуть переважити потенційно позитивний самовибір біженців (Aksoy and Routvaara 2021). Вважається також, що більш освічені люди в зонах конфлікту мають сильніші економічні стимули для міграції та переїзду до країн з вищим рівнем доходу, які, як правило, розташовані на більшій відстані (Spörlein et al 2020).

Наше дослідження ґрунтується на даних загальнонаціонального опитування OneUA. Дані були зібрані в період з 14 липня по 18 серпня 2022 року шляхом проведення комп'ютерних вебопитувальників із респондентами. Для рекрутингу респондентів OneUA було використано цільову рекламу на мета-платформах Facebook, Instagram та месенджері Facebook. Це спільна робота з Франком ван Туберґеном, Утрехтський університет, Юлією Косяковою, ІАВ, Бамберзький університет, Штеффеном Поецшке, Gesis

Всі громадяни України, які проживали в Україні станом на 23 лютого 2022 року, вважалися частиною цільової групи. Опитування було спрямоване на громадян України, які не залишили місця свого постійного проживання (7 556 осіб), внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні – 5146 осіб та біженців з України у восьми інших європейських країнах (Польщі (3 604 особи), Німеччині (4886 осіб), Чехії (1608 осіб), Італії (1160 осіб), Нідерландах (976 осіб), Румунії (412 осіб), Угорщині (210 осіб) та Молдові (168 осіб)). Крім того, був застосований метод «снігової кулі», щоб розширити коло опитуваних. Такий підхід дозволив нам застосувати ідентичну процедуру відбору респондентів у різних країнах.

Використовуючи рекламний менеджер Meta, ми створили рекламні оголошення, які дозволили нам показувати рекламу всім користувачам в Україні, а також україномовним та російськомовним користувачам в інших цільових країнах. Ці оголошення містили посилання, яке перенаправляло користувачів на наше опитування, розміщене на зовнішньому хостингу. Крім того, потенційні респонденти могли потрапити на опитування за посиланням, розміщеним на сторінці проєкту у Facebook, або після того, як їх запросили попередні респонденти (метод «снігової кулі»).

Цікаво, що група респондентів віком 18-25 років відповідала на запитання опитування переважно в Instagram, тоді як респонденти віком 46+ відповідали на запитання опитування переважно у Facebook.

Щодо соціально-демографічних характеристик наших респондентів, то середній вік респондентів, які залишилися вдома, - це, як правило, люди старшого віку, тоді як серед внутрішньо переміщених осіб, а також біженців у сусідніх і більш віддалених країнах істотної різниці не спостерігається.

Однак ми спостерігаємо значні відмінності між чотирма групами - тими, хто залишився вдома, внутрішньо переміщеними особами та біженцями в сусідніх і більш віддалених країнах - з точки зору їхнього сімейного статусу. Тоді як одружені люди частіше залишаються вдома або переселяються в межах

України, багато людей, які не мають партнера, швидше за все, виїжджають за кордон, особливо у віддалені країни. Зокрема, серед тих, хто перебуває у більш віддалених країнах, набагато більше неодружених і розлучених осіб (30%).

З погляду характеристик людського капіталу ми розглянули фінансовий стан влітку 2021 року (тобто до початку повномасштабної агресії з боку Росії) та рівень освіти. Що стосується матеріального становища, то серед тих, хто залишився вдома, більше тих, хто мав менші фінансові можливості, тоді як серед тих, хто виїхав з дому, переселившись в межах України або за кордон, більше тих, хто мав краще матеріальне становище. Особливо респонденти, які виїхали в далекі країни, до початку повномасштабної війни мали фінансові ресурси вище середнього рівня.

З точки зору освітнього рівня, ми спостерігаємо нижчий рівень освіти серед тих, хто залишився у своїх домівках. Серед тих, хто виїхав, найбільш освічені виїхали в більш віддалені країни. Їхні профілі значно відрізняються від профілів біженців до сусідніх країн, оскільки вони більш вибірково охоплюють людей з більш високим рівнем освіти. Варто також зазначити, що внутрішньо переміщені українці є дещо освіченішими за тих, хто виїхав за кордон, але в більш близькі країни.

Ми також попросили наших респондентів обґрунтувати вибір місця проживання після повномасштабного російського вторгнення. Ті, хто залишився вдома, отримали запитання: Які основні причини змусили вас залишитися в тому ж будинку/квартирі в Україні з 23 лютого 2022 року? Внутрішньо переміщених осіб запитували: Які основні причини спонукали вас переїхати в інше місце в Україні, а не за кордон? Нарешті, біженці отримали таке запитання: Які основні причини спонукали вас переїхати до нинішньої країни проживання, а не до іншої країни?

Варіанти відповідей стосуються кількох чинників, пов'язаних 1) із домом і сім'єю, 2) зі структурними характеристиками країни проживання (наприклад, її економічна ситуація), 3) із наявністю квартир і робочих місць. Нарешті ми

запитали респондентів, чи хочуть вони бути вдома чи поблизу дому, чи їхнє рішення було збігом обставин.

Респонденти могли вказати кілька причин із фіксованого набору варіантів відповідей. Мотиви безпеки безпосередньо не запитувалися, але запитувалися мотиви прив'язаності та економічні мотиви/ресурси. Виявляється, що серед тих, хто залишився, мотиви соціальної прив'язаності мають дуже високі показники: «бути поруч або вдома» - 57%, « родина» - 47% і «сім'я була змушена залишитися» - 15%. Водночас часто згадувалися такі мотиви, як «наявність житла»- 31% і «наявність роботи»- 20% , що свідчить про відсутність передбачуваних можливостей в іншому місці. Серед ВПО мотиви прив'язаності також виявилися найбільш важливими («сім'я» - 25%, «сім'я була змушена залишитися» - 23%).

Якщо розглядати групи, які мігрували за кордон, то виявляється, що ті, хто оселився в сусідніх країнах, стверджують, що хотіли залишитися «ближче до дому» (34%) - набагато частіше, ніж ті, хто мігрував до далеких країн (3.6%). Ті, хто переїхав до більш віддалених країн, частіше, ніж будь-яка інша група, згадували «друзів/знайомих» - 26%. Вражає те, що обидві групи біженців часто вказували, що вибір місця проживання був «збігом обставин» (22.5% - близькі країни, 32% - далекі країни). Водночас 16% тих, хто переїхав до далеких країн, зазначили, що «держава або система соціального забезпечення» відіграла певну роль у їхньому виборі місця проживання, тоді як серед тих, хто переїхав до близьких країн, таких лише 6.5%.

Отже, закономірності самовибору серед українських ВПО та біженців за демографічними характеристиками частково відхиляються від закономірностей, засвідчених для економічних мігрантів. За характеристиками людського капіталу вони подібні до характеристик економічних мігрантів. Що стосується політичних позицій окремих осіб, результати свідчать про не випадковий вибір і в цьому відношенні. Люди виправдовують своє залишення вдома тим, що вони прив'язані до дому, мають сім'ю, доступне

житло та роботу і почуваються добре лише вдома. Люди, які обирають переселення в межах України, називають сімейні причини, наявність житла та близькість до дому, а також збіг обставин. Люди, які виїжджають з країни, мотивують це збігом обставин, соціальними контактами (як з родиною, так і з друзями), близькістю до дому (для тих, хто виїжджає до сусідніх країн) та наявністю соціального забезпечення (для тих, хто виїжджає до далеких країн).

З огляду на те, що ті, хто виїхав з України, не є випадковою вибіркою з усіх українців, а часто це неодружені, освіченіші та заможніші люди, виникає запитання: чи планують вони повернутися? Якими характеристиками володіють люди, які однозначно не схильні залишатися за кордоном?

Наші результати показують, що найсильніші предиктори повернення – це:

- звідки приїхали: менше людей з Донбасу мають намір повернутися (60%) проти більше людей із західних областей мають намір повернутися (75%);
- місце проживання: 65% тих, хто проживає в Німеччині та Нідерландах, мають намір повернутися проти 87% з Молдови, 83% з Румунії або 81% з Італії
- чи перебуває чоловік в Україні;
- вік людини: молодші та старші за віком люди частіше мають намір повернутися.

Наші дані не показують різниці в намірах повернення за рівнем освіти чи фінансового добробуту до повномасштабного вторгнення. Зважаючи на демографічні та інші наслідки війни, українська влада має інвестувати у створення умов для залучення осіб, які виїхали за кордон, повернутися та сприяти відбудові своєї країни.

Література:

1. Chiswick, Barry R. (1999) : Are Immigrants Favorably Self-Selected? An Economic Analysis, Working Paper, No. 147, The University of Chicago, Center for the Study of the Economy and the State, Chicago, IL
2. C Spörlein, C Kristen, R Schmidt, J Welker. Selectivity profiles of recently arrived refugees

and labour migrants in Germany. *Soziale Welt*, 2020.

3. George J. Borjas, Self-Selection and the Earnings of Immigrants. *The American Economic Review* Vol. 77, No. 4 (Sep., 1987), pp. 531-553 (23 pages) Published By: American Economic Association.

4. Refugees' and Irregular migrants' Self-selection into Europe. Cevat Giray Aksoy and Panu Poutvaara *Journal of Development Economics*, 2021, vol. 152, issue C.

5. Ukraine Refugee Situation #38, 16.01.2023. <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>

Софія Кравченко,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ЕМОЦІЙНА КУЛЬТУРА ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ – ПСИХОЛОГА

Наданий аналіз поняття «емоційна культура», структура та вплив на професійну діяльність студента-психолога. Розкриті соціально-психологічні особливості розвитку емоційної культури особистості студента.

***Ключові слова:** емоційна культура, особистість здобувача освіти, професійна діяльність, психологічні особливості емоційної культури*

Інтегральні процеси, що є ознакою сучасних соціальних змін, обумовлюють нагальну потребу розвитку емоційної культури особистості, яка сприятиме виходу на якісно вищий рівень взаємодії між представниками різних соціальних інститутів. Особливо це важливо для спеціалістів, яким доводиться працювати в системі «людина - людина», зокрема для фахівців у сфері психології. Зокрема для здобувачів освіти – психологів, емоції займають найважливіше місце. Емоції необхідні для соціалізації, для особистісного та когнітивного зростання. Емоційне життя спирається на сприйняття, пізнання, соціальний досвід і в той же час зміни в емоційному житті відбиваються на когнітивному і соціальному розвитку особистості. Емоційна культура здобувача освіти-психолога впливає на професійний ріст, професіоналізм та вміння взаємодія з клієнтом, розвиток емпатії та розуміння проблем клієнта на емоційному рівні, при цьому не переносячи їх на себе та своє життя.

Проблема емоційної культури стала предметом низки досліджень таких

науковців: Л.Г. Коваль, І.В. Могілей, Г.Х. Шингаров, Б.І. Додонов, В.О. Сухомлинський, О.Я. Чебикін та ін. Узагальнюючи погляди вчених на ступінь даної категорії, ми можемо стверджувати, що всі вони розглядають емоційну культуру як частину загальної культури особистості. Визначення емоційної культури ґрунтується на сумарному підході до розкриття її змісту, довільному виділенні її компонентів. Практично всі дослідники підходять однобічно до визначення емоційної культури, зауважуючи, що це здатність до співпереживання, уміння емоційно правильно відгукнутися на переживання іншої людини.

Професіограма психолога включає ряд вимог щодо професійно важливих якостей. До них належать: добре розвинені комунікативні здібності, тактовність, відчуття відповідальності, уміння співпереживати, спостережливість, аналітичний розум, емоційна стійкість, розвинена словесно-логічна і образна пам'ять, уважність.

Професійне самовизначення та самоідентифікація фахівця - психолога відбувається під час навчання та подальшої професійної діяльності в процесі особистісного розвитку і формування професійно важливих якостей та вмінь.

Емоційна регуляція і емоційна витривалість, комунікабельність, вміння слухати і підтримувати розмову, здатність легко встановлювати контакти з людьми - всі ці якості психолога відмічають в своїх працях багато науковців. Чи не найважливішим в структурі особистості психолога вони вважають той особистісний сенс, життєві і світоглядні позиції, що зумовлюють вибір людиною цієї професії.

Професійно важливими можна вважати такі психофізичні властивості і психічні якості особистості, що характеризують нервову систему як сталу, міцну, стресостійку і водночас досить гнучку і пластичну. Це зумовлює високу працездатність і саморегуляцію особистості, несхильність до психічного збудження та швидкого виснаження. Всі ці риси постають передумовою розвитку професійної рефлексії - регулюючого і стабілізуючого балансового

механізму в діяльності фахівця з практичної психології.

Отже, оскільки професійне мислення і професійний інтелект є професійно значущими якостями фахівця і формуються вони протягом всього періоду навчання та подальшої професійної діяльності на основі наявного рівня інтелектуального розвитку особистості, то зазначимо, що достатній похідний рівень інтелекту виступає в якості психологічної передумови успішної діяльності фахівця особливо у сфері «людина-людина» і, беззаперечно, виступає в якості однієї з вимог до особистості психолога.

Формування особистості психолога - це велике, багаторівневе і складне завдання вищої школи. Переважна більшість професійно важливих якостей особистості може бути сформована протягом навчання, деякі якості - розвинені і скориговані за допомогою додаткових засобів і програм. Але існує коло професійно значущих якостей, які повинні бути притаманні особистості здобувача освіти - психолога і виражені на тому певному мінімально достатньому рівні, який дозволяє їх розвивати на основі індивідуального підходу та використання різноманітних психокорекційних засобів з метою їх вдосконалення. Якщо вони не притаманні особистості здобувача освіти - психолога, то вимоги, які висуває професія психолога, не співпадатимуть з провідними тенденціями особистості. Внаслідок чого ефективність професійної діяльності такого фахівця є прогностично низькою та супроводжується великою кількістю помилок у роботі. А потреба у самореалізації особистості не буде задоволена, що може призвести до глибокого внутрішнього конфлікту.

Узагальнюючи вищенаведені результати всебічного аналізу діяльності психолога, а також наукових досліджень стосовно його професійно важливих рис та якостей для визначення рівня його професійної придатності, нами були зроблені наступні висновки. Значна частина професійно важливих рис та якостей практичного психолога може бути сформована і розвинена в процесі навчання у ЗВО та подальшій професійній діяльності. Але є також такі особистісні якості, можливості розвитку і формування яких обмежені. Тому

розвиток емоційної культури здобувача освіти - психолога є важливим аспектом становлення та розвитку професіоналізму.

Наталя Панкратьєва,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Розкриті поняття агресивності та агресивної поведінки у зарубіжній та вітчизняній літературі, чинники прояву агресивної поведінки. Надана психологічна характеристика підліткового віку та проявів агресивності підлітків.

Ключові слова: підлітковий вік, агресивність, психологія підліткового віку, агресивна поведінка.

Наявність надзвичайно високої концентрації агресії в суспільстві і відсутність однозначного й адекватного наукового визначення цього складного феномена роблять проблему дослідження агресивної поведінки однією з найбільш актуальних проблем сучасності, важливим теоретичним і практичним завданням.

Проблема агресивної поведінки особистості вже майже півстоліття є об'єктом досліджень у різних гуманітарних науках (психології, біології, соціології, екології). В існуючих на сьогоднішній день психологічних дослідженнях аналізуються особливості впливу певних ситуацій на агресивність людини (О. Донцов, О. Донченко, О. Елькінбард, Т. Титаренко та інші). Ряд дослідників доводять, що різноманітні прояви агресії людини є реакцією на певні провокації (Р. Берон, Д. Майерс, Д. Річардсон). Про функціональне призначення агресивних проявів особистості йдеться у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (А.Бандура, А. Басс, Дж. Доллард, К.Лоренц, А. Реан, Г. Рочлін, З. Фрейд, Е. Фромм та багато інших).

Особливо актуальною є дана проблема у підлітковому віці. Зростання агресивних тенденцій у підлітковому середовищі відображає одну з найгостріших соціальних проблем нашого суспільства, де за останні роки різко зросла молодіжна злочинність та прояви підліткової девіантної поведінки. Особливо важко в цей період виявилось підліткам, які є дуже чутливими до соціально-психологічного оточення.

Агресія – це характеристика поведінки. Під агресією розуміють будь-які навмисні дії, що спрямовані на завдання шкоди іншій людині, групі людей або тварині. Вказане поняття слід відрізнити від поняття «агресивність» – тобто властивість особистості, що проявляється в готовності до агресії. Із відмінності цих понять випливає, що не за будь-якими агресивними діями суб'єкта дійсно стоїть агресивність особистості. Становлення агресивної поведінки – це складний і багатогранний процес, в якому діє низка чинників. Існує безліч теоретичних обґрунтувань виникнення агресії, її природи і чинників, що впливають на її прояви. Всі дослідження агресії можна умовно поділити на біологічні та соціальні теорії. Прихильники біологічних теорій виникнення агресії стверджують, що агресивна поведінка за своєю природою інстинктивна. Відповідно до цього підходу, агресія виникає тому, що люди генетично «запрограмовані» на подібні дії.

Прихильники соціальних теорій виникнення агресивності дотримувалися іншої думки. Вони впевнені, що агресія являє собою засвоєну поведінку в процесі соціалізації через спостереження відповідного способу дій і соціальне підкріплення, тобто йде процес навічання орієнтованої на зразок людської поведінки. На формування агресивної поведінки особистості впливає найближче оточення, через яке людина має змогу усвідомити свою сутність, отримати зворотній зв'язок, має змогу самовизначитися. Відповідно до цього варто вказати, що у підлітковому віці важливу роль відіграє референтна група однолітків.

Згідно концепції розвитку особистості, підсумковим новоутворенням, яке

формується в підлітковому віці, є самосвідомість особистості. Самосвідомість є базисом розвитку особистості, причому її формування здійснюється лише у взаємодії з іншими людьми і, насамперед, з колективом ровесників. Входження в колектив набуває цінності тому, що в ньому і тільки в ньому стає можливим розвиток самосвідомості підлітка завдяки взаємодії з іншими людьми.

Таким чином, поєднання несприятливих біологічних, психологічних, сімейних та інших соціально-психологічних чинників, що впливають на підлітків спотворює весь спосіб життя. А певні індивідуально-психологічні особливості особистості, які притаманні дитині, також накладають значний відбиток на прояв його поведінкових реакцій у відповідь на стимули й подразники зовнішнього середовища.

Підлітковий період онтогенезу – це гострий процесуальний перехід від дитинства до дорослості, де тісно переплітаються суперечливі тенденції розвитку. Сучасний підліток живе в світі, складному за своїм змістом і тенденціям соціалізації. Це пов'язано, по-перше, з темпом і ритмом технічно-технологічних перетворень, що пред'являють до людей нові вимоги. По-друге, з насиченим характером інформації, яка створює масу «шумів», що глибиною впливають на підлітка, у якого ще не вироблено чіткої життєвої позиції. По-третє, з екологічними і економічними кризами, що вразили наше суспільство, що викликає у дітей відчуття безнадійності і роздратованості. У молодих людей розвивається відчуття протесту, часто неусвідомленого, і разом з тим росте їх індивідуалізація, яка при втраті загальносоціальної зацікавленості веде до егоїзму. Підлітки більше за інші вікові групи страждають від нестабільності соціальної, економічної і моральної обстановки в країні, втративши необхідну орієнтацію в цінностях та ідеалах. Адже старі зруйновані, нові не створені.

Отже, агресивна поведінка підлітків відрізняється специфічними психологічними особливостями, серед яких переважають емоційність, імпульсивність, суперечливість, фрустраційне підґрунтя та опір впливам дорослих. Загалом проблема агресивності та проявів агресивної поведінки у

підлітковому віці є актуальною та загостреною саме у зв'язку із зростаючою тенденцією підростаючого покоління до поведінкових відхилень, які в окремих випадках є правопорушницькими. Для адекватного формування особистості та розвитку її поведінкових проявів у підлітковому віці доцільно забезпечити сприятливе розвиваюче середовище, уникати факторів, які провокують агресивну поведінку, а також вчити дітей самостійно регулювати діяльність, контролювати прояв емоцій у стосунках з оточуючими.

Pratka Alexander,
State Secretariat for Migration,
Federal Department of Justice and Police,
Bern, Switzerland

SWISS PRACTICE OF INTEGRATION AND PSYCHOLOGICAL AID TO REFUGEES FROM WARRING COUNTRIES

This article is dedicated to the research and analysis of how the Swiss government implements strategies and programs for the sake of aiding refugees coming from warring states, such as Afghanistan, some African countries, or, more current, Ukraine.

Keywords: *integration, psychological aid, refugees, warring countries, mental health, Swiss state programs*

You might not know that Switzerland holds a unique governmental and political structure by having 7 *presidents* (Bundesrat), each owing responsibility to a particular department. The federal police and justice department (*Eidgenössische Justiz- und Polizeidepartement EJPD*) is the representing department for matters like domestic security, migration or juristic trials, but the actual works and procedures for migrants is managed primarily by the *Staatssekretariat für Migration* (which is a substructural group of the EJPD).

Within this organization, there are smaller fractions, such as the department of admission residence or integration, which deal with individual affairs. The latter one has been gaining more and more attention and credit for its rapid development, especially in the recent years, in response to the ongoing war in Ukraine. This department deals with the issues which are the core theme of this article.

The Swiss confederation has established (with the cantons – Bund und Kantone), in

response to a growing number of immigrants, the so-called *Integrationsagenda Schweiz IAS* which encompasses three pillars. Aside from integrating them culturally, the aim of the IAS is to integrate them in the labor market and to reduce the dependence upon the welfare system [2].

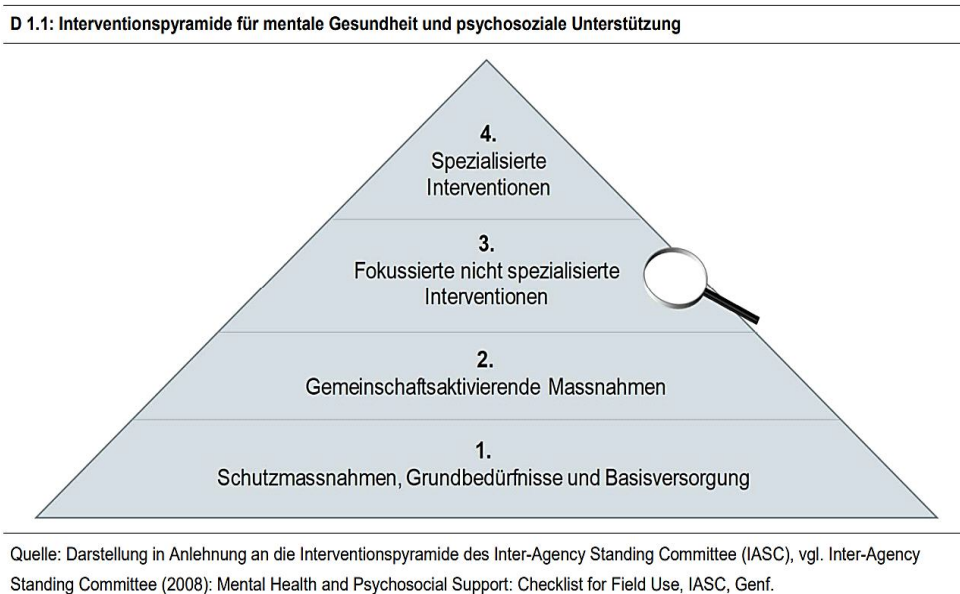
The IAS states that every refugee must go through three phases of integration, namely the *arrival, life, and encounter*. To elaborate it in a detailed manner, the first goal of the arrival phase is to give the migrant or refugee a sense of welcome as well as become informed about the Swiss constitution, the rules, and their rights as refugees. The second goal is to recognize certain refugees or migrants who may have brought difficulties such as physical retardation or mental trauma in order to send specialists or to send them in specific homes to give them the necessary treatment for the sake of a successful integration. Additionally, they have access to various consultations about this country as well as receive more information (if needed) and may acquire a companion to lead them through these integration steps. Lastly, institutions and local governments carry the responsibility to ensure safety and protection for the refugees, including protecting them from racial discrimination. For people who were heavily discriminated against in the past, local authorities would provide additional support by offering specialists advice in that sphere.

The second phase, life, is highly focused on the actual process of integration, in other words the government holds the firm belief that it is of high necessity to direct the refugees or migrants to language schools, to primary or secondary schools if they are under 18 and introduce them to the labor market. Depending on the canton, they must learn the language which is spoken in that canton (for Switzerland maintains 4 official languages – German, French, Italian, and Romansch) [1]. This measure is encouraged early in the integration process and must be followed through completely and it is constantly examined whether the people are taking the integration program seriously (which may later affect their decision to permit the migrants to stay in Switzerland). For children it is a much easier process, as they, along with learning a language, can learn about the system, values, and the country in general much faster and better than someone who arrived at a much later point in time. Within this second category, the IAS puts major emphasis on the labor market, and diverse conversations with the responsible refugee are usually held regarding his or her qualifications and education. Note, that Switzerland also maintains a preferential and strict

policy when it comes to hiring foreigners because the Swiss government holds a limited quota which varies from country to country. In other words, Switzerland will first look inwards and gradually expand, assuming that there are no available human resources at home. If not Switzerland, then the focus shifts towards the EU/EFTA citizens who are often seen as the second priority. And only if there is nobody available in the first two layers, Switzerland will seek for someone coming from a so-called ‘third world country [2].

Lastly, the government has the aim to ensure that the integrated refugees and migrants take part in the Swiss life, be it establishing social networks or pursuing a political participation. Just to mention - for political activity, the person must acquire the Swiss citizenship which can be attained only after having spent a minimum of 10 - up to 15 years of uninterrupted living in the same canton [1].

Now, it is important to remember that refugees who arrive in Switzerland (or any other country for that matter) often bring their traumas and psychological problems with them. As a form of model or method, which can be applied upon those affected, a so-called pyramid schema has been put in place.

The pyramid may be viewed as that of Maslow's, for the structure and idea of this system holds remarkably similar approaches and needs. The initial stage *Schutzmassnahmen, Grundbedürfnisse und Basisversorgung* reflects upon the essential needs that of man, such as existential security, nourishment, and health care. Naturally, going along the lines of Maslow, stage two (*Gemeinschaftsaktivierende Massnahmen*) offers access to networking programs among other refugees or citizens of that country to

strengthen their social life, as they have probably lost most of it back at home. For the majority of those who suffer from mental health problems never exceed past the second stage of this pyramid. The minority of that category requires further help which leads to the third stage *Fokussierte nicht spezialisierte Interventionen*. Psychoeducation, stabilization, and activation of one's own resources are some of the core elements of this intervention for the patient who is often treated by regular specialists or trained peers in that sphere. Common examples are, support in nightmares, psychoanalysis, processing the past and occasionally logotherapy. Specialized intervention (*Spezialisierte Intervention*) is the severest form of intervention and involves psychiatrists who treat their patients accordingly [3].

As a result, various institutions, such as Psy4Asyl, STARK, Consultation Psychothérapeutique pour Migrants (CPM), or Papilio offer programs and provide guidance and assistance primarily for refugees from warring states [4]. Historically, Switzerland never had to deal with these aspects of psychological aid, integration programs and other technologies, and basically was not ready to encounter more massive waves of refugees incoming. Due to this, the Swiss government works closely together with Bundesamt für Gesundheit BAG which is the department of health, in order to enroll further programs and applicable methods in that regard.

As mentioned above, Switzerland has never faced immigration adversities up until the end of the 20th century. Not just the psychological help but the integration and immigration laws and systems were very vulnerable and unreliable, as Switzerland, in the past, was a country of emigrants. Hence, only during and after the Yugoslavia war did the Helvetic government begin to mobilize and strengthen their departments involving those concerns. The future will force us to become increasingly involved in foreign affairs, and thus invest in new strategies and programs in those spheres, for the system and methods of psychological aid to refugees from warring countries are still to be developed.

References and Sources:

1. Niederschwellige Kurzinterventionen für psychisch belastete Asylsuchende und Flüchtlinge. www.bag.admin.ch
2. Staatssekretariat für Migration. [Integrationsagenda Schweiz \(IAS\) \(admin.ch\)](http://Integrationsagenda Schweiz (IAS) (admin.ch))
3. Kantonale Integrationsagenda Schweiz. [Integrationsagenda | KIP \(kip-pic.ch\)](http://Integrationsagenda | KIP (kip-pic.ch))
4. Schweizer Parlament. [Swiss Parliament \(parlament.ch\)](http://Swiss Parliament (parlament.ch))

Світлана Харченко,
здобувачка освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ОСНОВНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Розглянуто основні підходи до виховання толерантності у здобувачів освіти. Відмічено, що особливості гуманістичного, особистісного і діалогічного підходів включають в себе напрацювання складної системи умінь, норм і навичок.

***Ключові слова:** толерантність, здобувачі освіти, методологічні підходи, емпатія, рівність, діалог.*

Виховання толерантності у здобувачів освіти коледжу пов'язане з пошуком шляхів подолання тенденції до нетерпимості у спілкуванні молодих людей, які мають різні життєві цілі, світоглядні цінності, політичні уподобання, расове та етнічне походження, сексуальну орієнтацію. На рівні міжособистісного спілкування в молодіжній аудиторії все частіше виникають напруженість і конфлікти на ґрунті непорозумінь, які потребують постійної уваги з боку педагогів та адекватного і своєчасного реагування на них. Загальновідомо, що підлітковий вік є найбільш сенситивним періодом для розвитку моральної сфери особистості, виховання толерантності, доброти та людяності в міжособистісних стосунках.

У науковій літературі можна виокремити такі методологічні підходи до виховання толерантності у здобувачів освіти:

- гуманістичний підхід;
- особистісний підхід;
- діалогічний підхід.

З гуманістичної точки зору, толерантність є багатовимірним і багатокомпонентним явищем. Толерантність формується і розвивається на основі усвідомлення цінності свого ставлення до інших та своєї відповідальності перед ними. Таким чином, толерантність є цінністю,

позитивною життєвою позицією, реалізація якої зумовлена конкретними обставинами, що визначають її зміст [1, с. 63]. Відповідно до цього підходу, толерантність завжди є позитивною, це не відмова від власної позиції, а відкритість до співпраці та діалогу. Згідно з розумінням особистісного виміру толерантності, людина – це всебічно розвинена особистість, яка постійно прагне самоствердження та самовдосконалення. Толерантність є невід’ємною частиною цього саморозвитку, який проявляється в усвідомленні власних цінностей, почуттів, установок і розгортається в напрямку пошуку свободи, незалежності та гнучкості у реагуванні на життєві ситуації [2]. Принцип толерантності досить чітко виражений в концепції «цілісної особистості» К. Роджерса і в недирективній терапії. Цей вчений вважає, що допомогти іншій людині можна без інструкцій, а лише спираючись на її прагнення до свободи та позитивних змін. Це стає можливим завдяки безумовному прийняттю людини, емпатійному розумінню та конгруентності, в результаті чого людина стимулюється до самореалізації, до реалістичного погляду на себе, до усунення протиріччя між «реальністю» та «ідеальним Я» і, таким чином, до прийняття більш сприятливого ставлення до себе та свого оточення [3, с. 59-60].

Використання особистісно-орієнтованого підходу у формуванні та розвитку толерантності у здобувачів освіти коледжу означає, що викладач турбується про цілісність особистості, не тільки про розвиток інтелекту, почуття відповідальності студента, а й про його духовно-моральну сферу.

У діалогічному підході поняття «толерантність» розглядається не лише як ціннісна категорія, а й як образне поняття, що завжди передбачає конструктивний діалог, в якому толерантність є особливим типом взаємодії та обміну з іншими. На думку В. Лекторського, толерантність можлива тому, що установка учасників обміну на взаємну зміну позиції є безумовним визнанням рівності та поваги до інших, є результатом критичного діалогу, який відкидає домінування і насильство, визнає діалогізм як принцип ідеї толерантності [1]. Стратегія діалогу формується у вигляді інтерв’ю з представниками інших

культур, поглядів, думок і систем цінностей, а ідея толерантності набуває значення у пошуку спільних істин. Згідно з цією класифікацією, другим типом взаємодії є співпраця, яка полягає у колективному визначенні цілей діяльності, спільному її плануванні та розподілі сил і засобів відповідно до можливостей кожного учасника. На цьому рівні толерантна поведінка характеризується добротою (відмовою від агресії), відсутністю тривожності, мобільністю дій, ввічливістю, довірою та соціальною активністю.

Згідно з цією класифікацією, третім типом взаємодії, пов'язаним з поняттям толерантності, є турбота, яка розуміється як догляд, що не принижує гідність людини, про яку піклуються.

Висновки. Підсумовуючи вище зазначене, відмічено, що особливості формування і розвитку толерантності у форматі гуманістичного, особистісного і діалогічного підходів включає в себе напрацювання складної системи умінь, норм і навичок, які об'єднують увесь поведінковий репертуар особи і визначають її схильність до того чи іншого типу соціальної поведінки.

Література

1. Лекторський В.А. Про толерантність. *Філософські науки*. 2007. № 3-4. С.14-18.
2. Олпорт Г. Толерантна особистість. *Вік толерантності: науково-публіцистичний вісник*. 2003. Вип. 6. Ст. 155-159.
3. Роджерс К. Клієнтоцентрована терапія. М.: Вид-во МГУ, 2007. 324 с.

Тетяна Юр'єва,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

Науковий керівник: канд.псих.наук, доцент В.М. Мазур

**ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВОГО ОРІЄНТУВАННЯ,
ЯК ЧИННИК УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З СДУГ
(СИНДРОМ ДЕФІЦИТУ УВАГИ, ГІПЕРАКТИВНІСТЬ) ПІД ЧАС ВІЙНИ**

У сучасному світі, діти з синдромом дефіциту уваги гіперактивність (СДУГ) стикаються зі значними викликами, особливо в умовах війни. Воєнний конфлікт не лише порушує соціально-побутове оточення дітей, але й поглиблює проблеми їхнього розвитку і соціалізації.

По-перше, однією з основних проблем є нестабільне соціальне середовище, викликане війною. Військові дії призводять до частих переміщень під час повітряної тривоги, евакуації, переселення та руйнування місць проживання дітей з СДУГ. Це може призвести до зміни їхнього звичного середовища і розриву зв'язків з родиною, друзями та школою. Внаслідок цього діти можуть відчувати великий стрес і почуватися втраченими, що негативно впливає на їхнє соціально-побутове орієнтування.

По-друге, доступ до освіти і соціальних послуг стає обмеженим під час війни. Звичайна інфраструктура, така як школи, лікарні та інші соціальні установи, може бути пошкоджена або знищена. Це ускладнює отримання дітьми з СДУГ необхідних ресурсів для їхнього розвитку і соціалізації. Відсутність стабільного навчального середовища позбавляє дітей з СДУГ можливості отримати освіту та сприяє недорозвитку їхніх соціальних навичок. Освіта важлива для розвитку соціально-побутового орієнтування, оскільки вона надає можливість дітям навчатися нормам поведінки, розуміти соціальні взаємини та розвивати навички спілкування. В умовах війни, коли доступ до освіти обмежений, діти з СДУГ можуть відставати у своєму соціальному

розвитку, що ускладнює їхню соціалізацію.

Проте, існують певні стратегії та підходи, які можуть сприяти їхній соціалізації та допомогти їм успішно адаптуватися до складних умов:

- Створення стабільного та безпечного середовища: Для дітей з СДУГ особливо важливо мати стабільну та прогнозовану рутину. Війна може порушити звичний розпорядок дня, тому важливо створити надійну структуру, де діти знають, чого очікувати. Це може включати регулярні години їжі, сну, навчання та розваг, навіть якщо їх треба здійснювати в умовах обмежених ресурсів.

- Психологічна підтримка: Важливо забезпечити психологічну підтримку для дітей з СДУГ. Це може включати консультування психолога або педагога, які мають досвід у роботі з такими дітьми. Психологічна підтримка може допомогти дітям впоратися з емоційними труднощами, зменшити стрес та покращити їхню самооцінку.

- Індивідуальний підхід до навчання: Діти з СДУГ можуть мати труднощі з увагою та концентрацією, тому важливо забезпечити їм індивідуальний підхід до навчання. Можливо, знадобиться зменшити тривалість занять, використовувати візуальні матеріали, використання структурованих ігор та активностей.

- Розвиток соціальних навичок: Важливо допомагати дітям з СДУГ розвивати соціальні навички та сприяти їхній інтеграції в групу. Це може включати тренування комунікативних навичок, вміння співпрацювати з іншими, розуміння емоцій та вирішення конфліктів. Групові заняття або спільні проекти можуть бути корисними для розвитку цих навичок.

- Підтримка сім'ї: Важливо підтримувати сім'ї дітей з СДУГ в умовах війни. Вони можуть зазнавати додаткового стресу та потребувати допомоги в організації життя та забезпеченні основних потреб. Надання інформації про доступні ресурси, консультування батьків з питань виховання та підтримка їхнього самопіклування можуть бути корисними.

- Емоційна підтримка: В умовах війни діти з СДУГ можуть відчувати підвищений рівень тривоги та стресу. Важливо створити безпечну та підтримуючу емоційну атмосферу для них. Регулярні розмови, виявлення розуміння та сприяння вираженню їхніх почуттів можуть допомогти зменшити негативні емоції та підтримати їх психологічний стан.

- Доступ до освіти: Забезпечення доступу до якісної освіти є важливим для дітей з СДУГ, навіть в умовах війни. Це може включати організацію навчання в умовах віддаленого доступу або пошуку альтернативних освітніх можливостей. Забезпечення структурованих навчальних матеріалів та індивідуальної підтримки може допомогти дітям з СДУГ зберегти інтерес до навчання та розвитку.

Також діти з СДУГ часто мають проблеми з саморегуляцією і контролем своєї поведінки. Важливо навчити їх стратегіям саморегуляції, таким як глибоке дихання, візуалізація, медитація та фізична активність. Ці стратегії можуть допомогти дітям заспокоїтися, зосередитися та керувати своїми емоціями навіть у стресових ситуаціях.

Остаточно, важливо мати розуміння та терпіння щодо дітей з СДУГ. Вони можуть мати особливі потреби та виклики, але з правильною підтримкою та ресурсами вони можуть досягти успіху та відчувати себе включеними в суспільство. Підтримка, розуміння та надання можливостей - ключові фактори у соціалізації дітей з СДУГ в умовах війни.

Загалом, в умовах війни розвиток соціально-побутового орієнтування дітей з синдромом дефіциту уваги гіперактивністю, стикається з додатковими труднощами. Однак, шляхом створення стабільного та безпечного середовища, підтримки соціальної взаємодії, індивідуального підходу, залучення фахівців та підтримки батьків, можна створити умови, які сприятимуть розвитку соціально-побутового орієнтування дітей з СДУГ в умовах війни.

**СЕКЦІЯ 3:
РОЗВИТОК ЛЮДИНИ В ІНТЕГРОВАНОМУ СУСПІЛЬСТВІ:
КОМПЕТЕНТНІСНА ОСНОВА**

Юлія Басмат,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

**АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ
КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОГО ВПЛИВУ**

Розглянуто специфіку застосування арт-терапевтичних технологій в освіті як засобу корекційно-розвиткового впливу на особистість. Встановлено значення арт-терапії для роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби.

***Ключові слова:** арт-терапія, освітня технологія, розвиток особистості, особливі освітні потреби, корекційно-розвитковий вплив.*

Запровадження засобів арт-терапії в роботі з дітьми, які мають особливі освітні потреби набуває стрімкого поширення, оскільки впровадження нестандартних, творчих, немедичних засобів впливу на активізацію внутрішніх ресурсів організму дитини, створює більше шансів для її розвитку.

Виходячи з того, що арт-терапія – багатофункціональний засіб, використання її елементів у навчально-виховному процесі сприяє розвитку особистісних можливостей дитини, її інтересів й потреб, поєднує діагностику і розвиток, гармонізує її внутрішній світ, сприяє покращенню або збереженню її здоров'я, позитивно впливає на фізичний, емоційний, інтелектуальний, соціальний, естетичний і духовний стан, а також допомагає опанувати певні знання, уміння та навички у школі.

Коли мова йде про дітей з особливими освітніми потребами, маємо розуміти, що діти з порушенням мовленнєвого розвитку, слуху, зору, інтелекту, опорно-рухового апарату, з гіперактивністю та розладами аутистичного спектра мають різні труднощі в процесі навчання. Наразі для подолання цих труднощів можна застосувати арт-терапевтичні технології.

Зокрема, у засвоєнні мовлення в дитини вагому роль відіграють імітаційні можливості, що в дітей з особливими освітніми потребами часто є недостатньо сформованими та розвиненими. Так, у процесі навчальної діяльності вчитель та асистент можуть налаштувати дитину на говоріння використовуючи елементи музикотерапії (можна прослухати твір класичної музики, який дитина сприймає позитивно). Також у нагоді стане пасивний метод стимуляції мовлення, в основі якого лежить слухання певних музичних творів, що у специфічний спосіб стимулюють мовленнєву активність дитини (наприклад, українські народні пісні «Вийди, вийди, сонечко» (обр. Л. Ревуцького), «Зайчику, зайчику», «Мак» (обр. Я. Степового), «Комарик» тощо).

Особливості сприймання творів мистецтва у дітей з низькою пізнавальною активністю своєрідні й обумовлені складністю патології розвитку: дітям властиві значні недоліки сприймання, розуміння та засвоєння творів мистецтва (інактивність, вузькість, фрагментарність, уповільненість сприймання, роз'єднаність слова та образу, порушення відчуття звуків, кольорів, тощо).

Надання необхідної підтримки, стимулювання активного мовлення, взаємодія на основі збагачення емоційного досвіду, розширення засобів комунікації і супроводу ігрової діяльності, залучення дітей до міжособистісних взаємин у дитячому колективі у процесі арт-терапії позитивно впливає на мовлення цих дітей, їх пізнавальну активність, моторику, розвиток емоційно-вольової сфери.

У дітей із особливостями розвитку моторики емоційно-образне сприймання та засвоєння творів мистецтва відбувається в умовах обмеженості інформування. У більшості таких дітей потенційно збережені функції для розвитку вищих форм мислення, проте астенічні прояви, низький запас знань як наслідок соціальної депривації приховують їхні пізнавальні можливості. Порушення м'язового тону, патологічні рефлекси, несформованість рівноваги та координації, недорозвиненість дрібної моторики призводить до

відсутності самостійності, концентрації, тривалого напруження, слабкості уваги, афективних порушень та інфантилізму у даної категорії дітей в цілому.

Стає зрозумілим, що страждає їхня пізнавальна сфера, психічні процеси, емоційно-вольова та особистісна сфера. Важливою умовою їхнього успішного розвитку є організація цілеспрямованого вибіркового сприймання змісту і форми музичної мови та художнього образу. Діти потребують створення таких умов у процесі навчальної діяльності, що дають змогу опановувати знання та уміння з опорою на збережені функції дитини: впровадити елементи ігрової, пісочної чи ізотерапії в урочну діяльність (добирають літери для слова, яке є темою уроку, малюють літери на піску або на аркуші паперу за допомогою різних технік).

Діти, які характеризуються неуважністю, гіперактивністю та імпульсивністю, яким важко зосередитися, спокійно сидіти, гратися, чути звертання до себе, доводити справу до завершення, уникають тривалої розумової напруги. Саме тому, з одного боку, важливо створювати такі умови, що розвиватимуть їхню спритність, моторність, працездатність, а з іншого, навчати дитину мріяти під час сприймання та засвоєння творів мистецтва і заспокоюватися.

З огляду на все вищезгадане, педагогам і асистентам важливо застосовувати арт-терапевтичні технології у роботі з молодшими школярами, тому що практично кожна дитина в таких умовах може виявити свої творчі зусилля, отримати підтримку, самовиразитися, налагодити контакт з іншими, реалізувати свій творчий потенціал. Зрозуміло, що все це вимагає від вчителя та асистента урізноманітнювати дидактичні методи і прийоми роботи, що спрямовані на підтримку стійкого пізнавального інтересу, оволодіння мисленнєвими операціями, розвиток емоційної чуйності та творчих здібностей і уподобань кожного учня.

Література:

1. Ільченко І.С. Арт-терапія: навчальний посібник для студентів. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. 150 с.
2. Коваль Л.В., Компанець Н.М., Лапін А.В., Квітка Н.О., Луценко І.В. Особлива

Оксана Бунчук,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ВПЛИВ ТРИВОЖНОСТІ НА ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВУ СФЕРУ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Акцентовано увагу на вплив тривожності на емоційно-вольову сферу особистості студента, ускладнює його пізнавальну діяльність, знижує зосередженість і гнучкість у навчанні, знижує інтелектуальну продуктивність, порушує сам процес освітньої діяльності.

Ключові слова: тривожність, особистість, емоційно-вольова сфера.

Аналіз наукових праць відомих вітчизняних психологів (О. Захаров, Н. Левітов, О. Новікова, Ю. Ханін) та зарубіжних вчених (А. Адлер, Е. Еріксон, Дж. Тейлор, З. Фрейд, Е.Формм, К. Хорні, К. Юнг та ін.) доводить, що проблема проявів тривожності та її впливу на емоційно-вольову сферу особистості займає чільне місце в сучасній науці. А результати досліджень поведінкових проявів тривожності вказують на те, що вона по-різному впливає на стійкість поведінки, навички самоконтролю та на результати навчальної діяльності здобувачів ЗВО, оскільки вона корелюється із такими рисами особистості як самоорганізація, самоконтроль, самооцінка.

Емоційна сфера людини являє собою широкий спектр її переживань і почуттів. Вона виконує ряд функцій, таких як стимулююча, регуляторна, усунення інформаційного дефіциту, основною серед яких є оціночна. Вона складається з емоційних переживань і почуттів. Будь-яке переживання – це оцінка процесу задоволення будь-якої потреби індивіда.

Почуття – це оцінка можливості конкретного об'єкта задовольнити цю потребу індивіда. Емоційні переживання людини діляться на емоції та емоційні стани. Емоції – короткочасні переживання різної сили, які змінюють одне одного слідом за зміною ситуації та згідно цього за характером зміни

поділяються на стеничні і астенічні. Для перших характерні внутрішній підйом, наснага, для других – зниження життєдіяльності, занепокоєння, душевна пригніченість. Вегетативні вираження емоцій підкоряються волі людини і можуть відбиватися на роботі практично всіх органів і систем. Всі ці зміни не є випадковим набором фізіологічних ознак, а виступають цілісної реакцією організму, що характеризує певний емоційний прояв.

Найчастіше термін «тривога» використовується для опису неприємного за своїм змістом психічного стану, що характеризується суб'єктивними відчуттями напруги, занепокоєння, похмурих передчуттів, а з фізіологічного боку супроводжується активізацією автономної нервової системи.

Висока тривожність ускладнює пізнавальну діяльність студентів, знижує зосередженість і гнучкість у стратегіях дій, знижує інтелектуальну продуктивність, порушує діяльність, у тому числі занедбаність, призводить до надмірного емоційного напруження, а в довгостроковій перспективі – сприяє низькій самооцінці студента.

Будучи природо-подібним станом, тривога грає й позитивну роль як індикатор порушення і як мобілізатор резервів психіки, сили волі. У структурі складного вольового акту виділяють наступні етапи: 1). Спонування до здійснення вольової дії. 2). Уявлення і осмислення мети дії. 3). Уявлення засобів, необхідних для досягнення зазначеної мети. 4). Намір здійснити дану дію. 5). Виконання прийнятого рішення.

Розвиток волі у людини пов'язаний: з перебудовою мимовільних психічних процесів у довільні; набуттям людиною контролю над своєю поведінкою; розвитком вольових якостей особистості; з тим, що людина свідомо формулює для себе все більш складні завдання і більш далекі цілі, які вимагають значних вольових зусиль протягом тривалого часу.

Причини, що викликають тривожність і впливають на зміну її рівнів, різноманітні і зустрічаються в усіх сферах людського життя. Їх умовно поділяють на суб'єктивні та об'єктивні причини. До суб'єктивних причин

належать інформаційні причини, пов'язані з неправильним тлумаченням майбутніх результатів, які призводять до переоцінки суб'єктивної значущості майбутніх результатів подій. До об'єктивних причин для занепокоєння можна віднести екстремальні умови (у нашому дослідженні – це війна), що пред'являють підвищені вимоги до психіки людини і пов'язані з невизначеністю результату ситуації та ризиком життя й здоров'ю здобувача ЗВО.

Тривожність є цілісною емоційною характеристикою особистості, яка характеризується багатозначністю факторів детермінації, різноманітням та неоднозначністю внутрішніх зв'язків. Особистісна тривожність характеризується схильністю сприймати ситуацію як загрозу і реагувати на неї тривогою. Реактивна тривожність характеризується нервозністю, невизначеністю і напруженістю. Дуже висока реактивна тривожність може призвести до порушення уваги, а іноді і тонкої координації. Дуже висока особистісна тривожність безпосередньо пов'язана з наявністю невротичного конфлікту, емоційного та невротичного зриву, психосоматичних розладів.

У ході дослідження було встановлено та проаналізовано, що тривожність – це індивідуальна властивість особи, риса характеру, що проявляється схильністю до надмірного хвилювання, стану тривоги в ситуаціях, які загрожують, на думку цієї особи, неприємностями, невдачами, фрустрацією і, навіть, ризиком для життя. Важливо, що мова під час дослідження йде про фізичну та психологічну загрозу життю та здоров'ю здобувачів вищої освіти під час воєнних дій, тобто таку, що має об'єктивний характер і проявляється як фізична небезпека. Внаслідок підвищеного рівня тривожності відбувається порушення механізмів адаптації у соціумі, як наслідок комбінованих проблем, що виникають на фоні когнітивно-поведінкових та емоційно-вольових відхилень, зокрема – їх ставлення до навчання.

Тетяна Горба,
викладач циклової комісії
з економіки та підприємництва
Миколаївського фахового коледжу
Університету «Україна»

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩІЙ ШКОЛІ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Розглянуто зміст навчальної дисципліни «Бюджетна система». Висвітлено особливості викладання економічної дисципліни у вищій школі: мета, завдання, зміст дисципліни; компетентності; актуальні технології викладання.

***Ключові слова:** професійна підготовка, бюджет, видатки бюджету, конкуренція, конкурентноздатність, дистанційне навчання.*

Сучасна освіта вимагає оновлення методів, технологій і форм навчання, особливо в умовах воєнного стану. Дистанційне навчання стало вже буденним під час карантинних обмежень і набуло ще більше своєї актуальності за воєнного стану. Здобувачі освіти зараз з будь-якої точки світу можуть продовжувати безперервно навчатися. Але є деякі обмеження: різний світовий час, тимчасові проблеми з доступу до мережі інтернет, інші зовнішні фактори.

Державний стандарт та освітні програми економічних спеціальностей фахових молодших бакалаврів передбачають формування теоретичних знань та практичних навичок в процесі підготовки фахівців з дисципліни «Бюджетна система». Бачення у студентів самої суті функціонування бюджетної системи в державі, вивчення бюджетних відносин, характеру їх впливу на суспільство, а також формування практичних навичок розрахункових методів бюджетного планування - стало метою дисципліни «Бюджетна система».

Теоретичні та практичні цілі дисципліни полягають у формуванні загальних компетентностей у здобувачів освіти: здатність використовувати сучасні інформаційні технології для розв'язання задач у практичній діяльності; здатність до аналізу, синтезу та встановлення взаємозв'язків між явищами та процесами; здатність шукати, обробляти та аналізувати інформацію з різних джерел, проводити дослідження на належному рівні; уміння адаптуватися та працювати в нових ситуаціях; здатність до навчання й оволодіння сучасними

знаннями; здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Основними завданнями вивчення дисципліни є вивчення основ формування бюджетної системи, методів формування і використання коштів Державного бюджету України; основних напрямів бюджетної політики держави; методів і джерел формування доходів бюджету, напрями їх використання; методики визначення обсягів бюджетних видатків, які забезпечують реалізацію функцій держави; методів і джерел формування доходів місцевих бюджетів та їх видатків.

За результатами вивчення курсу студенти повинні: **знати:** сутність, призначення та роль бюджету держави; сутність дефіциту/профіциту та джерела фінансування бюджетного дефіциту; складові системи доходів і видатків бюджету; сутність міжбюджетних відносин і міжбюджетних трансфертів; склад видатків бюджету на економічну діяльність держави та науку; склад видатків бюджету на соціальний захист населення та соціальну сферу; склад видатків бюджету на оборону та управління; склад і структуру державного боргу та видатки на його обслуговування; а також **вміти:** працювати з нормативно - правовою базою з питань бюджету та бюджетних праввідносин; обчислювати показники бюджетного дефіциту, визначати рівень його небезпечності; визначати показники зведених бюджетів на різних рівнях; визначати обсяги міжбюджетних трансфертів, пропорції та порядок їх розподілу; аналізувати динаміку та структуру доходів і видатків бюджету; здійснювати розмежування доходів і видатків між бюджетами; визначати обсяги потенційної державної підтримки галузей економіки за відповідними бюджетними програмами; визначати обсяги державної соціальної допомоги за відповідними напрямами; визначати рівень обґрунтованості та достатності видатків на оборону та управління; визначати та аналізувати показники боргового навантаження, використовувати методи управління державним

боргом.

Зміст дисципліни, обсяг якої 150 годин /5 кредитів ЄКТС, представлений такою тематикою:

Тема 1. Сутність, призначення і роль бюджету держави
<https://www.youtube.com/watch?v=DNsocDTweS8>

Тема 2. Бюджет як основний фінансовий план держави
<https://www.youtube.com/watch?v=TWRiJTJFsts>

Тема 3. Бюджетний дефіцит і джерела його фінансування
<https://www.youtube.com/watch?v=83ni1Tk0cok>

Тема 4. Бюджетний устрій і побудова бюджетної системи України
<https://www.youtube.com/watch?v=kwVJqshzJO>

Тема 5. Міжбюджетні відносини і система бюджетного вирівнювання
https://www.youtube.com/watch?v=xI9usX_jdzc

Тема 6. Система доходів бюджету
<https://www.youtube.com/watch?v=aLT8nJnVVGg>

Тема 7. Система видатків бюджету
<https://www.youtube.com/watch?v=vzF9pT9hTuk>

Тема 8. Видатки бюджету на економічну діяльність держави та науку
<https://www.youtube.com/watch?v=1E1suP7Wndk>

Тема 9. Видатки бюджету на соціальний захист населення і соціальну сферу
<https://vo.uu.edu.ua/mod/folder/view.php?id=333066>

Тема 10. Видатки бюджету на оборону та управління
<https://vo.uu.edu.ua/course/view.php?id=896>

Тема 11. Видатки бюджету на обслуговування державного боргу
<https://vo.uu.edu.ua/course/view.php?id=896>

У процесі опанування дисципліни «Бюджетна система» застосовуються інноваційні форми проведення навчальних занять з урахування викликів сьогодення (карантинні обмеження, воєнний стан, дистанційне навчання та ін.): інтерактивні, заняття із застосуванням комп'ютерної техніки та запис на відео найважливіших акцентів лекції та практичних/семінарських занять, що можна переглянути і засвоїти набагато краще. Також такий метод підійде для інклюзивної освіти, де студент у зручний час і в своєму темпі зможе засвоїти матеріал.

Anastasiya Dmytryk,
junior at Florida Polytechnic University,
Lakeland, Florida, United States

DIGITAL LITERACY AS A CONDITION FOR THE COMPETITIVENESS OF YOUTH IN THE 21st CENTURY LABOR MARKET

Звернуто увагу на необхідність формування загальної компетентності майбутнього фахівця – цифрову грамотність як важливу складову безпечного й ефективного використання сучасних цифрових технологій у роботі та навчанні, в професійному та особистому житті.

Ключові слова: цифрова грамотність, цифрові технології.

The World Economic Forum(2020) in their report “Future Jobs 2025” , made a prediction about the skills that might be in demand in 2025. Some skill that were listed are use, monitoring and control of technologies as well as their development and programing .

A cluster analysis of the research [1-6] regarding the issues of youth skills in the 21st century made it possible to identify four main categories of skills that are necessary in the 21st century: academic, social, personal and literacy skills. Literacy skills help distinguish facts, publish information, create technology, and determine the reliability of sources and information.

Digital literacy is formed under the conditions of using information and communication technologies to solve educational and life tasks (Using Internet resources for new opportunities and career growth, creating and processing photo, video and other files, mastering graphic design programs, etc). It is also worth mentioning online security, personal data protection and privacy. Cyberbullying and countering various types of violence on the Internet has been a major thread to the youth and they should know how to handle it as well. Some reasons for mastering digital literacy as a modern young person:

- the efficiency of using all online services and opportunities provided by the state (online services are comfort, convenience, time saving);
- personal development and solving one's own needs (quick acquisition of new information using Internet resources);

- competitiveness in the labor market (more chances to find a job, build a career).

- continuous learning (lifelong education as an opportunity for career growth and personal and professional improvement);

- online security (understanding how to protect your account and accounts from hackers and how to protect yourself from getting viruses on your device).

Digital competences are classified by groups of skills into the following components:

1. Information literacy and precise working with data. These include: the ability to search and filter data, information and digital content; evaluate data, information and digital content; use data, information and digital content and manage them.

2. Communication and interaction: the ability to communicate through the use of digital technologies; the ability to share information through the use of digital technologies; the ability to communicate with society, use public and private services; the ability to interact; knowledge of «netiquette», i.e. knowledge of the rules of behavior and etiquette in the digital environment; digital identity management, that is, the ability to create and manage accounts.

3. Digital content: the ability to create digital content; ability to change, improve and use digital content to create new content; awareness of copyright and licensing policies for data, information and digital content; programming, that is, the ability to write program code.

4. Security: ability to protect devices and content, knowledge of security measures, understanding the risks of threats; protection of personal data and privacy; health care, that is, knowledge and skills to preserve one's health and others from the point of view of both the ecology of the use of digital technologies and the risks of it threats to the safety of citizens; environmental protection, that is, understanding the impact of digital technologies on ecology, the environment, from the point of view of their disposal, as well as their use, which can cause damage to critical infrastructure

objects or other objects.

5. Problem solving: the ability to solve technical problems that arise with computer equipment, software, networks, etc.; the ability to determine the needs and find appropriate technical solutions, or customize digital technologies to one's own needs; creative use, or the ability, to create knowledge. It can be accomplished individually or collectively, in order to solve everyday life and professional problems, etc.; the ability to independently determine the need to acquire additional new digital skills [1].

Likewise, digital literacy is an indispensable skill in the 21st century. The reality requires citizens of any country to quickly adapt, accept challenges and be willing to learn. You can use a smartphone or a laptop to access the Internet, but this does not mean having digital literacy. Digital literacy is the safe and effective use of modern digital technologies in work and education, in professional and personal life.

Світлана Кандюк-Лебідь,
директор Миколаївського фахового
коледжу Університету «Україна»

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА У ЗВО ЯК ЗАСІБ ІНТЕГРАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ІНВАЛІДНІСТЮ У СУСПІЛЬСТВО

У розвідці досліджено питання організації інклюзії вищої освіти у вітчизняному просторі та окреслено фактори, які перешкоджають освітній інклюзії.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, заклади вищої освіти, здобувачі освіти, особи з особливими освітніми потребами.

У системі освіти інтеграція означає реальну можливість для людей з проблемами в розвитку навчатися у звичайній освітній установі. Змістовий аспект інклюзії при цьому включає практичні дії щодо включення індивіда до більш масової спільноти, у тому числі групи осіб з інвалідністю, до загальної системи освітнього процесу.

За останні десятиліття склалася така система інклюзивної освіти, до якої входять різні типи та види освітніх установ, які здійснюють навчання,

виховання, реабілітацію та професійну підготовку інвалідів. Педагогічна практика показує, що найбільш продуктивно ідеї інклюзії реалізовані на початковому та середньому рівнях інклюзивної освіти.

Дослідники проблеми процесу інтеграції інвалідів у суспільство зазначають, що він є складним, багатограним, включає безліч різноспрямованих аспектів. Саме інклюзивне навчання у процесі свого впровадження може зіткнутися не лише з труднощами організації, так званого фізичного «безбар'єрного» середовища (наявність пандусів, одноповерховий дизайн навчального закладу, переобладнання місць загального користування тощо), а й з «бар'єрами» соціальної властивості. Слід зазначити, що інклюзія не зводиться до прийняття інвалідів до звичайних шкіл чи ЗВО, а є серйозною організаційною та педагогічною роботою, яка потребує справжньої емоційної віддачі від усіх суб'єктів освітнього процесу, і від школярів / студентів, і від вчителів / викладачів.

Мета інклюзивної освітньої установи полягає насамперед у наданні всім, без винятку, можливості активної участі у навчанні, у забезпеченні ефективної взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу того чи іншого рівня, який позитивно впливатиме на моральний розвиток особистості. Процес навчання у ЗВО для студентів-інвалідів є важливою соціально-адаптивною ланкою інтеграції в цілому, оскільки від нього значною мірою залежить успішність подальшої життєдіяльності осіб з інвалідністю у суспільстві. Значним показником продуктивності інклюзивного навчання при цьому слід позначити рівень соціальної взаємодії звичайних студентів та студентів-інвалідів, що виявляється у їхній спільній участі у різних навчальних та дозвільних заходах та толерантному відношенні один до одного. Стан включеності студентів-інвалідів до цілісного педагогічного процесу вищої школи характеризується інтеріоризацією мети їхньої навчально-професійної діяльності та безпосередньою участю в ній: задоволенням власних інтересів та потреб, задоволеністю міжособистісними відносинами, що виникають у процесі

навчання у вузі. Іншими словами, включення студентів з інвалідністю до освітнього процесу може стати свого роду «поштовхом» перетворень, здатних покращити умови навчання для всіх студентів.

У навчальному процесі методика інклюзивного навчання передбачає скорочення ступеня теоретизованості змісту освіти та повнішу реалізацію принципів практичної спрямованості навчання, використання наочних засобів навчання, застосування активних методів тощо. Навчання в інклюзивних групах має передбачати як класичну побудову навчальних занять (лекцій, семінарів), так і застосування нетрадиційних форм навчання, спрямованих на активізацію пізнавальної діяльності студентів. У цілому весь процес інклюзивного навчання необхідно будувати на основі індивідуального та диференційованого підходів, при цьому сутність індивідуального підходу виявляється у підборі найбільш ефективних методів, засобів та форм щодо конкретного студента-інваліда.

ЗВО, в якому навчаються інваліди, має дбати про створення умов для справжньої інклюзії, соціальної інтеграції своїх студентів у різні сфери життя – дозвільні, правові, освітні, розвиваючі. Процес інклюзивного навчання зумовлює створення та функціонування в освітній організації спеціальної служби, яка б вирішувала питання постійного психолого-педагогічного супроводу студентів-інвалідів у (поза)навчальному процесі.

У цій роботі інклюзивне навчання розуміється як цілісний навчально-виховний процес, спрямований не лише на досягнення освітніх цілей у сфері професійної підготовки, а й усунення психолого-педагогічних бар'єрів, які перешкоджають рівноправній та продуктивній співпраці викладачів та студентів, у тому числі студентів-інвалідів. Цей підхід до організації інклюзивного навчання у ЗВО визначає успішність формування толерантного ставлення студентського контингенту та викладачів до студентів-інвалідів.

Серед факторів, які перешкоджають освітній інклюзії загалом, можуть бути виділені такі:

- невідповідність докільця для студентів-інвалідів (особливості архітектури освітньої установи);
- відсутність адаптованих навчальних освітніх програм для студентів-інвалідів у звичайних навчальних закладах;
- недостатнє фінансування процесу впровадження технології інклюзивного навчання до звичайних навчальних закладів з боку держави;
- низький рівень толерантності до студентів-інвалідів у педагогів, які не мають досвіду викладання в інклюзивних групах;
- нерозробленість програмно-методичного забезпечення підготовки суб'єктів системи вищої освіти до інклюзивного навчання.

У рамках даного дослідження для нас особливо актуальним є питання не стільки самого обґрунтування необхідності впровадження технології інклюзивного навчання у ЗВО, адже у світовій педагогічній практиці вже накопичено вагомі аргументи на його користь, а скільки питання, пов'язані з усуненням соціальних, психолого-педагогічних перешкод при її реалізації, за рахунок створення спеціальних умов, що сприятимуть формуванню толерантного освітнього середовища. При цьому значущими критеріями успішної інтегрованості студентів-інвалідів та наявності толерантного освітнього середовища можуть бути визначені:

- рівень адаптованості студентів-інвалідів, який відображається у позитивному ставленні до самого себе, в якісних характеристиках адаптації до соціокультурного освітнього середовища, до міжособистісних відносин з викладачами та студентами у процесі інклюзії;
- рівень включеності студентів-інвалідів до навчально-виховного процесу вищої школи, який визначається соціальною активністю у дозвіллевих заходах та їх навчальній мотивації, загалом;
- рівень психологічної комфортності студентів-інвалідів як психічного стану особистості, що визначається наявністю позитивного соціального статусу в студентській інклюзивній групі.

Проведений аналіз різних підходів до інклюзивного навчання у системі вищої освіти, низки його сутнісних характеристик та принципів, на наш погляд, наголошує на його цінності для процесів інтеграції інвалідів у суспільство.

Валентина Мазур,
завідувачка кафедри психології,
спеціальної освіти та здоров'я людини
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»;
кандидат психологічних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Розглядається проблема особистісних якостей, професійного становлення майбутніх практичних психологів, фахова професійна підготовка, підкреслюється значущість у діяльності психолога рівня його особистісного розвитку.

***Ключові слова:** практичний психолог, підготовка в закладах вищої освіти, професійна компетентність, складові професійної компетентності*

Сьогодні українське суспільство переживає швидкоплинні соціально-економічні та політичні трансформації. Зміни у суспільному житті ставлять перед вітчизняною системою вищої освіти сучасні важливі завдання, серед яких якісна підготовка висококваліфікованих конкурентоздатних фахівців. Молодий спеціаліст після закінчення закладу вищої освіти повинен ефективно адаптуватись до професійної діяльності, тому він повинен бути готовим до сучасних вимог професії.

Фахова підготовка практичних психологів має включати не тільки оволодіння знаннями, вміннями, які стосуються професійної сфери, а й активізувати особистісний розвиток та самореалізацію майбутніх фахівців.

Діяльність практичного психолога відноситься до професій людина-людина і потребує рефлексії щодо іншої людини. Для професійного та ефективного виконання діагностики, корекції та консультування практичному психологу необхідна спеціальна якісна підготовка в умовах навчання у ЗВО.

Теоретико-методологічним підґрунтям фахової професійної підготовки практичних психологів на сучасному етапі виступають концепції таких дослідників, як Д. Богоявленська, О. Бондаренко, В. Панок, Є. Пряжнікова, Н. Чепелева та інші. Дослідженням готовності психолога до професійної діяльності займалися такі вчені, як Н. Берегова, О. Бондаренко, А. Руденок, І. Томаржевська, І. Солійчук, В. Панок, Я. Чаплак.

Протягом всього періоду становлення практичної психології науковці зазначали, що професійна підготовка практичних психологів потребує системного підходу, взаємозв'язку між теоретичними дисциплінами та практично зорієнтованими навчальними курсами.

Практична психологія – це галузь професійної діяльності. Вона має на меті завдяки технологіям, методикам сприяти вирішенню особистістю складних життєвих ситуацій, профілактику форм поведінки, що заважають ефективно адаптуватися до навколишнього світу.

Складність оволодіння професією практичного психолога полягає в тому, що крім набуття знань практичних навичок та вмінь, за час навчання необхідно здійснити величезну роботу зі встановлення власної особистості, оволодіти багатьма соціальними і життєвими компетенціями. Іншими словами, - достатній рівень професійної підготовки майбутнього психолога можливий лише за умови певного рівня розвитку та самореалізації особистості.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень з питання підготовки майбутніх практичних психологів до професійної діяльності дозволяє зробити висновок, що більшість дослідників так чи інакше підкреслює значущість у діяльності психолога рівня його особистісного розвитку, самореалізації його особистості. Шляхи активізації даного процесу різні: самопізнання як важливий елемент освіти майбутніх практичних психологів у ЗВО; формування спрямованості психолога-здобувача освіти на оволодіння теоретичними та практичними знаннями, уміннями; використання активних методів навчання, різноманітних тренінгів, розв'язування психологічних ситуацій та ін.;

формування особистісної позиції у процесі фахової підготовки психолога.

Професійне становлення психолога - складний, неперервний процес «проектування» особистості професіонала. Навчаючи людей самостійно вирішувати свої проблеми, психолог піднімає тим самим суспільну свідомість на новий рівень; він використовує свої професійні та особистісні можливості, щоб впливати на ріст самосвідомості конкретної особистості.

Розглядаючи підготовку майбутніх практичних психологів як період професійного становлення, можна припустити, що цей процес розвитку професійно значущих якостей та здібностей, професійних знань і вмінь, супроводжується активним якісним перетворенням особистістю свого внутрішнього світу, що приводить до принципово нового способу життєдіяльності - творчої самореалізації в професії. З нашої точки зору, професійне становлення, крім необхідності відповідати вимогам конкретної професійної діяльності, повинне розглядатись у контексті вирішення професійно важливих завдань, що поступово ускладнюються та сприяють оволодінню фахівцем необхідним комплексом професійно значимих ділових, особистісних, комунікативних, моральних якостей тощо.

Отже, процес професійного становлення майбутнього практичного психолога складний та багатогранний. Він вимагає як від викладача ЗВО, так і від здобувача освіти складної роботи над формуванням системи професійно важливих знань, умінь, навичок. Важливим завданням виступає розвиток цілісної, гармонійної особистості, орієнтованої на самопізнання та самозміни. Саме тому професійне становлення сучасного кваліфікованого спеціаліста, зокрема і в галузі практичної психології, повинне будуватись на використанні особистісного підходу як психолого-педагогічного принципу організації профільної та професійної підготовки. Навчальний процес у ЗВО повинен орієнтуватись на використання ряду психологічних умов професійного становлення майбутніх практичних психологів у формах як цілеспрямованого застосування психодіагностики професійно важливих якостей, консультування,

так і соціально-психологічних тренінгів (СПТ) професійного і особистісного зростання, спрямованих на активізацію відповідних структур в особистості майбутнього спеціаліста.

Аліса Новосьолова,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

СИНДРОМ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ, ЙОГО СТРУКТУРА, РІВНІ ТА СТАДІЇ

Розглянуто ключові аспекти та особливості прояву синдрому емоційного/професійного вигорання. Охарактеризовано структуру, названо рівні та стадії вигорання.

***Ключові слова:** емоції, особистість, синдром, емоційне вигорання, синдром професійного вигорання.*

На сьогодні добре відомі три підходи до визначення синдрому «емоційного вигорання». Перший підхід розглядає «вигорання» як стан фізичного, психічного і передусім емоційного виснаження, що викликане довготривалим перебуванням в емоційно перевантажених ситуаціях спілкування. Другий підхід розглядає «вигорання» як двовимірну модель, що складається, по-перше, з емоційного виснаження та, по-друге, – з деперсоналізації, тобто погіршення ставлення до інших, а іноді й до себе. Але найпоширенішим є третій підхід, запропонований американськими дослідниками К. Маслач і С. Джексон: синдром «емоційного вигорання» є системою, що включає емоційне виснаження, деперсоналізацію та редукцію власних особистісних досягнень.

Синдром «професійного вигорання» – один із проявів стресу, з яким стикається людина у власній професійній діяльності. Це люди, які працюють в системі «людина – людина»: лікарі, юристи, соціальні працівники, психіатри, психологи, вчителі тощо. В своїй діяльності вони

змушені постійно стикатися з негативними емоційними переживаннями своїх клієнтів (пацієнтів, вихованців), вони мимовільно стають залученими до цих переживань, через що відчувають підвищене емоційне напруження.

Професор психології Каліфорнійського університету Крістіна Маслач деталізувала це поняття, окресливши його як синдром фізичного та емоційного виснаження, що включає розвиток негативної самооцінки, негативного ставлення до роботи та втрату розуміння і співчуття по відношенню до клієнтів. Доктор Маслач підкреслює, що вигоряння – це не втрата творчого потенціалу, не реакція на нудьгу, а скоріше емоційне виснаження, яке виникає на фоні стресу, що викликаний міжособистісним спілкуванням.

Розвиток синдрому носить стадіальний характер. Спочатку спостерігаються значні енергетичні витрати – наслідок екстремальної високої позитивної установки на виконання професійної діяльності. В міру розвитку синдрому емоційного вигоряння з'являється почуття втоми, що поступово змінюється розчаруванням, зниженням інтересу до своєї роботи.

Відповідно до концепції М. Буриша, у розвитку синдрому професійного вигоряння можна виділити кілька головних фаз:

1. Попереджуюча фаза – надмірна участь (активність, почуття незамінності, відмова від потреб, не зв'язаних з роботою, обмеження соціальних контактів), виснаження (почуття втоми, безсоння).

2. Зниження рівня власної участі – стосовно співробітників, пацієнтів (утрата позитивного сприйняття колег, перехід від допомоги до нагляду і контролю, приписування провини за власні невдачі іншим людям, домінування стереотипів у поведженні стосовно співробітників, пацієнтів), стосовно інших оточуючих (відсутність емпатії, байдужність), стосовно професійної діяльності небажання виконувати свої обов'язки, штучне продовження перерв у роботі, запізнення, відхід з роботи завчасно, акцент на матеріальний аспект при одночасній незадоволеності роботою, зростання

вимог (утрата життєвого ідеалу, концентрація на власних потребах, почуття переживання того, що люди використовують тебе, заздрість).

3. Емоційні реакції – депресія (постійне почуття провини, зниження самооцінки, безпідставні страхи, апатія, лабільність настроїв), агресія (захисні установки, обвинувачення інших, відсутність толерантності і здатності до компромісу, підозрілість, конфлікти з оточенням).

4. Фаза деструктивної поведінки – сфера інтелекту (зниження концентрації уваги, відсутність здатності до виконання складного завдання, ригідність мислення, відсутність уяви), мотиваційна сфера (відсутність власної ініціативи, зниження ефективності діяльності, виконання завдань строго по інструкції), емоційно-соціальна сфера (байдужність, уникання неформальних контактів, відсутність участі в житті інших або надмірна прихильність до конкретної особи, уникання тем, зв'язаних з роботою, самодостатність, самотність).

5. Психосоматичні реакції – зниження імунітету, нездатність до релаксації у вільний час, безсоння, сексуальні розлади, підвищений тиск, тахікардія, головні болі, болі в хребті, розлади травлення, залежність від нікотину, алкоголю, кави.

6. Розчарування – негативна життєва установка, почуття безпорадності і безглуздості життя, екзистенціальний розпач.

Аналізуючи фази розвитку синдрому емоційного вигоряння, можна помітити визначену тенденцію: сильна залежність від роботи приведе до повного розпачу й екзистенціальної порожнечі. На першому етапі розвитку синдрому емоційного вигоряння професійна діяльність є головною цінністю і змістом усього життя людини. У випадку невідповідності між власним внеском і отриманою або очікуваною винагородою з'являються перші симптоми емоційного вигоряння.

Література:

1. Винославська О.В., Малигіна М. П. Людські стосунки: Навчальний посібник. Київ: «КВІЦ», 2001. 83 с.

2. Зайчикова Т.В. Діагностика та профілактика синдрому «професійного вигоряння» у педагогічних працівників: Методичні рекомендації. Київ-Рівне, 2003. 24 с.

3. Карамушка Л.М., Зайчикова Т. В. Синдром «професійного вигоряння»: гендерні аспекти. Київ: Міленіум, 2003. 40 с.

Леонора Оксютівич,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник: канд.політ.наук В.Г. Власов

ВПЛИВ РІВНЯ СОРОМУ НА САМОСТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Розглянуто поняття сорому та поняття самоствавлення особистості. Встановлено взаємозв'язок між рівнем сорому на самоствавлення особистості. Визначено вплив хронічного сорому на структуру самоствавлення.

Ключові слова: почуття сорому, хронічний сором, макроструктура самоствавлення особистості, самооцінка.

Сором – це сильна соціальна емоція, що може виникати як реакція на оцінку власних дій відповідно до певних стандартів, правил та цілей. Така реакція супроводжується бажанням сховатися та зникнути. Фізіологічна реакція сорому часто супроводжується почервонінням обличчя та пітливістю, що окрім адаптації до змінного навколишнього середовища, виражає і моральні переживання особи. В стані сорому особа може відчувати щось подібне до паніки: вона прагне сховатися, втекти, але водночас відчуває себе паралізованою.

Сором – це емоція, яка виникає в ситуації, коли ми намагаємося пред'явити себе, свої потреби навколишнього світу і не зустрічаємо при цьому достатньої підтримки середовища.

Важливо відрізнити сором від почуття провини. Ці поняття, як правило, пов'язані між собою, але не ідентичні. Почуття провини розділяє вчинки від особистості людини. Сором же переконує в тому, що все, що всі дії людини нерозривно пов'язані з його гідністю і особистістю. Вина – це про конструктивність і спрямована вона на щось одне, сором – це про негативну

оцінку всього себе.

Хронічний сором характеризується як неблагополучний сором, що призводить до інтеграції особистості з власним почуттям сорому та визначає усі реакції особистості (як зовнішні, так і внутрішні); хронічний сором може стати патологічним і дезадаптивним, призводячи до руйнації особистості.

Хронічний же сором – це хронічно незадоволена потреба у зближенні у сукупності з очікуванням відчуження, що і робить цей процес невротичним, спричинює негативні наслідки.

Самоставлення – це емоційно-ціннісне ставлення до себе, один з внутрішніх процесів самосвідомості, що відображає єдність моменту самопізнання і системи переживань. Переживання при цьому розуміється як внутрішня динамічна основа, спосіб існування самоставлення.

Ставлення має складний психологічний зміст, воно включає емоційний, когнітивний та поведінкові компоненти.

У свою чергу самоставлення – це ставлення до самого себе. Воно не може одночасно й раптово виникнути зі ставленням до зовнішніх щодо людини об'єктів. Ставлення до самого себе – це осмислене ставлення до власних суб'єктивних утворень, тобто особистісних властивостей.

За результатами досліджень В.В. Століна макроструктура самоставлення складається з: самоповаги, аутосимпатії, самоінтересу, які завдяки адитивності даної структури інтегруються в загальне відчуття позитивного або негативного ставлення до себе.

Можна виділити три основні підходи до визначення самоставлення особистості:

- 1) самоставлення як загальна або глобальна самооцінка;
- 2) самоставлення як самоповага;
- 3) самоставлення як емоційно-ціннісне самоставлення.

Почуття сорому є частиною соціального життя людини. Формування у суб'єкта здатності переживати сором обумовлено його включеністю в соціальну

взаємодію та наш зовнішніми і внутрішніми чинниками. Але будь-яке почуття у певних умовах може підвищуватися за рівнем і ставати неадекватним зовнішній ситуації, тим самим руйнуючи деякі зв'язки із власником Я та зовнішню реальністю, призводячи до неадекватної поведінки в ситуаціях сорому.

Почуття сорому виступає як інтегральна характеристика відносин особистості, визначається як регулятор внутрішніх взаємин із самим собою. За такого підходу відчуття сорому відносяться до категорії «моральних» емоцій. У всіх своїх проявах сором зачіпає центральну ідентичність людини, а отже, тому і самоствавлення особистості. Тому взаємозв'язок відчуття сорому та самоствавлення є актуальною і важливою проблемою, яка потребує обґрунтованого вивчення.

Хронічний сором є деструктивним почуттям, яке супроводжує людину у більшості її життєвих ситуацій і таким чином впливає на усі аспекти її життєдіяльності, в тому числі і на самоствавлення особистості. Вплив хронічного сорому на самоствавлення особистості відбувається через взаємозв'язок їх компонентів та особливостей. Високий рівень сорому знижує самоповагу, самоінтерес та аутосимпатію людини. Прояви агресії в ситуації сорому зменшують глобальне самоствавлення та усі його складові, а проєкції на інших у ситуації сорому заважають сприймати позитивне ставлення від інших до людини. Важливими чинниками самоствавлення людини із хронічним соромом є високі рівні аутосимпатії, самоінтересу, самовпевненості, ставлення від інших, емоційна нечутливість та занепокоєність, а також низькі рівні почуття відрази. Для здорової людини на рівень самоствавлення в першу чергу впливають саме його компоненти.

Література

1. Больман, С.Ю. Дослідження індивідуально-типологічних особливостей почуття сорому. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2017. № 38.
2. Столін В.В. Пізнання себе і відношення до себе в структурі самопізнання: Дис... докт. психол. наук:19.00.07. М., 1985. С. 19-20
3. Орлов Ю.М. О-бб. *Сором. Заздрість* / Упорядник А.В. Ребенок. Серія: Зцілення роздумами, кн. 2. М.: Слайдинг, 2005. 96 с.

Світлана Присташ,
лікар інфекціоніст,
КНП ММР «Міська лікарня
швидкої медичної допомоги»

ВОЄННИЙ ЧАС ТА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ

Розглянуто актуальний стан психічного благополуччя людей в період війни, зосередившись зокрема на українцях, вплив травматичних факторів на психічне здоров'я та обговорено можливі шляхи подолання цих проблем.

***Ключові слова:** психічне здоров'я, тривожні розлади, панічний розлад, психотравмуючі чинники.*

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визначає психічне здоров'я (ПЗ) як стан благополуччя, у якому людина реалізує свій потенціал, може протистояти звичайним життєвим стресам, продуктивно працювати і мати можливість робити внесок в свою спільноту [1]. Реальна картина в Україні свідчить про достатньо низький рівень виявлення психічних і поведінкових розладів, небажання населення звертатися по допомогу до закладів охорони здоров'я, психіатрів, психологів, психотерапевтів тощо. В останнє десятиріччя переважають непсихотичні психічні розлади, до яких належать неврози, реакції на стрес, розлади особистості та інші порушення, і у більшості випадків потребують амбулаторної допомоги [2].

Російська агресія в Україні травмує психіку українців. МОЗ передбачає, що до 15 млн осіб можуть потребувати психологічної підтримки. МОЗ разом з Офісом першої леді і іншими партнерами започаткували «Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної підтримки», щоб створити українську модель системи охорони психічного здоров'я та сформувати українців звичку піклуватися про своє ментальне здоров'я [3, 4].

Тривожні розлади - актуальна проблема для лікарів різних спеціальностей, які часто звертаються до них пацієнти. Неадекватна тривога може порушувати повсякденне життя та виникати внаслідок органічних захворювань (стенокардія, аритмія, епілепсія, тиреотоксикоз, бронхіальна

астма, гіпоглікемія, феохромоцитома) [5]. Деякі дослідження демонструють, що підвищена тривожність підвищує ймовірність раптової смерті в 4,5 рази [6, 7]. В сучасному суспільстві майже кожна людина хоча б раз переживала виражені невротичні симптоми, тому професор М. Крамер передбачає «пандемію» психічних розладів та захворювань у XXI столітті [2, 8].

Тривожні розлади описані в МКХ-10 та DSM-5 (англ. Diagnostic and Statistical Manual of mental disorders, fifth edition) та включають різні види, такі як соціальний тривожний розлад, генералізований тривожний розлад, панічний розлад та інші. На панічний розлад (ПР), який є виснажливим тривожним розладом, страждає близько 5 % населення. Найчастіше страждають жінки (75%) у віці 20-30 років. Відзначається спадковість – у 18% найближчих родичів. Більшість тривожних розладів найчастіше виникають у дитинстві, в підлітковому та ранньому дорослому віці. Несвоєчасне та неадекватне лікування панічного розладу часто призводить до його хронізації [6, 8].

Отже, в умовах повномасштабного вторгнення психічне здоров'я українців було сильно пошкоджено через такі тяжкі психотравмуючі чинники, як втрата близьких або розлучення з ними, нестабільність майбутнього, примусове переселення, страх за життя та здоров'я, загроза житла або його втрата. Тому необхідно приділити значну увагу покращенню роботи системи психологічної допомоги, яка може забезпечити належний захист психічного здоров'я населення та підтримувати рівень здоров'я, який вже був досягнутий [2, 10, 11].

Література

1. Всесвітня організація охорони здоров'я. URL: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs220/ru/>
2. Оксенюк Н.В Проблема психічного здоров'я: європейський досвід *Психологія: реальність і перспективи*. Збірник наукових праць РДГУ. 2018. №10/ 2019-11-18. DOI: https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi10
3. Мартинова Л. Меморандум про співпрацю у сфері ментального здоров'я: психологічна підтримка на первинному рівні» *Нейронews. Психоневрологія та нейропсихіатрія*. 2023. №1-2 (138). URL <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2023/1-2%28138%29#gsc.tab=0>
4. Мартинова Л. Психічне здоров'я в умовах війни. *Нейронews. Психоневрологія та*

нейропсихіатрія. 2022. № 3-4 (134). URL /-%%<https://neuronews.com.ua/ua/archive/2022/3-4%28134%29#gsc.tab=0>

5. Орос М.М., Іваньо Т.В. Панічний і генералізований тривожний розлади. У страху очі великі? *Психіатрія. Погляд фахівця/ кафедра неврології, нейрохірургії та психіатрії Ужгородського національного університету* 2018. № 3. С.17-18.

6. Барна, О.М. і Аліфер, О.О. 2022. Тривожні розлади як новий виклик сучасному суспільству. *Ліки України*. 2022. №1(257). С.17–22. DOI: [https://doi.org/10.37987/1997-9894.2022.1\(257\).264284](https://doi.org/10.37987/1997-9894.2022.1(257).264284)

7. Kalinin V.V. Anxiety disorders. Rijeka: InTech, 2011. 323 p.

8. Sibirna R. Znachennja ohoroni psihichnogo zdorov'ja osobistosti u nacional'nij bezpeci derzhavi / R. Sibirna, O. Homiv // *Psihichne zdorov'ja osobistosti u krizovomu suspil'stvi: zb. tez II Vseukr. nauk.-prakt. konf., 20 zhovt. 2017 r. / uporyad. N. M. Bamburak. L'viv : L'viv. derzh. un-t vnutr. sprav, 2017. – S. 345–348.*

9. Коқун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Основи психологічних знань про психічні розлади для військового психолога. *Методичний посібник*. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2018. 310 с.

10. Shafrans'kij V. V. Psihichne zdorov'ja naseleennja Ukraїni: stan, problemi ta shljahi virishennja / V. V. Shafrans'kij, S. V. Dudnik // *Ukraїna. Zdorov'ja nacії*. 2016. № 3 (39). S. 14.

11. Неврологія, психіатрія та наркологія у сучасному світі: глобальні виклики та шляхи розвитку (6-8 жовтня 2022 р.) *За матеріалами VI Національного конгресу неврологів, психіатрів та наркологів України*. 2022 № 4. URL: <https://health-ua.com/article/71709-problemi-psihichnogo-zdorovya-naseleण्या--uvonnij-chas-tashlyahi-h-rozvyazan>

Анна Старєва,
директорка Миколаївського інституту
розвитку людини Університету «Україна»;
кандидат педагогічних наук, доцент,

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ В ІНТЕГРОВАНОМУ СУСПІЛЬСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВІД СУСПІЛЬНИХ НАРАТИВІВ ДО НАУКОВОГО ДИСКУРСУ

Розглянуто проблему соціальної інтеграції; акцентовано увагу на тому, що воєнні події 2014 – 2023 рр. в Україні, значно консолідували українське суспільство. Патріотизм став одним із потужних чинників інтеграції та унікальною можливістю громадян довести нащадкам роль і ступінь відповідальності за збереження державності та демократії в країні.

Ключові слова: інтегроване суспільство, воєнний стан.

Проблема інтеграції належить до ключових в науці й практиці. Поняття соціальної інтеграції в найзагальнішому вигляді відображає процеси зближення, об'єднання в одне ціле різних суспільних елементів, а також певний

стан соціальної системи, досягнутий у результаті розгортання зазначених процесів.

Заради відчуття спільноти та безпеки люди тяжіють до знайомих та однодумців, ідентифікуючи себе за етнічними, релігійними та культурними ознаками, а також групуючись навколо таких інтересів і справ як екологія. Поєднання нещодавно набутих різноманітних ідентичностей і прихильностей та більш роз'єданого й ізольованого інформаційного середовища виявляє та посилює лінії розломів у державах, збільшує нестабільність [3].

Важливим аспектом об'єднання елементів суспільства в єдине ціле є усвідомлення всіма його членами своєї приналежності до цього цілого. То ж чи є сьогоднішнє українське суспільство згуртованим, інтегрованим?

Проблема інтеграції суспільства була актуальною в Україні в усі роки після проголошення її незалежності. Саме в її вирішенні криється відповідь на запитання про виживання держави, ступінь згуртованості суспільства та крайню межу існування – здатність зберегтися і відтворити свою цілісність. І в цьому контексті в різні роки висувалися різні проблеми інтеграції: етнічна, соціальна, релігійна, регіональна, освітня та іншу. Усі вони буди дискусійними в суспільстві й знаходили своє подальше відображення і вирішення шляхом суспільного тиску та погодження й закріплювалися нормативно-законодавчими актами.

Найбільш традиційні показники інтегрованості – *соціальна солідарність, довіра, толерантність (прийняття інакшості) та відповідальність*. Усі вони були свого часу теоретично пов'язані в єдину систему Парсонсом через категорію стабільності. На його думку, «жодне суспільство не може підтримувати стабільність перед обличчям різних потреб і напруг доти, поки інтереси різних громадян не пов'язані солідарністю, а також внутрішньою лояльністю і зобов'язаннями» (Парсонс, 1998) [2].

Однією з головних функцій державної влади є дотримання стабільності в державі, а отже - інтеграція суспільства, що має здійснюватися шляхом

оптимізації соціальних відносин. *Довіра* (до влади, до політичної еліти, суспільних інституцій, один одного, тощо), *толерантність* (сприйняття інакшості), *відповідальність* та *солідарність* у діях як форми соціальних взаємовідносин дозволяють характеризувати єдність того чи іншого суспільства, ступінь його інтегрованості в єдине ціле на основі взаємоповаги ціннісних орієнтацій, спільності інтересів, згоди щодо виконання суспільно значущих задач [1].

Воєнні події, що відбуваються сьогодні в Україні, довели, що найбільшою проблемою обох воюючих сторін: агресора-росії й, країни, яка потерпає від цієї агресії є недооцінка наявного стану інтегрованості українського суспільства. Патріотизм став одним із потужних чинників інтеграції частини українського суспільства в подіях 2014 – 2023 рр.

Умови воєнного стану 2022-2023 рр. внесли значні зміни в життєдіяльність усієї країни й, зокрема, нашого закладу – Миколаївського інституту розвитку людини Університету «Україна» (далі – МІРЛ УУ) і не тільки в регламент його діяльності, але й в дії учасників освітнього процесу: студенти й викладачі масово вступали до лав ЗСУ та територіальної оборони, деякі викладачі продовжували навчати студентів навіть під обстрілами, а здобувачі навчатися. Працівники університету, котрі залишилися на окупованій території повідомляли про місця скупчення та передислокації воєнної техніки ворога, переховували поранених наших бійців. Учасники освітнього процесу та науковці працювали як волонтери, збирали й передавали кошти ЗСУ, записували відео-звернення до міжнародних ЗМІ, у яких розповідали про реалії російської агресії, підтримували один одного та попереджали про небезпеку в телеграм-каналах та студентських вайбер-групах. Магістранти проводили в якості волонтерів педагогічну (виховну та корекційну) роботу з дітьми, які залишилися зі своїми сім'ями на лінії зіткнення з ворогом. Результати опитувань квітень-травень 2023 року виявили, що 94% респондентів на початок широкомасштабного вторгнення рф були вдома, психологічними відчуттями

більшості з них були: страх (56%), лють (43%), біль (36%), смуток (30%). У 80% - порушений звичний ритм життя, 73% - відчувають психологічну втому; 33% - проблеми зі здоров'ям. Велика кількість населення (66% респондентів залишилися вдома), і 29% - вимушені були покинути місця свого постійного проживання й стати внутрішніми чи зовнішніми переселенцями. При цьому майже 80% відповіли, що залишилися працевлаштованими, а отже не втратили соціалізацію й дохід, хоча більшість відзначили, що війна суттєво вплинула на їхній дохід та фінансову спроможність. 70 здобувачів МІРЛ УУ за результатами попереднього дослідження «Психологічний стан здобувачів закладу в умовах воєнного часу» (жовтень-листопад 2022) стали військовослужбовцями, військовими медиками й жахи війни відчули в безпосередній близькості на лінії зіткнення з ворогом.

Зокрема: 78 % здобувачів перебували під обстрілами та бомбардуваннями; 21 % втратили на війні рідних, друзів, побратимів; 35 % бачили поранених та вбитих; 18 % вимушені були стріляти; 91 % непокоїлися через рідних чи друзів, які в небезпеці; 17 % потрапили в окупацію, в полон чи в оточення; 34% були свідками терактів.

Економічний патріотизм за результатами попередніх опитувань учасників VII освітнього форуму з міжнародною участю «Молодь як ресурс модернізаційної стратегії держави» (Миколаїв, травень 2023) стає міцним механізмом подальшої інтеграції українського суспільства та розвитку в ньому громадян, зокрема – молоді. Майже 100% українці вірять в свою перемогу над ворогом, а це досить суттєвий мотиваційний чинник інтеграції суспільства. На запитання «Що необхідно українцям для перемоги?» відповіді розподілилися наступним чином: зброя (75%), віра (62%), фінансова допомога (59%), сильна армія, флот (51%), підтримка НАТО – 49%, коаліція – 16%. Важливими рисами характеру українців для перемоги визнали: любов до землі (86%), сила волі (70%), хоробрість (60%), відданість (57%), ненависть до ворога (36%).

У той же час на запитання «У яких міжнародних організаціях ти бачиш

Україну після війни?» відповіді респондентів (46%) вказують на їхнє бажання бачити власну країну в новій міжнародній системі безпеки з гідним місцем в ній нашої держави. 45% – прагнуть бути в Євросоюзі, 31% – в НАТО, а 29% – заявило, що Україна – самодостатня.

До можливих ризиків розвитку країни абсолютна більшість (84%) віднесли ризик подальшого продовження війни та ескалацію конфлікту. А до гальмівних явищ, що можуть перешкодити процесу відбудови віднесені: корупція (79%), наявність прихованих ворогів – колаборантів та сепаратистів (55%), відтік кадрів за кордон (50%), фінансові проблеми, відсутність достатнього капіталу (46%).

Термін початку відбудови України 61% опитуваних бажають розпочати якомога раніше, а 40% – спрогнозували їх після війни. При цьому 64% респондентів розраховують на фінансову допомогу світу, 49% – на репарації переможеної країни, а 73% основними ресурсами відновлення вважають відновлення підприємств і робочих місць у постраждалих від воєнних обстрілів громадах (тобто, розраховують на внутрішні джерела). І 96% респондентів відчувають власну спроможність зробити щось важливе для своєї країни. Більшість (57%) вважають, що починати відновлення країни потрібно саме з відновлення комунікацій та енергетичної інфраструктури.

Аналіз результатів опитування свідчить, що за короткий, але дуже важкий термін воєнних подій, внаслідок консолідації, українське суспільство зі стану слабкої інтегрованості перейшло в фазу активного інтегрування, для якого характерні нові механізми подолання дезінтеграції: пошук та впровадження об'єднавчих ідей (української перемоги та відбудови країни), впливи харизматичних лідерів, самоорганізація нових еліт, громадянські практики (волонтерство, проектна діяльність тощо), активні освітні процеси.

Сьогодні говоримо про декілька видів інтеграційних процесів у світі й українській державі: *міжнародний* (допомогу всього світу в перемозі, інтеграцію зусиль міжнародних союзів, організацій для допомоги Україні),

внутрішній (інститут волонтерства, соціальна допомога держави, солідаризація громадян в боротьбі за мир), *галузевий* (соціальна, освітня інтеграція – інклюзія), *інституційний* (корпоратизація та кластеризація відносин).

Три основні феномени інтеграції, що потребують нашого аналізу у контексті заявленої теми:

- *соціальна солідарність*, яка передбачає додавання ще якоїсь цінності або сутності, в ім'я якої або заради якої треба бути солідарними (сучасна ситуація пропонує нові можливості солідаризації саме на рівні консолідації зусиль задля майбутнього миру та відбудови країни, її прогресивного поступу й гідного місця на міжнародній арені);

- *толерантність* – як наявність особливої культури, що зменшує притаманну суспільству конфліктність та знижує ймовірність руйнівних соціальних вибухів (прийняття інакшості не означає відмову від власних принципів й цінностей, а пропонує розуміння цінностей інших завдяки готовності до вислуховування інших думок та ідей, і прийняття тих, які дійсно є корисними та прийнятними для суспільства);

- *соціальна відповідальність* – готовність соціально визнавати наслідки, які настали в результаті прийнятого рішення. Міра дезінтеграції може бути оцінена через співвідношення відповідальності та безвідповідальності, яка визначається через прагнення зняти з себе наслідки прийнятого рішення або взагалі відмовитися від його прийняття.

Виходячи з наведеного вище міркування про особливу роль війни, можна спробувати простежити як саме ці процеси трансформували взаємовідносини українців всередині країни, консолідували їх в загальній волі перемогти ворога та інтегрували їх у життєвий світ європейців й всього цивілізованого людства. І в цьому контексті важливо кожному громадянину визначитися зі шляхом власного розвитку в такому інтегрованому суспільстві.

Література:

1. Соціально-психологічні чинники інтеграції українського соціуму. За наук.ред. О.Г.Злобіної. Київ : Інститут соціології НАН України, 2016. 276 с.

2. Філософський енциклопедичний словник. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf (дата звернення - 12.04.2023)
3. 2040. TRENDS. GLOBAL. March 2021. NIC 2021-02339. URL: https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/GlobalTrends_2040.pdf (дата звернення - 12.04.2023)

Ірина Тулунжи,
здобувачка освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ЖИТТЄВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Виділені основні підходи до розгляду життєвого шляху особистості, перераховані складові життєвої перспективи в юнацькому віці

Ключові слова: юнацький вік, життєві перспективи, здібності, проблема

Соціально-політичні та соціально-економічні зрушення, які відбуваються в Україні, зумовили суттєві зміни в сприйнятті світу та самих себе молодими людьми. Зазначені зрушення актуалізують процеси пошуку юнаками і дівчатами власної перспективи в житті, яка б найбільшою мірою відповідала їхнім здібностям і можливостям, і, водночас, реалізація якої дозволила б у майбутньому зайняти гідне місце в суспільстві. В сучасних умовах, коли процес особистісного та професійного становлення молоді людини, отримання бажаної освіти, а згодом і роботи за фахом, пов'язані зі значними, часто непередбачуваними труднощами, проблема становлення життєвої перспективи у період юнацтва набуває особливо гострої актуальності.

Знання закономірностей розгортання життєвого шляху особистості виступають необхідною умовою науково обґрунтованого керування розвитком здатності юнаків і дівчат до побудови реального образу бажаного майбутнього. Значний внесок у дослідження проблематики життєвого шляху внесли як зарубіжні (А. Адлер, Е. Берн, Ш. Бюлер, Е. Еріксон, Ж. Піаже, К. Юнг), так і

вітчизняні вчені (В.А. Роменець, С.Л. Рубінштейн, Л.В. Сохань, Т.М. Титаренко та ін.). Теоретико-методологічний аналіз їх здобутків дає можливість виділяти наявність двох основних підходів до розгляду життєвого шляху особистості: часового та структурно-сміслового. Існує незначна кількість досліджень, де образ бажаного майбутнього життя розглядається під кутом зору єдності часового та смислового вимірів.

Активне усвідомлення власного життєвого шляху особистістю припадає на юнацький вік. Юнацький вік – час відповідального життєвого самовизначення особистості. Випробовування різних соціальних ролей та видів діяльності, розвиток рефлексії закладають фундамент для вироблення молодого людиною активної життєвої позиції, власної філософії життя.

Структурним виміром життєвого шляху є часова перспектива, яка визначає спрямованість людського життя та наділяє ознаками тривалості життєву перспективу. Складовими життєвої перспективи виступають психологічне минуле, теперішнє та майбутнє, органічна єдність яких становить часову цілісність. Життєва перспектива є образом бажаного, усвідомлюваного як можливого майбутнього життя за умов досягнення певних цілей.

Структурними компонентами, які забезпечують реалізацію життєвої перспективи, є життєві цілі, плани та програми, набутий життєвий досвід особистості.

Життєві цілі виступають основними мотиваційними орієнтирами життєвого шляху особистості щодо власного майбутнього, виконують функцію мисленнєвого передбачення результатів діяльності і є предметною та хронологічною віхою актуального майбутнього. Виділяють різновиди цілей: реальні, утопічні, ідеальні. Здатність особистості відділяти мрію від реальності, фантазію від дійсності, зосереджувати зусилля на реальних цілях є визначальним чинником становлення реалістичної перспективи.

Життєві плани є засобом здійснення життєвих цілей, їх конкретизацією в хронологічному та змістовому аспектах. Життєві плани та життєві стратегії

визначають порядок дій, необхідних для реалізації життєвих цілей. Умовою реалізації цілі є її предметна визначеність та узгодженість з терміном виконання плану. Розширеним варіантом життєвого плану є життєва програма особистості, яка охоплює не тільки близькі цілі, а й спрямована на планування всього життя людини. Побудова життєвих планів та програм спирається на життєвий досвід особистості і коректується ним.

Проведений теоретичний аналіз специфіки юнацького віку показав, що психологічний зміст зазначеного етапу онтогенезу пов'язаний із входженням молоді людини в нову соціальну ситуацію, становленням узгодженої життєвої перспективи, життєво важливим процесом особистісного та професійного самовизначення.

Особистісне самовизначення в юнацькому віці детерміновано рядом новоутворень: розвитком самосвідомості, що пов'язане зі здійсненням особистісної рефлексії, інтелектуальним розвитком, становленням власної ідентичності, пошуком смислу життя, потребою встановлення індивідуалізованих стосунків зі значущими іншими, "романтизмом".

Однак створення особистістю образу майбутнього ще недостатнє для організації власного життя. Необхідною умовою є визначення цілей, вміння відбирати необхідні дії та послідовно їх реалізовувати. Молоді люди часто недооцінюють вплив об'єктивних факторів: їхні життєві плани недостатньо реалістичні, відображають високі домагання та максималізм у виборі життєвих цілей. Або, навпаки, вони перебільшують значущість об'єктивних чинників, що може бути джерелом сумнівів та тривоги, відмови від проектування життєвих перспектив.

Отже, усвідомлення потреби та необхідності в плануванні життєвого шляху спричинює виникнення особливого утворення - життєвої перспективи, що включає минуле, теперішнє та майбутнє особистості, де події минулого, теперішнього та майбутнього займають певне місце та наділені відповідним статусом. Відомо, що в юнацькому віці провідною є навчально-професійна

діяльність. Вибір професії або її спеціалізації стає важливою складовою особистісного самовизначення, що відбувається внаслідок аналізу майбутньої діяльності під кутом зору її практичного використання, а також оцінки власних особистісних ресурсів. Таким чином, осмислене проектування життєвих перспектив, пов'язаних із набуттям майбутньої професії, стає певним «афективним центром життєвої ситуації» юнаків.

Анастасія Федорова
здобувачка освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ЗМІСТ РЕАБІЛІТАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ

Розкрито зміст реабілітації в контексті психологічної допомоги військовослужбовцям, учасникам бойових дій. Реабілітаційний процес повинен розпочинатися з діагностичного етапу. Важливим етапом є складання індивідуальної програми реабілітації особистості

Ключові слова: реабілітація, психологічна реабілітація учасників бойових дій, діагностика, адаптація, рефлексія.

Згідно з визначенням ВООЗ реабілітація – це сукупність заходів, спрямованих на забезпечення пристосування до нових умов життя в суспільстві особам із порушенням функцій внаслідок хвороб, травм і вроджених дефектів. Термін реабілітація походить від латинського слова *habilis* – «здатність», *rehabilis* – «відновлення здатності».

Реабілітація – це використання різних можливостей для зменшення впливу різноманітних чинників, що обмежують життєдіяльність людини або призводять до інвалідизації та забезпечення особам із обмеженням життєдіяльності можливості досягати оптимальної соціальної інтеграції.

Як галузь психологічної науки, реабілітаційна психологія розробляє, впроваджує й організовує системний підхід до психологічної реабілітації людини, котра зазнала травмивного впливу, для стабілізації або відновлення її

психічного здоров'я, психологічного благополуччя та створення умов для гармонізації психічного, психологічного духовного та соціального розвитку.

На нашу думку, психологічна реабілітація є складним процесом, покликаним сформуванню активне, усвідомлене ставлення до необхідності відновлювати стан психічного благополуччя, формувати саногенні диспозиції у постраждалих осіб стосовно порушень його здоров'я (статусу, прав, умов самореалізації тощо) та відновлення позитивного сприйняття себе, життя, сім'ї і суспільства.

Завдання психологічної реабілітації полягає у відновленні функціонального стану організму, нормалізацію емоційної, морально-етичної та мотиваційної сфер, досягнення оптимального рівня особистісної адаптації та професійно важливих якостей постраждалих, що забезпечуватимуть не тільки військово-професійну працездатність, але й адаптацію до мирного життя.

Сьогодні в Україні реабілітаційні заклади поділяють на типи залежно від змісту реабілітаційних заходів. Серед них, зокрема, заклади медичної реабілітації, медико-соціальної, соціальної; психологічної, спеціалізованої (нейрореабілітації, травматично-ортопедичної тощо), психолого-педагогічної, трудової, фізкультурно-спортивної, превентивної медичної, а також реабілітації учасників бойових дій.

Одне з центральних місць у сучасній психологічній реабілітації військовослужбовців займає пошук ефективних шляхів її реалізації для осіб, котрі брали участь у бойових конфліктах. Загальновизнано, що стресовим чинником найвищої міри інтенсивності є участь у бойових діях, тому проблема збереження здоров'я та психологічна реабілітація осіб, котрі брали участь у бойових діях є важливою і привертає увагу дослідників.

Перебування на війні є найбільш екстремальною ситуацією, під час якої людина безперервно перебуває в сильному емоційному стресі, долаючи його вольовими зусиллями, наслідком чого є зміни у фізичному і психологічному стані. Кожний п'ятий учасник бойових дій страждає на нервово-психологічні

розлади за відсутності будь-яких фізичних ушкоджень. Серед поранених і калік – кожен третій. Інші наслідки проявляються через кілька місяців після повернення до мирного життя.

Перебування в зоні бойових дій є одним із визначальних чинників того, що у бійців виникає «стійка соціально-психологічна дезадаптація», а результати травми можуть виявитися раптово або через тривалий час, на фоні загального зовнішнього добробуту людини, причому погіршення стану може ставати дедалі більш вираженим.

Для попередження психічних зривів і відновлення психічної рівноваги вирішальна роль належить здатності самого військовослужбовця налаштуватися й управляти своїми станами в різних ситуаціях, тобто здатність до адаптації. Як зазначав І. Павлов, людина є системою з найвищим ступенем саморегуляції, самопідтримки, яка сама себе «відновлює, виправляє і навіть удосконалює».

Реабілітаційний процес повинен розпочинатися з діагностичного етапу, спрямованого на виявлення психологічних особливостей учасника бойових дій, визначення його травми, потреб, ресурсів. На основі діагностики визначається реабілітаційний потенціал, будується реабілітаційний прогноз і здійснюється постановка реабілітаційного діагнозу

Отже, у зв'язку з цим успішність реабілітаційних заходів буде досягнута лише за апеляції до особистості потерпілих, оскільки за інтенсивного впливу травмувального стресу страждає саме особистість, котра взаємодіє зі стресовим досвідом, від інтенсивності якого надалі залежатиме якість післястресової адаптації особистості. Важливим етапом є складання індивідуальної програми реабілітації особистості, що повинна враховувати здобутки діагностичного етапу й орієнтуватися на позитивний реабілітаційний прогноз.

**СЕКЦІЯ 4:
СУЧАСНІ МОДЕЛІ ТА ТЕХНОЛОГІЇ СУПРОВОДУ
ОСІБ ІЗ ІНВАЛІДНІСТЮ**

Olga Hermans,
The teacher of school with
psychophysical development disorders,
Belgium

**TEACHING EXPERIENCE OF CHILDREN WITH PSYCHOPHYSICAL
DEVELOPMENT DISABILITIES**

Belgium has an interesting learning experience. In this country, the legal basis for the education of persons with disabilities is the «Law on Special Education», adopted in 1970.

The law defines the main provisions of obtaining education as incomplete in light of the general reform of the education system, including the right of parents to choose an educational institution for their child. As noted by Belgian scientists in the field of special education, the ways of obtaining education have been defined as incomplete in Belgium for a long time.

Back in 1960, the «Law on Education» determined the need to create psychological-medical-social support services that would solve the problems of choosing an educational route for children with special psychophysical development. It is these services that determine the child's future stay in special institutions, where 4% of all school-age children receive their education.

In Belgium, there are 8 types of special institutions: for children with a mild degree of mental retardation; with medium and heavy; with emotional and volitional disorders; behavioral disorders; with physical disorders; with vision and hearing impairments; with somatic diseases; with learning disabilities.

After children with developmental disorders undergo a thorough psychological-medical-social-pedagogical examination, which takes place in PMS-centers (psychological-medical-social centers), a general conclusion is drawn up and

recommendations are made regarding the child's future education. The child's parents (guardians) take an active part in discussing the results and making the final decision regarding the choice of an educational institution - mass or special.

Specialists of PMS centers comprehensively inform parents about the provision of educational, medical and social services to children with special and general education, help in making decisions regarding the stay of their child in one or another educational institution, help in obtaining various types of medical and social assistance. Children who need professional help are carefully examined and studied by the specialists of the PMS center, they are provided with consultations, and conduct developmental and corrective classes.

Legislative educational acts of Belgium provide for a certain freedom in the organization of educational institutions: municipal educational institutions, the financial support of which occurs at the expense of local self-government bodies; public educational institutions maintained by public funds; private institutions, the financial maintenance of which is undertaken by private individuals and public organizations, including religious ones.

The Belgian «Law on Special Education» legislated the removal of barriers between special and general education systems, providing for experimentally tested models of joint education of children with special educational needs together with their peers: students with developmental disabilities study in mass schools, and psychological-medical they are provided with social support by specialists of PMC centers; students with disabilities attend general education classes in a mainstream school, and special, additional or remedial classes in a special school; students with developmental disabilities study in a mass school for a certain period of the academic year.

The law provides for: free compulsory education for children with special psychophysical development (from 6 to 18 years) for a period of 12 years, although in certain circumstances it can be extended; geographical accessibility and availability of all types of special schools in each district of the country.

When providing a child with developmental disabilities the opportunity to study in an integrated manner, all participants in this process conclude an agreement and develop an individual educational plan. This plan consists of a detailed description of the child's characteristics and needs, as well as a definition of the additional help that he should receive (including who will provide it, how often and exactly where).

In Belgium, the main support services for children with special needs in conditions of joint education are psychological, medical and social centers that provide special additional services to students who need them. Depending on the number of schoolchildren with developmental disabilities in a certain area, PMS-centers of different subordination (out-of-school and school) are organized. Specialists of the center provide: psychological-pedagogical, medical-social assistance to students with developmental disabilities and their families, consult parents, provide educational and methodological assistance to teachers, however, the main focus of their work is children with special needs.

In Belgium, there are services of various subordinates (Ministry of Health, Social Security), which, if necessary, provide additional special services to children with disabilities and the families in which they live.

At the first stages of education, special teachers conduct individual classes with children with special characteristics of psychophysical development, in the future, the duties of a special teacher include familiarizing the teacher with the child's problems, engaging him in work using certain methods and teaching methods, providing consultations. The involvement of teachers from special schools in the educational process provides an opportunity to use relevant experience and knowledge, as well as to remove barriers between special and general education.

Children with developmental disabilities, who were transferred from special schools, receive the necessary special assistance during the first year of education (further this assistance is provided individually and as needed). Administrative bodies bear full financial and organizational responsibility for each integrated student and

contribute to the satisfaction of his special needs.

Ольга Василик,
вихователь КЗ «Широколанівська спеціальна
школа» Миколаївської обласної ради;
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ТЕАТРАЛІЗОВАНІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТА ЗБАГАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У розвідці звернено увагу на розвиток емоційно-вольової сфери дітей молодшого шкільного віку за допомогою театралізованих ігор.

Ключові слова: емоційно-вольова сфера, театралізована діяльність, шкільний театр, театралізовані ігри.

Театр – один із видовищних та доступних дітям видів мистецтв, який, враховуючи специфічні особливості психічного розвитку дітей (емоційність, чуттєву свідомість, уяву, емпатію), має сильний вплив на емоційну сферу дитини, виконуючи при цьому комунікативну, регулятивну та катарсичну функції.

Основна мета застосування театралізованої діяльності в контексті розвитку емоційного інтелекту – вплив на емоційний стан за допомогою керування експресивними виявами.

Театралізована діяльність розглядається як найбільш ефективний спосіб розвитку емоційного інтелекту особистості, допомагаючи дитині передавати і переживати поведінку, емоції та почуття героя. У процесі вивчення ролі і показу вистави дітьми засвоюються зразки правильного, емоційно забарвленого мовлення, вживаються різні типи висловлювань для вирішення різних комунікативних ситуацій тощо.

Тетяна Котик у своїй праці «Нова українська школа: теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи» виділяє такі види шкільних театрів (див. рис. 1):

Рис. 1. Види шкільних театрів для молодших школярів [1, с. 89]

Участь дітей у дитячому театрі сприяє: формуванню правильної моделі поведінки у сучасному світі; підвищенню загальної культури, залученню до духовних цінностей; ознайомленню з дитячою літературою, музикою, образотворчим мистецтвом, правилами етикету, обрядами, традиціями; удосконаленню навиків втілення в грі певних переживань, спонуканню до створення нових образів, до мислення [2, с. 7].

У змісті педагогічного супроводу театралізованих ігор виділяються три складові елемента дій педагога:

1. Дії, створені для актуалізації емоційних станів дітей у процесі театралізованих ігор: створення ситуацій практичного плану, орієнтованих на сприйняття, усвідомлення, оцінку та відтворення дітьми різних емоційних станів, збагачення їх емоційного досвіду (тілесно-орієнтовані вправи, етюди, сюжетні та дидактичні ігри, вправи у розпізнаванні); створення ситуацій умовного плану (обговорення емоціогенних ситуацій; пошук вирішення проблем; визначення емоційного значення музичних фрагментів).

2. Дії, спрямовані на стимулювання дитячої інтелектуальної, мовної та

імітаційної діяльності у процесі театралізованих ігор: методи (приклад, заохочення, спонукання); прийоми (взаємоконтроль, введення елементів змагання (конкурсів) тощо).

3. Дії, створені для педагогічної допомоги в усвідомленні, розумінні вербалізації емоційних станів дітьми у процесі театралізованих ігор: методи (з'ясування; перефразування; прояснення; пошук місця утруднення); прийом (зразок, який у міру збільшення самостійності дітей в обговоренні емоційних станів та використанні виразних засобів виконує функцію допомоги у разі утруднень).

Дослідниками відзначають такі необхідні умови для реалізації зазначених завдань:

1. Здійснювати додаткову підготовку педагогів засобами театральної педагогіки для того, щоб вони могли бути взірцем творчої поведінки для своїх підопічних.

2. Забезпечувати підтримку дорослих у можливості самовираження дітей у своїй творчості, що полягає у систематичній роботі з батьками.

Також необхідно враховувати, що ступінь керівництва театралізованими іграми має залежати від ступеня підготовленості групи: здатності до поглинання чуттєвих вражень та подальшої їхньої внутрішньої переробки у мовній та ігровій діяльності; взаємовідносини дітей у групі, наявність змагальних мотивів між ними; особливої емоційної чутливості дітей до впливів дорослого.

Театралізована гра, як найбільш сприятлива та ефективна форма роботи з дітьми, є найкращою формою для втілення технік у зазначених напрямках, що впливають на емоційну сферу старших дошкільнят, у процесі групових занять.

Для театралізації застосовуваних технік можна використовувати таку структуру театралізованої гри, яка містить такі обов'язкові елементи:

1. Зав'язку сюжету, що викликає інтерес.
2. Поставлене орієнтовне завдання (результат).

3. Варіативний супровід залежно від підготовленості учасників.
4. Правила та межі ігрової діяльності.
5. Вільне творчо-ініціативне самовираження учасників.

Таким чином, поєднуючи в театралізованих іграх техніки психології та мистецтва, ґрунтуючись на структурі театралізованої гри, орієнтуючись на різноманітний механізм втілення, педагог має величезну варіативність поєднання цих трьох елементів, що дає йому свободу для самостійного, ініціативного, творчого будівництва програми, підлаштованої під конкретні особливості учасників групи, що породжує унікальні театралізовані ігри для кожного заняття з урахуванням потреб дітей.

Література:

1. Котик Т.М. Нова українська школа: теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Астон, 2020. 192 с.
2. Олійник О.М. Театральна-ігрова діяльність в умовах дошкільного навчального закладу: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Волощук В.О., 2017. 163 с.

Олена Єрошенко,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ПОРУШЕННЯ ФОНЕМАТИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ У ДОШКІЛЬНЯТ З ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ У СУЧАСНІЙ ЛОГОПЕДИЧНІЙ НАУЦІ

Виділені ключові положення проблеми в науковій літературі: визначені основні дефініції - «фонематичне сприйняття» та «фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення»; класифіковані причини недорозвитку фонематичного сприйняття у дошкільників; ідентифіковані їх ступені вираження.

Ключові слова: фонематичне сприйняття, фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення, дошкільний період.

Проблему корекції мовлення у дефектологічній науці досліджували багато вчених: Т. Ахутіна, Л. Виготський, Є. Вінарська, Т. Власова, Л. Волкова,

А. Колупаєва, Р. Левіна, І. Марченко, О. Ревуцька, Є. Соботович, В. Тарасун, М. Шеремет та ін. Розвиток наукової думки у численних працях (Р.Є. Левіна, Р. М. Боскіс, Н.Х. Швачкін, Л.Ф. Чистовіч, А.Р. Лурія та ін.) довів, що у випадках порушення артикуляторної інтерпретації чутного звуку може в різній мірі погіршуватися і його фонематичне сприйняття.

Фонематичне сприйняття – це здатність дитини впізнавати та розрізняти мовленнєві звуки, завдяки чому дитина здатна диференціювати (розрізняти) близькі за звучанням або схожі за артикуляцією звуки рідної мови (С-З, Ш-Ж, Т-Д, Л-Р тощо). Відповідно порушення фонематичного сприйняття призводить до відсутності навичку диференціації, що спричиняє виникнення різних мовленнєвих порушень у дошкільному віці (відставання в поповненні словника, у формуванні граматичної будови мови і зв'язного мовлення), а також порушення письма (дисграфія) та читання (дислексія) у школярів. Саме тому дуже важливо розвивати фонематичне сприйняття у дітей з самого раннього віку.

Класифікація у логопедії причин недорозвитку фонематичного сприйняття доводить їх поділ на *біологічні*: 1) патогенні чинники, які діють на організм головним чином у період внутрішньоутробного розвитку та пологів, а також у перші місяці життя після народження; 2) сімейна обтяженість мовленнєвими порушеннями; 3) порушення формування психомоторного профілю та *соціально-психологічні*: 1) всі види депривації; особливої ваги тут набуває недостатність емоційного і мовленнєвого спілкування дитини з дорослими; 2) відокремлення від матері у ранньому віці; 3) нервово-психічне здоров'я (Л. Белякова).

Наукові розвідки даної проблеми дозволили встановити, що до порушень засобів спілкування, крім загального недорозвитку мовлення, відносять також фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення (далі – ФФНМ) – порушення процесів формування звуко-вимовної системи рідної мови у дітей із різними мовленнєвими розладами внаслідок дефектів сприймання та вимови фонем.

Фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення має кілька ступенів вираження, а саме: а) *легкий*, при якому спостерігається недостатнє розрізнення фонем, труднощі у звуковому та складовому аналізі, особливо у виділенні окремих звуків, які порушені у вимові; б) *середній*, який характеризується недостатньою диференціацією значної кількості звуків із кількох фонетичних груп, навіть при їх правильній вимові; в) *тяжкий*, коли навички звукового та складового аналізу формуються зі значними труднощами і важко диференціюються відношення між звуковими елементами (Г.А. Каше, В.В. Коноваленко, С.В. Коноваленко, Т.Б. Філічева, Г.В. Чіркiна та ін.).

Ступiнь недорозвинення фонематичного сприймання може бути рiзним: 1) фонематичне сприймання порушене первинно, передумови до оволодiння звуковим аналізом та рiвень дiй звукового аналізу сформованi недостатньо; 2) фонематичне сприймання порушене вторинно, спостерiгаються порушення мовленнєвих кiнестезiй унаслідок анатомiчних дефектiв органiв мовлення, порушена нормальна слуховимовна взаємодiя найважливиший механiзм розвитку вимови.

При ФФНМ дiтей виявляється декiлька станiв: труднощi в аналізі порушених у вимові звукiв; при сформованiй артикуляцiї нерозрiзнення звукiв, що вiдносяться до рiзних фонетичних груп; неможливість визначити наявнiсть та послiдовнiсть звукiв у словi.

Науковi дослідження проблеми (О.М. Гвоздєв, О.М. Мастюкова, Т.Б. Філічева, М.Ф. Фомічова, М.Ю. Хватцев, Н.О. Чевельова, Г.В. Чіркiна та ін.) та власний практичний досвiд у закладi дошкiльної освiти свiдчить, що у нормi дитина до чотирьох рокiв оволодiває вмiннями розрiзняти на слух усi фонеми рiдної мови та вимовляє бiльшiсть звукiв, окрiм [л], [р'] та [р]. Однак у дiтей п'ятого року життя iз ФФНМ формування як фонетичної, так i фонематичної складових мовлення мають свої специфiчні особливостi. Їх доцiльно аналізувати за такими напрямками: 1) анатомо-фiзiологiчні передумови мовленнєвої функцiї; 2) просодичнi компоненти мовлення; 3) фонетична

складова мовлення; 4) фонематична складова мовлення.

Література:

1. Рібцун Ю. В. Характеристика фонетико-фонематичної складової мовлення дітей п'ятого року життя із ФФНМ. Український логопедичний вісник: зб. наук. пр. Вип. 2. 2011. С. 36–53.

Яна Кадуба,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ УЧНЯМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Звернута увагу на особливості використання учнями з особливими освітніми потребами інформаційно-комп'ютерних технологій. Акцентовано на психофізіологічні бар'єри та труднощі організації освітнього процесу з такою категорією дітей..

***Ключові слова:** інформаційно-комунікаційні технології, учні з особливими освітніми потребами.*

Ефективність упровадження та функціонування інклюзивної освіти в Україні залежить від науково-методологічного опрацювання проблеми змісту, форм, методів та прийомів інклюзивного навчання. Окремим напрямком науково-дослідницької діяльності є експериментально-практичні дослідження вдосконалення методики організації навчальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП), зокрема – опануваннями ними інформаційно-комунікаційними технологіями (далі -ІКТ).

Аналіз наукових праць із використання в освітньому процесі засобів ІКТ (В. Биков, Ю. Горошко, Р. Гуревич, М. Жалдак, М. Кадемія, С. Раков, Ю. Рамський, О. Спирін, Н. Морзе та ін.) дозволив впевнитися в перспективності цього засобу навчання та необхідності підготовки педагогів до його активного використання, про що йдеться в численних вітчизняних дослідженнях М. Жалдака, Ю. Машбиця, В. Монахова, С. Семерікова,

О. Співаковського, Ю. Триуса, І. Федоренка та ін. Особливості їх використання учнями, зокрема з ООП, обґрунтованов працях В. Беспалька, М. Жалдака, К. Коліна, І. Роберт, В. Сластьоніна, М. Смульсон, Н. Тализіної.

Соціальна концепція інклюзії стала основоположною в сучасній освітній парадигмі, оскільки на відміну від традиційного для інклюзивного навчання її притаманне позитивне реагування на розмаїтість учнівського колективу та наявність у ньому дитини з відмінностями. Індивідуальність психофізичного розвитку в означеному контексті розглядається не як проблема, а як можливість для нововведень в освітньому процесі. Інклюзивна освіта, створюючи умови для навчання і виховання дітей із ООП в закладах загальної освіти за місцем проживання забезпечує доступ до якісної освіти.

Впровадження інклюзивної освіти зумовлює необхідність реконструкції процесу навчання і виховання ЗЗСО, а відтак і формування професійної готовності педагогів до створення необхідних організаційно-педагогічних умов роботи з дітьми з особливостями розвитку.

Важливою умовою якісної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному освітньому середовищі стало використання ІКТ в сучасних ЗВО та ознайомлення здобувачів вищої освіти з можливостями ІТ-підтримки інклюзивного навчання в ЗЗСО. Завдяки цьому суттєво розширюються освітні можливості майбутніх педагогів, а відтак і молодших школярів, особливо важливим є цей аспект в обмежених умовах.

До стандартних засобів ІКТ підтримки інклюзивного навчання молодших школярів відносять настільні та переносні персональні комп'ютери, ноутбуки, нетбуки, планшети. В усі типи ПК важливо вмонтувати функції налаштування для осіб із порушеннями розвитку. До категорії допоміжних (асистивних) технологій відповідно для роботи з сенсорними порушеннями в учнів включаються пристрої для читання з екрану, слухові апарати, клавіатури зі спеціальними можливостями, системи альтернативної комунікації тощо.

Невід'ємною складовою ІКТ підтримки інклюзивного навчання є

доступні формати даних, або ж альтернативні формати. З дітьми з ООП доцільне використання ІКТ як інструменту навчання, самоосвіти. За допомогою нових інформаційних технологій такі діти можуть знайти відповіді на багато питань.

ІКТ розкриває перед ними нові можливості за рахунок розширення сфери спілкування з користувачами Інтернету, включаючи дітей з ООП до інформаційної освіти, яка в даний час відбувається в масових соціальних мережах та за допомогою спеціалізованих інформаційних сайтів, де можна отримати інформацію, поспілкуватися, обмінятися інформацією.

Компенсаторна функція ІКТ в інклюзивному класі початкової школи передбачає технічну підтримку таких традиційних видів навчальної діяльності молодших школярів, як читання та письмо, лічильна діяльність, пропедевтика геометрії, ознайомлення з природою тощо. Використання ІКТ, частково компенсуючи чи заміщуючи відсутність природних функцій, спрощує учням із ООП доступ до дидактичних матеріалів. Як комунікаційний засіб ІКТ оптимізує процес спілкування або ж робить його можливим, створюючи для учнів із ООП зручні умови та забезпечуючи альтернативні форми їх комунікації.

ІКТ – це можливість відкрити для дітей з ООП новий світ навчання, здатність орієнтуватися в сучасному інформаційному потоці, готовність до вибору цікавих та різноманітних інформаційних педагогічних засобів.

Література:

1. Носенко Ю.Г. Деякі аспекти впровадження засобів ІКТ в інклюзивну освіту. *Наукова молодь-2014*: зб. матеріалів II Всеукраїнської наук.-практ. конф. Київ, 2014. С. 54–56.

Діана Казарьян
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Уточнено сутність творчого мислення школяра як активної цілеспрямованої діяльності, створення умов для творчого розвитку молодших школярів. Розкриті питання розвитку та формуванню творчого мислення молодших школярів.

***Ключові слова:** творчість, творче мислення, сенситивний період, конструктивна діяльність, проблемні завдання*

В умовах інформаційного суспільства відбуваються значні зміни в різних сферах життєдіяльності людини, зокрема в освіті, тому суспільство пред'являє нові вимоги до розвитку та становлення особистості. Розвиток здібних і талановитих фахівців відповідає потребі формування творчого потенціалу будь-якого демократичного суспільства, забезпечує можливість інтенсивного прогресу, подальшого розвитку науки та культури.

Основні напрямки реформування системи освіти представлені в нормативно-правових документах. Нова українська школа (НУШ) – це ключова реформа Міністерства освіти і науки України, мета якої – створити школу, в якій буде приємно навчатися і яка даватиме учням не тільки знання, а ще й уміння застосовувати їх на практиці протягом життя. Це сучасна школа, до якої приємно ходити учням, школа, в якій прислухаються до думки кожного, вчать критично мислити, не бояться висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами своєї країни.

Реформування змісту початкової освіти передбачає не лише оволодіння учнями відповідною сумою предметних знань та спеціальних умінь і навичок, а й формування в них бажання та уміння вчитися, сприяє набуттю життєво важливих компетентностей. Сучасна школа передбачає створення умов для творчого розвитку та самореалізації кожної особистості, формування потреби та здатності особистості до самоосвіти. Однак це неможливо, якщо з дитинства

не прищеплене бажання вчитися та знаходити задоволення в процесі навчання. Тому професійна діяльність учителя початкової школи полягає не лише в передачі знань, формуванні ключових компетентностей, а повинна ґрунтуватися на засадах психолого-педагогічної діагностики, яка уможлиблює шляхом вивчення особистості учня забезпечення оптимальних умов для навчання і виховання, розвитку творчих здібностей, критичного мислення тощо.

Проблема розвитку творчого мислення є важливою для загальноосвітніх навчальних закладів, адже педагоги працюють із підростаючим поколінням, найбільш відкритим для усього нового. Особливої уваги потребують учні початкових класів, адже, молодший шкільний вік є тим етапом онтогенезу, в якому активно і стрімко розвиваються соціальні емоції, самосвідомість, формується самооцінка, відбувається вибудовування ієрархії мотивів і їх супідрядність у генезі соціального розвитку дитини, закладається специфіка спілкування з дорослими та однолітками.

Молодший шкільний вік – це період, коли формуються психічні новоутворення, завдяки чому діти виходять на новий рівень пізнання світу і самопізнання, відкривають нові власні можливості і перспективи. В «Концепції Нової української школи» зазначено, що майбутнє держави пов'язано з молодими людьми, які конкурентоспроможні в будь-якій галузі знань, здатні адекватно сприймати інноваційні процеси, генерувати власні ідеї, активно й незалежно мислити, творчо вирішувати різні життєві ситуації. Сучасні зміни, що відбуваються в Україні вимагають підготовки конкурентоспроможного молодого фахівця, здатного до навчання впродовж життя, до самовдосконалення, саморозвитку, сучасного спеціаліста, який володіє критичним, самостійним та творчим мисленням, вміє ставити цілі та досягати їх. Завдяки сформованому творчому мисленню здобувачі освіти, маючи ґрунтовні знання, зможуть застосовувати їх у повсякденному житті, знаходити шляхи розв'язання нестандартних ситуацій, вправлятися у творенні нового.

Проблема розвитку творчого мислення молодших школярів є актуальною на сучасному етапі реформування вітчизняної освіти, а тому була і нині залишається предметом досліджень багатьох українських та зарубіжних учених. Психологічні аспекти формування творчого мислення представлені у працях таких науковців: Л. Виготського, В. Крутецького, О. Леонтєва, В. Моляко, Я. Пономарьова, В. Рибалки, С. Рубінштейна та багатьох інших. Багато для розвитку вчення про творчу природу мислення зробив видатний український учений Г.С. Костюк. Він підкреслював, що мислення породжується потребою зрозуміти якусь нову для людини ситуацію, новий для неї об'єкт. Мислення дозволяє людині прийти до розуміння. Розуміння завжди являє собою процес пізнання нового, невідомого за допомогою вже відомого. Спираючись на те, що вже пізнано, людина вирішує нові пізнавальні завдання. На його думку, мислення виникає в проблемній ситуації. Остання характеризується не лише незнанням, а усвідомленням людиною того, що у відомому є щось невідоме, суттєво важливе для нього й одночасно таке, що не можна з'ясувати одразу.

Творче мислення молодшого школяра, як зазначають науковці, передбачає: багатство ідей; не традиційність; гнучкість розуму; здатність ставити проблеми та їх вирішувати; гарну пам'ять; належний рівень допитливості; самостійність, ініціативність, наполегливість. Творче мислення учня пов'язують зі створенням нового оригінального продукту, з пошуком нових засобів діяльності.

Отже, узагальнення наукових праць надало змогу уточнити сутність творчого мислення школяра як активну цілеспрямовану діяльність, у процесі якої відбувається переробка наявної й нової інформації, відкидання зовнішніх, випадкових або ж несуттєвих елементів від основних, внутрішніх. Новоутворення, які виникають у цей період, навчальна діяльність, сприятливе освітнє середовище створюють передумови для формування творчого мислення здобувачів початкової освіти.

Альона Корінецька,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ВИЯВЛЕННЯ РЕСУРСНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ РОБОТИ ІРЦ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

Аналізу піддані виявлені ресурсні можливості діяльності інклюзивно-ресурсних центрів у кризових умовах.

***Ключові слова:** інклюзивно-ресурсні центри, особи з особливими освітніми потребами, кризові умови, інтерсуб'єктна взаємодія, готовність.*

Важливою складовою розвитку будь-якої інституції є її кризові періоди. Проблему знаходження і використання людиною внутрішніх ресурсів під час кризи досліджували О. Анненкова І. Шкуратова та інші вчені. Над дослідженням життєвих криз особистості працювали Т. Титаренко Ф. Василюк, діяльністю організацій в кризових умовах – Т. Сорочанта інші видатні вчені. Засобам подолання кризових ситуацій приділена увага у працях В. Бодрова, А. Деркача, В. Маркова. Ми розуміємо під кризою стан, породжений проблемою, що постала перед індивідом, групою, чи певною інституцією, якої не можна уникнути і яку не можна вирішити за короткий час і звичним способом. Це стан, який виник унаслідок життєво важливих проблем, суперечностей або подій, що призвели до втрати попереднього (традиційного) способу життєдіяльності особи/організації/установи/закладу, зміни їх поведінки й діяльності.

Критичні ситуації є одним із найважливіших аспектів людської життєдіяльності, вони в найзагальнішому плані можуть бути визначені як ситуації потенційної можливості і неможливості. В критичній ситуації суб'єкт стикається з труднощами реалізації внутрішніх необхідностей свого життя. До критичних ситуацій відносимо ситуації, які породили пандемія та війна. Важливою складовою організації управління установою є виявлення ресурсних

можливостей роботи інклюзивно-ресурсних центрів (далі – ІРЦ) в таких кризових умовах.

Антикризове управління – це управління системами у стані дисбалансу, яке включає сукупність процедур, методів, прийомів, спрямованих на розпізнавання криз, їхню профілактику, створення умов для зниження негативного впливу та подолання наслідків. Ресурси традиційно розділяють на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх відносять: фінансові та матеріальні ресурси, інформацію, інших людей, соціальні та політичні ресурси тощо. Зовнішні ресурси є об'єктом дослідження, проте вплинути на їх зміни керівнику ІРЦ під час важко. Проте вони впливають на прояв і розвиток внутрішніх ресурсів, тобто є умовою розвитку ІРЦ. Наприклад, наявність фінансово-матеріальних засобів як можливість забезпечення функціональної діяльності ІРЦ та надання допомоги особам із особливими освітніми потребами (далі – ООП); соціально-депривоване середовище, пов'язане з карантинними вимогами та умови воєнного стану, що детермінують внутрішні ресурси ІРЦ.

Одним із ресурсів роботи колективу ІРЦ в кризових умовах є інтерсуб'єктна взаємодія, що розуміється нами як така, результатом якої є розвиток суб'єктності та суб'єктних якостей (креативності, активності, відповідальності, рефлексивності) учасників та закладу, в цілому. Адже кожний працівник стає активним, діяльним суб'єктом та ініціює дії, пов'язані із можливими шляхами подолання негативних результатів кризових явищ. Інтерсуб'єктна взаємодія може бути як професійно підготованою (як у випадку роботи психолога центру), так і спонтанною – наприклад, особливі форми спілкування працівників ІРЦ з особами з ООП та їх батьками/опікунами. Результат такої взаємодії – мотивація на пошук варіантів виходу із ситуації, на подолання кризових обставин життя, на суб'єктну ініціативу щодо власного життя. Це може бути діалог, вияви спільно-розподіленої діяльності або ж таке спілкування, яке певними своїми характеристиками розкриває та розвиває суб'єктність та суб'єктні якості учасників взаємодії. Інтерсуб'єктна взаємодія

може стати ресурсом подолання кризи, адже в самій сутності такого спілкування закладений потенціал взаємного розвитку учасників. Частковим прикладом інтерсуб'єктної взаємодії є допомога іншому.

Завдяки інтерсуб'єктній взаємодії людина відчуває радість, осмисленість, натхнення, прилив енергії в процесі та зростання суб'єктних якостей в результаті. Тому й інтерсуб'єктна взаємодія виступає процесом та інструментом розвитку людини.

Для забезпечення життєдіяльності та розвитку дитини з ООП працівники ІРЦ постійно мають враховувати її складнощі, кризові умови її розвитку, організовувати та структурувати середовище, системно впроваджувати навчання та підтримку. Це довготермінова робота яка потребує не лише спеціалізованих фахових знань, а й емоційних зусиль, певних особистісних якостей. Особистісна готовність працівника ІРЦ до діяльності із допомоги дітям із ООП в кризових умовах складне та багатовимірне явище, не достатньо вивчене, та потребує глибокого та цілеспрямованого дослідження. Визначаючи її обумовленість різними кризовими факторами (зовнішньо зумовленими) та важливість усіх її компонентів особливу увагу звертаємо на емоційний складник готовності під час війни. Питання формування такої готовності потрібно розглядати поза контекстом готовності до здійснення професійної діяльності, яка визначається сукупністю професійно-обумовлених вимог до педагога чи психолога. Необхідність здійснювати певну педагогічну чи психологічну діяльність в кризових умовах може виникати у зв'язку з запровадженням воєнного стану. І врахування цієї складової готовності педагога, психолога, фізреабілітолога є важливим ресурсом готовності всього ІРЦ надати допомогу особам із ООП в кризових умовах.

Література

1. Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (22-23 лютого 2018 року, м. Суми). Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2018. 428 с.

Оксана Лоєнко,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

Науковий керівник: канд.пед.наук О.А. Шевченко

ЗМІНИ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ДИТИНИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ВІЙНУ

Розглянуто мовленнєві труднощі дітей, які можуть виникнути через стрес, спричинений військовими діями. Окреслено загальні напрями психолого-педагогічної роботи з дітьми із порушенням мовлення.

***Ключові слова:** війна, психоемоційний стан, старший дошкільний вік, порушення мовлення, психолого-педагогічна підтримка.*

Військові дії завдали дітям важкої психологічної травми, спричинили порушення мовлення, зокрема повне оніміння та заїкання. Ці труднощі посилювалися перед обличчям подальших травматичних ситуацій, таких як втрата одного чи обох батьків, ненормальний ритм життя, зміни звичного розпорядку дня та втрата знайомих речей та іграшок. Усі ці переживання об'єднані одним страшним словом: «війна»[1].

Діти старшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами, як правило, більш сприйнятливі до стресових обставин. У зв'язку з обмеженою доступністю логопедів і психологів, на батьків покладено відповідальність за мовленнєвий розвиток таких дітей. Але в умовах воєнного стану задоволення базових потреб стає пріоритетом для дорослих, що часто призводить до недостатньої уваги до розвитку дитини. Така ситуація призводить до зниження психомовленнєвої активності та загального самопочуття.

У дітей, які зазнали військових дій, можуть збільшитися функціональні та мовленнєві труднощі, що може призвести до таких симптомів зокрема, як заїкання та психологічний регрес. Дитина також може відчувати провали в пам'яті, конструювати незакінчені речення та проявляти схильність спілкуватися за допомогою лише коротких простих фраз.

Діти можуть проявляти мутизм або лексико-граматичні труднощі мовлення (алалія) після психотравмуючих подій. У той час як перше робить їх абсолютно нездатними говорити, останнє залишає їх без відповідних слів, щоб описати свої думки та переживання. У таких випадках дорослі можуть допомогти, описуючи власні емоції та душевний стан, допомагаючи дитині заспокоїтися та усвідомити ситуацію[2].

Для дітей, які мають проблеми з фонетико-фонематичним аспектом мовлення, особливо з дизартрією та розладами м'язового тону, зміни м'язового тону можуть помітно вплинути на якість мовлення. Емоційний стрес може спричинити застиглість в мовленні дитини або, навпаки, розслаблення до такого стану, коли йому буде важко артикулювати певні звуки.

У групу ризику у воєнний час входять діти, що мають проблеми з темпоритмічними проблемами мовлення. Не можна недооцінювати вплив воєнного стану на людську психіку, адже він ставить під загрозу життя, здоров'я та стосунки людей. Хоча людині притаманна стійкість, постійний стрес війни може завдати значної шкоди психічному здоров'ю, особливо дітей із вразливою центральною нервовою системою, наприклад, тих, хто заїкається. Навіть незначні щоденні стреси посилюються хронічною травмою війни, що робить цю групу особливо вразливою[2].

Діти, які заїкаються, часто зберігають травматичні спогади, пов'язані з негативним сенсорним досвідом. Приблизно 80-90% цих спогадів є візуальними, тоді як 10-20% пов'язані зі звуками та мовою. Менший відсоток, приблизно 5-10%, пов'язаний із запахами і тактильними відчуттями. Такі спогади можуть викликати у дітей відчуття страху та негативні асоціації з незнайомими звуками, запахами чи візуальними образами, що призводить до повторного відбиття травматичної події. Це може проявлятися в дитячій грі, де вона може несвідомо демонструвати свою уявну слабкість або неспроможність до дії[3].

Після травматичної події вкрай необхідно, щоб дитина із заїканням вчасно отримала професійну психологічну допомогу, в ідеалі невролога та

логопеда. Перші кілька годин і днів, які зазвичай називають «золотим часом» або «вікном можливостей», є вирішальними для раннього втручання.

Для дітей з порушенням мовлення, що прогресує в результаті зміни психоемоційного стану є актуальними такі загальні напрями психолого-педагогічної роботи: робота з психосоматичними проявами; відновлення психоемоційної сфери; активізація пізнавального розвитку; повернення мовленнєвої функції.

Для відновлення мовленнєвої функції необхідно не тільки усунути стресову загальмованість, а й повернути стан розвитку до довоєнного рівня. Для цього рекомендується виконувати вправи, які покращують як дихальну, так і голосову здатність.

Література

1. Допомога дітям, постраждалим внаслідок воєнного конфлікту: довідник вихователя дошк. навч. закл. / Н.В. Пророк, С.А. Гончаренко, Л.О. Кондратенко та ін., за ред. Н.В. Пророк. Слов'янськ: ПП «Канцлер», 2015. 84 с.
2. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методи і техніки: методичний посібник / З.Г. Кісарчук, Я.М. Омельченко, І.М. Біла, Г.П. Лазос; за ред. З.Г. Кісарчук. Київ, 2015. 232 с.
3. Рібцун Ю.В. Формування міжпівкульної взаємодії у дітей із заїканням. *Interdisciplinary research: scientific horizons and perspectives: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 2)*, May 6, 2022. Vilnius, Republic of Lithuania: European Scientific Platform. P. 121-125.

Марина Лясота,

здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

Науковий керівник: канд. пед. наук О.А. Шевченко

СТВОРЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ДЛЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Актуалізовано проблему соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, акцентовано увагу на заходах щодо реалізації Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2023-2030 рік.

Ключові слова: особа з особливими освітніми потребами, рівний доступ до освіти, інклюзивна освіта, безбар'єрність.

Одним із найважливіших чинників прогресивного розвитку суспільства є гуманне та дбайливе ставлення до людей, які позбавлені можливості вести повноцінне життя внаслідок фізичних або психічних вад. Однією із проблем сучасного життя є потреба забезпечення рівного доступу до освіти усіх людей, незважаючи на соціальні, расові, або психофізичні приналежності. Саме така потреба підтверджує якість усіх соціальних груп і української держави в тому числі до забезпечення права кожного її члена на повагу, визнання та самореалізацію в соціумі.

Питання навчання, виховання і підготовки до самостійного трудового життя в цілому дітей з інвалідністю не завжди були в центрі уваги суспільства й дослідників.

Протягом останніх років все більше уваги приділяється проблемам соціальної адаптації та інтеграції в суспільство неповнолітніх із особливими освітніми потребами. В Україні впровадження інклюзивного навчання визнано пріоритетним напрямком розвитку освіти.

Реалізація прав на освіту неповнолітніх з особливими освітніми потребами розглядається як одна з найважливіших завдань державної політики в галузі освіти. Отримання такими дітьми якісної загальної та професійної освіти є одним з основних і невід'ємних умов їх успішної соціалізації, забезпечення повноцінної участі в житті суспільства, ефективної самореалізації в різних видах професійної і соціальної діяльності. Метою роботи з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку, є інтеграція у сучасну систему соціальних стосунків.

Інклюзивна освіта – перший крок до визнання ціннісної значимості і поваги до особистості кожної дитини, прийняття її індивідуальності й неповторності, забезпечення її подальшого повноцінного та гідного життя в суспільстві.

Станом на 01 січня 2023 року в Україні інклюзивне навчання організовано у майже 43% шкіл, працює понад 18 тисяч інклюзивних класів. За останні

десять років інклюзія суттєво проникла в українські школи. Для порівняння, п'ять років тому в інклюзивних класах навчалось вдесятеро менше дітей, ніж зараз[1].

В Україні все більшого визнання та поширення набуває соціальна модель ставлення до людей з особливими потребами, яка «розглядає» розлади здоров'я як соціальну проблему, а не як характеристику особистості, оскільки ця проблема зумовлена непристосованістю оточення, в тому числі ставленням до осіб з особливими потребами, виробничими нормами, архітектурою, транспортом тощо.

Тому, на засіданні уряду 26 квітня 2023 року затверджено План заходів з реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні, розробленої за ініціативи першої леді Олени Зеленської. У межах цієї стратегії Міністерство освіти і науки запроваджує проєкт «Освіта для всіх: українська освіта без бар'єрів». Серед рішень, які будуть поетапно впроваджувати у 2023 і 2024 роках є ухвалення Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2023-2030 рік. Стратегія передбачає, що діти, які мають особливі освітні потреби зможуть навчатися у своїй громаді, спілкуватися з друзями, однолітками та розвивати соціальні навички. [4]

Безбар'єрність в умовах повномасштабної війни та в період відбудови не може бути формальністю, доступність будівель, освіти, роботи, інформації, можливостей жити повноцінно повинні бути пріоритетом під час прийняття будь-яких рішень і змін.

Відповідно до представленого на засіданні проєкту Плану заходів на 2023–2024 роки, заплановано 472 різноманітних заходи з безбар'єрності, до виконання яких залучено 20 міністерств. Профільні міністерства реалізовуватимуть вісім флагманських проєктів.[4]

Міністерство освіти і науки України докладає всіх зусиль для створення безбар'єрного простору для освітян і здобувачів освіти.

В нашій країні створено інклюзивно-ресурсні центри, які на противагу від психолого-медико-педагогічних комісій не тільки обстежують дітей та молодь,

а й надають корекційно-розвиткові, просвітницькі, консультативні послуги.

Державою щороку виділяється субвенція, в рамках якої заклади освіти, облаштовують навчальні приміщення необхідними технічними засобами, також забезпечують осіб з особливими освітніми потребами необхідними фахівцями, які надають консультативну допомогу, психологічну, медичну та соціальну підтримку.

Отже, толерантне та дбайливе ставлення суспільства до дітей та молоді з особливими потребами, позначається на перспективах створення середовища, яке буде відповідати всім потребам особистості на всіх рівнях державотворення.

Література

1. Інклюзивне навчання. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>
2. Інклюзивне навчання: досвід упровадження / упоряд. А.А. Колупаєва ; ред. рада М. Мосієнко, М. Голубенко, Т. Шаповал, Г. Харук ; авт. кол.: І. Луценко, Д. Романовська, Л. Кирилецька та ін. Київ: ВГ Шкільний світ, 2015. 200 с. (Б-ка Шкільного світу).
3. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко. Київ: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).
4. План заходів з реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15980?fbclid=IwAR0QSVKQ56nevhWE3Uyg8rdJWNXbDO KIV1logFfyzJluzhruMvdYXO-TQE>

Тетяна Мельник,
директорка КЗ «Широколанівська спеціальна школа» Миколаївської обласної ради;
здобувачка освіти ОР «магістр» спеціальності 016 Спеціальна освіта Миколаївського інституту розвитку людини Університету «Україна»

ОСОБЛИВОСТІ ДОПОМОГИ БАТЬКАМ ДІТЕЙ З ООП ПРИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОМУ СУПРОВОДІ

У розвідці пропонується групування сімей відповідно до специфіки виконання ними батьківських функцій.

Ключові слова: сім'я, батьківство, шлюб, відповідальне батьківство.

З кожним роком кількість дітей-інвалідів стає дедалі більшою. Тому робота з сім'ями, де ростуть особливі діти, на сьогоднішній день займає одну з

головних ролей. Батьки потребують психологічної та педагогічної допомоги. Це необхідно для вибудовування сприятливої атмосфери в сім'ї, підвищення власної самооцінки та отримання знань про правильне виховання своєї дитини.

У методичному посібнику «Практика взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі» описано п'ять емоційних станів людей, які дізнаються про страшний діагноз:

- заперечення(супроводжується прогалинами в пам'яті та неадекватною реакцією на будь-які події);

- гнів (може бути спрямованим на медичних працівників, педагогів, батьків нормотипових дітей);

- торг («спроба відкласти неминуче; обіцянки або угоди, щоб отримати можливість ще трохи пожити за старими правилами);

- депресія (факт, що дитина не досконала, відрізняється від інших, відстає в розвитку, зачіпає батьків і кидає виклик їхній системі цінностей і як результат – неможливість прийняти дитину як особистість);

- ухвалення (не просто вчаться жити в нових умовах, а й знаходять сили надихати інших, хто опинився в схожій важкій ситуації, надихають саме власним прикладом) [1, с. 10-11].

Спираючись на дослідження психологів на цю тему, ми можемо виділити кілька основних проблем соціальної адаптації сімей з дітьми з ОВЗ:

- ставлення до людини з інвалідністю як до громадянина в суспільстві недостатньо сформоване. До нього ставляться як до якогось «медичного» суб'єкта;

- на ранніх етапах батьки не отримують потрібної інформації про їхню дитину. Сім'ї втрачають багато часу, перш ніж отримають звістку про проблеми малюка, шляхи їх вирішення. На початкових етапах вирішальну роль відіграють такі лікарі, як гінеколог, неонатолог, генетик. Саме вони повинні почати цей довгий ланцюжок фахівців;

- батьки отримують інформацію про діагноз дитини у мізерній,

песимістичній формі. Найчастіше лікарі починають розмову із твердження про народження інваліда з невтішними перспективами. Відомості про перемоги, які дитина може досягти виховуючись у сім'ї, яка її любить і дбає про неї, відходять на другий план або зовсім не оголошуються;

Великий відсоток серед сімей, які виховують дітей з обмеженими можливостями здоров'я, припадає на неповні сім'ї, а саме на одиноких матерів. Через народження дитини-інваліда розпадається сім'я та жінка втрачає надію на вторинний успішний шлюб; сильні стреси на початку, без підтримки оточуючих, дають поштовх до зміни психіки батьків, і, як наслідок, зміна життєвих стереотипів.

Слюсар Л.І. пропонує таке «групування сімей відповідно до специфіки виконання ними батьківських функцій:

- сім'ї, в яких батьківські функції виконуються в традиційному сімейному середовищі: дітей утримують і виховують рідні батько і мати, які мешкають в одному домогосподарстві;

- сім'ї, в яких форма виконання батьківських функцій якісно змінена через особливості структури сім'ї: дітей виховує лише один із батьків, чи нерідний батько / мати, чи хтось із батьків мешкає не в одному домогосподарстві з дитиною;

- сім'ї, в яких трансформовані природні основи батьківства, тобто біологічні (кровно-родинні) відносини відсутні чи змінені» [2, 26-27].

Сім'я має право розраховувати на допомогу педагога-психолога. При супроводі батьків дітей з ОВЗ спеціаліст може використати декілька видів допомоги:

Інформування	Педагог може розповісти про суть відхилення здоров'я дитини. Допоможе у питаннях виховання та навчання, розповість про особливості розвитку їхньої дитини та про її можливості
Індивідуальне консультування	Педагог/психолог допомагає знайти вирішення проблем виховно-педагогічного, психологічного, медико-соціального характерів у конкретній ситуації. Часто батьки знаходяться в інформаційній ямі і не розуміють, які можливості має його дитина, як вона може розвиватися та навчатися

Сімейне консультування (психотерапія)	Педагог/психолог може використовувати такі терапії, як психодрама, гештальт-терапія, трансактний аналіз. Вони допомагають членам сім'ї прийняти себе, адаптуватися до суспільства, відновити психічне здоров'я
Індивідуальні заняття із дитиною	У присутності батьків педагог підбирає необхідні методики, які найефективніше вплинуть в розвитку дитини. Також батьки навчаються нескладним, але результативним корекційно-розвиваючим технікам
Групова робота	Батьки разом із дітьми, або лише батьки об'єднуються у робочі групи. Вони люди обмінюються досвідом, прагнуть саморозвитку і намагаються змінити життєву позицію

У науковій літературі [3, с. 8] пропонують різні підходи до адаптації сімей, що виховують дитину з ментальними порушеннями:

1) адаптація як процес пристосування до нових умов дійсності шляхом збалансування внутрішніх установок сім'ї відповідно до вимог зовнішнього середовища;

2) адаптація ресурсів, можливостей соціального середовища під потреби членів сім'ї шляхом ініціації соціальних змін.

Для надання найбільшої допомоги з батьками має працювати група фахівців, які реалізують спільну мету. Можемо виділити кілька етапів, через які проходить робота:

- ✓ команді необхідно вивчити сім'ю, зібрати інформацію про її
- ✓ соціальному оточенні та прихованих ресурсах. Також досліджувати
- ✓ емоційну атмосферу серед усіх членів сім'ї;
- ✓ слід спонукати батьків до спільної діяльності, встановити з ними контакт;
- ✓ здійснити пошук можливих шляхів надання допомоги;
- ✓ надати психолого-педагогічну допомогу сім'ї, яка розкриває її потенціал і дає можливість використовувати свої ресурси, також провадиться робота з поліпшення соціалізації;
- ✓ проаналізувати результат своєї роботи.

Психолого-педагогічне супровід батьків – це надання підтримки на різних етапах життя людини, у момент виникнення складнощів. Такий супровід

може бути індивідуальним та груповим. У першому випадку робота проводиться у вигляді консультацій, а у другому педагог чи команда фахівців проводять семінари, тренінги, збори, групові обговорення, а також використовують інші форми роботи.

Одним з ефективних способів роботи в групі є обговорення конкретних прикладів з життя інших батьків, які зіткнулися зі схожими проблемами. Проте, ці приклади мають нести позитивний позив. Завдяки такій роботі, сім'ї виробляють у собі нові якості. Наприклад, здатність зберігати максимальну гармонію із собою і у ній, при звичайних чи екстремальних ускладнених ситуаціях. Також здатність максимально швидко адаптуватися до нових умов, не боятися змін, які батьки можуть внести в життя сім'ї.

Під час роботи батьки вдосконалюють навички або вчатья вислуховувати інших, розуміти та приймати відверті висловлювання.

- інших батьків, налагоджувати контакти з усіма учасниками. Під час роботи спеціаліст спостерігає за виконанням батьків наступних завдань:

- усвідомлення власної унікальності та унікальності інших;
- розвиток уміння розуміти почуття, емоції, дії, ставлення інших;
- оволодіння вмінням співпереживати через встановлення емоційного контакту та регулярного спілкування.

Як бачимо, батькам дітей молодшого шкільного віку з обмеженими можливостями здоров'я приділяється чимало уваги. Допомога виходить із боку держави, соціальних служб, педагогічного складу. Супровід таких сімей спрямовано на допомогу дітям через їхніх батьків. Батьки молодших школярів постають перед вибором форми навчання їхньої дитини. Тут супровід педагога-психолога вкрай потрібний, щоб вони змогли адекватно оцінити всі можливості освітнього процесу.

Як ми з'ясували, однією з ефективних форм є групова робота, а саме робота у групах самопомоги батьків дітей із ОВЗ. Такий спосіб допомагає батькам налагоджувати контакти, знайомитися з «досвідченішими»

учасниками, і найголовніше – змінити ставлення до ситуації в сім'ї та зміцнити свій психічний стан.

Література:

1. Практика взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі: метод. посіб. / уклад.: О.В. Коган та ін. Лисичанськ: ТОВ «ФОКСПРИНТ», 2021. 80 с.

2. Слюсар Л.І. Специфіка батьківства у сім'ях різних типів: проблеми, ризики та шляхи їх мінімізації. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 3. С. 24-36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2017_3_4

3. Столярик О., Семигіна Т. Сімейноцентричний підхід до підтримки родин, які виховують дітей з ментальними порушеннями. Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук: колективна наукова монографія. Видання 2. Вінниця, 2021-2022. С. 2-13.

Вікторія Охріменко,
вчитель української мови та літератури
КЗ «Широколанівська спеціальна школа»
Миколаївської обласної ради;
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ДЕЗАДАПТИВНА ПОВЕДІНКА РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ

У розвідці висвітлюється проблема особливостей проявів девіантної поведінки розумово відсталої дитини, сучасні методи психолого-педагогічного впливу на розумово відсталу дитину з девіаціями у поведінці

Ключові слова: корекційно-виховна робота, розумово відсталі діти, девіантна поведінка.

Деадаптивну поведінку можна розуміти як відсутність адаптації до будь-яких вимог та норм. Але такий погляд доречний при соціологічних підходах; таку поведінку можливо розділити на два великі різновиди і розуміти її, з одного боку, як загальну характеристику особистості девіанта, яка полягає в низькій здатності до адаптації в нових умовах, з іншого боку – як конкретну поведінку в конкретній ситуації, в якій індивід не виявив достатньої здатності до адаптації та не зумів адекватно з цією ситуацією впоратися.

Основу дезадаптованої поведінки становить конфлікт, а під його впливом

поступово формується неадекватне реагування на умови та вимоги середовища у формі певних відхилень у поведінці як реакція на систематично провокаційні фактори, впоратися з якими дитина не може. Початком є дезорієнтація дитини: вона губиться, не знає, як вчинити в даній ситуації. Якщо такі прояви дестабілізації повторюються досить часто, то це призводить до виникнення стійкого внутрішнього (невдоволення собою, своїм становищем) та зовнішнього (по відношенню до середовища) конфлікту, що веде до стійкого психологічного дискомфорту і, як результат такого стану, до дезадаптивної поведінки.

Дезадаптивна поведінка в осіб із інтелектуальною недостатністю є серйозною та масштабною проблемою. А якщо врахувати, що сама по собі розумова відсталість є провідною проблемою спеціальної педагогіки, то прояви в поведінці дітей різноманітних дезадаптацій ще більше посилюють і так складну ситуацію. У силу того, що адаптаційний потенціал розумово відсталих дітей по відношенню до здорових дітей знижений, у цих дітей часто виникають психологічні проблеми там, де у нормальних дітей ці завдання вирішуються без особливої напруги. Діти з відставанням розумового розвитку відрізняються як особливостями пізнавальної діяльності, так і характером та змістом психологічних проблем, і навіть особливостями процесів психологічної адаптації.

Кожна успішна адаптація збагачує дітей новим життєвим досвідом, підвищує його адаптивність та сприяє особистісному зростанню. Стан дезадаптації протікає у типовій формі невротичних або характерологічних реакцій. При розумовій відсталості адаптація частіше носить незавершений характер, і новий життєвий досвід формується важко. Ломка колишніх стереотипів поведінки може призводити до утворення неадаптивних стереотипів, отже межу між адаптацією і дезадаптацією таких дітей виявити складно. Особливості психічної адаптації дітей із зниженим інтелектом визначають підходи до їхнього психологічного супроводу. Такі діти не в змозі

повністю відповідати за власну долю. Сім'ї таких дітей теж часто бувають неблагополучними у плані нервово-психічного та морального здоров'я.

Дослідники визначають такі специфічні ознаки девіантної поведінки:

- ✓ багаторазові, тривалі порушення норм;
- ✓ поведінка зумовлена загальною спрямованістю особистості;
- ✓ сама поведінка супроводжується різноманітними проявами соціальної дезадаптації, викликає негативну оцінку з боку інших людей;
- ✓ поведінка не ототожнюється з психічними захворюваннями чи патопсихологічними станами;
- ✓ заподіяння реальної шкоди самій особистості чи оточуючим.

Девіантна поведінка особистості часто пов'язана з її важковиховуваністю у дитинстві, що може бути зумовлена:

1. несформованістю особистісних структур, низьким рівнем моральних уявлень і соціально-схвалюваних навичок поведінки, тобто педагогічна занедбаність;
2. особливостями розвитку вищої нервової діяльності (емоційна нестійкість, імпульсивність тощо);
3. невмілими виховними впливами;
4. функціональними новоутвореннями особистості.

Відхилення поведінки у розумово відсталих дітей, що виховуються в домі-інтернаті, можна систематизувати залежно від психопатологічної структури. Були виділені 4 групи:

1. діти зі стійкою емоційно-вольовою сферою (характеризуються відносно впорядкованою поведінкою, достатнім рівнем уваги й цілеспрямованою діяльністю);
2. діти з нестійкою емоційно-вольовою сферою (відрізняються підвищеною збудливістю, непосидючістю, дратівливістю, підвищеною конфліктністю, схильністю до агресії, інертністю, зниженою психічною активністю);

3. діти з астеничним симптомокомплексом (характеризуються виснаженістю, втомлюваністю, дратівливістю);

4. діти зі складним олігофренічним дефектом (визначаються комплексом соматоневрологічних і психопатологічних симптомів: афективною збудливістю, церебрастенічними явищами, неврологічною патологією: паралічами, парезами, важкими мовними розладами, порушеннями слуху й зору й ін.).

Сучасні методи психолого-педагогічного впливу повинні передбачати можливість виявлення причин дезадаптації дитини, вибору форм корекційно-розвиваючої роботи і її організації з урахуванням ресурсів самої дитини і його соціального оточення

У психолого-педагогічній роботі, у свою чергу, необхідно виділити наступні напрямки роботи:

1. Діагностика соціально-дезадаптивної поведінки учнів (виявлення факторів, що призводять до виникнення порушень соціально-дезадаптивної поведінки дитини, крім основного дефекту – розумової відсталості).

2. Цілеспрямований психолого-педагогічний вплив (розвиток соціальної компетентності дитини, корекція емоційного стану).

3. Робота з батьками (подолання соціальної дезадаптованості розумово відсталих учнів).

4. Робота із психолого-педагогічним колективом і створення оптимального середовища.

5. Робота із громадськістю (робота з волонтерами; вивчення відношення суспільства до дітей з порушеннями інтелекту).

Аналіз літературних джерел з проблеми, що вивчається, дозволив зробити наступні висновки:

1. Агресивність в особистісних характеристиках дітей та підлітків формується в основному як форма протесту проти нерозуміння дорослих, через незадоволеність своїм становищем у середовищі однолітків, що проявляється у

різноманітних дезадаптаціях поведінки.

2. У разі материнської депривації у дітей спотворюються умови раннього процесу соціалізації, що супроводжується перебуванням у стресових ситуаціях із ризиком психічного та фізичного насильства, ризиком розвитку нервово-психічних розладів із різноманітними девіаціями поведінки.

3. Нездатність осіб з розумовою відсталістю до абстрактного мислення, слабкість і нестримність спонукань, недостатність ініціативи, підвищена навіюваність, впертість, зниження потреби у спілкуванні, недостатня цілеспрямованість вчинків, їх імпульсивність і непослідовність – усе це утруднює пристосування дітей до суспільства.

4. Знижений адаптаційний потенціал розумово відсталих дітей, що має незавершений характер, а новий життєвий досвід формується важко з використанням примітивних механізмів психологічного захисту: заперечення проблемної ситуації, втеча від неї, агресію чи ідентифікацію своєї поведінки з поведінкою оточуючих.

5. Природа порушень поведінки у розумово відсталих дітей не обмежується дією біологічних факторів, а багато в чому визначається причинами соціально-психологічного характеру.

Література:

1. Бондарчук О.І., Вакуліч Т.М. Психологія девіантної поведінки. Київ: Наук. світ, 2010. 300 с.

2. Руденко Л.М. Генезис агресивної поведінки у розумово відсталих дітей та її вплив на процеси життєдіяльності. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць* / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Вип. III. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2012. С. 362-371

3. Серомаха Н.Є. Корекція поведінки розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку в ситуаціях фрустрації: автореферат дис. 19.00.08 – спеціальна психологія. Київ, 2013. 19 с.

Оксана Охріменко,
вчитель початкових класів
КЗ «Широколанівська спеціальна школа»
Миколаївської обласної ради;
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ОСОБЛИВІ ОСВІТНІ ПОТРЕБИ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У розвідці виділено основні освітні потреби дітей з огляду на широкий спектр аутистичних розладів, при яких підібрати уніфіковані форми роботи з такими дітьми неможливо. Наголошено на тому, що процес інклюзивного навчання та розвитку дітей з аутизмом можливий за умови використання різноманітних технологій навчання.

Ключові слова: інклюзивне навчання, розлад аутистичного спектру, діти з РАС

Активний розвиток інклюзивної практики в освіті останнім часом призводить до того, що суб'єктами включення виступають все більш складні категорії дітей з ООП, зокрема діти з розладами аутистичного спектру (РАС). Незважаючи на досягнуті в цій сфері успіхи, існує багато проблем, пов'язаних як з недостатньо розробленою нормативно-правовою базою, так і недостатністю методичного забезпечення.

Наявний на сьогоднішній день практичний досвід навчання дітей з РАС показує, що для цієї категорії дітей повинні бути розроблені та впроваджені різні моделі навчання, що дозволять максимально реалізувати їхнє право на отримання адекватної їх можливостям та здібностям освіти, що дозволяє реалізувати потенціал цих дітей. Важливо при цьому розуміти, що це завдання не може бути вирішене методом адміністративних рішень та простим включенням дітей до шкільного класу.

Очевидно, що організація шкільного навчання дітей з аутизмом вимагає визначення співвідношення форм спеціальної освіти та інтеграції до загальноосвітнього середовища, що відповідає їх особливим освітнім потребам.

Індивідуальне навчання вдома, що практикується нині, у більшості

випадків не відповідає потребам дітей із аутизмом, адже з'являється дефіцит соціальних вражень, обмеження контактів звичною домашньою обстановкою. Сьогодні розроблено різні методи адаптації шкільного середовища та процесу навчання до можливостей і труднощів дітей з РАС, які сприяють формуванню адекватної поведінки та полегшують засвоєння навчальної програми.

Ураховуючи всі особливості розвитку дітей з РАС, можна виділити їх особливі освітні потреби, які можна поділити на загальні (властиві всім дітям з ООП) та специфічні:

- у періоді індивідуалізованої «підготовки» до шкільного навчання;
- у наявності хоча б мінімального досвіду фронтального навчання;
- в індивідуально дозованому введенні у ситуацію навчання у групі дітей;
- у супроводі тьютора за наявності поведінкових порушень;
- у спеціальній роботі педагога зі встановлення та розвитку емоційного контакту з дитиною, що дозволяє надавати їй допомогу в розумінні того, що відбувається;
- у створенні умов навчання, які забезпечують сенсорний та емоційний комфорт дитини;
- у дозуванні введення в його життя новизни та труднощів;
- у дозуванні навчального навантаження з урахуванням темпу та працездатності;
- в особливо чіткій та впорядкованій тимчасово-просторовій структурі освітнього середовища, що підтримує навчальну діяльність дитини;
- у спеціальному відпрацюванні форм адекватної навчальної поведінки дитини, навичок комунікації та взаємодії з учителем;
- в організації навчання з урахуванням специфіки освоєння навичок та засвоєння інформації при аутистичних розладах;
- у постійній допомозі дитині на уроці в осмисленні засвоєваних знань та умінь, що не допускає їх механічного використання для аутостимуляції;
- у проведенні індивідуальних та групових занять з психологом,

дефектологом та логопедом;

- в організації занять, що сприяють формуванню уявлень про навколишнє, відпрацювання засобів комунікації соціально-побутових навичок;

- в індивідуалізації програми навчання, у тому числі для використання у соціальному розвитку дитини існуючих у неї виборчих здібностей (у складанні індивідуальної освітньої програми з різних предметних областей);

- в індивідуалізованій оцінці досягнень дитини з урахуванням її особливостей;

- у психологічному супроводі, що оптимізує взаємодію дитини з педагогами та співучнями;

- в індивідуально дозованому та поступовому розширенні освітнього простору дитини за межі освітнього закладу

Спектр аутистичних порушень – це спектр багатоманітних різновидів, відмінностей, відхилень і порушень, ядрним і загальним для яких є порушення соціальної інтеграції і небажання (боязнь) вступати в будь/який контакт. Коли ці недоліки долаються, для дитини відкривається пізнавальний, діяльнісний, змістовний світ життя. Сам інклюзивний процес стає підґрунтям для психологічної корекції порушень особистісного розвитку аутичної дитини, розуміння її проблем з боку оточуючих її людей. Їхня допомога стимулюватиме формування довіри до інших людей, які зустрінуться в її подальшому житті

Література:

1. Психологічний супровід дітей з розладами спектра аутизму: навчально-методичний посібник / Т.М. Шкварська. Кам'янець-Подільський, 2017. 152 с.

2. Рибченко Л.К. Інклюзивне навчання дітей з аутизмом в загальноосвітній системі навчання. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 5(1). С. 261-270. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2015_5%281%29_26

3. Суховієнко Н.А. Діти із розладами аутистичного спектру в інклюзивній освіті. *Young Scientist*. October, 2019. № 10 (74). С. 267-270

4. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посіб. / Укладач: Скрипник Т. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Пляди», 2015. 56 с.

Олена Поклад,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

БАТЬКИ ЯК ВАЖЛИВА ЧАСТИНА КОМАНДИ СУПРОВОДУ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

*Розкрита роль батьків дітей з особливими освітніми потребами як партнерів інклюзії.
Висловлені пріоритетні напрямки співпраці команди психолого-педагогічного супроводу з
сім'єю дитини з ООП.*

Ключові слова: команда психолого-педагогічного супроводу, дитина з особливими освітніми потребами.

Команда психолого-педагогічного супроводу є важливою частиною якісного інклюзивного навчання у закладі середньої освіти. Для успішної реалізації інклюзивних програм у закладах освіти надзвичайно важлива ефективна співпраця педагогів, психологів, працівників ІРЦ та батьків дітей із особливими освітніми потребами (далі – ООП). Необхідність розробки проблеми налагодження ефективної взаємної співпраці між педагогами і батьками учнів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього простору зумовлюється передусім тим, що більшість аналізованих досліджень присвячені процесу взаємодії закладів освіти з родинами у загальній чи спеціальній освіті, без урахування умов інклюзивного освітнього середовища та особливостей порушення розвитку дитини.

Проблеми взаємозв'язку закладу освіти і батьківського виховання висвітлені у численних працях Л. Загик, В. Іванової, В. Котирло, Н. Кот, С. Ладивір, Т. Маркової, Л. Островської та ін. Співпраця закладів освіти з батьками та взаємодія школи з родинами дітей з особливими потребами стали предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених: Л. Вавіної, В. Засенка, В. Бондаря, С. Миронової, А. Колупаєвої, Л. Шипіциної, І. Луценко, Т. Лормана, Дж. Депплер, В. Єрмакова, В. Феоктистової та ін.

Активна участь батьків дітей з особливими освітніми потребами (далі –

ООП) в освітньому процесі є однією з важливих умов успішного інклюзивного навчання. Вони є активними і рівноправними партнерами в команді психолого-педагогічного супроводу дитини.

В завдання керівника закладу освіти як голови команди супроводу входить пояснення батькам дитини їхньої ролі в розвитку дитини. Для ефективної та злагодженої роботи команди психолого-педагогічного супроводу (далі – КППС) важливо, щоб батьки: брали активну участь у засіданнях команди; надавали команді інформацію про особливі потреби дитини, її темперамент, інтереси, уподобання, способи кращого сприйняття інформації; розповідали, як проходить освітній процес, які труднощі виникають у їхньої дитини; ініціювати зміни до індивідуальної програми розвитку дитини, якщо вбачають за потребу, аргументуючи, чому ці зміни необхідні; узгоджували розклад корекційно-розвиткових занять дитини; підписували протоколи засідання команди супроводу.

У процесі розвитку інклюзивного підходу в освіті позиція батьків буде набувати дедалі більшої самостійності й активності. Можливість організувати продуктивний діалог з батьками, залучити їх до участі та співпраці, обговорити освітні умови дитини – це важливе завдання шкільного колективу. В інклюзивній освіті дітей з ООП батьки бачать потребу в навчанні у закладі загальної середньої освіти не стільки, щоб здобути нові знання для дітей, а головне - для соціалізації в суспільстві та колективі однолітків.

В рамках інклюзивної освіти завдання КППС дитини набагато ширші: створити єдине психологічно комфортне навчальне середовище для дітей з різними навчальними можливостями; діагностувати ефективність освітнього процесу та соціалізації дітей з ООП; реалізовувати ефективність психолого-педагогічного супроводу процесу інклюзивної практики шляхом взаємодії таких напрямів діяльності, як діагностико-консультативного, корекційно-розвиваючого та соціально-трудового; сприяти подоланню можливих порушень когнітивної, емоційно-особистісної сфери шляхом включення дітей з ООП в

успішну діяльність; поступово підвищувати мотивацію дитини на основі її особистих інтересів і через свідоме ставлення до позитивної діяльності; захищати і зміцнювати фізичне і психічне здоров'я дітей; сприяти змінам суспільної свідомості стосовно дітей з ООП [1].

Робота з сім'ями дітей з ООП в умовах інклюзії ґрунтується на таких принципах: *особистісно-орієнтованого підходу* до дітей, до батьків, де в центрі уваги врахування особливостей кожної дитини, її родини; забезпечення комфортних, безпечних умов (важлива увага з боку педагогічних працівників, їх зацікавленість у розвитку дитини, готовність допомогти батькам у вихованні і розвитку дитини); *гуманно-особистісний* – різнобічна повага і любов до дитини, до кожного члена сім'ї, віра в них (сприяння соціальному та освітньому середовищу, де батьки відчують себе привітними, поважними, довіреними, почутими і необхідними); *принцип комплексності* – психолого-педагогічний супровід дитини в інклюзивній освіті можна розглядати тільки в комплексі, у тісному контакті вчителя з психологом, з учителем-дефектологом, логопедом, батьками.

Література:

1. Гаяш О.В. Співпраця закладу освіти з батьками дітей з особливими освітніми потребами як умова реалізації ідей інклюзії. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/38856/1/Гаяш%20Співпраця%20закладу%20освіти%20з%20батьками%20дітей%20з%20ООП.pdf>

Лариса Різун,
здобувачка освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

СУПРОВІД ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Слово супровід ввійшло в моє життя раз і на довгі роки. Все було б нічого, от тільки це слово тісно поєдналось зі словосполученням «осіб з інвалідністю».

Неможливо передати емоції,коли очікуєш народження дитини-це надія,сподівання,радість,гордість. І ось цей момент настає,але щось йде не так,і лікар промовляє слова,яких не очікуєш: сподівайтесь на краще,але надії мало. І починаються роки боротьби за повноцінне життя своєї крихітки. Але ти розумієш,що твоя дитина не така як інші,в розпачі не знаєш що робити. Таке почуття я пережила. Потрібно було вчитися з цим жити. Я боролась сама з собою,щоб врешті решт прийняти правильне рішення,і соціалізувати дитину. Чому я про це наразі говорю,бо це була моя перша вагома помилка. Я не наважилась віддати дитину в дитячий садок,і як наслідок – повз дитину пройшов важливий період життя,період налагодження контакту з іншими дітьми,вміння спілкуватися з однолітками та дорослими. Пройшов не один рік поки моя дитина почала відвідувати школу завдяки інклюзивному навчанню. Оскільки я педагог було запропоновано мені посаду асистента вчителя для свого сина. І це,я вважаю,була моя друга велика помилка. Дуже багато мене було в житті сина, він з насторогою сприймав іншу людину,йому важко почати розмову,спілкуватись,налагодити хоча б якийсь зв'язок. Все це розумієш тепер,коли помилки несуть свої наслідки. Пройшовши з сином шлях інклюзивного навчання, розумієш як потрібно було діяти,на чому зосереджуватися,а що можливо зовсім змінити. Як сказала відома педагогиня ІРЦ: *“Нині ми дивимося на дитину, бачимо певне порушення й думаємо, як його коригувати під час навчання. Це неправильно. Треба змінити кут зору, абстрагуватися від медичного діагнозу й подивитися, якої підтримки потребує дитина, аби активно працювати на уроці та засвоювати матеріал разом з однолітками”*. На жаль,вчителі все ж таки, в першу чергу,звертають увагу на діагноз дитини. Навчання такої дитини йде за правилом:щоб не перевантажити,щоб не завдати якоїсь шкоди його здоров'ю . Ми з сином «варилися в своєму соку»,це так можна назвати,так і продовжуємо,тому що важко виправити те,що було закладено в дитинстві.

На даний час в нашій школі також навчаються діти з особливими

освітніми потребами,але на жаль,мало що змінилося з того часу,коли вчився син. Але ж інклюзія – це про гнучкість, про те, що ми ставимо прості цілі для дитини та всі разом допомагаємо їх досягати. Що з'явилося нове,це робота інклюзивно-ресурсних центрів з визначення рівнів підтримки дитини. Рівнів підтримки – п'ять. Вони визначаються в результаті комплексної оцінки фахівців ІРЦ для 2–5 рівнів, чи шкільної команди супроводу для першого рівню. Ключовим моментом є те, що для визначення рівня підтримки фахівці *тепер мають відштовхуватися від потреб дитини, а не від її діагнозу*. Тому абсолютно нормально, коли спочатку визначено один рівень підтримки, а під час роботи з дитиною з'ясувалося, що його не вистачає й потрібно змінити. Опрацьовуючи матеріали щодо теми,я віднайшла те,що на мою думку має стати головним під час навчання дитини з особливими освітніми потребами в закладах освіти,а саме використання різних підходів психолого-педагогічного супроводу. Перший вид – *супровід-співробітництво*, який передбачає спільне планування дорослого і дитини, аналіз, співтворчість, рефлексію, вимагає дій, необхідних для наступного самостійного подолання проблем, які виникли, тобто прояву особистої відповідальності, творчості, власних унікальних якостей дитини. Другий - це *супровід-ініціювання*, відомий з часів Сократа, суть якого чудово сформулювала М. Монтессорі: *«Допоможи мені це зробити самому, нічого не роблячи за мене, спрямуй у потрібне річище, підштовхни до рішення, а все інше я зроблю сам»*. На мою думку саме такий вид супроводу дітей та осіб з особливими освітніми потребами має стати актуальним. Організуючи супровід-ініціювання, педагог, психолог створює дитині необхідні умови для вільного, індивідуального, самостійного вибору шляху та засобів вирішення завдань і, тим самим, сприяє дитині відкрити загально визнані моральні істини. Діти реалізують свій особистісний творчий потенціал і водночас збагачують, розвивають, при цьому зберігаючи індивідуальну своєрідність. Третій – це *супровід-попередження*, коли особливого значення набуває специфіка віку, обмеженості індивідуального

досвіду дитини. Діти часто не усвідомлюють, до яких саме наслідків можуть призвести їхні дії, вчинки і навіть слова. Вони не в змозі вчасно помітити ознак неблагополуччя в різних видах діяльності, міжособистісних взаєминах із однолітками та дорослими, у власній поведінці. Випереджаючи небажані події, передбачаючи їх можливий негативний розвиток, педагог, психолог в рамках супроводу-попередження передбачає невірні кроки дитини і, тим самим, допомагає обрати адекватні рішення, з урахуванням поведінки та діяльності проблемної дитини. Супровід-попередження стає корисним, цінним за умови, якщо його зміст і форми ненав'язливі і делікатні, сучасні, психологічно та педагогічно грамотні, адресні, дозовані, а головне, якщо супровід-попередження у всіх випадках повною мірою виконує своє розвивальне і виховне призначення, працюючи на перспективу.

Ще однією важливою проблемою для мене та моєї дитини стала проблема соціалізації. Це тепер я впевнено можу порадити батькам, котрі мають дитину з особливими освітніми потребами, не ховати дитину, перебороти свої страхи, і вводити дитину в суспільство, чого я в свій час не зрозуміла і не зробила. Так, наше суспільство не настільки виховане, щоб адекватно сприймати будь-де таку дитину, але це вже їх проблеми, і дитина не винна в цьому. Організація соціальної допомоги дітям і молоді, позбавленим можливості вести повноцінне життя внаслідок вад фізичного або психічного розвитку, потребує, в першу чергу, зміни ставлення суспільства до дітей з особливими потребами та проблеми інвалідності в Україні взагалі. Тому, важливим напрямком інклюзивного навчання є соціальна реабілітація. Соціальна реабілітація – це система заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особистості до активної участі у житті, відновлення її соціального статусу та здатності самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, соціального обслуговування, задоволення потреби у забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації.

Сім'я та заклади освіти мають докласти максимум спільних зусиль аби навчити дітей толерантно поводитися з тими, у кого гірший зір, слух, хто не може ходити, розмовляти, хто бачить свій власний світ по іншому, хто гірше розуміє навчальний матеріал, але також має серце, переживає емоції і мріє. А також з повагою ставитися до тих дітей, хто трішки інакший, допомагати їм, підтримувати, дружити з ними та любити їх.

Кожна дитина має рівні права на життя та освіту. Слід пам'ятати, що особлива дитина – це не вирок, а виклик суспільству!

Олена Свіргунова,
вчитель початкових класів
КЗ «Широколанівська спеціальна школа»
Миколаївської обласної ради;
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО ТА ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Розвідка присвячена аналізу особливостей психічного та фізичного розвитку дітей із порушеннями інтелекту. Відзначено недоліки фізичного розвитку та особливості рухових навичок. Розглянуто роль рухово-координаційних змін, пов'язаних із затримкою психічного розвитку..

Ключові слова: порушення інтелекту, особливості розвитку, реабілітація.

Для порушення інтелекту властиве стійке недорозвинення психіки. Відзначаються елементи недостатнього розвитку, а в окремих випадках атиповий розвиток психічних реакцій на різних етапах процесу пізнання. Насамперед порушується процес сприйняття. У цій категорії дітей воно поверхове, знижена або зовсім відсутня здатність до порівняння та зіставлення. Відсутність цілеспрямованих прийомів аналізу, порівняння, систематичного пошуку, повного охоплення матеріалу, застосування адекватних способів дії призводить до того, що їхня діяльність набуває непослідовного і необдуманого

характеру.

Проблеми, пов'язані з аналітичною та порівняльною характеристикою психічних процесів, безсумнівно, можуть позначатися і на здатності концентрувати увагу. Ця психічна якість у дітей з порушеннями інтелекту характеризується неуважністю. Для них властива слабкість довільної уваги – зацікавленість такої дитини можна залучити лише за допомогою яскравих предметів, картинок. Разом з тим, на тривалий час сконцентрувати його увагу є досить складно.

Розсіяність уваги, порушення процесів сприйняття є невід'ємними складовими формування такої якості інтелекту як пам'ять. Провідні процеси пам'яті – запам'ятовування, збереження та відтворення – у дитини з порушеннями інтелекту мають характерні риси, оскільки розвиваються на болючій основі. Для них властиво краще запам'ятовування зовнішніх, іноді випадкових ознак, що візуально сприймаються. Складніше ними розуміються та засвоюються внутрішні логічні зв'язки.

Затримка у розвитку дітей із порушеннями інтелекту проявляється й у пізнавальній діяльності, особливо у мисленні. Діти не здатні застосовувати отримані знання та вміння при зміні умов, обставин, приймати рішення в ситуаціях, що легко розв'язуються. Специфіка мислення дитини з порушеннями інтелекту проявляється у відсутності критики щодо виконаної ними роботи. Уяву дітей із порушеннями інтелекту відрізняє неповнота та уривчастість. Це відбувається через недостатність життєвого досвіду, слабкість мислення, тож формування уяви відбувається на дефектній основі. Отже, будь-які зміни звичної для дитини обстановки сприятимуть формуванню дезадаптивних моментів психоемоційного характеру. Відмінною рисою порушень в емоційно-вольовій сфері в дітей із порушеннями інтелекту є мінливість емоційних проявів. Стан радості без видимих причин змінюється апатією, пригніченістю.

У зв'язку з відсутністю взаємозалежної роботи між першою та другою сигнальними системами відзначаються порушення мовної діяльності. У дитини

з порушеннями інтелекту відстають у розвитку всі сторони мови: фонетична, лексична, граматична. Спостерігаються складності звуко-літерного аналізу та синтезу, сприйняття та розуміння мови. Виникають різні види розладів письма, проблеми оволодіння технікою читання. Психоемоційні зміни, лабільність психіки, труднощі у навчанні та формуванні пізнавальних навичок безпосередньо можуть бути взаємопов'язані з психомоторними особливостями.

Психомоторне недорозвинення виявляється у сповільненому темпі розвитку локомоторних функцій, обмеженості рухів. Рухи незграбні. Окремо варто відзначити слабо розвинені тонкі та точні рухи рук, предметну маніпуляцію, жестикуляцію та міміку. Порушення фізичного розвитку проявляються у: відставанні у довжині та масі тіла; ожирінні; порушенні постави; деформації стопи; порушенні у розвитку грудної клітини; низькі показники життєвої ємності легень; деформації черепа, лицьового скелета.

Також відзначаються недоліки у розвитку основних рухів: уповільненість, незграбність; обмеженість амплітуди у бігу, стрибках, метаннях; відсутність легкості та плавності; зайва напруженість та скутість.

На сьогоднішній день головним розладом рухової сфери дітей з інтелектуальною недостатністю є порушення рухової координації. Порушення координаційних здібностей мають вираз у: неточності рухів у просторі та часі; нездатності виконувати ритмічні рухи; помилках у диференціюванні м'язових зусиль; низькому рівні здатності до рівноваги.

Отже, школярі з порушеннями інтелекту є групою дітей, які відзначаються порушеннями процесів сприйняття, пам'яті, уяви, мислення, мови, сповільненим темпом розвитку локомоторних функцій. Зокрема, низьким рівнем розвитку координаційних здібностей.

Вивчення питань адаптації/деадаптації є важливою ланкою будь-якого адаптаційного процесу. Очевидним стає факт необхідності формування спеціальної програми реабілітаційних заходів для дітей із порушеннями інтелекту.

Процес адаптивного фізичного виховання дітей повинно відбуватися за такими пріоритетними напрямками:

- комплексна психолого-педагогічна, медико-біологічна та соціальна оцінка розвитку дитини, рівня адаптаційних можливостей організму до, у процесі та після завершення занять;
- використання різних видів рухової активності в рамках адаптивної фізичної культури дітей та підлітків, що мають різні патологічні стани;
- допомога соціально незахищеним дітям та підліткам.

Виконання програми науково-методичного забезпечення дозволить: удосконалити систему адаптивного фізичного виховання; підвищити якість життя та ефективність процесів соціалізації та реабілітації дітей з відхиленнями у стані здоров'я; збільшити рухові можливості та фізичну активність дітей; створити передумови для забезпечення рівних можливостей в освіті та розвитку; зменшити кількість інвалідів, через залучення їх до здорового способу життя; змінити ставлення суспільства до осіб з обмеженими можливостями; суттєво зміцнити матеріально-технічну базу для дітей-інвалідів, у тому числі з порушеннями інтелекту.

Література:

1. Бартлевич Ю. Фізичний розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/11069/1/Bartlevych.pdf>
2. Шевченко Ю. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в сучасному освітньому просторі. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2020. № 3. С. 36-52.
3. Бобренко І.В. Особливості здоров'язбереження дошкільників з інтелектуальними порушеннями в процесі фізичного виховання. *Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності: Матеріали I Всеукраїнської наукової конференції* (м. Київ, 19 жовтня 2018 р.) / Відповід. ред.: Т.М. Булгакова. Київ, 2018. С. 77-79.
4. Горбатюк О.Л. Характеристика фізичних якостей молодших школярів із порушеннями інтелектуального розвитку. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. Педагогічні науки*. 2018. № 3. С. 25-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpuapp_2018_3_6.

Катерина Татчина,
вихователь КЗ «Широколанівська спеціальна
школа» Миколаївської обласної ради;
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ОРГАНІЗАЦІЯ І ПРОВЕДЕННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР З РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Розвиток мовлення учнів з інтелектуальними відхиленнями – одне з важливих завдань, яке вирішується спеціальною (корекційною) школою у процесі викладання всіх навчальних предметів. Адже працюючи над виправленням, коригуванням різних порушень мови, формуючи мовні вміння і навички, розвиваємо в учнів з інтелектуальними відхиленнями пізнавальні здібності, вдосконалюємо психічні функції.

Ключові слова: розвиток мови, олігофренія, корекційна робота.

Методика організації та проведення дидактичних ігор розглядається різними авторами (Л. Виготський, О. Горошкіна, Д. Ельконін, О. Запорожець, С. Караман, О. Кучерук, П. Копосов, М. Пентилюк, О. Пометун, О. Потапенко, С. Рубінштейн, О. Савченко та ін.). Існує безліч збірників представляють і розкривають методи організації та проведення гри.

Як правило, структура організації гри будується у трьох напрямках:

1. підготовка до проведення;
2. проведення гри;
3. аналіз гри.

Виходячи з планування навчально-виховної діяльності протягом дня дидактичні ігри можуть включатися в усі види та форми роботи з дітьми: в освітню діяльність, спільну з дорослим діяльність, самостійну діяльність, індивідуальну, групову та підгрупову роботу з дітьми.

Починати підготовку до проведення гри необхідно з відбору гри та розуміння, які завдання вона вирішуватиме: подання нових знань або їх поглиблення, які програмні вимоги щодо розвитку мови візьмуться за основу у

грі, у який час проводити, скільки дітей залучити до гри. Визначити місце та ймовірність участі дорослого у грі як: учасник, ведучий, спостерігач. Підготувати потрібний матеріал для гри. Створити ситуацію, що сприяє включенню дітей у гру. За необхідності провести попередню роботу – якщо гра може спричинити труднощі.

Безпосередньо проведення гри включає: обов'язкове знайомство з правилами, з її матеріалами. Під час знайомства з правилами та ходом гри потрібно звернути увагу дітей на чіткість виконання, щоб уникнути конфліктних ситуацій та з метою формування культури спілкування. У разі незрозуміння ігрових дій – показати, як грати, інакше за неправильної гри не буде позитивного результату. Запропонувати дітям визначити роль дорослого у грі. Наприкінці гри дізнатись про бажання її продовжити, поділитися своїми враженнями про гру, це необхідно робити, якщо проходило навчання нової гри.

Аналіз проведення гри має двосторонній аспект: оцінює вихователь, оцінюють діти. З боку педагога виявляються позитивні та негативні ефекти гри відповідно до поставленої мети, щоб уникнути подальших помилок та вдосконалення підготовки та проведення гри (що не спрацювало і чому). Оцінка дітей проявляється у вираженому бажанні грати чи не грати далі. У такому разі, при негативній реакції на гру виходом може бути пропозиція придумати або вдосконалити правила гри.

Дидактичні завдання – це необхідний елемент будь-якої дидактичної гри, який має реалізовувати програмні завдання щодо розвитку мовлення дітей. Такі завдання можуть бути дуже різноманітними і спрямованими, наприклад, на розвиток вміння складати діалогічні висловлювання, формування вміння будувати складносурядні чи складнопідрядні речення, монологічні описові зв'язкові тексти та інше.

У змісті дидактичних ігор, спрямованих на розвиток зв'язного мовлення, відображаються теми комплексно-тематичного планування, лексичні теми, закладені в освітній програмі та відповідно до вікових особливостей дитини,

наприклад, дидактичні ігри з розвитку зв'язкових діалогічних та монологічних висловлювань за темами: «Одяг», «Домашні тварини», «Дикі тварини», їх розрізнення, «Новий рік», «Весна»).

У ході гри діти звертаються до свого життєвого досвіду, таким чином розвивається пам'ять, удосконалюється вміння будувати зв'язкові висловлювання. Складно в такій ситуації дітям, які мають труднощі в запам'ятовуванні, здатність утримувати інструкцію.

Дидактичні ігри поділяються на: словесні ігри, ігри з предметами (іграшками, природним матеріалом), настільно-друковані.

У процесі підготовки та відбору ігор щодо розвитку зв'язного мовлення слід звертати увагу на ігри, що розвивають здатність до слухового аналізу, кмітливість, вміння самостійно викладати свої думки, наприклад: «Від зернятка до булочки», «Ким бути», «З чого і ким зроблено», «Хто швидше?», «Розумні машини».

Освоєння форм родового відмінка, однини і множини відзначається в іграх типу «Чого не стало?». Знайомству з прийменниками діти навчаються, граючи в «Схованка» – де м'ячик – у шафі, на стільці, за диваном, під столом.

Ігрові прийоми «Я почну, а ти продовж», «Закінчи пропозицію» – допомагають дітям у навчанні складати складносурядні пропозиції, спільну побудову коротких висловлювань.

У будь-якому випадку, навчальна гра повинна залишатися грою, маючи свої освітні завдання, і проводиться як частина заняття або як ціле заняття.

Дидактичні ігри позитивно впливають на усі види дитячої діяльності. Правильне, систематичне та цілеспрямоване використання дидактичних ігор веде до побудови граматично правильної мови, у дітей розширюється словниковий запас, можуть легко оперувати схемами при складанні оповідань.

Розвиток зв'язного мовлення відбуватиметься ефективніше, якщо використовувати дидактичну гру під час занять з мовленнєвого розвитку, образотворчої діяльності та ознайомлення з природним довкіллям,

спостережень в природі, ігрової діяльності.

Дидактична гра створює сприятливе освітнє середовище не лише для мовленнєвого розвитку учня, а й загалом для його особистісного росту. Як спосіб навчання гра підвищує мотивацію до уроків, приносить задоволення від навчальної діяльності, забезпечує навчання, розвиток і виховання учнів.

Література:

1. Мелешко Л.В. Дидактична гра як засіб формування мовленнєвої компетентності учнів. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2017. № 2. С. 113-118.

2. Рібцун Ю.В. Організація та проведення у логопедичній групі ігор з правилами. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матер. І Всеукр. наук.-практ. конф., 7-8 лютого 2012 р., м. Суми. Суми: Вид-во СудПУ імені А. С. Макаренка, 2012. С. 47-53.*

Тетяна Гупчієнко,
заступник директорки з навчально-виховної роботи
КЗ «Широколанівська спеціальна школа»
Миколаївської обласної ради;
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ КОРЕКЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У розвідці здійснено короткий огляд специфіки організації корекційно-виховної роботи як основної умови розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями.

Ключові слова: корекційно-виховна робота, розумовідсталі діти, інтелектуальний розвиток.

Ранній шкільний вік є дуже важливим для розвитку будь якої дитини, адже саме у цьому віці здійснюється інтенсивний розвиток дитини, формування її особистості. Створення у цей період спеціальних умов для корекційно-виховної роботи з розумовідсталю дитиною дозволяє попередити виникнення ускладнень у структурі дефекту; урахувати сензитивні періоди становлення психіки; сприяє гармонійному розвитку особистості дитини; надає можливість підготувати її до навчальної діяльності. Під впливом корекційного

навчання психічний розвиток розумововідсталих дітей зазнає суттєвих позитивних змін, одночасно формуються знання і навички, потреби та інтереси, які закладають основу для посиленої соціально-трудової реабілітації [3, с.67].

Розумово відстала дитина розвивається за тими ж законами, що й нормальна, але у її розвитку (наприклад, період статевого дозрівання) в одних випадках може бути поштовхом для виразних позитивних кількісних та якісних змін в інтелекті такого учня, а в інших - спричинити інтелектуальну деградацію.

Для встановлення особистого емоційного контакту вчителів дуже важливо використовувати невербальні засоби мови: жести, міміку, виразність мовлення, погляд, але робити це треба з обережністю. Педагог повинен знати, в яких умовах виховання учень перебував раніше і перебуває зараз, що є для нього впливом і стимулюючим, що може загальмувати прояв негативних реакцій, а що може викликати емоційний спалах. Так, не знаючи обставин, які зумовили вчинок учня, педагог може неадекватно відреагувати на його поведінку; якщо учень переконаний у своїй правоті, покарання за провину може сприйняти як помсту.

Неадекватна поведінка дитини може бути спричинена загостренням хвороби, наростанням втоми, конфліктними емоційними переживаннями, і тоді буде помилкою спроба вчителя змінити таку поведінку виховними впливами [2, с.56-57].

Щонайменші успіхи дитини в навчанні, прояви розсудливості, чуйності, старанності та інших моральних якостей, будь які позитивні поведінкові акти і навіть відсутність або зменшення інтенсивності небажаних реакцій заслуговують на заохочення. Орієнтуватися варто на такі показники:

- ✓ повага до інших у шкільному середовищі (виявляє привітність і турботу до інших);
- ✓ демонстрація самоконтролю (прагне уваги шляхом відповідної

поведінки, пристосовується в результаті конструктивної критики, спілкується з іншими у відповідний час; усвідомлює, що чиясь поведінка впливає на реакцію інших, бере на себе відповідальність за особисті рішення та дії, позитивно реагує на критику чи вказівки, виявляє самостійність у набутті навичок самообслуговування);

✓ демонстрація здорової я-концепції (ставиться до навчальних видів діяльності з ентузіазмом та інтересом, виражає почуття гордості та задоволення за досягнення, позитивно реагує на похвалу чи підтримку, виявляє задоволення в результаті важкої роботи, співпрацює з іншими у групі, виявляє розуміння до інших);

✓ продуктивні навички у роботі (активно залучається до навчальних видів діяльності, вміє використовувати допомогу і працювати самостійно, закінчує роботу у відведений час, легко переходить до нових ситуацій);

✓ організаційні здібності (організовує робоче місце, знає розміщення матеріалів, вміє розділяти на частини і виконувати поступово) [4].

Вибір форм і методів корекційної роботи з молодшими школярами спеціальних шкіл-інтернатів. У спеціальній школі-інтернаті використовуються ті ж дидактичні методи, що й у масовій школі, але кожний з них має свою специфіку, зумовлену особливостями учнів з вадами інтелекту та завданнями їх соціальної інтеграції.

У роботі з учнями, які мають суттєві вади інтелектуального розвитку, враховуючи їхні пізнавальні особливості, перш за все – розходження між сприйняттям інформації у наочному і вербальному планах, а також застосування знань у практичній діяльності – теорія і практика олігофренопедагогіка використовує класифікацію методів на підставі різних джерел знань.

Згідно з цим, методи навчання, які застосовуються в спеціальній школі-інтернаті, розподіляють на три групи:

1. словесні – до цієї групи можна віднести методи усного викладу матеріалу вчителем (пояснення, розповідь), бесіду, роботу з підручником, іншими книжками, друкованим матеріалом;

2. наочні – коли учні дістають знання, сприймаючи натуральні об'єкти та явища або їх зображення; до цієї групи методів належать демонстрація (картин, ілюстрацій, екранних засобів), безпосередні спостереження навколишньої дійсності;

3. практичні – за допомогою яких учні набувають нових, або закріплюють наявні знання, вміння, навички в практичній діяльності; це різноманітні вправи (усні, письмові, графічні), лабораторні роботи [1, с. 86].

У початкових класах, коли в дітей ще малий запас конкретних уявлень, низький рівень розвитку абстрактного мислення, уваги, що перешкоджає сприйманню і використанню словесної мови, дещо більша питома вага наочних та практичних методів серед усіх інших.

В умовах спеціальної освіти дітей молодшого віку з відхиленнями у розвитку існує єдність наочних і практичних методів навчання, тобто предметно-практичне навчання. Для розвитку сенсомоторного і соціального досвіду, навичок пізнавальної діяльності, мови і мовлення в її комунікативної функції створюється спеціально організоване дидактичне середовище, що викликає пізнавальний інтерес і природну потребу в мовному спілкуванні.

Різновидом практичного методу навчання є використання дидактичних ігор та цікавих вправ, які виступають в якості методу стимулювання вчення. Перевага надається безпосередньо конструктивно-ігровій діяльності, зокрема, ЛЕГО-конструюванню як виду моделюючої творчо-продуктивної діяльності з широким діапазоном використання для учнів з інтелектуальною недостатністю:

✓ безпосередньо для конструктивно-ігрових цілей (створені ЛЕГО-будівлі та ЛЕГО-елементи діти використовують в сюжетно-рольових іграх, іграх-театралізаціях, дидактичних іграх та вправах);

✓ під час підготовки до навчання грамоті, корекції звуковимови, ознайомленні з довкіллям тощо;

✓ у процесі діагностики індивідуальних особливостей дитини, міжособистісних взаємин у колективі та сім'ї.

Серед інших видів діяльності школярі з інтелектуальною недостатністю також надають перевагу зображувальній діяльності, особливо малюванню, як найбільш наближеному до гри. Особливо складним методичним завданням розглядається безпосереднє навчання малюванню у пропедевтичному періоді. Практичне розв'язання завдань головної мети цього етапу – формування та збагачення чуттєвого досвіду дітей – реалізується шляхом використання розважальних вправ ігрового характеру.

У спеціальній освіті з метою досягнення максимального корекційно-педагогічного ефекту необхідно використовувати поєднання кількох методів роботи, комбінація яких визначає специфіку процесу спеціальної освіти. У зв'язку з цим освітній процес забезпечується застосуванням спеціальних освітніх (корекційно-педагогічних) методик, а не окремими методами і прийомами роботи.

Література:

1. Корекційна психопедагогіка (Олігофренопедагогіка): навчально-методичний посібник / укл. О.В. Гаяш. Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2021. 255 с.

2. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.

3. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.

4. Особливості психолого-педагогічний супроводу дітей з помірною розумовою відсталістю в системі корекційно-розвивального навчання спеціального загальноосвітнього закладу / навчально-методичний посібник / авт.: О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І.В. Гладченко, С.В. Трикоз, А.В. Міненко та ін.: За наук. ред. О.В. Чеботарьової, І.В. Гладченко. Київ: ІСП НАПН України, 2016. 148 с.

Анастасія Швець,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ

Виокремлені основні аспекти формування самооцінки у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення. Акцентована увага на ролі сім'ї в цьому явищі. Звернута увага на роль спеціального педагога в процесах підвищення самооцінки у дітей з особливими потребами.

Ключові слова: самооцінка, порушення мовлення, молодший шкільний вік.

Теоретичний аналіз та практичний досвід питання розвитку дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовленням вказує на те, що такі діти не здатні володіти сформованими механізмами особистісного захисту, нормальними психологічними зв'язками, досвідом у подоланні кризових ситуацій, а отже мають проблеми з формуванням самооцінки. Однією з найактуальніших тем спеціальної педагогіки можна вважати проблему самооцінки дітей молодшого шкільного віку з особливими потребами.

На період початкової школи припадають кризові періоди формування дитини, які пов'язані з ідентифікацією та засвоєнням соціальної ролі, з труднощами у розвитку процесів спілкування. Саме ці явища в майбутньому можуть слугувати формуванню соціальної дезадаптації учня з особливими освітніми потребами (далі – ООП), його закритості в собі, низької самооцінки на високої тривожності й відсутності бажання говорити про свої проблеми.

Оцінювання себе - це критерії, за якими людина поважає і любить себе, за те, ким вона є. Важливим у в педагогіці, вважається, розвинути нормальну самооцінку у дитини, адже як занижена, так і зависока у житті заважатиме стати гармонійною особистістю та всебічно розвинутою людиною.

Поняття самооцінки є дуже актуальним у сучасному житті та вітчизняній психолого-педагогічній науці, логопедії – зокрема. Саме тому виявити

оптимальні форми взаємодії дорослого з дитиною, задля формування в неї адекватного рівня самооцінки, є важливим та актуальним завданням дослідження.

Теоретико-методологічною основою проблеми слугували наукові уявлення про самооцінку (В. Бодров, Л. Бороздіна, О. Гілязова), дослідження різних факторів формування самооцінки (Б. Ананьєв, М. Буянов, Г. Бурменська, І. Дубровіна, О. Дусавицький, Р. Овчарова); погляди науковців на вплив сім'ї на формування самооцінки дітей молодшого шкільного віку (А. Захаров, Р. Зачепецький, В. Мясищев, Е. Яковлева) та роль батьків щодо формування самооцінки дитини (А. Петровський, А. Захаров).

Самооцінка – цінність, значущість, якою індивід наділяє окремі сторони своєї особистості, діяльності, поведінки, а також себе в цілому. Самооцінка охоплює різні прояви особистості, такі як інтелект, зовнішність, комунікаційні навички, лідерські якості, успішність тощо. Самооцінка – це динамічне явище, оскільки вона може змінюватися під впливом різних обставин впродовж життя людини. Вона може бути адекватною та неадекватною. Неадекватна самооцінка ж поділяється на завищену та занижену.

Адекватна самооцінка – це самооцінка, яка найбільш наближена до реальності. Неадекватна самооцінка – це самооцінка, яка має значні розбіжності з реальністю. У такому випадку ми можемо говорити про завищену самооцінку (різновид неадекватної самооцінки, який виражається у схильності людини до переоцінки власних можливостей та постановці для себе нереалістичних цілей) та занижену (різновид неадекватної самооцінки, який виражається у тенденції недооцінювати власні можливості та водночас переоцінювати недоліки) [3].

Людина може розвивати свою самооцінку в будь-який час упродовж усього життя. Але звісно, наявність хорошого фундаменту почуття самоповаги під час дитинства не зашкодить їй у перспективі. Оточення дитини відіграє значну роль у розвитку самооцінки. Якись події можуть збільшувати почуття власної гідності дитини, інші ж, відповідно, зменшувати їх.

Завдяки формуванню якості самооцінки людина набуває здатності самостійно спрямовувати і контролювати свої вчинки та дії. Самооцінку розглядають як показник індивідуального рівня розвитку, відводять їй провідну роль. Завдяки самооцінці індивід стає особистістю.

Аналіз теорії питання дозволив встановити, що самооцінка є складним особистісним утворенням, у якому знаходять своє вираження знання дитини про себе, її активність спрямована на відкриття свого «Я» у спілкуванні та діяльності з оточуючими [2].

Різні дослідники самооцінки розглядають її у зв'язку з проблемою розвитку та формування самосвідомості. Але усі дослідження сконцентровані навколо двох наукових напрямків: 1) у контексті більш загальної проблеми розвитку особистості та 2) з особливостями самооцінки, впливами на неї різних суб'єктів (батьків, педагогів, оточення) [1]. На основі вивчення численних наукових джерел та попереднього пілотного дослідження відзначаємо факт пріоритетного впливу сім'ї на процес становлення самооцінки дитини.

Література:

1. Белехова У. В. Психолого-педагогічна характеристика молодших школярів з порушенням мовлення. Досягнення та перспективи сучасних наукових досліджень. BuenosAires, 2020. С. 233–238.
2. Жук Н. В. Психологічний аналіз самооцінки дітей з мовленнєвими порушеннями. Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації. Суми, 2019. С. 219–220.
3. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія : навчальний посібник. Київ : Знання, 2010. 293 с.

СЕКЦІЯ 5: НЕФОРМАЛЬНА ТА ІНФОРМАЛЬНА ОСВІТА В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Дар'я Галат,
здобувачка освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

СОЦІАЛІЗАЦІЯ: ПОНЯТТЯ, КОНЦЕПЦІЇ ТА ПІДХОДИ

Розглянуто специфіку поняття «соціалізація». Охарактеризовано основні концепції та підходи до розуміння процесів соціалізації особистості з урахуванням вікового аспекту.

***Ключові слова:** особистість, соціум, соціалізація, агенти соціалізації, соціальний досвід, самосвідомість.*

Особистість є причиною і наслідком усіх змін у суспільстві. Вона водночас виступає об'єктом і суб'єктом соціальних відносин, соціального розвитку. Перше обумовлене прагненням бути належним до соціуму, а друге – прагненням активно взаємодіяти з ним, змінювати його у відповідності до своїх уявлень шляхом виявлення творчої індивідуальності в процесі опанування соціальних норм і функцій, здійснення різноманітних видів діяльності.

Складний і тривалий процес включення індивіда до системи соціальних зв'язків та відносин, його активної взаємодії з оточенням, у результаті якої він засвоює зразки поведінки, соціальних норм і цінностей, необхідні для його успішної життєдіяльності у даному суспільстві, називається соціалізацією. Соціалізація є поєднуючою ланкою між індивідом та суспільством.

У процесі соціалізації індивід готується до відповідності вимог і очікувань інших членів суспільства в широкому діапазоні можливих життєвих ситуацій. Соціалізація містить набір агентів і механізмів, завдяки яким забезпечуються соціально схвалювана поведінка та норми моралі. Агенти соціалізації – це люди та установи, діючі соціальні суб'єкти, за допомогою яких людина соціалізується завдяки навчанню, комунікації, прилучення до культури.

Першим в житті агентом соціалізації є сім'я, де відбувається рання соціалізація. Процес соціалізації не завершується в дитинстві, а продовжується в період навчання в різних навчальних закладах, і у вищій школі.

Психологи розглядають проблему соціалізації у зв'язку з формуванням особистості в процесі взаємодії та взаємовпливу соціальних груп, колективів і особистості. Процес соціалізації з цих позицій характеризується як поступове розширення в міру набуття індивідом соціального досвіду сфери його спілкування та діяльності, як процес розвитку і саморегуляції становлення самосвідомості та активної життєвої позиції.

Когнітивна модель соціалізації побудована на ідеї, що поведінка особистості детермінована її знаннями, сукупність яких утворює в її свідомості образ (картину) оточуючого світу. Саме ця картина світу керує поведінкою людей, а не сама реальність. Головним аспектом соціалізації при цьому є процес навчання мисленню, розвитку пізнавальних, моральних та емоційних структур особистості.

Однією з впливових моделей соціалізації, положення якої актуалізуються у зв'язку з наростанням національних проблем, є модель «інкультурації» (Ф.Боаса, Б. Малиновського). Соціалізація в ній розглядається як процес передавання культурної спадщини. Людина в цьому процесі бере участь як пасивний споживач, що автоматично сприймає культуру під час індивідуального розвитку. Сама ж культура трактувалась як своєрідний екран у вигляді національного характеру, на який і проектується психологія індивіда.

Американський психолог Е.Г. Еріксон запропонував розвиваючий підхід. Він вважав, що індивіду як у дитинстві, так і в дорослому віці доводиться долати складні, іноді критичні ситуації, що закономірно виникають на його життєвому шляху і мають специфічний характер на кожному етапі. Долаючи ці критичні ситуації успішно, індивід збагачується новим соціальним досвідом і переходить до наступної стадії. Якщо соціалізації на якій-небудь стадії не відбулося, або вона відбулася частково, це негативно впливає на подальші

стадії та соціалізацію в цілому.

У процесі розвитку наук про людину сформувалася сукупність поглядів на соціалізацію, що об'єднує такі ідеї: про нерозривний зв'язок з освітою та вихованням; про зв'язок соціалізації з адаптивними процесами; про соціальні контакти як одну із змістовних сторін соціалізації; про значення самосвідомості, соціальної орієнтації та розвитку мови для успішної соціалізації. У контексті цих ідей соціалізація розглядається як набуття людиною соціального досвіду та ціннісних орієнтацій, потрібних для виконання подальших соціальних ролей.

Соціалізація включає виховання. Цілеспрямований вплив на індивіда з метою прищеплення йому певних навичок, понять доповнюється в цьому разі практикою соціальної діяльності індивіда, участю його в різних неформальних групах. У процесі соціалізації індивід відіграє як пасивну так і активну роль. І хоча ця активність зосереджена лише на самовдосконаленні і не поширюється на середовище соціалізації, але соціалізація неможлива без активної участі самої людини в процесі засвоєння соціального досвіду та культури.

Студентська пора є важливим етапом подальшого становлення особистості молодої людини. У цей період розкриваються потенційні її можливості, зростає інтелектуальний рівень, трансформується система ціннісних орієнтацій, формуються нові соціальні настанови, розвиваються професійні здібності у зв'язку з опануванням фаху. На цьому етапі завершується соціалізація особистості через систему освіти; закладаються основи подальшої соціалізації в самостійній професійній діяльності; коригуються життєві цілі, настанови на самостійний життєвий шлях.

Таким чином, у сучасній соціокультурній ситуації головною домінантою є соціалізація особистості дитини як результат її соціального розвитку та виховання, досягнення оптимальної форми соціальної активності та компетентності, що дає змогу дитині бути активним перетворювачем власного життя та довкілля, мати право свободи вибору і ставати суб'єктом власної

життєдіяльності.

Література:

1. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ: монографія / Н. Гавриш, О. Рейпольська та ін.; за заг.ред. О. Рейпольської. Київ – Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.

Олексій Шуклін,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 081 Право
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник: канд.юр.наук А.Б. Половченя

СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА: МІЖНАРОДНИЙ ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Розглянуто актуальний стан системи міжнародних правових актів розвитку інклюзивного безбар'єрного середовища для осіб з особливими потребами в глобальному контексті. Окреслені напрями імплементації їх на національному рівні.

***Ключові слова:** протидія дискримінації, безбар'єрність, особливі потреби, особа з інвалідністю, конвенція, декларація, ООН, ЮНЕСКО.*

У поствоєнний період ХХ століття відбулись значні динамічні зрушення в питанні захисту прав осіб з особливими потребами, які продовжуються і у ХХІ столітті. Провідними міжнародними організаціями були затверджені правові акти, що мають на меті створення справедливого і безбар'єрного суспільства. Серед них Загальна Декларація прав людини (ООН, 1948), Конвенція з подолання дискримінації в освіті (ЮНЕСКО, 1960), Конвенція про права дитини (ООН, 1989), а також Всесвітня декларація «Освіта для всіх» (ЮНЕСКО, 1990), Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю (ООН, 1993), Саламанська декларація і рамки дій (1994), Конвенція про права осіб з інвалідністю (ООН, 2006), Марракеський договір про полегшення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору або іншими обмеженнями з причин інвалідності сприймати друковану інформацію до опублікованих творів (ВОІВ, 2013), Інчхонська декларація: концепція розвитку освіти до 2030 року (ЮНЕСКО, 2015) тощо. Прийняття зазначених актів

свідчить про те, що міжнароднеспівтовариство стурбоване станом забезпечення прав людей з особливими потребами і робить важливі кроки щодо усунення дискримінації та надання рівного безбар'єрного доступу до соціальних і освітніх послуг всім їх отримувачам.

Загальна декларація прав людини проголошує у статті 26 фундаментальне право, що кожна людина має право на освіту.

Конвенція з подолання дискримінації в освіті вводить поняття «дискримінація», яке охоплює будь-яке виокремлення, виключення, обмеження чи надання переваги за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, економічного стану чи народження, що має на меті або є наслідком знищення або порушення рівності в освіті (ст. 1).

Конвенція про права дитини у статті 23, встановлює, що на забезпечення особливих потреб дитини допомога надається при можливості безкоштовно з урахуванням фінансових ресурсів батьків або інших осіб, що забезпечують турботу про дитину, та має на меті забезпечення ефективного доступу до послуг у галузі освіти.

Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю з прийняттям 20 грудня 1993 року 8-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН ввели поняття *інклюзії*.

У Саламанській декларації і рамках дій зазначається, що школи повинні приймати *всіх дітей*, незважаючи на їх фізичні, інтелектуальні, соціальні або інші особливості.

Конвенція про права осіб з інвалідністю у статті 24 визначає, що держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю на освіту. Для реалізації цього права забезпечується впровадження *інклюзивної освіти* на всіх рівнях і навчання протягом усього життя.

Прийнята у 2015 році Інчхонська декларація визначає концепцію розвитку освіти до 2030 року, фіксує наступні цілі розвитку для забезпечення

інклюзивної та справедливої якісної освіти: справедливість та соціальна інтеграція в освіті, гендерна рівність у забезпеченні права на освіту, забезпечення якісної освіти протягом усього життя для всіх.

Одним із останніх правових актів, що має на меті усунення інформаційних бар'єрів є Марракеський договір, прийнятий у 2013 році. Договір передбачає полегшення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору або іншими обмеженнями з причин інвалідності сприймати друковану інформацію до опублікованих творів, дає можливість зазначеним особам в державах-учасницях і організаціям, обслуговуючим їх потреби, брати участь в транскордонному обміні примірниками книг та інших друкованих матеріалів в доступних форматах з третіми країнами, які також є учасниками договору. На даний момент 43 країни з усього світу є учасниками Марракеського договору, в тому числі і Україна, яка ратифікувала його 12 січня 2023 року.

Україна, як країна – засновник ООН і її постійний член, взяла на себе зобов'язання ратифікації міжнародних конвенцій і договорів, імплементації у національне законодавство і їх реалізації. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [1] зафіксувала зобов'язання держави щодо створення безбар'єрного інклюзивного середовища та визначила напрями для подолання фізичних, громадських, економічних, освітніх, цифрових та інформаційних бар'єрів.

Отже, після закінчення Другої світової війни міжнародне співтовариство зробило значні зусилля в сфері закріплення і забезпечення фундаментальних прав людини, в тому числі права на освіту. В Україні на основі імплементації міжнародних актів мають створюватися дієві механізми створення інклюзивного безбар'єрного середовища для осіб з особливими потребами.

Література

1. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження КМУ від 14.04.2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text> (дата звернення: 03.05.2023).

СЕКЦІЯ 6:
ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ І ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ФАХІВЦІВ
ДЛЯ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Володимир Власов,
клінічний психолог,
доцент кафедри психології, спеціальної освіти
та здоров'я людини Миколаївського інституту
розвитку людини Університету «Україна»;
доктор філософії з політичних наук

СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ ПРАКТИКУЮЧИХ ПСИХОЛОГІВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено короткому огляду і характеристиці основних напрямів діяльності у практиці психологів-консультантів в умовах воєнного стану

Ключові слова: *війна, екстримальна ситуація, психотравма, психологічна реабілітація, резильєнтність, психологічна підтримка, посттравматичне зростання*

Війна як різновид екстримальної ситуації характеризується одночасною дією безлічі факторів, які сприяють погіршенню психологічного стану і виникненню тих чи тих розладів психіки і поведінки: власне бойові дії, погіршення соціально-економічного стану, вимушене переселення, втрата житла, загибель близьких (особливо – раптова), когнітивно-інформаційне перенавантаження, полон, тортури, насилля (особливо, якщо є загроза життю чи цілісності), присутність при загибелі чи пораненні тощо. Всі ці та подібні до них події є завжди психотравмівними для особистості.

Тому в умовах воєнного стану головною специфікою роботи для практикуючих психологів є те, що у переважній більшості запитів клієнтів присутні скарги на психотравматичний досвід та його наслідки. Психотравмівна ситуація / подія – це будь-яка особисто значуща ситуація (явище), що має характер патогенного емоційного впливу на психіку людини і може, у разі недостатньої сформованості захисних психологічних механізмів, зумовити психічні розлади [1, с.7].

Також слід відзначити, що наразі поширеність розладів психіки та

поведінки збільшується, причому переважно їх неpsychотичних форм, насамперед – невротичних розладів та реактивних станів. Наслідком останніх є посттравматичний стресовий розлад (ПТСР – за класичними вітчизняними клінічними класифікаціями)[2,с.85].

Психологічна травма передбачає раптову, неподолану загрозу безпеці людини. Травматичний стрес – це характерна властивість і постійний супутник війни. І персонал, який допомагає жертвам війни, самий зіштовхується із гострими емоційними переживаннями. Йдеться про так звані «вікарні травми».

Головне завдання практикуючих психологів у роботі з психологічною тавмою полягає не тільки в сприянні виходу із кризового (гострого) стану, але й у полегшенні переживань, у безпечному і більш полегшеному проходженні всіх етапів відновлення душевної рівноваги травмованої людини. Психологічна допомога і психологічна підтримка – важливі складові мінімального реагування (безпосередньо в екстремальній ситуації) та комплексного реагування (на етапі стабілізації та раннього відновлення). Проте багато з постраждалих і пізніше можуть потребувати психологічної допомоги, яка має надаватися в межах системи *психологічної реабілітації*.

Психологічна реабілітація передбачає надання таких послуг:

- 1) психологічна діагностика;
- 2) психологічна просвіта та інформування;
- 3) психологічне консультування;
- 4) психологічна підтримка і супроводження;
- 5) психотерапія;
- 6) групова робота.

Надзвичайні ситуації по-різному впливають на різних людей. Ключем до організації роботи з постраждалими після психотравмівних ситуацій є розробка багаторівневих систем підтримки психічного здоров'я та надання психологічної допомоги, що відповідають потребам різних груп. Усі рівні важливі, і в ідеалі мають реалізовуватись одночасно. Згідно з Керівництвом МПК з психічного

здоров'я та психосоціальної підтримки [3], виділяють чотири рівні підтримки психічного здоров'я в умовах надзвичайних та екстремальних ситуацій (див. рис. 1).

Рис. 1. Піраміда інтервенцій з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації [1, с.14]

1. **БАЗОВІ ПОСЛУГИ І БЕЗПЕКА.** Потреба в безпеці є однією з необхідних умов виживання людини. Тому слід допомогти потерпілим відчутти себе захищеними. Для цього потрібно відновити безпеку й організувати надання послуг, що стосуються задоволення основних фізичних потреб (їжа, житло, вода, необхідний мінімум заходів для підтримки здоров'я, профілактика інфекційних захворювань), для всіх, хто цього потребує.

2. **ПІДТРИМКА СУСПІЛЬСТВА І СІМ'Ї.** На цьому рівні допомоги в надзвичайній ситуації потребує менше людей, порівняно з першим рівнем. Багато хто може самостійно подбати про своє психічне здоров'я і психологічне благополуччя, якщо їх підтримуватиме громада й родина.

3. **ЦІЛЬОВА НЕСПЕЦІАЛІЗОВАНА ПІДТРИМКА.** Третій рівень передбачає необхідну підтримку для ще меншої кількості людей, яким додатково потрібна цілеспрямована індивідуальна, сімейна та групова допомога, яку надають навчені фахівці, що працюють під наглядом супервізорів. Допомагають не обов'язково ті, хто багато років учився цьому. Наприклад, жертви гендерного насильства можуть потребувати як емоційної, так і матеріальної підтримки зі сторони соціальних працівників. На цьому рівні першу психологічну та базову психіатричну допомогу надають і працівники

первинної медико-санітарної допомоги.

4. СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ПОСЛУГИ. Верхній рівень піраміди – додаткова підтримка, необхідна для людей, у яких залишаються утруднення в повсякденному функціонуванні, незважаючи на надану їм допомогу. На цьому рівні надається психологічна або психіатрична допомога людям із серйозними розладами психіки. У цьому разі необхідно: а) організувати направлення до спеціалізованих служб, якщо такі є; б) ініціювати тривалу підготовку та супервізію тих, хто надає первинні чи загальні послуги охорони здоров'я [1, с.15]

Таким чином, надаючи психологічну підтримку людині, яка страждає від наслідків перебування в екстремальній ситуації, практикуючому психологу слід пам'ятати, що допомога іншим гідно пережити різні випробування сприяє не тільки адаптації до складної ситуації, але й глибоким конструктивним змінам тих, хто долає розлади. Посттравматичне зростання – це досвід позитивних змін, що з'являються в результаті боротьби з важкими життєвими кризами. Сьогодні дослідники найчастіше описують *psychological resilience* (психологічну резильєнтність, життєстійкість, стійкість до травмівних впливів) – здатність швидко відновлювати фізичне і психічне здоров'я після стресових і травмівних подій. Зусилля практикуючого психолога в цьому напрямі роботи мають бути спрямованими на те, щоб посттравматичне зростання сприяло розвитку, психологічній зрілості та самоактуалізації людини.

Література

1. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2. Київ, 2018. 240 с.
2. Сарвір І. М. Особливості диференціальної діагностики психічних розладів у воєнний час. Український вісник психоневрології. 2022. Том 30, випуск 3 (112). С. 85-86.
3. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації. Київ : Унів. вид-во Пульсари, 2017. 216 с.
4. Сарджвеладзе Н. Травма та психологічна допомога. «Сучасна психологія». 2022. 182 с.

Анна Нікора,
доцент кафедри психології, спеціальної освіти
та здоров'я людини Миколаївського інституту
розвитку людини Університету «Україна»;
кандидат педагогічних наук, доцент

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Розглянуто сучасні методологічні підходи до фахової підготовки майбутніх спеціальних педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзії: аксіологічний, системно-діяльнісний, особистісно-діяльнісний, інтегративний та компетентнісний.

Ключові слова: *інклюзія, інклюзивна освіта, професійна діяльність, підготовка майбутнього фахівця, компетентність.*

На основі аналізу літературних джерел методологічним концептом підготовки майбутніх фахівців зі спеціальної освіти в умовах університетської освіти вважаємо єдність аксіологічного, системно-діяльнісного, особистісно-діяльнісного, інтегративного та компетентнісного підходів.

Аксіологічний підхід забезпечує бачення освіти як соціального й культурного феномена, через який людина засвоює систему принципів, норм, ідеалів, які регулюють внутрішню структуру особистості.

Сьогодні науково-педагогічні працівники університетів часто відчують значні складнощі в аспекті формування емоційно-ціннісного ставлення студента до педагогічної діяльності, оскільки більшості студентства притаманні необґрунтованість, випадковість вибору університету чи спеціальності, небажання пов'язувати своє майбутнє з педагогічною професією через матеріальні цінності (гроші, успіх, кар'єра), тощо.

Відтак значною мірою відчуються труднощі з розвитком емоційного інтелекту, емоційної компетентності майбутніх випускників, з огляду на запити освіти щодо інклюзивного навчання.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми доводить, що у діяльності педагога провідну роль відіграє емоційно-ціннісна

сфера, вмотивованість, ціннісне ставлення до педагогічної діяльності, а тому без їх комплексного розвитку підготовку педагога до впровадження інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами не можна вважати успішно. Отже, аксіологічний підхід займає ключове місце у стратегії підготовки майбутнього фахівця зі спеціальної освіти.

Системно-діяльнісний підхід застосовують з метою всебічного дослідження фахової підготовки як специфічної діяльності, обумовленої сформованістю цілого комплексу взаємопов'язаних компонентів, зокрема наукового і педагогічного. Застосування цього наукового підходу дозволяє вивчати процес фахової підготовки фахівця зі спеціальної освіти до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища як систему, яка має свої властивості, специфічні характеристики і особливості в організації та реалізації.

Особистісно-діяльнісний підхід в своїй основі містить ідею персоналізації процесу фахової підготовки, виокремлення конкретних умов взаємодії учасників педагогічного процесу (С. Миронова, В. Синьов, А. Старєва та ін.). Цей підхід орієнтує на моделювання структури педагогічної діяльності через вплив на всі сторони особистості у процесі фахової підготовки.

Адже, оскільки особистість формується і проявляється у діяльності, то регулювати цей процес і саму діяльність неможливо без особистісної участі у ній. Відтак, особистісно орієнтований підхід передбачає аналіз особистісних якостей майбутніх фахівців (потреб, досвіду, здібностей, активності, індивідуальних психологічних особливостей тощо).

Інтегративний підхід уможлиблює використання наявного у сучасній спеціальній педагогіці парадигмального плюралізму у підходах до навчання, виховання і вивчення особистості дитини з особливими освітніми потребами, що обумовлено кардинальними змінами в ідеології освіти в цілому та у розвитку дефектології / корекційної педагогіки / спеціальної педагогіки, зокрема (яка переживає сьогодні ряд трансформацій, здійснюючи перехід від

медичної моделі розуміння корекційної роботи до інклюзивної (за рівнями підтримки), що позначилось навіть на перегляді титульної назви науки).

Однак, основоположним у підготовці конкурентоспроможних фахівців зі спеціальної освіти на ринку освітніх послуг для дітей з особливими освітніми потребами виступає *компетентнісний підхід* як нова парадигма вищої освіти, визначена Національною командою експертів із реформування вищої освіти України (команда створена за ініціативи Європейської Комісії, а її діяльність спрямована на підтримку модернізації систем вищої освіти у країнах – учасницях, на основі залучення визначного експертного досвіду, здатного прискорити досягнення цілей Лісабонського та Болонського процесів у світлі національних потреб та прагнень).

В основі компетентнісної парадигми містяться компетентності фахівця та результати навчання. Науковець І. Зимня пропонує розглядати професійні компетенції, розподіливши їх на: базові або прості компетенції (формується на основі знань, умінь, здібностей; легко фіксуються та виявляються у певних видах діяльності) і ключові компетенції (проявляються у всіх видах діяльності, в усіх взаєминах особистості зі світом, характеризують духовний світ особистості та сенс її діяльності, а тому є надзвичайно складними для обліку і виміру).

Література:

1. Андрущенко В., Горбунова Л., Зязюн Л. Філософські засади трансформації вищої освіти в Україні на початку ХХІ століття: Монографія. Київ: Педагогічна думка, 2007. 352 с.
2. Демченко І. І. Підготовка вчителя до роботи в інклюзивній початковій школі: Монографія. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2015. 500 с.
3. Колупаєва А. А. Освітнє реформування : методологічні та стратегічні виміри освіти дітей з особливими потребами. *Особлива дитина : навчання і виховання*. № 1 (85). 2018. С. 7–13.

**СЕКЦІЯ 7:
ОСВІТА Й ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ:
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ РІШЕННЯ**

Ольга Буланча,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

**ТЕРАПІЯ ЧЕРЕЗ ГРУ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ У ДІТЕЙ
ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ**

Автором визначено важливість проведення терапевтичних дій через гру, обґрунтовано застосування гри як засобу подолання стресу у дітей під час військового стану.

***Ключові слова:** стрес, дитина, війна, ігрова терапія.*

Діти, які зазнали значного стресу під війни, можуть знову зіткнутися з симптомами згодом. Вони можуть проявлятися у вигляді яскравих уявних образів, спотворених або точних відтворень минулих подій у снах і частих спогадів про травматичний епізод. Крім того, в результаті вони можуть відчувати підвищену дратівливість, раптові спалахи гніву або емоційне заціпеніння.

Реакція батьків у стресовій ситуації має величезне значення для дітей. Коли батьки виявляють впевненість, це вселяє в дитину почуття безпеки. Коли дитина спостерігає за дорослими, її поведінка розвивається відповідно. Хоча пріоритет потреб дитини є вирішальним, дорослі також повинні надавати пріоритет саморегуляції власної поведінки. Для дітей дорослі є основним джерелом підтримки та керівництва.

Нашою природною імунною системою неможливо подолати стрес самотійно. Але є певні вказівки та техніки, які можна прийняти, щоб зберегти спокійний світогляд і зберегти своє фізичне та психічне благополуччя.

Головним пріоритетом психологічної науки, як у теоретичному, так і в прикладному контексті, є захист психічного благополуччя населення. Для досягнення цього вкрай важливо зосередитися на зміцненні психічного здоров'я дітей як на відправній точці[2].

Залучення дітей до гри може бути цінним інструментом для полегшення тривоги та зміщення уваги з травматичних переживань. Для дітей гра служить формою самотерапії, яка може полегшити подолання різноманітних проблем. Дійсно, ігрова терапія може бути єдиним життєздатним варіантом для дітей отримати допомогу. Такий підхід особливо корисний для дітей, які протягом тривалого часу були обмежені в приміщеннях, таких як бомбосховища, центри евакуації, гуртожитки, притулки та пункти обігріву.

Корисна порада: дотримуйтеся розпорядку дня, який ви вже склали, якщо можете це зробити. Якщо ваша дитина дотримувалась певного режиму прийняття їжі, по можливості намагайтеся дотримуватися цього розкладу. Дотримання знайомих моделей із мирного часу буде початком роботи зі стресовою ситуацією.

Вкрай важливо створити безпечне середовище для дітей. Цього можна досягти за допомогою різних видів діяльності, таких як будівництво будиночків або «халуп», сидіння на підлозі під час малювання ескізів будинків або участь в іграх у хованки. Ці заняття прищеплюють відчуття безпеки і кордонів, що важливо для емоційного благополуччя дітей [3].

Під час занять з дітьми використовується широкий спектр ігор, які знижують психологічне та емоційне навантаження, покращуючи загальний стан дитини. Нижче наведено кілька ігор, які ефективні для допомоги дітям, які постраждали від війни:

- **Гра «Веселка»** заохочує дітей шукати позицію спокою та внутрішнього миру.
- **Гра «Танцюючі руки»** розроблена, щоб допомогти дітям розрізняти різні емоції та позитивно на них реагувати, розпізнавати негативні емоції та

реагувати належним чином.

- **Гра «Чарівний феєрверк»** створена для стимулювання природного емоційного вираження та виховання позитивного емоційного стану.

- **Гра «Самоцвіти»** пропонує можливість досліджувати кольори і дозволяє експериментувати, викликаючи відчуття радості та емоцій.

- **Гра «Пройди в коло»** має на меті сприяти згуртованості, розвитку міміки, та пантомімічних здібностей [2].

Для дітей гра дає можливість емоційного вираження, де фокус зосереджується на самій діяльності, а не на кінцевому результаті. Гра також виконує кілька функцій, таких як:

- функція діагностики, яка дозволяє гравцям спостерігати за психологічними рисами характеру дитини;

- має терапевтичні властивості, оскільки допомагає зменшити наслідки психологічної травми, пережитої дитиною;

- надає навчальний досвід, допомагаючи в отриманні нових знань і навичок [1].

Діти можуть природним чином дізнаватися про себе та інших, беручи участь в іграх, тим самим розвиваючи цінні соціальні навички. Групові ігри, зокрема, дають можливість розвивати взаємовигідні стосунки з іншими.

Діти володіють неймовірною здатністю до самовідновлення та саморегуляції. Більшість з них можуть відновитися після травматичних переживань. Багато в чому це відбувається завдяки любові та підтримці близького оточення, яке застосовує всі можливі і наявні техніки психологічної допомоги.

Література

1. Агресія. Анексія. Конфлікт. Соціально-педагогічна та психологічна відповідь на виклики для дітей : методичні рекомендації для педагогів дошкільних навчальних закладів / авт. кол. ; заг. ред. К.Б. Левченко, В.Г. Панка, Л.Г. Ковальчук. Київ: Агентство «Україна», 2016. 100 с.

2. Музиченко І.В., Ткачук І.І. Шляхи подолання дитячої психотравми в діяльності працівників психологічної служби: метод. рек. Київ: УНМЦ практичної психології і

соціальної роботи, 2017. 88 с

3. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту: навч.-метод. посіб. / Заг. ред.: К.Б. Левченко, В.Г. Панок, І.М. Трубавіна. Київ: Агенство «Україна», 2015. 176 с.

Олександр Волков,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВІД БОЙОВОГО СТРЕСУ

Автором представлено результати вивчення бойового стресу. Проаналізовані підходи фахівців по організації психологічного захисту від впливу бойового стресу.

Ключові слова: бойовий стрес, військовослужбовець, психологічний захист і підтримка, система охорони психічного здоров'я.

Бойовий стрес – це психологічний стан, який виникає, коли сприйняття індивідом навколишнього середовища стає нестерпним. Він виникає як реакція на миттєві стресори і довготривала адаптація до суворих умов, що має вирішальне значення для виживання в зоні бойових дій.

Стрессова реакція на близькість до лінії фронту або безпосередню участь в бойових діях може проявлятися у військовослужбовців як бойовий стрес. Це може спровокувати значні зміни в емоційних, когнітивних і поведінкових аспектах їхнього життя, що в свою чергу призведе до значного впливу на їхню професійну діяльність. Таким чином, важливо забезпечити психологічний захист від впливу бойового стресу.

Значну увагу провідні фахівці провідних армій світу приділяють питанням психологічного захисту від бойового стресу. Експерти стверджують, що бойовий стрес є специфічним явищем, яке може спричинити деформацію особистості та суттєво погіршити працездатність військовослужбовців. Ефект бойового стресу також може бути відстроченим і приймати форму посттравматичних стресових розладів, що призводить до значних проблем у

адаптації військовослужбовців до цивільного життя. Механізм дії бойового стресу підпорядковується загальним законам і закономірностям [3].

Бойовий стрес – це відповідь на напружені умови, що виникають під впливом потужних стресових факторів, як внутрішніх, так і зовнішніх. Ці фактори не тільки загрожують життю людини, але й негативно впливають на її здоров'я, знижуючи ефективність діяльності або призводячи до її збою. Таким чином, бойовий стрес може проявлятися як фізіологічно, так і психологічно.

Психологічний стрес, як правило, складається з емоційного та інформаційного стресу. Разом ці компоненти можуть негативно впливати на людей, призводячи до гострого негативного психоемоційного та потенційно прогресуючи до посттравматичного стресового розладу.

Експертами ведеться розробка та апробація системи подолання та механізмів захисту від бойового стресу. Забезпечуючи всебічне охоплення всіх сфер життєдіяльності особистості, така система повинна бути зосереджена на збереженні та зміцненні психічного здоров'я військовослужбовців. Ключові компоненти системи включають:

- механізм діагностики, профілювання та профорієнтації;
- система психологічної підтримки військовослужбовців;
- стратегії управління психічним станом військовослужбовця;
- створення центрів, що задовольнятимуть потреби військовослужбовців в плані психічного здоров'я зі спеціалізованими послугами;
- сприяння реінтеграції та працевлаштуванню звільнених військовослужбовців;
- надання допомоги цивільному населенню в кризові періоди [2].

Для досягнення поставлених завдань цілей вирішальним є застосування різноманітних психологічних інструментів. До них належать:

- тестові завдання;
- шкали для діагностики, включаючи вербальні та проективні методи;
- підходи до візуальної діагностики та техніки спостереження;

- методи вербального опитування;
- експертиза поведінки [2].

Забезпечення психологічного благополуччя військовослужбовців залежить від ефективного розподілу відповідальності між посадовими особами. Це і командир, і офіцер, і старшина, і офіцер соціальної допомоги, і товариші по службі.

Експерти в цій галузі визнають типові й очікувані емоційні, інтелектуальні, фізичні та поведінкові реакції осіб, які зазнали потенційно травматичних подій і обставин під час військових операцій, а також інших офіційних обов'язків, які можуть спричинити стрес. Ці реакції прийнято називати бойовим і службовим стресом.

Благополуччя військовослужбовця є багатогранним поняттям, яке залежить як від особистих факторів, так і від обставин навколишнього середовища. Відповідальність за стан військовослужбовця несе як він сам, так і оточення. Двома ключовими сторонами, залученими до цих зусиль, є медична команда та військове керівництво, які повинні дотримуватися професійних етичних стандартів при роботі з особовим складом.

При організації роботи фахівців з подолання стресу важливо враховувати два вектори впливу. Перший стосується впливу групи ознак, що стосуються проблем групової дезорганізації і як наслідок, появи цілком реальних проблем. Тут головну роль у наданні психологічної підтримки військовослужбовцям відіграють військові психологи, радники з гуманітарних питань, референти взводів. Другий вектор впливу спрямований на особистість, вивчаючи психологічні прояви у військовослужбовців особистісних характеристик, що можуть впливати на психологічний портрет особистості [1].

Література

1. Блінов О.А. Психологія бойової психічної травми : монографія. Київ: Талком, 2016. 246 с
2. Блінов О.А. Особливості мотивації та переживань учасників бойових дій. *Сучасний стан психологічного забезпечення професійної діяльності сил охорони правопорядку: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Харків, 29 вересня 2017 року). Харків: Національна академія НГУ, 2017. С. 84–87.

3. Фельдман Альберт. Система психологічного захисту військовослужбовців в Ізраїлі. *Матеріали лекції військового психолога (у відставці) Фельдмана Альберта, 10 червня 2015 року. Київ, 2015.*

Дар'я Галат,
здобувачка освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ВІЙНА В ЖИТТІ ДИТИНИ: СПРИЙНЯТТЯ ТА ОЦІНКА ДІЙСНОСТІ

Автором зроблено спробу проаналізувати рівень сприйняття дитиною війни, визначити критерії, за якими оцінюється дійсність.

Ключові слова: дитина, війна, травма, стрес, досвід, стиль життя.

Через російську агресію незліченна кількість дітей втратили право на щасливе та безтурботне життя. З дитинства вони стикаються з жорстокими реаліями війни, включаючи обстріли, смерть і руйнування. Такі слова, як «бомбосховище», «зенітно-ракетний комплекс», «броньована машина піхоти» вже стали частиною їхнього повсякденного життя. Ці діти володіють специфічним рівнем знань, здатні визначити калібр снаряда та його траєкторію за звуком. Їх навчили, як правильно евакуюватися під час обстрілу, де знайти бомбосховища та що брати з собою.

Коли діти та підлітки стикаються зі складними життєвими сценаріями, їхні емоційні та поведінкові реакції залежать від віку, індивідуальних психологічних особливостей та культурного розвитку. У випадку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку такий досвід зазвичай проявляється через символічну ігрову діяльність, регресивні дії (наприклад, смоктання пальця, нетримання сечі в ліжку та перепади настрою) та незначні страхи, які не пов'язані з будь-якими травматичними подіями в їхньому житті. Дитячі малюнки часто мають поляризаційні кольори, наприклад чорний і білий [2].

У підлітковому віці внутрішня боротьба, з якою стикається людина,

може проявлятися у вигляді фізичних симптомів, таких як некоординовані рухи, спазми та нервові тики. Додатковими симптомами можуть бути енурез, логоневроз, болі в серці, нудота, запаморочення, раптова втрата свідомості, випадання волосся. Також може виникнути агресивна поведінка та нав'язливі спогади про травматичну подію.

Діти, які пережили травматичні події, можуть проявляти особливий інтерес до історії, національних символів і патріотичних пісень у пошуках нового відчуття ідентичності. Механізми психологічного захисту, такі як витіснення, заперечення та ідентифікація, є поширеними стратегіями подолання негативних наслідків, які використовують діти будь-якого віку, коли стикаються зі складними життєвими ситуаціями. Крім того, також можуть використовуватися різні форми проекції, регресії, альтруїзму та розщеплення особистості.

Випробування війни можуть бути надто важкими для деяких дорослих, залишаючи їм мало емоційної сили, щоб витримати. Такі люди можуть ставати все більш байдужими до власних страждань, а також до страждань інших. З часом ці переживання можуть нормалізуватися, не спричиняючи істотного емоційного впливу. Однак, якщо дитина витримає ці випробування, вона може розвинути більшу силу духу, силу та цілеспрямованість, що зрештою призведе до загартованих, вольових якостей [3].

Досвід війни може сформувати особистість дитини, спричинивши розвиток у неї таких рис, як недовіра до свого оточення та підозрілість до інших. Навіть переживши конфлікт, таким дітям важко відчувати справжнє щастя чи радість, оскільки вони постійно переживають і бояться, що їхня теперішня реальність може бути лише швидкоплинним сном.

Під час війни потреби в спілкуванні, як правило, зменшуються, оскільки люди відсторонюються та стають більш стриманими. Незважаючи на переживання низки негативних емоцій, виразити їх стає складно, оскільки всі перебувають у схожих умовах, а емоційна близькість може спричинити

додаткову травму, враховуючи високий ризик смертності.

Недостатнє задоволення фундаментальних потреб негативно впливає на сили організму і затримує розвиток нервової системи. Однак, як це не парадоксально, він прискорює психічні аспекти розвитку особистості дитини.

Руйнування та потрясіння війни мають глибокий вплив на усталені моделі повсякденного життя. Для виховання здорової психіки та розвитку особистості дітей вирішальне значення має стабільне та структуроване середовище.

У перші роки життя цю структуру втілює послідовний розпорядок дня та тижня, а також загальний спосіб життя сім'ї. Підтримуючи цю якість, тіло здатне функціонувати в регулярному ритмі, забезпечуючи плавний і надійний психологічний розвиток [1].

Зростання серед війни може сильно вплинути на психіку дитини. З часом вони починають сприймати конфлікт як нормальну частину життя. Це може призвести до зміни їхнього сприйняття реальності та емоційних реакцій. Наприклад, емоції, які зазвичай є негативними, такі як ненависть до «ворога», можуть викликати позитивні почуття, коли ворог гине. Таким чином, емоційна грамотність може знизитися, і дітям може бути важко правильно реагувати на різні ситуації. Основні емоції, як правило, домінують, і емоційний розвиток дитини може регресувати [4].

Діти схильні до спрощеного погляду на світ, поділу його на «хороші» і «погані» категорії. Їх почуття справедливості загострюється, і вони схильні відкидати все, що пов'язане з травмою. Навіть знайомі предмети можуть набувати нового значення, зрозумілі лише тим, хто пережив травматичні події. Цей поляризований погляд на життя може призвести до односторонньої точки зору на подію.

Як наслідок тривалого впливу негативних стресових факторів в умовах війни, діти часто несуть важкий психологічний тягар. Їхнє фізичне здоров'я може постраждати, а їх здатність спілкуватися та взаємодіяти з суспільством

може стати під загрозу. Такі травматичні переживання також можуть глибоко вплинути на їхні погляди на життя, зокрема цінності, системи переконань і стосунки з близькими.

Література

1. Вплив війни на психічне здоров'я дітей. URL: <https://warchildhood.org/ua/impact-of-war-on-childrens-mental-health/>
2. В Україні через війну травмована психіка у 75% дітей. URL: <https://www.ukrinform.ua>
3. ООН: через війну з України виїхало понад 4 мільйони біженців – половина з них діти (31 березня, 2022). Голос Америки. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-onn-bizhentsi-dity/31778496.html>
4. Сміт П., Дирегров Е., Юле У. Діти та війна: навчання технік зцілення. Львів: Інститут психічного здоров'я УКУ, 2014. 84 с.

Олексій Гринєць,
здобувач освіти ОР «магістр»
спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

КАРДІОРЕАБІЛІТАЦІЯ: СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ

У статті представлено дослідження сучасних принципів фізичної терапії у кардіореабілітації. Фізична реабілітація передбачає перебування протягом короткого часу у спеціальних центрах, з долікуванням у спеціалізованих заміських санаторіях.

Ключові слова: *серцеві захворювання, кардіореабілітація, фізична терапія.*

Необхідність модернізації надання фізичної терапії у кардіологічній допомогі пацієнтам протягом останнього десятиліття нашої країни є важливим завданням медицини. В результаті колапсу в системі реабілітації, викликаній соціально-політичними змінами в 1990-2000-х роках [1, с. 13]. в Україні відбувся суттєвий перевитрата коштів на надання медичної допомоги даної категорії хворих. Значні суми йшли на фінансування пенсій громадянам, які перебувають на інвалідності, серед яких майже половина хворих припадала на ІХС від загальної кількості людей, визнаних інвалідами серед дорослого населення [2, с. 11].

Для вирішення цього завдання було переглянуто програму кардіореабілітації у Україні. Вона, як і раніше, складається з 3-х етапів, перші

два етапи проходять у стаціонарі, де пацієнти крім хірургічного та медикаментозного лікування, повинні приступати до дозованих фізичних тренувань, після чого на амбулаторно-поліклінічному етапі продовжити комплексну фізичну реабілітацію в кардіології.

В останнє десятиліття основне лікування хворі отримували на перших двох етапах у повному обсязі, висококваліфіковане та під гарним контролем. При цьому лише 35% усіх хворих, яким показано фізичну реабілітацію та кардіоваскулярну профілактику, отримали її в повному обсязі [3, с. 9].

У дослідженні 2010 Романова В.П. та співавт. вивчали готовність 130 пацієнтів з ІХС після виписки зі стаціонару брати участь у програмі фізичної реабілітації методом анкетування у стаціонарі (середній вік 56,8, жінки 25% (31 особа)). Взяти участь у фізичній реабілітації погодилося 60,5% (75) пацієнтів, а 39,5% (49) хворих відмовилися. Однак у програму реабілітації після виписки зі стаціонару вступили лише 4,8% (6) опитаних пацієнтів.

Ключовий, заключний етап, був донедавна лише спостереження з боку дільничного терапевта разом із періодичними консультаціями кардіолога та фізіотерапевта. Вся робота з пацієнтом полягала лише у призначенні медикаментозного лікування. Не здійснювалася у рамках реабілітації освітні програми «Школа для хворих, які перенесли інфаркт міокарда, та їхніх родичів», метою яких була модифікація факторів ризику, відмова від шкідливих звичок, спеціалізовані фізичні тренування, заняття з психологом. Усе це послужило передумовами модернізації фізичної реабілітації в кардіології допомоги та розробкам нової програми комплексної реабілітації [4, с. 48].

На даний момент в Україні не в усіх регіонах реалізується дана комплексна програма. Несприятлива ситуація багатьох пацієнтів, які перебувають після ГКС/ІМ під наглядом районних поліклінік відома за результатами реєстрів ІМ, що проводилися. Так, наприклад, автори Люберецького реєстру [70] визначали віддалений прогноз життя хворих, які

перенесли ГІМ, та основні фактори, що впливають на нього. Виявилося, що за 3 роки загинуло 50% хворих (n=1133), при цьому основними факторами, що визначають несприятливий прогноз життя, були літній вік, факт перенесеного раніше ІМ, наявність цукрового діабету та малорухливий спосіб життя. Модифікувати в даному випадку можна лише гіподинамію, звідси випливає, що одним з головних аспектів кардіореабілітації на постстаціонарному періоді є впровадження на практиці програм фізичних тренувань.

У даний момент фізична реабілітація починається вже в блоці інтенсивної терапії, далі пацієнт продовжує її у відділенні та після виписки з лікувального закладу переходить на 3 етап у поліклініку або реабілітаційний центр замість санаторію. Заключний етап - найважливіший і триває все життя, вимагаючи системного і комплексного підходу.

В основу роботи проекту покладено комплексний підхід, заснований на принципах обґрунтованості, дотриманні етапного процесу, комплексного методу, персоналізованого підходу ного лікування та тренувань, доступності використовуваних засобів та навколишнього середовища, постановка досягнутих цілей, інформування пацієнтів та «правильного очікування» від реабілітаційних заходів. Все це реалізується завдяки персоніфікованому підходу призначення лікарських засобів пацієнту, розробці програм фізичних тренувань та за необхідності – інтервенційному та хірургічному втручання [4, с. 47].

Література

1. Арутюнов Г.П. Кардиореабилитация. М.: МЕДпресс-информ, 2014. 336 с.
2. Арутюнов Г.П., Колесникова Е.А., Рылова А.К. Эффективность физических тренировок как составляющей части реабилитации больных после перенесенного инфаркта миокарда. *Сердце: журнал для практикующих врачей*. 2009. Т. 8, № 2. С. 73-77.
3. Медицинская реабилитация больных после стентирования коронарных сосудов / А.А. Багаутдинов, Л.Т. Гильмутдинова, Р.Р. Ахмадуллин и др. *Медицинский вестник Башкортостана*. 2013. № 6. С. 122125.
4. Распространенность и клиничко-прогностическая значимость «непораженных» коронарных артерий у больных с острым коронарным синдромом / О.Л. Барбараш, Э.С. Карташян, В.В. Кашталап и др. *Кардиоваскулярная терапия и профилактика*. 2011. Т. 10, № 1. С. 47-52.

Микола Кобан,
здобувач освіти ОР «магістр»
спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ ПЕРЕЛОМАХ ХРЕБТА

У статті представлено дослідження фізичної реабілітації при компресійних переломах хребта. Використання лікувальної гімнастики у дітей з КПП, на даний момент актуальна і вимагає пильного перегляду та аналізу вже наявних на сьогодні методик, за допомогою яких реалізується побудова занять та його оцінка.

Ключові слова: компресійний перелом хребта, фізична терапія.

Дитячий компресійний перелом хребта (КПП) – це серйозне та досить небезпечне пошкодження опорно-рухового апарату [1, с. 13]. За останні десятиліття частота народження дітей стабільних (неускладнених) компресійних переломів хребта зросла і коливається від 5,1 до 7,3 відсотків серед всіляких скелетних травм [2, с. 4].

Загальновизнано, що у фізичній реабілітації існує концепція лікування КПП консервативним шляхом: рання мобілізація чи функціональний метод із подальшим носінням корсету [3, с. 14]. Пріоритетна мета цієї методики - створення повноцінного «корсету м'язів» за допомогою іммобілізації хребта в постільний режим, з використанням масажу, лікувальної гімнастики та фізіотерапії.

Аналіз спеціальної літератури показав, що нині більшість вітчизняних досліджень, присвячені цій проблемі, приділяють пильна увага розробкам комплексів лікувальної гімнастики.

Виходячи з цього, відчувається недостатня кількість робіт, в яких був би загальний аналіз поточного питання в комплексі, запропоновані програми, здатні покращити результати застосування засобів фізичної реабілітації дітей з КПП та, що передбачають перехід до фізичної оздоровчої культури. Крім цього, аспекти педагогіки у фізичній реабілітації дітей недостатньо обґрунтовані та розроблені, часто не диференційовані залежно від початкового

рівня фізичної підготовки, віку та результатів тестування фізичних якостей; приділяється недостатньо уваги значенню лікарського педагогічного контролю у процесі використання методів та засобів фізичної культури.

Головною особливістю зарубіжних досліджень є підхід у комплексі, що поєднує ЛФК та оздоровчу фізичну культуру в єдиній системі фізичної реабілітації [4, с. 34].

У зв'язку з цим актуальні розробка, пошук та застосування найбільш ефективних програм фізичної реабілітації (ФР), які переходять в оздоровчу фізичну культуру та базуються на основних законах фізичного розвитку та виховання, враховують стан функцій опорно-рухового апарату (ОДА), рівень фізичної підготовленості, індивідуальні особливості та вік дітей.

Коли оцінюють ефективність ФР травматології у пацієнтів застосовують дані методи: вимірюють антропометрію (гоніометрія, коло кінцівок на різних рівнях, динамометрія), міотометрія, електроміографія та ін., при захворюваннях ССС системи – вимірюють пульс, електрокардіографія та ін. Крім тих методів, що ми Перерахували для обліку стану функцій організму під впливом ФУ застосовують функціональні проби та тести.

Застосовують статокінетичні платформи та системи із зворотним біологічним зв'язком, які допомагають у тренуваннях на постуральну стійкість, баланс, координацію та увагу.

Процеси, що розвиваються у різних локаціях хребта, після КПП неминучі і призводять до порушень його рухових функцій, а при переведенні дітей у положення вертикалі, потрібні фізичні навички та якості, які забезпечують найбільш раціональну позу [5, с. 14]. Дослідження Нарскіна Г.І. із співавторами показали, що якщо використовувати цільовим методом засоби фіз.реабілітації, то поліпшення у стані функцій ОДА у дітей можна очікувати і вже досягти через 4-5 місяців періодичних занять фіз. вправами [6, с. 16].

Тому, коли цей період часу закінчиться, дуже важливо використовувати лікарсько-педагогічний контроль, головними завданнями якого є:

- Визначити зміни стану функцій ОДА у дітей під впливом фіз. вправ

щодо тривалий проміжок часу (соматоскопія постави);

- Динаміка показників фіз. якостей, має тісний зв'язок із станом функцій ОДА (наскільки гнучкий хребет, показники сили м'язів спини та живота);

- у сумі, загалом – “багатогранна” оцінка реакції організму на запропоновані тренувальні впливу з допомогою фізичних вправ [7, с. 32].

Література

1. Аксенова А.М. Миокоррекция при лечении сколиозов. *ЛФК и массаж*. 2007. № 8. С. 13-16.

2. Аксенова А.М. Влияние состояния скелетных мышц на патогенез заболеваний. *ЛФК и массаж*. 2007. № 8. С. 3-6.

3. Андрианов В.Л., Баиров Г.А., Садофьева В.И. Заболевания и повреждения позвоночника у детей и подростков. Л.: Медицина, 1985. 256 с.

4. Андрушко Н.С., Распопина А.В. Компрессионные переломы тел позвонков у детей. М.: Медицина, 1977. 150 с.

5. Ардашев И.П. Повреждения позвоночника при падении с высоты. *Хирургия*. 1990. № 9. С. 41-44.

6. Арсланов В.А. Тонометрия мышц при нарушениях осанки. *Растущий организм в условиях мышечной деятельности*. К., 1990. С. 13-18.

7. Артамонова Л.Л., Панфилова О.О., Борисова В.В. Лечебная и адаптивно-оздоровительная физическая культура: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Физ. Культура»: рек. Умо по специальностям пед. образования / общ. ред. О.П. Панфилова. М.: Владос-Пресс, 2010. 389 с.

Ілля Ковалюк

здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 123 Комп'ютерна інженерія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУПРОВОДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглянуто інформаційне супроводження в освітній сфері. Запропоновано використання клієнт-серверної підсистемидля організації навчального навантаження викладачів з використаннямавтоматизованої системи.

Ключові слова: інформатизація, автоматизовані інформаційні системи, заклад вищої освіти, клієнт-серверна підсистема, комп'ютеризація

Інформатизація закладів вищої освіти (ЗВО) в умовах воєнного стану в країні є складним організаційним, науково-технічним і соціально-економічним

процесом створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб співробітників, керівного складу, зовнішніх користувачів і організацій на основі формування, впровадження і ефективного використання інформаційних ресурсів. Актуальність діяльності з розвитку автоматизованих інформаційних систем визначається тим, що на даний час світова спостерігається нова фаза розвитку, яка характеризується стрімким зростанням інформаційних ресурсів. Рівень їхнього розвитку і характер використання значною мірою впливають на добробут і безпеку суспільства. Особливу роль при цьому грає сфера освіти, де формується інтелектуальний потенціал країни, який споживає і створює її інформаційні ресурси. Основною метою створення і розвитку систем і процесів інформатизації є підвищення якості управління організацією освітнього процесу в ЗВО для досягнення високих результатів в підготовці висококваліфікованих фахівців і в проведенні наукових досліджень в складних умовах воєнного стану.

Засобом досягнення цієї мети служить найбільш ефективно використання сучасних засобів комп'ютерної техніки, а також новітніх інформаційних технологій. В даний час найбільш вдалою формою реалізації цього засобу представляється інтегрована автоматизація інформаційних процесів. Ефективність організації навчального процесу у ЗВО, реалізація освітньої діяльності в цілому, яка пов'язана з самими різними аспектами життя навчального закладу, залежать від безлічі чинників. Це оптимальність організаційної структури навчального закладу, постановка менеджменту, якість викладання, базовий рівень студентства, відповідність професорсько-викладацького складу сучасним критеріям та багато іншого. Але є ще один чинник, якого чомусь часто не заслужено ігнорують. Це рівень і якість організації облікових і реєстраційних робіт в структурних департаментах ЗВО. Роль даного чинника в забезпеченні реалізації освітнього процесу дуже велика. Оперативність, точність, доступність інформації по контингенту студентів, професорсько-викладацькому складу, змісту професійних освітніх програм та

іншим складовим діяльності ЗВО є гарантією досягнення успіху.

Запропоновано використання клієнт-серверної підсистеми для формування навчального навантаження викладачів на базі автоматизованої системи керування ЗВО, яка дозволить автоматизувати формування карток обліку навчального навантаження викладачів, забезпечить введення та зберігання навчальних планів для кожної спеціальності та формування робочих навчальних планів кафедр, сприятиме зниженню трудових витрат спеціалістів навчального відділу по складанню та відстеженню планового та фактичного навантаження викладачів.

Сутність такої системи полягає в забезпеченні автоматизації діловодства департаменту освіти та кафедр, систематизації всієї інформації, необхідної для здійснення ефективної роботи. Такий підхід дозволить звільнити студентів, викладачів та адміністраторів від необхідності виконувати рутинні технічні операції, які уповільнюють реалізацію їхніх творчих ідей та можливостей.

Андрій Корнієнко,
здобувач освіти ОР «магістр»
спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ ТРАВМАХ ХРЕБТА

У роботі представлено огляд джерел літератури з проблеми застосування засобів фізичної реабілітації у хворих на переломи хребта.

***Ключові слова:** фізична реабілітація, лікувальна фізична культура, лікувальний масаж, травми хребта.*

Сучасна наукова література, що присвячена проблемам осіб з травмами хребта та спинного мозку переважно орієнтована на висвітлення особливостей лікування та реабілітації хворих у гострому періоді спинальної травми. Розглядаються проблеми лікування, оперативних втручань, які сприяють ранній активізації пацієнтів. Значна кількість наукових досліджень спрямовані

на вивчення та вдосконалення організації реабілітаційного процесу в умовах стаціонару, на розробку експериментальних програм у гострому періоді травми, оцінювання наслідків перенесеної спинно-мозкової травми, використання спеціальних тестів і шкал для оцінювання фізичного та психологічного стану пацієнтів у межах стаціонару, поліпшення гемодинамічних показників із застосуванням ортостатичних тренувань тощо [1, с. 23]. Аналіз наукової та методичної літератури також виявив наявність лише поодиноких рекомендацій щодо тренувань у домашніх умовах, опис використання окремих методик у пізніх періодах травми для поліпшення якості життя і соціалізації пацієнтів з ТХСМ. Однак недостатньо уваги приділяється загальній характеристиці цілісного процесу реабілітації пацієнта від моменту отримання травми та його повернення до максимально повноцінного життя з урахуванням складності ураження. Слід констатувати, що зміст реабілітаційного процесу, представлений в окремих спробах його опису, суттєво відрізняється від реалій практики на місцях[7, с. 23].

Переломи хребетного стовпа відносяться до найбільш важких ушкоджень апарату руху і опори та складають 0,4-0,5% всіх переломів кісток скелета.

Загальноприйнятим методом при лікуванні більшості ушкоджень хребетного стовпа є консервативний, до оперативного втручання (декомпресійної ламінектомії з ревізією вмісту хребетного каналу) вдаються, в основному, при ускладнених переломах. Останнім часом при деяких видах стабільних і нестабільних переломів (згинальні компресійні проникаючі переломи хребця, компресійні клиноподібні і компресійні скалкові неускладнені переломи тіл хребців, згинально-ротаційні пошкодження) ширше почали проводити раннє оперативне лікування – здійснюють жорстку стабілізацію заднього відділу хребетного стовпа міцними металевими конструкціями[6, с. 9].

Лікувальна фізична культура при переломах шийного відділу

хребта.призначають на 2-3-день після травми з метою профілактики можливих ускладнень, пов'язаних з тривалою іммобілізацією. У заняття включають елементарні загальнорозвиваючі вправи для дистальних відділів кінцівок і дихальні вправи (статичні і динамічні) в співвідношенні в перші дні 1:2, в подальшому 3:1 і 4:1. Рухи ногами виконують тільки в полегшених умовах, оскільки підняття прямої ноги може викликати больовий синдром у зв'язку з натягненням довгих м'язів спини[3, с. 3].

Комплекс фізичних вправ в період витяжіння:

I. п. лежачи на спині, руки уздовж тулуба.

1. Діафрагмальне дихання «4-5 разів»;

2. Тильне і підшвинне згинання стоп;

3. Стискання і розгинання пальців кисті;

4. Кругові рухи стопами;

5. Згинання і розгинання рук в ліктьових суглобах;

6. Поперемінне згинання ніг в колінних суглобах, ковзаючи стопою по площині ліжка;

7. Діафрагмальне дихання;

8. Згинання і розгинання в лучезап'ясних суглобах;

9. Поперемінне відведення і приведення ніг, не відриваючи їх від площини ліжка;

10. Кругові рухи в лучезап'ясних суглобах;

11. Діафрагмальне дихання.

Виявлено, що основними напрямками наукових досліджень проблематики реабілітації осіб з травмами хребта є реабілітація в гострому періоді травми, реабілітаційні втручання під час санаторно-курортного лікування, систематизація реабілітаційного процесу та впровадження сучасних підходів до нього. Вона повинна бути комплексною та диференційованою, із застосуванням різних реабілітаційних заходів.

Література

1. Бісмак О.В., Мельник Н.Г. Основи фізичної реабілітації: навч. посіб. Харків: Вид-201

во Бровін О.В., 2010. 120 с.

2. Бісмак О. Особливості організації діяльності реабілітаційних закладів в Україні. *Освітологічний дискус.* 2015. № 4(12).

3. Крук Б. Особливості процесу фізичної реабілітації осіб з хребетно-спинномозковою травмою шийного відділу хребта. *Бюлетень Української Асоціації фахівців фізичної реабілітації.* 2011. № 5.

4. Коган О.Т. Реабілітація хворих при травмах хребта і спинного мозку. М: Медицина, 1975. 240 с.

5. Керівництво по кінезітерапії / Під ред. Л. Бонев, П. Слинчева і Ст. Банкова. Софія: Медицина та фізкультура, 1978. 357 с.

6. Мурза В.П. Фізична реабілітація. Навчальний посібник. Київ: «Олан», 2004. 559 с.

7. Мухін В.М. Фізична реабілітація. Київ: Олімпійська література, 2000. 424 с.

Андрій Корогод,
здобувач освіти ОР «магістр»
спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

МОЗКОВИЙ ІНСУЛЬТ: СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ТЕРАПІЮ

Робота носить оглядовий характер в якій представлені сучасні джерела літератури з проблеми застосування окремих засобів фізичної терапії у хворих котрі перенесли мозковий інсульт.

***Ключові слова:** фізична терапія, кінезітерапія, лікувальна фізична культура, лікувальний масаж, мозковий інсульт.*

Судинні захворювання головного мозку, до яких в першу чергу відноситься інсульт, стають останніми роками однією з найважливіших медико-соціальних проблем, оскільки завдають величезного економічного збитку суспільству, будучи причиною тривалої інвалідизації і смертності [1, с. 46].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, щорічно реєструється 100-300 випадків інсульту на кожні 100000 населення. В Україні цей показник складає 250-300 випадків серед міського населення, і 150-170 серед сільського. За даними європейських дослідників, на кожні 100 тис. населення припадає 600 хворих з наслідками інсульту, з них 360 «60%» є інвалідами. Інвалідизація після

інсульту пов'язана з важкими руховими розладами, що виявляються у вигляді зміни м'язового тону, парезів і паралічів, порушень функції ходьби [2, с. 12].

За характером розвитку розрізняють два види інсультів: ішемічний (інфаркт мозку) і геморагічний (крововилив в мозок), але більше розповсюдження має ішемічний «70-85 %» [3, с. 46].

Тому, на думку деяких авторів, значний відсоток інвалідизації дає саме ішемічний інсульт. У зв'язку з цим, проблема рухової реабілітації постінсультних хворих є вельми актуальною.

Основними принципами постінсультної реабілітації є:

1) максимально ранній початок реабілітаційних заходів (якщо дозволяє стан здоров'я пацієнта, то починають з перших днів);

2) систематичність і тривалість;

3) адекватність і комплексність «завдяки синхронній роботі міждисциплінарної команди можливе найбільш повноцінне відновлення утрачених функцій після перенесеного інсульту». У перебігу інсульту виділяють декілька періодів: 21 день від початку захворювання складає гострий період, у межах якого виділяють найгострішу фазу – перші сім днів, протягом яких хворий повинен знаходитися в палаті інтенсивної терапії спеціалізованого інсультного центру. Основна мета – збереження життя, початок реабілітаційних заходів за стабілізації життєво важливих функцій «може ковтати, стабільний кров'яний тиск і ЧСС, самостійно дихає, при свідомості» [4, с. 18].

Завданнями ранньої реабілітації в гострому періоді є попередження розвитку патологічних станів і ускладнень, вироблення активних рухів, корекція порушення ковтання, початок роботи з відновлення мови, психологічна реабілітація. Із першого до шостого місяця – ранній відновлювальний період. Завданнями цього періоду є попередження повторного інсульту і максимально інтенсивна реабілітація [5, с. 21].

Темпи відновлення пацієнтів у цьому періоді найбільш швидкі,

максимально ефективна в цей час рухова реабілітація. Відбувається відновлення рухів у кінцівках. Крім цього, продовжується робота з відновлення мови, читання, мислення, емоційно-вольової сферим[6, с. 8]. Від шостого місяця до першого року – період залишкових явищ протягом якого не припиняється профілактика повторного інсульту і відновлення втрачених функцій. Мета цього періоду – розвинути і закріпити досягнуті успіхи відновної кінезітерапії. Резерви все ще зберігаються, але відновлення суттєво сповільнюється. Після одного року – період залишкових явищ «продовжується профілактика повторного інсульту». За дотримання принципу систематичності вдається досягнути значного покращення фізичного стану пацієнта. Таким чином, всупереч наявній думці, що при інсульті реабілітація повинна розпочинатися після виписки зі стаціонару, – починати кінезітерапію після інсульту потрібно після ліквідації загрози життю пацієнта. І чим раніше розпочати, тим кращих результатів можна досягнути [7, с. 92].

Література

1. «Андріюк Л.В. Інсульт. Вибрані питання діагностики, ускладнень, лікування, реабілітації. Львів, 2009. 64 с.
2. Белова А.Н. Нейрореабілітація: Руководство для врачей. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Антидор, 2012. 736 с.
3. Белова А.Н., Щепетова О.Н. Шкалы, тесты и опросники в медицинской реабилитации. М.: Антидор, 2012. 440 с.
4. Білянський О.Ю. Фізична реабілітація осіб другого зрілого віку після мозкового ішемічного інсульту: автореф. дис... канд. наук з фізичного виховання і спорту: спец. 24.00.03 «Фізична реабілітація». Львів, 2007. 20 с.
5. Виленский Б.С., Яхно Н.Н. Современное состояние проблемы инсульта. *Вестник Российской АМН*. 2008. № 9-10. С. 18-23.
6. Виленский Б.С. Инсульт. Современное состояние проблемы инсульта. *Неврологический журнал*. 2008. № 2. С. 4-10.
7. Віничук С.М., Прокопів М.М. Гострий ішемічний інсульт. Київ: Наукова думка, 2008. 286 с.

Діана Маслагіна,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ТЕРАПІЇ ПРИ ПЕРЕЛОМАХ

У вітчизняній та зарубіжній літературі достатньо широко висвітлені проблеми лікування пацієнтів з різними видами травматизму і недостатньо – питання організації фізичної допомоги, профілактики та реабілітації травматологічних хворих.

Ключові слова: *фізична реабілітація, шийка стегна, функціональний метод, механотерапія, відновлення, терапія.*

У вітчизняній та зарубіжній літературі достатньо широко висвітлені проблеми лікування пацієнтів з різними видами травматизму і недостатньо – питання організації фізичної допомоги, профілактики та реабілітації травматологічних хворих. Реабілітацією або відновленням після травм називається процес, під час якого застосовується фізична терапія, мануальна терапія, фізичні вправи, тракційне витягування та інші заходи, спрямовані на повернення можливості продовжувати рухатись або самостійно, або за допомогою будь-яких приладів. Як правило курси реабілітації проводяться в умовах клініки під суворим наглядом лікарів. Важко оцінити важливість реабілітації для відновлення фізичних можливостей у повному обсязі, оскільки без ефективного відновлення існує велика ймовірність повторної травматизації та розвитку інших ускладнень [1, с. 114].

На думку деяких фахівців, до 2050 р. кількість пацієнтів із переломами шийки стегнової кістки (ШСК) може досягти 4,5 млн на рік, інші наводять показник 6,26 млн. Переломи ШСК у 95 % випадків виникають у результаті низько енергетичної травми, тобто падіння з висоти власного зросту. Саме ці переломи нерідко пов'язані з супутніми захворюваннями, недоїданням, порушенням ходьби, дефіцитом статевих гормонів [2, с. 286]. У літньому віці стрес-переломи також можуть бути спричинені остеопенією або злоякісними новоутвореннями. Традиційно вважають, що переломи проксимального відділу

стегнової кістки «ПВСК» – це доля літніх людей, проте, останнім часом їх спостерігають і в осіб молодого віку [3, с. 51]. За даними вітчизняних авторів, нині простежується чітка тенденція до збільшення кількості переломів на фоні остеопорозу у віковій групі 40–60 років. Такі тенденції зумовлені як зростанням травматизму, так і підвищенням верхньої межі молодого віку. Згідно зі сучасними критеріями фізіологічного віку, які включають високу функціональну активність, гарний стан кісткової тканини, відсутність хронічних захворювань, до «молодих» належать люди молодші за 65 років. У віці до 60 років переломи ШСК становлять від 2 до 6 % усіх переломів у ділянці кульшового суглоба. У віці до 50–55 років переломи ШСК виникають переважно в результаті високоенергетичного впливу: падіння з висоти, дорожньо-транспортної пригоди, під час інтенсивних занять спортом.

За локалізацією переломи шийки стегнової кістки розподіляються на: транс цервікальні «через середину», базальні «лінія зламу в основи шийки» та субкапітальні «лінія зламу проходить безпосередньо під головкою», «рис. 1».

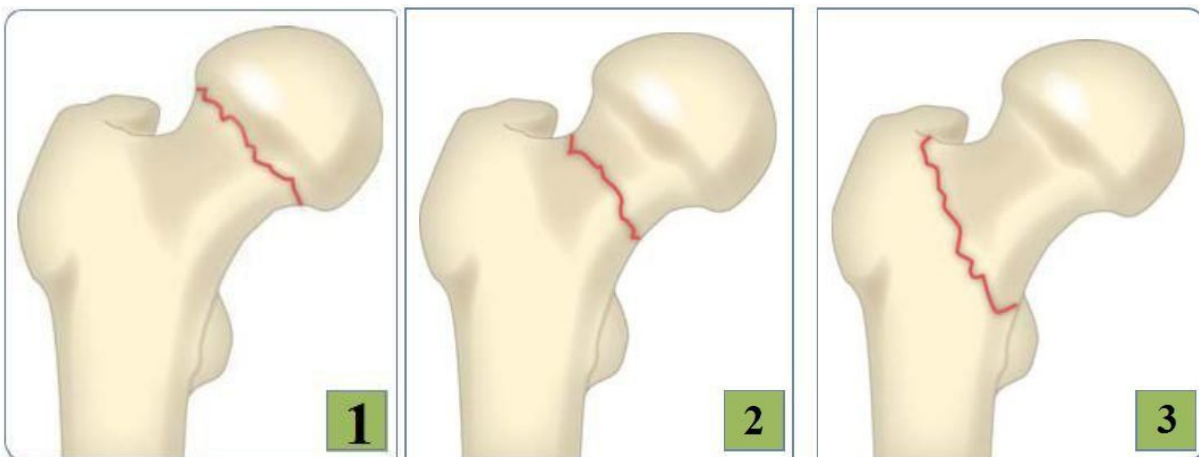

Рис. 1. Переломи шийки стегнової кістки за локалізацією:
1 – субкапітальний, 2 – трансцервікальний, 3 – базальний.

Головка стегнової кістки кровопостачається з:

- ретикулярних судин капсули;
- внутрішньо кісткових судин;
- артерії lig. teres»кровопостачає лише малий сегментголовки».

Локалізація лінії перелому має прогнозування: чим ближче лінія

перелому проходить біля головки стегнової кістки, тим менше шансів на збереження кровопостачання [4, с. 412].

Головним фактором збереження кровопостачання в зоні перелому є ретикулярні судини капсули, які не зменшують ризик асептичного некрозу головки та незрощення перелому «рис.2». Інші негативні факторами даних наслідків є: ендостальний шлях остеорепації, лікуючий вплив синовіальної рідини на утворення кісткового регенерату, зміщення відламків.

Рис. 6 Тренажер «HUBER-360 MD»

Отже, приведені дані літератури свідчать, що важко оцінити важливість фізичної реабілітації для відновлення фізичних можливостей у повному обсязі, оскільки без ефективного відновлення існує велика ймовірність повторної травматизації та розвитку інших ускладнень.

Література

1. Исмаилов С.И., Ходжамбердиева Д.Ш., Рихсиева Н.Т. Остеопороз и низкоэнергетические переломы шейки бедра как осложнение различных эндокринных заболеваний: (обзор литературы). *Міжнародний ендокринологічний журнал*. 2013. № 5. С. 113-120.
2. Каплан А.В. Повреждения костей и суставов. М., 2000. 568 с.
3. Медицинская реабилитация больных пожилого и старческого возраста после металлоцементного остеосинтеза около и внутрисуставных переломов костей / Герцен Г.И., Спиридон В.Н., Насираи А. Ф., Остапчук М.П. *Ортопед. травматол. протезир.* 2004. № 3. С. 51-54.
4. Медицинская реабилитация / под ред. В.А. Епифанова. М.: 2011. 326 с.

Олена Мец,
здобувачка освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ЗІ СТРАХАМИ ТА ТРИВОЖНИМИ СТАНАМИ ДИТИНИ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ З ВІЙНОЮ

В дослідженні розкривається поняття страхів та тривожних станів дитини, визначаються особливості роботи з ними, окреслюється вплив війни на емоційний стан дитини.

Ключові слова: страх, уява, тривожність, побоювання, переляк, жах, негативні та

позитивні емоції, способи керування емоційним станом, навіювання, конфлікти, стресостійкість.

Проблема дитячих страхів є надзвичайно важливою, що має глибоке значення як для педагогіки, так і для психології. Зокрема, коли діти відчують негативні емоції, такі як страх, особливо гостро під час війни, стає ще важливішим потреба вирішувати ці проблеми. Виявлення проблем в емоційній і вольовій сферах і навчання тому, як керувати емоціями на ранній стадії, є важливими для розвитку організованих і продуктивних членів суспільства вже в дорослому віці.

Страх може служити захисним механізмом, який попереджає про небезпеку і спонукає до захисних дій. Однак це також може перешкоджати пізнанню, призводити до необачної поведінки та закривати нові можливості. Крім того, примусове придушення страху може мати негативний вплив на загальний стан здоров'я.

Дитячі страхи унікальні тим, що вони виникають через різні фактори, такі як життєвий досвід, рівень незалежності, уява, емоційна чутливість, тривога, сором'язливість і невпевненість. Ці фактори можуть викликати різні типи страхів з різними причинами. Інтенсивність страху може варіюватися від легкого побоювання до повного жаху в залежності від конкретної ситуації, ступеня небезпеки та індивідуальних особливостей дитини[2].

«Страх» і «тривога» часто використовуються як синоніми, але вчені відзначають, що обидва поняття хоча і мають спільні характеристики, є не ідентичними, а взаємозалежними. Тривога - це стан неспокою і передчуття небезпеки. Це відчуття може виникнути через відповідальність за своє життя чи життя інших, що перетворюється в абсолют під час військових дій. Страх виникає як відповідь на нехтування тривоною.

У результаті діти з підвищеним рівнем тривожності можуть бути більш сприйнятливими до розвитку різних страхів. Дисбаланс емоцій може призвести до емоційних розладів, які можуть перешкоджати особистісному розвитку

дитини та порушувати соціальні взаємодії.

Серед найпоширеніших страхів можуть бути наступні: втрата батьків, загроза війни, самотність, постійне відчуття небезпеки, страх темряви та страх крові [1].

Програми, направлені на роботу з дитячими страхами та тривожними станами мають на меті прищепити учасникам уважне ставлення до свого емоційного благополуччя, спрямовані на те, щоб змінити погляди на реагування на стресові ситуації, вміння розрізняючи реальні та уявні страхи, на підвищення особистої відповідальності за своє життя, здоров'я, емоції та поведінку.

Цілі, що ставляться під час розробки та запровадження програм:

- заохочувати вроджену здатність дитини долати стани тривоги;
- розвивати пізнавальні здібності молоді;
- знизити рівень тривожності дітей.

Завдяки використанню провідних методик роботи зі страхами та аналізу стану дитячої психіки можна ефективно змінювати загальну картину дитячої психоемоційної сфери.

При цьому важливим кроком визначається потреба у розвитку навичок ефективного спілкування, як вербального, так і невербального, з позитивним світоглядом.

Дві цілі, до яких слід прагнути: по-перше, здатність щиро виражати свої емоції та співпереживати емоціям інших; і по-друге, зміцнювати і підтримувати позитивне самосприйняття оточуючої дійсності [3].

Впроваджувати розвиваючі програми у своїй роботі можуть практичні психологи, соціальні педагоги, керівники груп, тренери. Успіх таких програм залежить від обізнаності фахівця з віковими потребами дітей, з якими вони працюють, і практичних навичок роботи з цією групою. Крім того, бажано володіння різними техніками комунікації та арт-терапії, а також уміння маніпулювати мімікою та пантомімою.

Для фахівця, який працює з дітьми, важливо мати певний набір професійних навичок. Ці навички включають уміння оцінювати поточний рівень розвитку дитини та її потенційні можливості, робити позитивний прогноз щодо подальшої корекції та розвитку, встановлювати довірливі стосунки без осуду. Фахівець також має вміти організовувати зворотній зв'язок, уникати нав'язування власного життєвого досвіду, гідно та з повагою ставитися до дітей.

Література

1. Карпенко Н.В. Корекція та профілактика дитячих страхів. *Психологічна Газета*. 2006. № 7. С. 4.
2. Корольчук М.С., Крайнюк В.М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності у звичайних та екстремальних умовах. Київ: Ніка-Центр, 2006. 580 с
3. Методика на виявлення дитячих страхів О.І. Захарова і М.О. Панфілова. URL: <https://dytpsyholog.com/2015/04/21>

Тетяна Настрадін,
здобувачка освіти ОР «бакалавр»
зі спеціальності 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ШЛЯХИ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ДІТЕЙ ДО НОВИХ УМОВ ЖИТТЯ

Автором розглянуто умови успішної адаптації внутрішньо переміщених дітей у нове соціокультурне середовище; виділено об'єктивні та суб'єктивні чинники успішності адаптації.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, внутрішньо переміщені діти, адаптація, шляхи та умови адаптації.

Війна в Україні визначила нову категорію людей, визначених як внутрішньо переміщені особи (ВПО). ВПО, юридично кажучи, означає громадянина України, якому довелося покинути своє постійне місце проживання через збройний конфлікт, тимчасову окупацію, поширене насильство, порушення прав людини, стихійні лиха чи інші надзвичайні ситуації, добровільно або примусово.

Під час конфлікту діти є найбільш вразливими членами суспільства. Вони часто стикаються з різними соціальними та психоемоційними викликами, що є наслідком негараздів у їхній життєвій ситуації та втрати знайомих зв'язків. Це особливо виражено, якщо їх переміщення було викликано війною.

Діти можуть відчувати посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) як відстрочену реакцію на надзвичайно стресову чи катастрофічну ситуацію, незалежно від її тривалості чи тривалості.

У внутрішньо переміщених дітей можна визначити наступні психологічні проблеми:

- психологічна інкапсуляція, що відбувається, коли дитина повністю замикається в собі;
- ізоляція в сім'ях або групах однолітків, що призводить до замкнутості;
- соціальна дезорієнтація означає труднощі в асиміляції в суспільстві через недостатнє розуміння соціальних норм, що встановлені в нових життєвих умовах [2].

Діти серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО) особливо вразливі до екстремальної ситуації, часто демонструючи такі риси, як агресивність, правопорушення, девіантність, негативне ставлення до місцевого населення та замкнутість. Це ставить їх під загрозу соціальної дезадаптації, що призводить до невдач, проблемної поведінки та класифікації як частини «групи ризику», з якою важко впоратися. У результаті оточення дитини може мати негативне ставлення до неї, що може погіршити її поведінку.

Одним із важливих елементів адаптації родини після переселення є успішна асиміляція внутрішньо переміщених дітей у новій школі. Вчителі повинні сприяти цьому переходу, забезпечуючи ефективну інтеграцію дитини в групу однолітків, залучення до навчального процесу, а не виділення як «жертви» війни. Крім того, вчителі повинні прагнути мотивувати дитину до навчання та мінімізувати рівень стресу в цей важкий час.

Критеріями для оцінки здатності дитини адаптуватися до нових обставин

є:

- процес адаптації передбачає представлення та ознайомлення дітей та їхніх батьків з особливостями нового оточення;
- адаптаційна поведінка дитини є показником того, наскільки добре вона може дотримуватися норм поведінки в незнайомих обставинах;
- емоційний аспект адаптації пов'язаний із загальним емоційним благополуччям дитини;
- соціально-психологічний аспект передбачає визначення позиції особистості дитини як у формальних, так і в неформальних стосунках [3].

Один із підходів полягає в організації загальних заходів, зосереджених на історії та культурі держави, зокрема її окремих регіонів. Ці зустрічі, що проводяться в центрах для ВПО, дають можливість дослідити культурне та релігійне розмаїття нового середовища, в якому опинилася дитина.

Коли внутрішньо переміщені діти адаптуються до нових умов життя, вони вчаться задовольняти свої потреби та ефективно функціонувати у своєму соціальному середовищі. Це передбачає здатність пристосовуватися до унікальних обставин і виконувати різні обов'язки, наприклад:

- адекватне сприйняття навколишнього світу і усвідомлення власної фізичної цілісності;
- налагодження добре структурованої системи взаємодії та спілкування з новим оточенням;
- можливість брати участь у навчанні, планувати розважальні заходи та насолоджуватися відпочинком [1].

Важливо зазначити, що ефективність інтеграції в нову спільноту залежить від підходу, використаного для адаптації. Ці стратегії адаптації можуть призвести до різних типів пристосувань і, як наслідок, призвести до різних результатів.

Варто зазначити, що коли діти переживають культурний шок, це не завжди призводить до психологічних проблем. Їхня соціальна залученість і

психологічні риси, такі як стресостійкість, стратегічне мислення, відіграють значну роль у визначенні їхнього психічного здоров'я та здатності долати кризи та психологічний дистрес.

Адаптивність внутрішньо переміщених дітей можна виміряти кількома показниками. До них відноситься рівень задоволеності собою, своєю групою та різними аспектами свого життя. Це також передбачає їх активну участь у діяльності приймаючої громади, їх прагнення та виконання поставлених завдань, їхню соціальну позицію. Розуміння можливості досягнення майбутніх цілей та отримання соціально-педагогічної підтримки з боку приймаючої спільноти також є важливими показниками адаптивності.

Література

1. Блинова О. Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2016. Вип. 3(1). С. 111-117.

2. Ковязіна К.О. Забезпечення соціального захисту дітей внутрішньо переміщених осіб. (Серія «Соціальна політика»). URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ditu-14275.pdf>

3. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. URL: file:///D:/Users/Sony2/Downloads/pednauk_2015_8_53.pdf

Юлія Неділько,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ООП В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Автором досліджується проблема психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану. Розглянуто особливості поведінки та розвитку під час роботи з такими дітьми.

Ключові слова: *особливі освітні потреби, дитина з ООП, стрес, поведінка, воєнний стан, освітній процес, корекційно-розвиваюча підтримка.*

Зараз у нашій країні через війну відбуваються значні зміни в різних

аспектах життя. Особливо діти з ООП є найбільш вразливими, оскільки їхня емоційна здатність може призвести до надзвичайного стресу. Військові операції ще більше посилюють цей стрес, викликаючи емоційні реакції, які свідчать про підвищену тривожність. Незважаючи на те, що стрес є невід'ємною частиною життя більшості дітей, спосіб його прояву залежить від індивідуальних особливостей і механізмів подолання.

Під час воєнного стану вкрай важливо надавати підтримку дітям з особливими освітніми потребами, які вважаються однією з найбільш вразливих груп. Це й забезпечення доступу до онлайн-освіти за місцем проживання чи тимчасового перебування, а також надання необхідної психологічної та якісної корекційно-розвиваючої підтримки.

Кабінет Міністрів України ухвалив постанову №493 від 29 квітня 2022 року, якою вніс зміни до положення про діяльність інклюзивних центрів розвитку та підтримки. Цією постановою також було розширено коло обов'язків, які мають виконуватися на період дії воєнного стану [3].

Основна увага повинна бути зосереджена на наданні першої психологічної допомоги, застосуванні методів діагностики для дітей, які постраждали від військових конфліктів, дослідженні способів створення ресурсних станів та навчанні підтримувати емоційну стабільність у дітей з особливими освітніми потребами.

Важливо відзначити, що, стикаючись з негативним досвідом, фахівець повинен стабілізувати власні ресурси, перш ніж проводити роботу з дітьми. Це передбачає перш за все збереження позитивної, відкритої, чуйної та доброзичливої поведінки. Для дітей природно відчувати страх і паніку в екстремальних обставинах, і вони потребують розуміння, підтримки та почуття безпеки, щоб подолати ці емоції [2].

Під час війни діти з особливими потребами відчувають постійне почуття незахищеності. Звук повітряної тривоги та вибухи, незнайоме середовище під час евакуації та дороги – все це може викликати великий страх, збентеження та занепокоєння. Через обмежену здатність швидко обробляти інформацію

важливо вжити оперативних заходів, щоб надати їм необхідну підтримку та допомогти мінімізувати вплив психологічної травми й вивести із стресу.

Якщо дитина перебуває у ступорі, вона продовжує усвідомлювати навколишню дійсність, незважаючи на свій стан. Щоб вивести її із цього стану, треба говорити з нею чітко, тихо і повільно. Якщо дитина говорить в стані страху, треба вислухати її уважно та з співчуттям, покласти руку дитини на своє зап'ястя, щоб вона відчула ваш спокійний пульс, даючи їй зрозуміти, що вона не самотня. Дихати потрібно глибоко й рівномірно, обережно масажувати напружені м'язи, щоб заспокоїти дитину [1].

Заспокоюючи дитину, що плаче, треба розуміти, що близькість є ключовою ознакою співучасті. Дуже важливо покласти руку на плече чи спину, стиснути руку чи запропонувати теплі обійми. Важливо утримуватися від перебивання, дозволяючи дитині плакати і вільно говорити. Замість цього доречним буде використання методів «активного слухання», таких як співпереживання та повторення фраз, які дитина використовує, щоб висловити свої емоції, уникати запитань і порад [1].

Коли експерти працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, важливо підходити до них з повагою, беззастережним прийняттям і вдячністю за їх унікальність. Позитивне та гідне ставлення до кожної дитини має вирішальне значення. Важливо прислухатися до їхніх думок та ідей, дозволяти їм висловлювати свої емоції та відзначати їхні досягнення, якими б малими вони не були. Також важливо залучати їх до допомоги іншим і надавати підтримку, щоб допомогти їм досягти своїх цілей.

Запровадження різноманітних альтернатив організації навчального процесу є ефективним в умовах воєнного стану. Спрощення уроків, зменшення навантаження завдань, уникнення стресових ситуацій – усе це позитивні заходи. Також корисно записувати уроки та заняття для подальшого перегляду, як і зосереджуватися на повторенні та включати творчі завдання, які сприяють емоційній регуляції. Забезпечення дитячою літературою, розповідання казок і включення елементів лялькового театру з позитивними темами, зосередженими

на природі та тваринах, – усе це ефективні методи для того, щоб зацікавити та зосередити дітей [4].

У надзвичайних ситуаціях діти з особливими освітніми потребами перебувають у групі підвищеного ризику. Їх лякають гучні звуки, вони хвилюються під час повітряних нальотів, і їх постійно охоплює страх. Їм потрібен деякий час, щоб звикнути до нових для них безпечних умов, тому вкрай важливо, щоб їм надали адекватну підтримку та допомогу відповідно до їхніх інтелектуальних здібностей. Щоб ефективно спілкуватися з дітьми з особливими освітніми потребами, необхідно прищепити їм позитивний світогляд і запевнити, що нормальне життя скоро повернеться в їхнє життя.

Література

1. Допомога дітям з ООП під час війни. Поради для батьків. URL: <https://nus.org.ua/articles/dopomogadityam-z-ooop-pid-chas-vijny-porady-dlya-batktiv/>
2. Психологічна підтримка дітей в умовах війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VUQFJCsojOg>
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 493 «Про внесення змін до Положення про інклюзивно-ресурсний центр». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493-2022-%D0%BF#Text>
4. Як працювати з дітьми з ООП та підтримувати їх під час війни URL: https://www.youtube.com/watch?v=jSXDFVyb6_s&t=4s

Liubov Spivak

Professor of Department of Psychology,
Institute of Social Technologies

Open International University of Human Development “Ukraine”;

Doctor of Psychological Sciences, Professor,

PSYCHOLOGICAL TECHNIQUES FOR MAINTAINING FUTURE

PSYCHOLOGIST’S MENTAL HEALTH IN WARTIME

The basic psychological techniques for maintaining future psychologist’s mental health in wartime are highlighted.

Keywords: *psychological techniques, mental health, future psychologists, higher education institutions, wartime.*

With the onset of wartime, the need to preserve Ukrainian citizen’s mental health has increased. The restoration of the educational process online from the

second half of March or April 2022 for some of the higher education applicants of the country led to the search for effective psychological techniques for maintaining mental health, both teachers and future professionals.

The primary realization of this need concerned the teachers of psychological disciplines who had practical experience in the field of psychology, as well as future psychologists. After all, on the one hand, some of the teachers and future psychologists who were engaged in practical activities in psychology in the pre-war period began to provide volunteer psychological assistance online since the beginning of March 2022. On the other hand, it was important to use psychological techniques in the educational process to maintain and maintain mental health, both higher education applicants and actually.

According C. Keyes [1], important indicators of mental health of a person with no psychopathological characteristics are his psychological, social and subjective well-being. Well-being confirms the frequency of a number of a person's emotions of positive life during a short time (few days or weeks) that took place recently. Psychological well-being applies to the awareness and achievement of a person of specific life goals. Instead, social well-being concerns a new life experience of a person and his socialization in stressful conditions.

As proved M. Lahad [2], in stressful conditions, including during wartime, the development of new coping strategies and increasing the level of resilience, which allow to maintain mental health, facilitates the use of a BASIC PH integrative model developed by him. The scientist emphasized that this model should be adapted to human socio-cultural conditions.

A BASIC PH integrative model involves activating a person's life experience to find such resources that will allow him to support and maintain her mental health in stressful conditions.

Initially, future psychologists received information about six coping strategies of a BASIC PH integrative model.

The first strategy concerns human faith, according to its values and beliefs. For

example, faith in others, in other people, the Armed Forces of Ukraine. The second strategy is related to person's emotions and feelings, the ability to correctly identify and identify them. As an example, crying, a story about your emotions and feelings. The third strategy is integral to society, including a person's desire for social communication. For example, to tell other people (native people, psychologists) about their own need to support, to provide social support to other people.

The fourth strategy is related to creative imagination. As an example, writing poems, music, paintings; needlework; mention of your dream. The fifth strategy has to do with logic, cognitive processes, critical thinking, consciousness, and human knowledge. For example, the ability to test the accuracy of certain information according to the relevant arguments and facts; the ability to analyze and properly evaluate a particular situation. The sixth strategy is related to person's physical activity and feelings. As an example, charging, physical work.

After that, future psychologists expressed their thoughts on which of these strategies they preferred and how they would implement them during the week. A week later, at will, they told about their experience of implementing the selected strategies. At the same time, attention was paid to the importance of compliance with the principle of "I-expressions". Of course, there was a prerequisite for confidentiality, which provided for mandatory secrets about names and stories. Such stories took a little time because not everyone had the desire to speak. It was important for someone to listen to others in order to compare their stories with their own experience.

In general, according to the stories of future psychologists within three weeks, it is worth noting the positive results of their adaptive coping strategies of a BASIC PH model.

We consider the issue of empirical verification of the effectiveness of adapted coping strategies of a BASIC PH integrative model to preserve the psychological health of Ukrainian higher education applicants, both future psychologists and future specialists of other areas, in stressful conditions.

Literature

1. Keyes C. L. M. The Mental Health Continuum: From Languishing to Flourishing in Life. *Journal of Health and Social Behavior*. 2002. Vol. 43, No. 2. P. 207–222.
<https://doi.org/10.2307/3090197>
2. Lahad M. From Victim to Victor: The Development of the BASIC PH Model of Coping and Resiliency. *Traumatology*. 2017. Vol. 23, No. 1. P. 27–34.
<http://dx.doi.org/10.1037/trm0000105>

Олена Федюкіна,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ПОШКОДЖЕННЯ ХРЕБТА: ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ

У роботі представлено огляд джерел літератури з проблеми застосування засобів фізичної реабілітації у хворих на переломи хребта. Виявлено, що основними напрямками наукових досліджень є реабілітація в гострому періоді травми, реабілітаційні втручання під час санаторно-курортного лікування, систематизація реабілітаційного процесу та впровадження сучасних підходів до нього. Вона повинна бути комплексною та диференційованою, із застосуванням різних реабілітаційних заходів.

Ключові слова: фізична реабілітація, лікувальна фізична культура, лікувальний масаж, травми хребта.

Травма хребта та спинного мозку (ТХСМ) є важким ураженням, яке у 90% випадків призводить до інвалідності I чи II групи. Реабілітація осіб з ураженням хребта та спинного мозку є тривалим і складним процесом, що потребує послідовного переходу з одного періоду до іншого. Позитивним результатом цього процесу вважається повернення людини до соціально активного життя [1, с. 14].

Сучасна наукова література, що присвячена проблемам осіб з травмами хребта та спинного мозку переважно орієнтована на висвітлення особливостей лікування та реабілітації хворих у гострому періоді спинальної травми.

Розглядаються проблеми лікування, оперативних втручань, які сприяють ранній активізації пацієнтів. Значна кількість наукових досліджень спрямовані на вивчення та вдосконалення організації реабілітаційного процесу в умовах

стаціонару, на розробку експериментальних програм у гострому періоді травми, оцінювання наслідків перенесеної спинно-мозкової травми, використання спеціальних тестів і шкал для оцінювання фізичного та психологічного стану пацієнтів у межах стаціонару, поліпшення гемодинамічних показників із застосуванням ортостатичних тренувань тощо. Аналіз наукової та методичної літератури також виявив наявність лише поодиноких рекомендацій щодо тренувань у домашніх умовах, опис використання окремих методик у пізніх періодах травми для поліпшення якості життя і соціалізації пацієнтів з ТХСМ [2, с. 19]. Однак недостатньо уваги приділяється загальній характеристиці цілісного процесу реабілітації пацієнта від моменту отримання травми та його повернення до максимально повноцінного життя з урахуванням складності ураження. Слід констатувати, що зміст реабілітаційного процесу, представлений в окремих спробах його опису, суттєво відрізняється від реалій практики на місцях [3, с. 23].

Переломи хребетного стовпа відносяться до найбільш важких ушкоджень апарату руху і опори та складають 0,4-0,5% всіх переломів кісток скелета.

Загальноприйнятим методом при лікуванні більшості ушкоджень хребетного стовпа є консервативний, до оперативного втручання

(декомпресійної ламінектомії з ревізією вмісту хребетного каналу) вдаються, в основному, при ускладнених переломах. Останнім часом при деяких видах стабільних і нестабільних переломів (згинальні компресійні проникаючі переломи хребця, компресійні клиноподібні і компресійні скалкові неускладнені переломи тіл хребців, згинально-ротаційні пошкодження) ширше почали проводити раннє оперативне лікування – здійснюють жорстку стабілізацію заднього відділу хребетного стовпа міцними металевими конструкціями[4, с. 9].

Лікувальна фізична культура при переломах шийного відділу хребта: призначають на 2-3-день після травми з метою профілактики можливих

ускладнень, пов'язаних з тривалою іммобілізацією. У заняття включають елементарні загальнорозвиваючі вправи для дистальних відділів кінцівок і дихальні вправи (статичні і динамічні) в співвідношенні в перші дні 1:2, в подальшому 3:1 і 4:1. Рухи ногами виконують тільки в полегшених умовах, оскільки підняття прямої ноги може викликати больовий синдром у зв'язку з натягненням довгих м'язів спини[5, с. 3].

Виявлено, що основними напрямками наукових досліджень проблематики реабілітації осіб з травмами хребта є реабілітація в гострому періоді травми, реабілітаційні втручання під час санаторно-курортного лікування, систематизація реабілітаційного процесу та впровадження сучасних підходів до нього. Вона повинна бути комплексною та диференційованою, із застосуванням різних реабілітаційних заходів [6, с. 142].

Література

1. Бісмак О.В., Мельник Н.Г. Основи фізичної реабілітації: навчальний посібник. Харків: Вид-во Бровін О.В., 2010. 120 с.
2. Бісмак О. Особливості організації діяльності реабілітаційних закладів в Україні. *Освітологічний дискус.* 2015. № 4(12).
3. Крук Б. Особливості процесу фізичної реабілітації осіб з хребетно-спинномозковою травмою шийного відділу хребта. *Бюлетень Української Асоціації фахівців фізичної реабілітації.* 2011. № 5.
4. Коган О.Т. Реабілітація хворих при травмах хребта і спинного мозку. Київ: Медицина, 1975. 240 с.
5. Керівництво по кінезітерапії / Під ред. Л. Бонев, П. Слинчева, Ст. Банкова. Софія: Медицина та фізкультура, 1978. 357 с.
6. Мурза В.П. Фізична реабілітація. Навчальний посібник. Київ: «Олан», 2004. 559 с.

Марія Холодулькіна,
здобувачка освіти ОР «бакалавр»
зі спеціальності 053 Психологія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ОНЛАЙН-БУЛІНГ ЯК ХАРАКТЕРНА ОЗНАКА МІЖСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

В матеріалі висвітлено особливості проблеми булінгу, який через війну перейшов в онлайн-простір. Розглянуто конкретні приклади, надано характеристику даного явища.

***Ключові слова:**булінг, онлайн-булінг, кібербулінг, міжособистісне спілкування, правова характеристика.*

Вимушене запровадження онлайн-освіти та дистанційного навчання стала невід'ємною частиною повсякденного життя як українських дітей, так і дорослих.

Під час воєнного стану безпековий аспект навчання в основному стосується питання національної безпеки. Крім процесу отримання загальних навчальних послуг відбувається процес тренування зосереджені та підготовки до реальних загроз, таких як військова агресія, ракетні удари, обстріли та бомбардування з боку російської федерації на території України.

У той час як дебати щодо плюсів і мінусів «офлайн» і «онлайн» навчання точаться через опитування учасників навчання, судові справи демонструють, що проблема булінгу залишається поширеною. Незважаючи на те, що боротьба з булінгом триває, у навчальних закладах з'являються нові форми та прояви онлайн-булінгу.

Інформативно важливо провести аналіз судових постанов у справах про адміністративні правопорушення за ст.173-4 КУпАП. Зокрема, йдеться про випадки кібербулінгу під час воєнного стану, який був запроваджений 24.02.2022, та вплив цього явища на онлайн-навчання в навчальних закладах [1].

Кіровський районний суд Кропивницького виніс вирок від 6 червня 2022

року, яким наклав штраф у розмірі 850 гривень на законного представника учня (батька), син якого вчинив онлайн-цькування вчителя. Згідно з рішенням суду, 5 травня 2022 року з 10:15 до 10:49 учень піддавав вчителя систематичним переслідуванням під час онлайн-уроку. Напад був мотивований бажанням помсти та знущання і був здійснений через чат-бот Telegram, що завдало вчительці значної психологічної травми [3].

В 2022 році Кельменецьким районним судом Чернівецької області вирішено справу № 717/938/22 про притягнення фізичної особи до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Справу закрито у зв'язку із закінченням строку накладення адміністративного стягнення, передбаченого ст. 38 КУпАП України. Рішенням суду встановлено, що 5 травня 2022 року приблизно о 9:00 учениця за допомогою електронного зв'язку піддала свого однокласника психологічному насильству шляхом знущань. Така поведінка потенційно могла завдати шкоди психічному здоров'ю жертви. Обвинувачена у скоєному зізнався та щиро розкаявся [3].

Після перегляду судової практики виявилася тривожна тенденція поведінкової агресії та переслідування учасників онлайн-навчання. Підлітки навмисно завдають шкоди психічному чи фізичному здоров'ю жертви, незважаючи на виклики, пов'язані з воєнним часом та зміною факторів безпеки в країні.

Хоча кібербулінг не має стандартизованого визначення в українському законодавстві, він залишається поширеним терміном у суспільстві. Використання таких фраз, як «законодавство про кібербезпеку» та «використання кіберпростору», розміщує їх у контексті комп'ютерних мереж та доступу до Інтернету, особливо в навчальних закладах [2].

При детальному розгляді пункту 3-1 статті 1 Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII та статті 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення прямої згадки про «кібербулінг» ми не

знайдемо. Тим не менш, юридичне визначення булінгу дозволяє ідентифікувати кібербулінг як підмножину, у якій електронні комунікації використовуються для вчинення акту булінгу в різних формах і способах [4].

Термін «кібербулінг» або «онлайн-булінг» стосується випадків булінгу, які відбуваються у сфері освіти, зокрема через використання мобільних телефонів, комп'ютерного обладнання та інших пристроїв, які забезпечують доступ до електронних комунікаційних мереж.

Практичним рішенням для захисту прав жертви у випадках булінгу є покладення на правопорушника цивільно-правової відповідальності. Це включає надання компенсації як матеріальної, так і моральної шкоди, завданої актом булінгу. Крім того, у разі потреби вживаються заходи щодо захисту честі, гідності та ділової репутації потерпілого (наприклад, оскарження неправдивої інформації) [1].

Найуразливішою категорією, до якої може бути застосований онлайн-булінг, є внутрішньо переміщені особи або діти, які знаходяться у вимушеній еміграції, але продовжують навчатися українських школах. Психологічна травма, яка вже існує, робить їх першими та найпростішими жертвами цькування зі сторони однолітків. Тому важливо, щоб на загально-державному та суспільному рівнях ця проблема отримала широкий розголос і було встановлено чіткий механізм її подолання.

Література

1. Гретченко Лариса. Відповідальність вчителя за булінг: штраф, догана чи звільнення? ГКД: <https://bit.ly/3rIP8KO>
2. Гретченко Лариса. Заклади освіти та органи поліції як суб'єкти реагування на випадки булінгу: на що важливо звернути увагу? URL: <https://bit.ly/3MpbB7y>
3. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://bit.ly/38cCQ6a>
4. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://bit.ly/3v7CVBu>

Катерина Чайченко,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ПРОФІЛАКТИКА ПОСТАВИ ЗАСОБОМ ОЗДОРОВЧОГО ПЛАВАННЯ

У роботі представлено огляд літератури з проблеми застосування оздоровчого плавання як засоба фізичної реабілітації у профілактиці відновлення порушень постави у людей та як методу корекції, відновлення, покращення загального фізіологічного стану хворого.

***Ключові слова:** фізична реабілітація, оздоровче плавання, профілактика постави, опорно-руховий апарат.*

Плавання має виражену дію на організм, як додатковий чинник, при лікуванні деяких хвороб, пов'язаних з обміном речовин, при початкових стадіях захворювань дихальної і серцево-судинної систем, для поліпшення стану і корекції вад постави при сколіотичних порушеннях, плоскостопості, для лікування остеохондрозу, в складі комплексної терапії після травм і для зняття наслідків деяких фізичних вад [1, с. 34]. Специфічні особливості плавання пов'язані з руховою активністю у водному середовищі. При цьому організм людини підлягає подвійній дії: з одного боку на нього впливають фізичні вправи, з іншого – водне середовище. Ці особливості так само обумовлені фізичними властивостями води – її щільністю, в'язкістю, тиском, температурою, теплопровідністю, теплоємністю. Щільність води приблизно в 775 разів більше щільності повітря, а звідси утруднення рухів, обмеження швидкості та великі енерговитрати. Витрати енергії при плаванні на різні дистанції залежать від їхньої довжини і потужності роботи. На дистанціях від 100 до 1000 м вони становлять від 100 до 1000 ккал [2, с. 3]. Вода впливає на шкіряний покрив як механічний (змиває бруд, піт, шкіряне сало) і як термічний (збільшує обсяг крові, впливає на судини) подразник. Заняття плаванням – це хороше тренування дихальної системи. Під час видиху дихальні м'язи працюють в посиленому режимі, оскільки їм доводиться долати тиск води «приблизно 12–13 кг» на поверхню грудей. Чим більший опір надає вода на

грудну клітку, тим більший опір долають і дихальні м'язи «діафрагма, грудні, межреберні м'язи», щоб той, хто плаває, міг зробити дихальний рух[3, с. 24].

Під час плавання або навіть звичайного купання чи перебування у воді відбуваються значні зміни у складі крові. Так, наприклад, у людини, що перебуває у воді при температурі 20 градусів упродовж однієї хвилини, збільшується кількість еритроцитів і, як наслідок, гемоглобіну, приблизно на 20–25%, суттєво зменшується кількість лейкоцитів. Оздоровче плавання є тією вправою, яка помітно впливає на організм з точки зору тренування механізму терморегуляції. Теплоємність води у 4 рази більше, а теплопровідність у 25 разів більше, ніж у повітря. Тому, коли людина знаходиться у воді, її тіло випромінює на 50–80% тепла більше, ніж на повітрі. Це призводить до посилення процесів обміну речовин для збереження теплового балансу в організмі. Відіграє роль і збільшення тиску на поверхню тіла. Опір рідини при плаванні сприяє особливо активній роботі крупних груп м'язів і вдосконаленню функціональних можливостей, сили і витривалості основних скелетних м'язів[4, с. 55].

Загальні вимоги до організації занять з оздоровчого плавання:

1. Будь-які заняття плаванням не можна проводити, коли людина має підвищену температуру тіла, гострий хворобливий стан або загострення хронічної хвороби.

2. Неможливо залучати людину до занять оздоровчим плаванням, якщо на шкірі є рани, ушкодження, грибкові ураження, сип.

3. Не можна займатися оздоровчими вправами у воді одразу після прийому їжі або натщесерце.

4. Якщо під час виконання плавального навантаження відчувається погіршення стану, озноб, запаморочення, біль, необхідно негайно призупинити заняття і вийти з води.

5. Заняття з оздоровчого плавання можна проводити тільки в спеціально облаштованих місцях (басейнах, на відкритих і обстежених водоймах, у

спеціально підготовлених ваннах).

6. Заняття з оздоровчого плавання можна проводити тільки за рекомендацією лікаря та під наглядом інструктора.

7. Після закінчення занять треба швидко і ретельно витиратися і одягатися. 8. Необхідно суворо дотримуватися усіх правил поведінки на воді, не допускати пустощів і ретельно стежити за самопочуттям.

9. Особлива увага приділяється дотриманню температурних норм[6, с. 70].

На підставі аналізу літературних джерел встановлено, що профілактика постави є актуальною проблемою сучасної фізичної реабілітації. Вона повинна бути комплексною та диференційованою, із застосуванням різних реабілітаційних заходів та санаторно-курортного лікування.

Література

1. Артамонова Л.Л., Панфилов О.П., Борисова В.В. Лечебная и адаптивно-оздоровительная физическая культура: учебное пособие для вузов / В.В. Борисова и др. М: “Владос”, 2014. 400 с.

2. Адаптивная физическая культура в практике работы с инвалидами и другими маломобильными группами населения: учебное пособие / Под общей ред. С.П. Евсеева. М: “Советский спорт”, 2014. 298 с.

3. Рипа М.Д., Кулькова И.В. Лечебно-оздоровительные технологии в адаптивном физическом воспитании: учебное пособие. М: “Юрайт”, 2017. 170 с.

4. Маргазин В.А. Лечебная физическая культура (ЛФК) при нарушении осанки. СПб: Спец.лит., 2016. – 112 с.

5. Маргазин В.А. Лечебная физическая культура (ЛФК) при заболеваниях опорно-двигательного аппарата. СПб: Спец.лит., 2015. 234 с.

6. Щанкин А.А., Николаев В.С. Двигательная активность и здоровье человека: учебное пособие. М: Директ-Медиа, 2015. 80 с.

**СЕКЦІЯ 8:
СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ**

Іван Антіпов,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 «Менеджмент»
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»
Руслан Зубков,
професор кафедри підприємництва,
управління та адміністрування
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»;
доктор економічних наук

**ОЦІНКА РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО
СПРЯМУВАННЯ РЕГІОНУ**

У статті визначено необхідність оцінки інвестиційно-інноваційного розвитку регіонів України у сучасних умовах кризового розвитку держави. Детально досліджено термін «оцінка інвестиційно-інноваційного розвитку регіону» та його складові. Наведена класифікація методів оцінки інвестиційно-інноваційного розвитку регіону. Наведено перспективи подальших досліджень в рамках даної наукової проблематики.

Ключові слова: метод, оцінка, підхід, регіон, розвиток, інвестиції, інвестиційний розвиток, інвестиційно-інноваційний розвиток, інновації, інноваційний розвиток.

Наше визначення охоплюватиме складові елементи оцінки, розвитку, регіону, інвестицій, інновацій, інвестиційного розвитку, інноваційного розвитку, інвестиційного розвитку регіону та інноваційного розвитку регіону.

«Оцінку інвестиційно-інноваційного розвитку регіону» можна поділити на чотири рівні концептуалізації. Перший рівень складається з трьох основних понять: інвестиції, інновації та розвиток. На другому рівні – два складних поняття (інвестиційний розвиток та інноваційний розвиток) та одне базове поняття (регіон). Третій рівень включає дві складені концепції (інвестиційний розвиток регіону та інноваційний розвиток регіону) та одну базову концепцію (оцінка). Нарешті, на четвертому рівні є лише одне складене поняття – оцінка

інвестиційно-інноваційного розвитку регіону.

Термін «розвиток» в основному використовується в соціології та педагогіці. Він описує стан окремих людей, соціальних груп і суспільства в цілому. Такі дослідники, як А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко та М.Ф. Юрій зробили значний внесок у розуміння цього терміну. У науковому контексті «розвиток» означає появу нових, часто більш складних, аспектів об'єкта дослідження. В економічній науці розвиток можна охарактеризувати як поступальне і сприятливе просування суб'єктів господарювання від простого до складного стану або від нижчого до вищого, що супроводжується змінами в одній або кількох функціональних сферах.

У контексті нашого дослідження ми повинні дати визначення терміну «інвестиції». Інвестиції – це придбання та нагляд за різними формами інвестицій, такими як гроші, майно та людські ресурси, з метою досягнення прийняттого прибутку. Ця віддача може бути у формі фінансової вигоди або негрошових переваг, таких як економія часу, використання технологій, інформації чи людей.

Термін «інновація» набув величезної популярності серед науковців, як вітчизняних, так і зарубіжних. До відомих дослідників у цій галузі належать Т. Девілі, М.Дж. Епштейн, Р. Шелтон, Д.О. Крикуненко, Ф. Беца, Ю.І. Буковецька, Й. Шумпетер та ін.

Численні наукові досягнення в галузі інновацій призвели до наукових розбіжностей щодо значення терміна «інновація». Ми можемо класифікувати кілька різних визначень терміна в окремі групи.

У сфері бізнесу інновація зазвичай визначається як нова пропозиція, яка може мати форму нового продукту, технології, послуги, роботи, процесу або інших подібних об'єктів.

Інновація охоплює все, що вважається новим, будь то продукт, елемент процесу управління чи елемент інфраструктури.

У фінансово-господарській діяльності домогосподарств, підприємств і держави інновація визначається як свіже поєднання факторів.

Розробка та впровадження чогось нового передбачає різноманітний набір заходів, які спільно називаються інноваціями.

Підсумовуючи критичну оцінку різних визначень поняття «інновація», стає очевидним, що цьому терміну притаманні декілька притаманних ознак.

Наявність нових і унікальних доступних опцій.

Важливо сконцентруватися не тільки на розвитку, а й на виконанні планів.

Після впровадження нового продукту спостерігається помітне покращення ситуації.

Основний наголос робиться на результаті, особливо щодо прибутку, доходу та подібних факторів.

Після проведення досліджень тепер можна дати чітке визначення терміну в контексті наукової роботи, що проводиться. Інновація по суті є процесом зростання та інтеграції нових ідей з урахуванням ефективності їх впровадження на будь-якому рівні економічних і соціальних систем. Цей процес досягається шляхом поєднання різноманітних факторів і елементів, які є новими та унікальними.

Література

1. Просович О.П., Бондаренко Ю.Г., Прийма Л.Р. Стратегія інноваційно-інвестиційного розвитку регіону в умовах економічної кризи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління.* 2009. № 640. С. 183-188.

2. Щукін О.І., Целіна Н.О., Дерев'янка Я.М. Методичні підходи оцінки інвестиційного потенціалу регіону. *Економічний вісник Донбасу.* 2008. № 1. С. 79-90.

Едуард Бабенко,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 «Менеджмент»
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»
Руслан Зубков,
професор кафедри підприємництва,
управління та адміністрування
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»;
доктор економічних наук

МАРКЕТИНГОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ПІДПРИЄМСТВА

У роботі визначена необхідність дослідження маркетингового середовища підприємства, яке має безпосередній вплив на нього та на яке може впливати сама фірма. Визначено, що для досягнення стратегічних цілей доцільно здійснювати сегментацію ринку з метою виявлення цільових груп споживачів товарів та послуг із направленням найбільших ресурсів на роботу із ними на основі наукових методів дослідження.

***Ключові слова:** сегментація ринку, маркетингове середовище, сегмент, стратегічне планування, маркетинг, методи.*

Маркетингове середовище – це складна мережа взаємопов’язаних факторів і процесів, які мають прямий або опосередкований вплив на здатність підприємства встановлювати та підтримувати відносини з цільовими ринками. Ця комплексна система, відома як «маркетингове середовище», охоплює різноманітні взаємопов’язані сили, суб’єкти та обставини, які впливають на ефективність маркетингової діяльності підприємства. Маркетингове середовище постійно змінюється, представляючи як можливості, так і загрози, які підприємства повинні визначати та вчасно реагувати на них, щоб залишатися конкурентоспроможними. Він складається з двох основних компонентів: макросередовища та мікросередовища. Маркетингове мікросередовище, яке є підмножиною загального середовища, включає саме підприємство, постачальників, маркетингових посередників, споживачів, конкурентів і громадськість. Розуміючи ці різноманітні фактори та адаптуючись до них, підприємства можуть максимізувати свій успіх на ринку. Маркетингове макросередовище охоплює фактори, які знаходяться поза

прямим контролем фірми, але мають вплив на її маркетингові зусилля. Ці фактори включають, але не обмежуються цим, економічне середовище, демографічне, політичне середовище, НПТ, культуру та природне середовище [1, с.167].

Маркетинговими посередниками називають організації та фірми, які беруть участь у різних етапах маркетингового процесу компанії, включаючи маркетингові дослідження, просування та продажі. Приклади включають торгових посередників, які допомагають у доставці товару кінцевому споживачеві; маркетингові фірми, які проводять дослідження від імені компанії; і рекламні агентства, які займаються маркетинговими комунікаціями компанії. Крім того, постачальники відіграють вирішальну роль у маркетинговому мікросередовищі, оскільки вони надають вхідні елементи, такі як матеріали, технічні ресурси та компоненти, необхідні для виробництва товарів [1, с.167].

Внутрішній маркетинг передбачає групування споживачів, будь то окремі особи чи компанії, у сегменти. Ці сегменти можуть складатися з певної кількості країн у глобальному масштабі. Ось чому в міжнародних маркетингових зусиллях типово розрізняти макро- та мікросегменти. Макросегменти відносяться до конкретних груп країн зі спільними характеристиками, які розділені на основі критеріїв сегментації. Між тим, мікросегменти в міжнародному маркетингу відносяться до груп споживачів на зовнішньому ринку, які виявляють чітку споживчу поведінку, таку як різні вимоги, мотиви та переваги щодо товарів або послуг компанії [4, с.34].

Акт глобальної сегментації передбачає ідентифікацію груп потенційних клієнтів, які однаково реагують на маркетингові зусилля компаній на глобальному ринку або його підгрупах. Сегментація дає змогу компаніям вибирати зовнішні ринки та їх підмножини, де можливе ефективне розгортання пріоритетних напрямків діяльності підприємств. Виявлення цільових ринків і пріоритетних сфер шляхом сегментації має першорядне значення у всій

міжнародній бізнес-діяльності, оскільки зовнішньоекономічна діяльність починається, розвивається і закінчується нею.

Перешкоди для виходу на конкретний ринок включають перевагу, яку мають конкуренти на центральному ринку з точки зору собівартості продукції завдяки економії на масштабі, правовий захист за допомогою патентів, імідж бренду, який сприяє лояльності споживачів, обов'язкові капіталовкладення, охоплення дистриб'юторських мереж, і ефект досвіду фірм, які вже присутні на ринку, який може бути особливо значним у сферах з високим відсотком ручної праці (джерело: [1, с.168]).

Процес сегментації базується на конкретних фундаментальних методах, причому основним методом є кластерний аналіз споживачів, також відомий як таксономія. Цей метод передбачає групування споживачів зі схожими характеристиками в кластер, часто використовуючи зважену суму квадратів відмінностей між їхніми відповідями як міру подібності. Результатом кластеризації можуть бути ієрархічні дерева або групування споживачів. Інший доступний метод сегментації відомий як «сегментація продукту», який передбачає групування споживачів на основі параметрів продукту. Цей метод є особливо важливим, оскільки він вивчає довгострокові тенденції на ринку для отримання точних результатів для аналізу ринку та надійної оцінки потужності [2, с.19].

За словами Дж. Еванса та Б. Бермана, американських дослідників у цій галузі, для успішної сегментації ринку необхідно виконати шість послідовних кроків. Ці кроки включають ідентифікацію та аналіз характеристик і потреб споживачів щодо конкретних товарів і послуг, які надає підприємство, а також визначення подібностей і відмінностей між споживачами. Далі створюються профілі споживачів, і підприємство має вибрати, на який(і) сегмент(и) споживачів орієнтуватися. Останні етапи передбачають позиціонування продукту чи послуги та розробку відповідного маркетингового плану. Загальний процес сегментації ринку повинен здійснюватися підприємством

послідовно, як зазначено в [4, с. 36].

Щоб розробити функціональну карту, необхідно мати належний план. Така карта складається зі стратегії сегментації, яка зосереджена на визначенні позиції продукту на ринку та його потенційних споживачів. Найчастіше функціональна карта розкриває види продукції та її особливості, які найбільше затребувані покупцями [3, с.95].

Для того, щоб підприємства могли процвітати в умовах дедалі більшої конкуренції, важливо вивчити маркетингове середовище, яке безпосередньо впливає на підприємство та може на нього впливати. Для досягнення стратегічних цілей доцільно сегментувати ринок і визначити цільові групи споживачів товарів і послуг і відповідно розподілити ресурси за допомогою наукових методів дослідження.

Література:

1. Бондаренко В.М. Сутність, структура та дослідження маркетингового середовища діяльності підприємств АПК. *Збірник наукових праць ВНАУ*. 2011. Том. 3. С. 166–172.
2. Гаврилко Т.О. Міжнародний маркетинг: Електронний конспект лекцій. Київ: НАУ, 2007. 80 с.
3. Дунська А. Мельничук В. Особливості вибору цільового сегменту на ринку інноваційних товарів. *Актуальні проблеми економіки та управління : збірник наукових праць молодих вчених*. 2009. Вип. 3. С. 93–95.
4. Туніцький Н. Критерії сегментації вітчизняного споживчого ринку елітних меблів. *ВІСНИК КНТЕУ*. 2010. №1. С. 33-43.

Петро Барна,

здобувач освіти ОР «бакалавр»,
спеціальність 073 Менеджмент,

Миколаївський інститут розвитку людини
Університету «Україна»

Науковий керівник: д-р екон. наук, професор Р.М. Скупський

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАЗИС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО ВИРОБНИЦТВА

Сучасна інвестиційна політика аграрних підприємств включає зростання вигод від залучення інвестицій. Практична розробка та реалізація конкретних заходів і механізмів інвестиційного забезпечення агропродовольчого виробництва розглядається в політичному та економічному контексті, що, на глобальному та регіональному рівнях, неодноразово піддавалося

за останнє десятиріччя ряду криз в області фінансів, продовольчої безпеки і навколишнього середовища, що загрожує стійкими глобальними дисбалансами і соціальними проблемами, особливо щодо скорочення масштабів інвестиційного забезпечення аграрних підприємств.

Ключові слова: інвестиційне забезпечення, розвиток, регіональна політика, агропродовольче виробництво, інвестиції.

Залучення інвестицій і забезпечення того, щоб це сприяло сталому розвитку аграрних підприємств є пріоритетом для всіх країн. Нове покоління інвестиційного забезпечення формується, проводячи більш широкі та більш складні розробки інвестиційної політики, при створенні або збереженні в цілому сприятливого інвестиційного клімату. Інвестиційні стратегії повинні створювати місця інклюзивного зростання і сталий розвиток повинен бути в центрі зусиль на залучення і використання інвестицій. Вони вирішують конкретні проблеми інвестиційної політики в аграрних підприємствах.

Низька інвестиційна привабливість вітчизняних аграрних підприємств, значною мірою пов'язані із фінансовими аспектами діяльності виробників, які продиктовані ринковими ситуаціями. Загальновідомо, що для того щоб фінансові проблеми були мінімальними, ринок повинен визнати продукцію, лише в цьому випадку вона може бути реалізована з прийнятним для виробника фінансовим результатом. Проте, розкриваючи проблеми українського аграрного сьогодення, потрібно зазначити, що навіть той ринок, який в нас сьогодні є, може змінюватися, така позиція впливає із умов існуючої фінансової кризи в економіці.

Незабезпечення еквівалентності обміну призвело до того, що сільське господарство втрачає активи швидшими темпами, ніж проходить його відтворення. Формування і використання інвестованого капіталу в аграрних підприємствах має свої особливості. На теперішній час утворився тип аграрного підприємництва, заснований на капіталі минулих періодів, тобто техніко-технологічна оснащеність виробництва збереглася практично на рівні початку 90-х років минулого століття. Причинами є зменшення частки валової доданої вартості сільського господарства у загальному її обсязі, по економіці

України і різкі коливання індексу цін реалізації продукції аграрними підприємствами.

Максимальний потенціал виробництва аграрної продукції можна досягти за умови, що всі існуючі труднощі, які обмежують використання земель і підвищення продуктивності видаляються, а світові ринки можуть поглинати великі експортні надлишки.

Цей потенціал може бути реалізований, якщо виробництво залишатиметься прибутковим для фермерів і стимулюватиме необхідні інвестиції у сучасні технології.

Реальні виробничі та експортні показники залежать від багатьох факторів, зокрема ступінь фактичного підвищення урожайності; наявність сприятливого інституційного та нормативного середовища; наукові дослідження, знань та розвитку людського капіталу; зміцнення кредитної системи та фінансових інструментів. Масштабні інвестиції будуть необхідні для обробки, зберігання та транспортування, розвитку інфраструктури, і фінансові ресурси повинні бути мобілізовані як з державного, так і приватного секторів.

Особливістю капітальних вкладень у сільське господарство є те, що ефект від них виявляється не відразу, на відміну від поточних вкладень, а після їхнього освоєння і введення в експлуатацію. Якщо будівлю і споруду, споруджену в господарстві, неможливо ефективно використовувати в умовах, що склалися, то для його зміни потрібно певний час і значні засоби.

Капітальні вкладення відрізняються великими розмірами сум, які необхідні для будівництва виробничих об'єктів або для надбання техніки.

Окупність капітальних вкладень у сільське господарство дуже низька, а отже, для прийняття рішення по конкретних інвестиціях необхідно провести економічний аналіз ефективності їхнього використання.

Рис. 1 ілюструє взаємозв'язок між основними типами змінних і забезпечує простий логічний підхід до аналізу інвестиційного забезпечення виробництва і реалізації зерна.

Рис. 1. Структурно-логічна схема різних типів змінних, що впливають на інвестиційне забезпечення аграрних підприємств

Відправною точкою цього підходу є виявлення агентів інвестиційного забезпечення (невеликі аграрні підприємства, середні, великі, агрохолдинги тощо) та їх відносний вплив на інвестиційне забезпечення. Певні дії цих агентів є прямими джерелами інвестиційного забезпечення виробництва і реалізації зерна.

Вищезапропонована структурно-логічна схема є основою і типологія змінних тісно пов'язана з проблемою масштабу або розміру аграрного підприємства. Аналіз на різних рівнях дозволяє нам відповідати на чіткі питання. У широких масштабах, високий рівень агрегації даних приховує мінливість ситуації та відносин, що робить недоцільним розрахунок середніх величин. Загальні шкали, що використовуються в моделі можуть включати індивідуальні господарства, фермерські господарства, аграрні підприємства

різних організаційно-правових форм, регіони, країни і світ. У залежності від масштабу можуть бути розглянуті різні змінні ендогенні або екзогенні. На рівні окремого виробника, агенти зазвичай вибирають, як розподілити свої ресурси в рамках екзогенно визначених цін, початкових ресурсів, політики, наявних інститутів.

Зростання продуктивності сільського господарства спирається на розвиток механізму інвестиційного забезпечення виробництва та реалізації зерна. Крім того, нарощування інвестицій бажано в сприятливих для сільського господарства умовах. Тому інвестиції в сільське господарство можуть бути в перспективі як засіб збільшення продукції сільського господарства і продуктивності праці в цілях вирішення продовольчої безпеки, підвищення доходів аграрних підприємств, а також підвищення ефективності використання природних ресурсів (землі, води).

Проаналізувавши інвестиційну діяльність аграрних підприємств України можемо зробити висновок, що інвестиції в сільське господарство здійснюються в різних формах .

Серед основних проблем системи маркетингу продукції на аграрних підприємствах України є: раціоналізація складських приміщень з точки зору їх розташування, перегляду цін виробника, для точного відображення виробничих і маркетингових витрат.

Інвестування або вкладання ресурсів у певний сегмент ринку немає сенсу, коли воно дає прибуток менший, ніж можна отримати його на іншому ринку, що призводить до зниження вартості активів, не забезпечує навіть простого відтворення виробництва. На вітчизняному аграрному ринку ці вимоги економіки не витримуються. Як наслідок, інвестиційна привабливість аграрного виробництва дуже низька, економічний стан абсолютної більшості суб'єктів господарювання з року в рік характеризується низькими показниками. Головним системоутворюючим фактором підвищення інвестиційної привабливості аграрних підприємств для виходу із «патової» ситуації має стати

ціновий механізм, який виходячи із наведених показників не забезпечує економічного інтересу високоефективної діяльності, перш за усе відтворення активів.

Для вирішення інвестиційних проблем аграрних підприємств необхідно:

1) активізація експорту зернових, зокрема обсягів, які не можуть бути спожиті на внутрішній арені ринку;

2) масштабна закупівля зерна на внутрішньому ринку для створення достатніх його резервів;

3) кредитування підприємств, які бажають купувати зерно у вітчизняних виробників;

4) підвищення ролі Аграрного фонду у формуванні внутрішнього ринку зерна через виділення йому достатніх обсягів коштів, а сьогодні вже й понад норму, на здійснення фінансових інтервенцій, виділення коштів у необхідному обсязі з перших днів збирання урожаю, тобто у піковий період щодо пропозицій зерна;

5) створення запасів зерна на майбутнє, що сприятиме стабілізації цін як в урожайний, так і неврожайний роки;

6) розширення біржової торгівлі зерновими як індикатора ціноутворення;

7) реалізація проектів по будівництву, створення агротоваровиробниками мережі кооперативних елеваторів, включаючи торгіві, за участю зернотрейдерів та держави на засадах асоційованого членства;

8) мінімізація обсягів реалізації зерна за тіньовими схемами шляхом активізації діяльності агроторгових домів, формування заготівельно-збутових структур на регіональному рівні як альтернативи комерційним посередникам;

9) постійне вдосконалення нормативно-правової бази розвитку зернопродуктового підкомплексу і регулювання ринку зерна.

Література

1. Агробізнес України – 2014. Інфографічний довідник. [URL:http://agrex.gov.ua/wp-content/uploads/Infografika-silskogo-gospodarstvaUkrayini-vidBakerTilly-ta-Latifundist.pdf](http://agrex.gov.ua/wp-content/uploads/Infografika-silskogo-gospodarstvaUkrayini-vidBakerTilly-ta-Latifundist.pdf)

2. Владика Ю.П. Напрями підвищення інвестиційної привабливості аграрних підприємств-виробників зерна з урахуванням екологічної складності. *Вісник Сумського*

національного аграрного університету. Сер.: *фінанси і кредит*. 2013. № 1 (34). С. 243-248.

3. Владика Ю.П. Інвестування у виробництво і реалізацію зерна аграрними підприємствами. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії: зб. наук. праць*. Полтава: ПДАА, 2013. Вип. 2 (7). Т.1. С. 71-80.

4. Державний комітет статистики України. Веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

5. Павлова В.А. Стратегічне управління ресурсним потенціалом: концепція, механізм, стратегія: монографія / В.А. Павлова, О.В. Кузьменко, Л.А. Гончар. Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2014. 152 с.

6. Павловська Л.Д., Ходаківський В.М. Інвестиційне забезпечення економічного розвитку аграрних підприємств. Житомир: Вид-во «Полісся», 2015. 236 с.

7. Сергєєва О.Р. Інвестиційний клімат в Україні: реалії та перспективи. Соціально-економічні проблеми і держава: Електронне наукове фахове видання – ТОВ «Стерео-Арт». Тернопіль. Вип. 2 (13). 2015. С. 254-261.

Едуард Бергарт,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»
Руслан Зубков,
професор кафедри підприємництва,
управління та адміністрування
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»;
доктор економічних наук

МАРКЕТИНГ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено вплив глобалізації на маркетингову діяльність підприємств. Дослідження показало, що глобалізація світової економіки має істотний вплив на маркетинг підприємства. Для того, щоб підприємства працювали ефективно, вони повинні враховувати не тільки внутрішні чинники, а й зовнішні фактори ринку. Це включає врахування інтересів іноземних споживачів і зростання конкуренції з боку іноземних конкурентів.

Ключові слова: глобалізація, зовнішнє середовище, організація, маркетингова діяльність, підприємство.

Епоха глобалізації зробила конкуренцію невід'ємною частиною майже кожного бізнесу. З цією метою підприємства мають у своєму розпорядженні різноманітні стратегії, які можуть допомогти досягти скорочення витрат,

підвищити продуктивність їхніх існуючих виробничих підприємств або навіть покращити рівень обслуговування клієнтів. Однак ключ до досягнення економії коштів полягає в реалізації нового підходу до організації та управління підприємством. Не менш важливою на сучасному глобальному ринку є здатність підприємства перевершити очікування клієнтів, забезпечуючи виняткове обслуговування клієнтів, оскільки це є ключовим елементом конкурентної переваги.

Щоб вийти на світовий ринок, компанія повинна спочатку оцінити потенційні ризики. Ці ризики включають можливість неправильного розуміння вподобань іноземних споживачів і, таким чином, пропонування неконкурентоспроможної продукції, адаптацію до іншої бізнес-культури, брак управлінського персоналу з міжнародним досвідом, а також потенційну можливість змін зовнішньоекономічного законодавства та девальвації валюти. Для успішного прийняття управлінського рішення щодо міжнародного маркетингу компанія повинна провести маркетингове планування та визначити свою стратегію міжнародного маркетингу у зовнішньоекономічній діяльності. Ці стратегії включають максимізацію прибутку, реалізацію цінової стратегії, збільшення обсягів послуг, підвищення конкурентоспроможності та задоволеності споживачів, удосконалення управління персоналом, визначення ролі маркетингової діяльності в підвищенні ефективності зовнішньоекономічної діяльності на міжнародному ринку [2, с. . 18].

У сучасній глобальній економіці маркетинг вимагає використання нетрадиційних методів і форм менеджменту, що вимагає гнучких та інноваційних підходів до просування товарів у світовому масштабі. У цю епоху глобалізації глобальні компанії все більше прагнуть поєднання глобального маркетингу та міжнародного менеджменту як невід'ємної частини своєї діяльності. Це охоплює всі аспекти діяльності корпорації, при цьому фокус більше не обмежується країною походження, а скоріше спрямований на задоволення потреб усього світу. Глобалізація в першу чергу стосується

концепції продукту і не обов'язково вимагає змін в інших маркетингових стратегіях, таких як комунікація, ціноутворення та продажі, які все ще значною мірою адаптовані до місцевих умов [5, с.187].

Зміни в навколишньому середовищі можуть бути як внутрішніми (ендогенними), так і зовнішніми (екзогенними) джерелами. Глобалізація – це процес, який веде до зовнішніх змін, що походять із-за меж національної економіки. Як тільки ці зміни впроваджуються в національне середовище, вони стають усталеним аспектом економічного ландшафту. Завдяки добровільній та стабільній співпраці кількох суб'єктів господарювання виникає структурування ринків. На цих ринках транзакції плануються та керуються відповідно до набору правил обміну, узгоджених шляхом взаємодії. Це призводить до зменшення ризиків невизначеності, пов'язаних з операціями, зниження операційних витрат і економії на масштабі виробництва. Однак це також вимагає певних зусиль для встановлення, підтримки та розвитку мережі взаємодії, що посилює важливість координації діяльності незалежних партнерів. Маркетинг відіграє центральну роль в управлінні розвитком мережі (мережевий маркетинг) і розвитку партнерських відносин (маркетинг відносин) між окремими учасниками ринку в процесі створення та споживання товарів і послуг. Таким чином, маркетинг виступає не тільки як інтегратор різних операцій компанії, а й як координатор різних спеціалізованих фірм [1, с.45].

Сучасний світовий тренд просування маркетингової діяльності в Інтернеті поширений і в Україні. Для збору інформації в цій галузі проводяться офісні та польові маркетингові дослідження. Відповідні торгові компанії, рекламні оголошення та інші джерела інформації надають вторинну інформацію в Інтернеті. Первинна інформація отримується безпосередньо під час і в місці її виникнення, має відношення до поставлених цілей і сприяє вирішенню існуючих проблем. Методи збору первинної інформації поділяються на традиційні та сучасні за відповідними технологічними процедурами [5, с.89].

У висновку зазначено, що глобалізація світової економіки справила великий вплив на маркетингові стратегії підприємств. Щоб успішно функціонувати, ці підприємства повинні враховувати як внутрішні, так і зовнішні фактори. Вони повинні задовольняти інтереси іноземних споживачів, а також конкурувати з іноземними конкурентами.

Література

1. Єранкін О. Формування нової парадигми маркетингу в умовах глобалізації. *Маркетинг в Україні*. 2008. № 4. С. 43-50.
2. Ілляшенко С.М. Сучасні тенденції застосування інтернет-технологій у маркетингу. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 4(2). С. 64-74.
3. Петруня В. Ризики маркетингової діяльності: вплив глобалізації. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. №1. С. 114-122.6
4. Чубко Т.П. Глобалізація: поняття, вплив на сучасні державу і право. *Форум права*. 2010. № 1. С. 396-405.
5. Чухрай Н.І. Маркетинг у глобалізації світової економіки. *Вісник Національного університету Львівська політехніка*. 2007. № 580: Логістика. С. 184–190.

Сергій Белоглазов,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
Людини Університету «Україна»

УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМИ ПРОЦЕСАМИ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ

Розглянуто концептуальні можливості використання економіко-математичних моделей під час управління виробничими процесами на підприємстві. Доведено, що економіко-математичне моделювання управління виробничими процесами є дієвим інструментом оптимізації та раціоналізації виробничої, операційної, управлінської, інноваційної та економічної діяльності підприємства.

Ключові слова: управління, виробничий процес, модель, моделювання, економічна система, економіко-математична модель, критерій оптимальності, динамічні моделі, стохастичні моделі, імітаційне моделювання

Більшість економічних об'єктів функціонують не ізольовано, а в тісному зв'язку з навколишнім середовищем та з іншими економічними об'єктами. Економічний об'єкт є складною системою, функціонування якої залежить певною мірою від великої кількості факторів, через які виражаються зв'язки

цієї системи з навколишнім середовищем. Для вивчення поведінки таких систем при зміні вказаних факторів, параметрів зв'язку необхідно всі ці зв'язки подати у кількісному виразі, тобто зобразити у вигляді точних математичних залежностей і функцій[1].

Одним із основних принципів побудови економіко-математичних моделей є принцип обґрунтованого вибору критерію оптимальності. Вибір певного критерію при моделюванні будь-якого процесу в економіко-виробничій системі повинен бути підпорядкований меті функціонування економіки країни. Такою метою є максимальне задоволення всезростаючих потреб всіх членів суспільства [1].

Оскільки економіка, як складна система, включає в себе велику кількість підсистем, що взаємодіють, то така взаємодія повинна бути організована за допомогою правильних економічних рішень таким чином, щоб функціонування цих підсистем було підпорядковане завданню всієї системи. Але для цього треба мати частковий, локальний критерій оптимальності. Він повинен відображати правильну оцінку господарської діяльності всіх окремих економічних об'єктів, максимально стимулювати функціонування кожного з них в інтересах всієї економічної системи. Локальний критерій оптимальності повною мірою може себе виявити лише в умовах оптимального режиму функціонування економіки, тобто в умовах, якщо кожна ланка економіки діє у відповідності з глобальним критерієм оптимальності. Такий локальний критерій можна побудувати при наявності оптимальних цін на продукцію, оптимальних оцінок використовуваних ресурсів [2].

На промисловому підприємстві найбільш прийнятним критерієм є прибуток, виражений в цінах, які відповідають оптимальному обсягу виробництва у галузі.

Але в сучасних умовах при практичній реалізації внутрішнього планування та управління розв'язують комплекс моделей на основі декількох різних критеріїв. Знайдені плани за допомогою експертних оцінок формують в

один план, в якому найбільшою мірою враховані вимоги та можливості підприємства і економічної системи в цілому. За вибраним планом формують систему оптимальних оцінок, які можуть бути використані як коефіцієнти критеріїв для задач підрозділів підприємства.

Вивчаючи певний виробничий процес, що є в діалектичній єдності з середовищем, в якому він відбувається, доводиться уявно виділяти, локалізувати його. Зовнішні зв'язки виражають міру впливу навколишнього середовища на цей процес, визначають його самостійність. При локалізації процесу, явища або об'єкта зовнішні зв'язки замінюються обмеженнями, накладеними на них навколишнім середовищем. Такими обмеженнями можуть бути, наприклад, обсяги або асортимент продукції, ліміти виробничих і сировинних ресурсів тощо.

Доцільність використання математичних моделей значною мірою визначається рівнем рівноваги між її адекватністю і простотою. Тому процес складання моделі є одним із досить важких і відповідальних моментів дослідження економічних процесів.

Оскільки можливості числових методів реалізації економіко-математичних моделей є досить обмеженими, а також обмежені можливості і засобів обчислення, доводиться спрощувати моделі. Тому важливо на початку процесу дослідження з'ясувати можливості математичних методів і інформаційних технологій. Спрощувати модель можна й тоді, коли необхідно зменшити витрати на моделювання та одержання необхідної інформації [3].

Слід відзначити ще один бік проблеми моделювання економічних процесів. Кожний економічний процес залежить від фактора часу. Врахування динаміки процесу значно ускладнює економіко-математичну модель. Таку динамічну модель можна зобразити як багатокрокову задачу, в якій розв'язок на кожному наступному кроці залежить від інформації, одержаної на попередньому. У статичних моделях, в яких відсутнє врахування фактора часу, розв'язок одноразовий.

Як уже було відзначено, промислове підприємство є ймовірнісною системою, тобто явищам і процесам, які відбуваються в ньому, властивий ймовірнісний характер. Стохастичні моделі, які враховують це, значно складніше реалізувати, ніж детерміновані моделі. Тому часто ймовірнісним характером системи ігнорують. Значення параметрів приймають за достовірні.

У деяких випадках залежність між факторами і параметрами не чітко виявляється або піддається кількісному опису за допомогою математичних формул і залежностей. Тоді побудова математичних, оптимізаційних моделей дуже обмежена або просто неможлива. У таких випадках, як правило, застосовують імітаційне моделювання, яке відтворює, програє хід процесу, визначає зміну результату від вхідних параметрів. Знайдені значення параметрів на основі машинного експерименту є основою оптимальних рішень.

Відзначимо також, що при моделюванні доводиться зустрічатись з відносною точністю конкретної моделі, окремих параметрів, числових методів реалізації моделей. І це питання необхідно особливо детально досліджувати для чіткого уявлення, в якому випадку, на якому етапі і наскільки є допустимою та чи інша похибка.

Виходячи із сказаного, побудову економіко-математичних моделей економічного процесу промислового підприємства можна розділити на декілька більш або менш самостійних етапів: вивчення суті процесу чи явища; постановка задачі; формалізація задачі у загальних рисах; вивчення можливостей методів; побудова математичної моделі; тестування моделі.

Таким чином, економіко-математичне моделювання управління виробничими процесами є дієвим інструментом оптимізації та раціоналізації виробничої, операційної, управлінської, інноваційної та економічної діяльності підприємства.

Література

1. Барабаш Ю.О. Застосування економіко-математичних моделей при підтримці прийняття управлінських рішень. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 3, Т. 1. С. 153-155.
2. Вовк В.М., Камінська Н.І., Прийма С.С. Моделювання економічних процесів

підприємства: монографія. Львів, 2021. 448с.

3. Шевченко Ю.І. Економіко-математичне моделювання стосовно виробничих систем. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2017. № 3. С. 62-65

Вікторія Вернигора,
здобувачка освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

Науковий керівник: д-р екон. наук, професор Р.М. Скупський

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто сутність поняття «організаційний механізм» та встановлено роль щодо побудови організаційного механізму управління кадровим потенціалом. Запропоновано структурно-логічну модель управління кадровим потенціалом підприємства, яка складається з п'яти етапів – оцінка впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на основні показники діяльності підприємства та його кадровий склад; уточнення мети, завдань та основних показників роботи підприємства; оцінка виробничого процесу та ефективності трудової діяльності; атестація персоналу, розробка заходів щодо підвищення його кваліфікації; складання плану розвитку кадрового потенціалу.

Ключові слова: підприємство, кадри, кадровий потенціал, організаційний механізм, ефективність використання кадрового потенціалу.

Інноваційний розвиток економіки України потребує змін у формуванні кадрового потенціалу підприємства, оскільки сучасний виробничий процес базується на новаціях у галузі технологій, техніки, матеріальних й енергетичних ресурсів. У цей час управління кадрами вимагає використання нових науково обґрунтованих механізмів, направлених на підвищення ефективності праці з метою одержання конкурентоспроможної продукції. Кадровий потенціал забезпечує прибутковість діяльності підприємства та продуктивність національної економіки, тому фактори, що впливають на ефективність його використання стають для суб'єктів господарювання та галузей економіки найважливішими при розробці стратегії розвитку країни в цілому. Тому, актуальність теми статті полягає у визначенні сутності понять

«кадровий потенціал», «організаційний механізм використання кадрового потенціалу підприємства» та на їх основі запропонувати структурно-логічну модель щодо розробки та впровадження організаційного механізму ефективності використання кадрового потенціалу.

Поняття «організаційний механізм» стосовно управління діяльністю підприємств розглядаються такі вчені, як Грузнов І., Миронов Ю., Гавриляк О., Баластрик Л., Транченко Л., Гросул В. та інші. При цьому Грузнов І. [2] трактує цей термін як «систему організаційних, економічних, правових, регулюючих та управлінських дій»; Миронов Ю. та Гавриляк О. – перелік певних складових елементів, які в сукупності створюють організаційну основу певних процесів та явищ [3]; Баластрик Л. та Транченко Л.[4] – механізми структурні, інформаційні та організації управління; Гросул В. – внутрішню організацію, яка визначає порядок здійснення економічної діяльності підприємства, передбачає прийняття оптимальних управлінських рішень, спрямованих на вирішення поставлених завдань та їхню реалізацію при мінімізації сукупних ресурсів і максимізації якості кінцевого результату [5, с. 37].

Узагальнюючи думки науковців доцільно визначити, що в економічній літературі організаційний механізм використовується: 1) для різних управлінських дій, які необхідні у процесі функціонування підприємства; 2) для узгодження, порядку, систематизації виробничо-господарських процесів та рішень; 3) для різних напрямів діяльності підприємства.

Виходячи з даного визначення поняття «організаційний механізм управління кадровим потенціалом підприємства», доцільно зазначити, що даний механізм має тенденцію до постійної зміни факторів, які впливають на ефективність його функціонування.

В наукових працях, присвячених дослідженню факторів, що впливають на розвиток кадрового потенціалу, не має єдиної їх класифікації.

Найбільш повний аналіз факторів наведено у роботі І.М. Дашко [1], до яких віднесено дві групи факторів – зовнішні та внутрішні. Автором вірно

зазначено, що «зовнішні фактори більше впливають на якісні і кількісні характеристики кадрового потенціалу підприємства, що пов'язані з його чисельністю і статевовіковою структурою, використанням робочого часу і формуються в зовнішньому середовищі торговельних підприємств як прямої, так і непрямої дії [6].

Внутрішні фактори І.М. Дашко [1] пов'язує з діяльністю підприємства, тому що «розвиток кадрового потенціалу є складовою частиною підприємства і знаходиться у взаємодії з іншими системами управління». На підставі проведеного дослідження можна побудувати структурно-логічну модель щодо формування та управління розвитком кадрового потенціалу підприємства. Ця модель складається з декількох етапів.

Оскільки ефективність дії кадрового потенціалу залежить від факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, тому на першому етапі доцільно проводити оцінку впливу цих факторів на діяльність підприємства та персоналу, у тому числі. Приділяється увага питанням щодо удосконалення технічних засобів й впровадження новітніх технологій виробництва та оцінки їх впливу на кадровий склад підприємства.

Згідно з одержаними результатами формується мета, завдання та розраховуються основні показники роботи підприємства, у тому числі по кількісному та якісному составу персоналу – другий етап.

На третьому етапі здійснюється оцінка виробничого процесу та ефективності трудової діяльності.

Четвертий етап присвячено атестації персоналу, прийняттю рішення щодо підготовки та перепідготовки кадрів, визначенню кадрового резерву.

На останньому етапі розробляється план розвитку кадрового потенціалу.

Проведене дослідження дозволило визначити сутність понять «кадровий потенціал підприємства» та «організаційний механізму правління кадровим потенціалом підприємства». Доведено, що кадровий потенціал підприємства – це економічна та соціальна категорії, оскільки поєднують питання соціального

розвитку людини, його здібностей, можливостей, навиків та матеріального й морального забезпечення, а з іншого боку – це економічна категорія, яка впливає на кінцевий результат роботи підприємства, а саме: створення конкурентоспроможної та високоякісної продукції.

Література

1. Дашкова І.М. Кадровий потенціал: сутність та фактори його розвитку. *Економіка та держава*. Київ, ТОВ «Редакція журналу «Економіка та держава», 2017. №1. С.65-68.
2. Грузнов І.І. Організаційно-економічні механізми управління. Одеса: Астропрінт, 2000. 292 с.
3. Баластрик Л.О., Транченко Л.В. Проблеми удосконалення організаційно-економічного механізму управління підприємством. *Теоретичні і прикладні питання економіки*. Зб.наук. праць. Київ: Київський університет. 2005. Вип. 7. С.188-195.
4. Гавриляк О.О., Миронов Ю.Б. Організаційний механізм управління діяльністю підприємства. URL: <http://kerivnyk.info/2012/04/gavryljak.html>.
5. Гросул В.А. Соціально-економічна стійкість підприємства: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій: монографія. Харків: ХДУХТ, 2007. 303 с.
6. Гармідер Л.Д. Фактори розвитку кадрового потенціалу торговельного підприємства. Сталій розвиток економіки. *Хмельницький, Університет економіки і підприємництва*, 2013. № 1 [18]. С. 92-96.

Родіон Виноградов,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
Людини Університету «Україна»

ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто показники оцінки трудового потенціалу підприємства. Визначено пріоритетні завдання системи управління трудовим потенціалом на основі оцінки кількісних та якісних показників.

Ключові слова: *трудова потенція працівників, трудова потенція підприємства, продуктивність праці, управління трудовим потенціалом, працездатність, професійна кваліфікація.*

Актуальність обраної теми дослідження полягає в тому, що при ефективному управлінні трудовим потенціалом підприємства, продуктивність

праці у трудовому колективі підвищується, внаслідок чого підвищуються економічні показники та покращується добробут і фінансово-економічне становище підприємства загалом.

В умовах ринкової економіки розвиток трудового потенціалу організації стає основною умовою встановлення конкурентоздатної позиції на ринку, а грамотне управління трудовим потенціалом підприємства безпосередньо впливає на стійкість його економічного становища на ринку де воно функціонує, та є одним із головних критеріїв його лідерства.

Пріоритетним завданням системи управління персоналом є розробка та використання інструментів управління, які допомагають ефективному формуванню, сталому розвитку та раціональному використанню трудового потенціалу співробітників підприємства.

Проблемам управління трудовим потенціалом підприємства присвячено чимало наукових праць. Серед вітчизняних науковців можна виділити роботи вчених у сфері аналізу та оцінки трудового потенціалу підприємства, зокрема, значний вклад у розвиток теоретичних та практичних знань з даної теми можна знайти у роботах таких, вчених як: Богиня Д.П., Грішнова О.А., Колосова Р.П., Білик М.С., Кіндрацька Г.І, Загородній А.Г.

Трудовий потенціал підприємства, постає як інтегральна риса загальної здатності до праці (у її кількісному та якісному вираженні), характеризує можливість як окремого, так і сукупного числа співробітників за їхньою роллю у трудовій діяльності.

Отже, під «трудовим потенціалом підприємства» розуміється загальна трудова працездатність співробітників, ресурсні можливості у сфері праці облікового складу організації, з їхнього віку, фізіологічних здібностей, пізнань і професійної кваліфікації [1]. Для визначення трудового потенціалу підприємства необхідно визначити низку показників, що виділяють всі фактори трудового потенціалу.

Також Білик М.С., Кіндрацька Г.І, Загородній А.Г., зазначають: «аналіз використання трудових ресурсів та витрат на оплату праці проводять за певними напрямками, а саме аналіз забезпечення підприємства трудовими ресурсами, аналіз використання робочого часу на підприємстві, аналіз продуктивності праці, аналіз оплати праці» [2].

Звідси випливає, що трудовий потенціал підприємства необхідно вимірювати за допомогою системи показників, в яку повинні входити як кількісні так і якісні показники. Особливу увагу необхідно виділяти саме якісним показникам, адже вони можуть виявити корінь проблеми, неефективності роботи, в той час як абсолютні та відносні кількісні показники виявляють проблеми, що мають коріння в якісних. Необхідно виділити те, що на практиці підприємства використовують тільки найважливіші й найдоступніші показники, що дають змогу адекватно бачити реальний трудовий потенціал підприємства [3].

Для проведення оцінки та характеристики трудового потенціалу підприємства застосовується відповідна система кількісних та якісних показників, згідно існуючих уявлень про методичні засади даного процесу [4].

До кількісних характеристик відносяться показники облікової, явочної та середньооблікової чисельності співробітників, а також показники обороту робочої сили.

Облікова чисельність – це кількість співробітників облікового складу на обумовлену дату з урахуванням прийнятих та вибулих за цей день співробітників. Явочна кількість включає лише працівників, які з'явилися на роботі. Для визначення кількості працівників за встановлений час застосовується показник середньооблікової чисельності [2].

Разом з показниками чисельності працівників трудовий потенціал організації характеризується параметрами фонду робочого дня окремих структурних підрозділів (бригад, ділянок, цехів) й у організації загалом [5].

Якісні показники трудового потенціалу характеризують кваліфікаційний і особистісний потенціал працівників.

Методи оцінки та діагностики кадрового та трудового потенціалу працівників повинні відображати ступінь відповідності їхнього потенціалу існуючим вимогам [6].

Отже, під час аналізу стану трудового потенціалу підприємства виділяють лише найбільш доцільні й найнеобхідніші показники, що дають оцінку усіх факторів. Трудовий потенціал не можливо виміряти одним показником, тому існує система показників за допомогою якої проводять аналіз. Особливу увагу, необхідно, приділяти якісним характеристикам, оскільки вони показують найбільш реальний стан трудового потенціалу, адже оцінка трудового потенціалу працівників на пряму впливає на трудовий потенціал підприємства.

Література

1. Череп А.В., Зубрицька Я.О. Дослідження сутності економічної категорії «трудовий потенціал» у менеджменті різних рівнів. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2020. №4(8). С.90-95.
2. Кіндрацька Г.І., Білик М.С., Загородній А.Г. Економічний аналіз: теорія і практика: Підручник / За ред. проф. А.Г. Загороднього. Львів: «Магнолія Плюс», 2006. 428 с.
3. Білецька К.В. Трудовий потенціал як чинник активізації інноваційних прогресів. *Ефективна економіка*, 2014. №4. С.56-61.
4. Управління трудовим потенціалом: Навч. посіб. / Васильченко В.С. та ін. Київ: КНЕУ, 2018. 403 с.
5. Осовська, Г.В., Крушельницька О.В. Управління трудовими ресурсами: навч. посібн. Київ: Вид-во «Кондор», 2013. 224 с.
6. Попівняк С.В., Дуда С.Т. Трудовий потенціал підприємства: оцінювання та засоби підвищення ефективності використання. *Науковий вісник НЛТУ України*, 2013. №3(23). С.370-375

Олександр Вихрестюк
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 «Менеджмент»
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»
Руслан Зубков,
професор кафедри підприємництва,
управління та адміністрування
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»;
доктор економічних наук

ЕЛЕМЕНТИ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

У даній роботі розглянуто елементи маркетингової стратегії, розглянуто ті фактори, завдяки яким фірма ефективно розподіляє ресурси для досягнення поставлених цілей.

***Ключові слова:** бренд, брендинг, ребрендинг, глобалізація, фірмовий стиль, маркетинг, маркетингові стратегії, диференціація, позиціонування, рестайлінг.*

Щоб зберегти свою ефективність, підприємство повинно бути здатним адаптуватися до останніх тенденцій зовнішнього середовища. На ринку, який постійно змінюється і наповнений конкурентами, найбільш ефективно функціонують ті компанії, які здатні швидко скоригувати свою ринкову стратегію. Конкурентні переваги можна отримати шляхом реалізації маркетингових заходів, які охоплюють широкий спектр діяльності, наприклад, планування, прийняття рішень щодо виробництва нових товарів, політику ціноутворення, стратегії попиту та стимулювання збуту. Завдяки цьому підприємство може закріпити стабільну конкурентну позицію на ринку та створити можливості для майбутнього розвитку бізнесу навіть в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Стратегія компанії багатогранна, а маркетингова складова працює в поєднанні з іншими сферами, щоб забезпечити відповідність ресурсів і потенціалу компанії ринковим умовам, тим самим встановлюючи її конкурентоспроможність на конкретному ринку.

Ефективний розподіл ресурсів для досягнення заздалегідь визначених

цілей можна віднести до елементів маркетингової стратегії. С. Гаркавенко окреслює конкретні складові маркетингової стратегії так:

Сегментація ринку передбачає визначення та орієнтацію на конкретні групи споживачів із відмінними характеристиками та перевагами.

Вибір цільового ринку передбачає визначення конкретних сегментів ринку, на яких компанія зосередить свої зусилля та діяльність.

Процес позиціонування продукту передбачає ідентифікацію та встановлення позиції продукту відносно його конкурентів на ринку.

Цільових конкурентів можна визначити як конкретних конкурентів, з якими компанія прагне конкурувати на певному ринку.

Відповідно до посилання 28 на сторінці 37 визначається процес визначення конкурентних переваг.

Представлена тут класифікація лише розділяє етапи формулювання маркетингової стратегії, не розмежовуючи окремі складові стратегії. Натомість Г. Агєєва та С. Ляшенко пропонують інший підхід. Вони визначають конкретні елементи, які складають маркетингову стратегію.

Характер стратегічних цілей компанії визначає вид діяльності, якою вона займається.

Цілі маркетингу;

Розподіл ресурсів охоплює стратегічні бізнес-одиниці, продуктові лінії та ринкові сегменти компанії.

Перевага в конкуренції.

Відмічено ефект синергії (2, с.116).

Маркетингова стратегія є одним із багатьох аспектів загального довгострокового плану компанії разом із фінансовою, виробничою та кадровою стратегіями, зокрема. Проте маркетингові стратегії можна далі розділити на продуктові, комунікаційні, цінові та збутові стратегії при дослідженні комплексу маркетингу. Усі ці стратегії мають бути згуртованими та реалізовуватися в унісон для досягнення спільної мети. Ціль маркетингової стратегії має бути визначена в контексті більшої організаційної стратегії та

може бути наочно представлена, як показано на малюнку 1.1. [68, с. 160].

З рисунка 1.1 (див. нижче) видно, що маркетингова стратегія взаємопов'язана та взаємозалежна з іншими функціональними стратегіями підприємства. Продуктова стратегія є елементом як виробництва, так і маркетингу. З точки зору маркетингу товарна стратегія визначає асортимент товарів, споживчі характеристики продукту, особливості продукту під час виконання та його посилення. Крім того, він визначає конкретний сегмент ринку, на який підприємство буде націлювати свій продукт, а також який імідж він матиме. Крім того, він розробляє стратегію торгових брендів. Як складова виробництва товарна стратегія визначає технічні особливості товару, рівень його інноваційності, собівартість тощо. У межах товарної стратегії лежить постійне вдосконалення продукту та управління його життєвим циклом. Наприклад, виробники харчових продуктів не тільки вдосконалюють свої рецепти, але й розробляють нові смакові добавки, щоб відрізнити свої продукти від продуктів конкурентів. Стратегія ціноутворення передбачає прийняття як довгострокових, так і середньострокових рішень щодо встановлення та коригування цін. Фірма має можливість вибирати з-поміж різних динамік для зміни базової ціни продукту у відповідь на переважаючі ринкові умови.

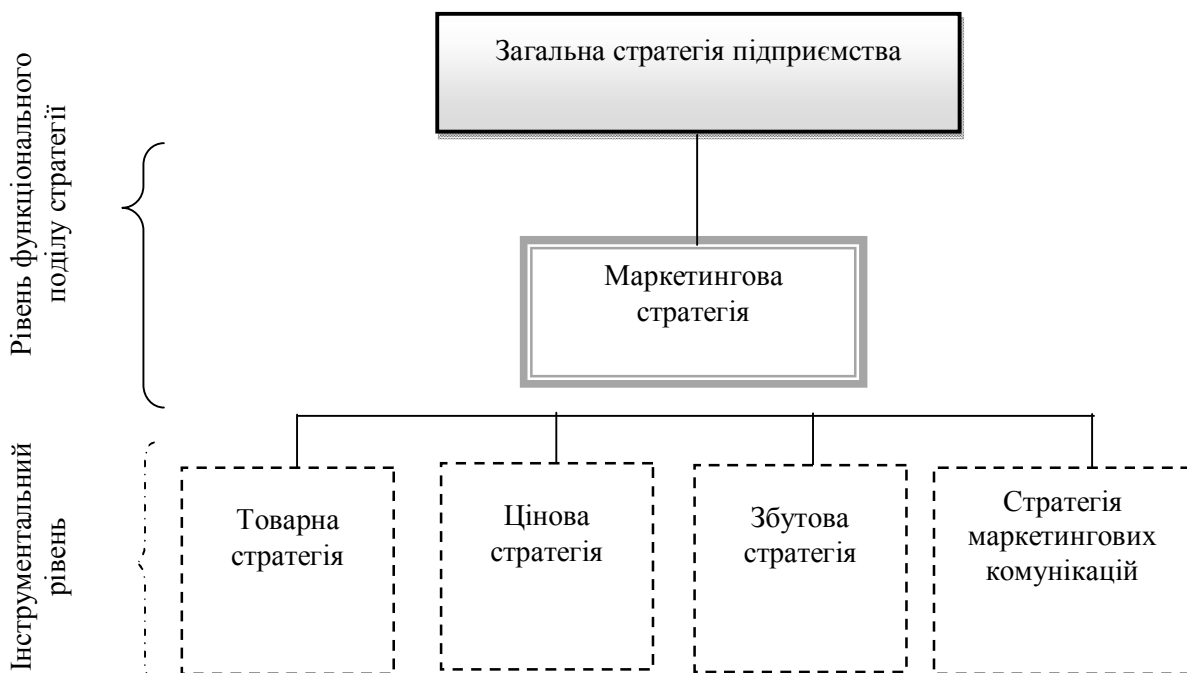

Рис. 1.2. Місце маркетингової стратегії у стратегічній діяльності підприємства

Література

1. Агєєва Г.О. Роль матричних маркетингових стратегій у процесі стратегічного планування виробництва фірми: класифікація та аналіз. *Економічний вісник Донбасу*. 2006. № 4. С. 115–123.
2. Войтович С.Я. Сутність і зміст поняття «маркетингова стратегія». *Економіка і регіон*. 2013. № 4. С. 77-81.
3. Кривешко О. В. Місце маркетингових стратегій підприємства у формуванні конкурентних переваг. *Бізнес Інформ*. 2014. №1. С. 159–162.

Людмила Вишневська,
здобувачка освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ПРАЦІ

Розглянуто сучасні напрями та методи організації управлінської праці. Встановлено, що ключовим елементом успішного управління будь-яким підприємством є організації управлінської праці.

Ключові слова: управлінська праця, планування, персонал, стратегічні цілі, ефективне управління, системи оцінки.

Організація управлінської праці відноситься до системи застосування технік та методів управління в контексті діяльності підприємства або організації. Це включає розробку та впровадження стратегій, політик, процедур, планів, систем, процесів та інструментів, які сприяють ефективному управлінню ресурсами, процесами, структурами та персоналом організації з метою досягнення стратегічних цілей.

Організація управлінської праці передбачає встановлення оптимальних структур, розподіл функцій, відповідальності та повноважень, розробку ефективних систем планування, контролю та звітності, а також встановлення ефективної системи комунікації, координації та взаємодії між різними рівнями та підрозділами організації. Організація управлінської праці також включає розробку та впровадження політик управління персоналом, таких як відбір,

навчання, оцінка, стимулювання та розвиток працівників, забезпечення внутрішньої мотивації, розвиток культури організації та інші аспекти, пов'язані з управлінням персоналом.

Організація управлінської праці також може включати впровадження інформаційних технологій та автоматизації процесів управління, використання аналітики та даних для прийняття рішень, а також розвиток та впровадження стратегій розвитку організації [6 с. 242].

До поняття організації управлінської праці можна додати наступні аспекти:

1. Врахування контексту організації: організація управлінської праці повинна враховувати специфіку та особливості конкретної організації, такі як розмір, структура, галузь діяльності, культура організації та інші фактори, які можуть впливати на управлінську практику.

2. Взаємодія з людським капіталом: організація управлінської праці включає взаємодію з персоналом організації, включаючи керівників на різних рівнях, співробітників та команди. Це включає розвиток лідерських навичок, комунікацію, мотивацію, навчання та розвиток персоналу, встановлення ефективних систем оцінки та стимулювання.

3. Формування ефективної організаційної культури: організація управлінської праці повинна сприяти формуванню позитивної організаційної культури, яка відповідає стратегії та цілям організації, сприяє співпраці, інноваціям, розвитку талантів та взаємодії між працівниками.

4. Забезпечення ефективної системи контролю та звітності: організація управлінської праці передбачає розробку та впровадження систем контролю та звітності, які дозволяють відстежувати досягнення стратегічних цілей, оцінювати ефективність управлінської дії.

Організація управлінської праці включає кілька напрямків, які можуть бути використані для впровадження ефективного управління в організації [37, с. 380]. Основні напрями організації управлінської праці включають:

1. Створення ефективної структури організації: Цей напрямок встановлення чіткої структури організації включає розподіл функцій, повноважень між високими рівнями та підрозділами. Відповідна структура організації розподілити роботу, встановлювати ланцюги комунікації, забезпечувати ефективний потік інформації та забезпечувати взаємодію між різними відділами та підрозділами організації.

2. Розвиток ефективних систем управління: Цей напрям включає розробку та впровадження ефективних систем управління, таких як стратегічне планування, бюджетування, контроль результатів, системи моніторингу та звітності. Ці системи допомагають забезпечити відстеження виконання стратегії організації, контроль витрат і результатів, визначення ключових показників ефективності та прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

3. Розвиток лідерського потенціалу: Цей напрям розвитку навичок та компетенцій керівників на всіх рівнях організації. Це може включати навчання, тренінги, наставництво, розвиток лідерських якостей, комунікаційних навичок.

4. Впровадження технологій та цифрової трансформації: Цей напрям забезпечує використання сучасних технологій та цифрових рішень для підвищення ефективності та ефективності управління працею. Він може включати впровадження системи автоматизації бізнес-процесів, використання аналітичних даних для прийняття рішень.

5. Управління змінами: Цей напрям забезпечує ефективне керування змінами в організації, такими як зміна стратегії, реструктуризація, зміна корпоративної культури тощо. Він може включати розробку планів змін, комунікацію та залучення співробітників до процесу змін.

Отже, слідуючи з вище сказаного, встановлено, що організація управлінської праці є ключовим елементом успішного управління будь-якою організацією.

Література

1. Балабанова Л.В., Сардак О.В. Організація праці менеджера. Підручник. 2-е

видання, перероблене та доповнене. Київ: ВД «Професіонал», 2007. 416 с.

2. Мартиненко Н. Технології менеджменту: підручник. Київ: МП «Леся», 2007. 800с.

Євгенія Гнатенко,
доцент кафедри підприємництва,
управління та адміністрування
Миколаївського інституту розвитку
Людини Університету «Україна»;
кандидат економічних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ТА КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто основні чинники, що перешкоджають розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні. Представлена концепція управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємства.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційна діяльність, управління, криза, концепція, ефективність.

Дослідження показали, що за оцінками, основними чинниками, які перешкоджають розвитку інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, є: нестача власних коштів (80,1% досліджених підприємств), великі витрати на нововведення (55,5%), недостатня фінансова підтримка держави (53,7%), високий економічний ризик (41,0%), недосконалість законодавчої бази (40,4%), тривалий термін окупності нововведень (38,7%), відсутність коштів у замовників (33,3%), нестача кваліфікованого персоналу (20,0%), відсутність можливостей для кооперації з іншими підприємствами і науковими організаціями (19,7%), нестача інформації про ринки збуту (17,4%), нестача інформації про нові технології (16,1%) [1].

Сьогодні основною проблемою щодо впровадження інноваційних технологій на вітчизняних підприємствах є поглиблення економічної кризи, викликаної війною, яку розв'язала Росія, що у свою чергу призводить до довготривалої нестабільності й припинення потоку інвестицій в українську економіку. У ході дослідження розроблено концепцію удосконалення управління інноваційно-інвестиційною діяльністю підприємства (рис. 1).

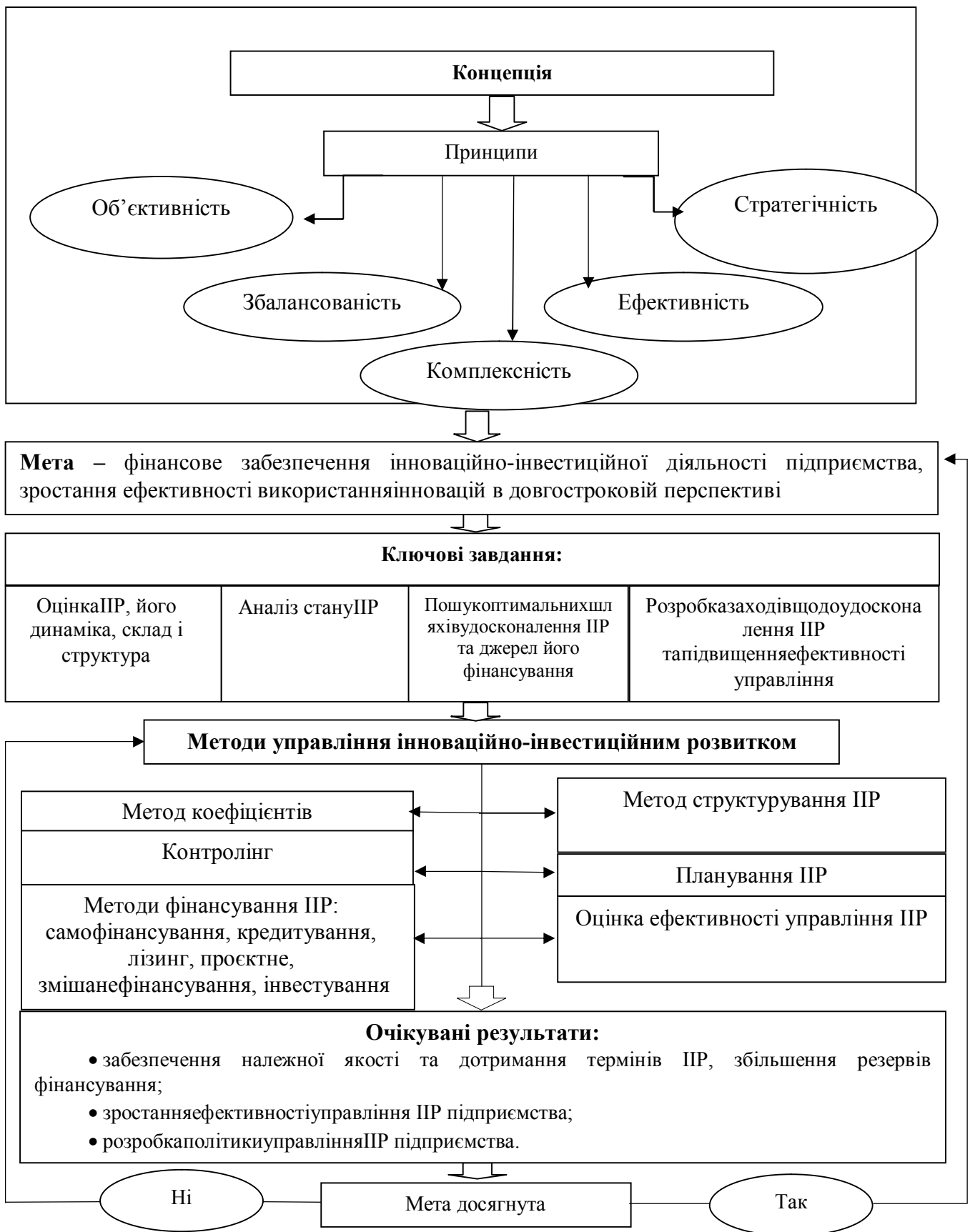

Рис. 1. Концепція управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємства (у табл. ІР)

Метою концепції є фінансове забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства, інноваційно-інвестиційний розвиток, зростання ефективності та її використання в довгостроковій перспективі.

В існуючих економічних умовах, одним із способів, який здатний підняти конкурентоспроможність підприємства на високий рівень є впровадження інновацій, оскільки від рівня інноваційної активності, масштабу і характеру застосування технологічних інновацій в усіх напрямках діяльності залежить успішність сучасного підприємства. Організація і реалізація нових, більш ідеальних і ефективних засобів виробництва, а саме: машин і механізмів, сучасних матеріалів, виробів, конструкцій, нових технологій, які сприяють розвитку підприємства, а також інноваційної діяльності в різних галузях промисловості України.

Слід відмітити, що підприємство повинно ефективно використовувати й постійно нарощувати свій інноваційно-інвестиційний потенціал, щоб вийти на абсолютний рівень безпеки інноваційно-інвестиційної діяльності. Для цього необхідно виявити шляхи вдосконалення діючої системи управління інноваційно-інвестиційною діяльністю для підвищення ефективності господарювання в цілому.

Отже, розроблена концепція удосконалення управління інноваційно-інвестиційною діяльністю допоможе удосконалити та підвищити ефективність системи управління та політики інноваційно-інвестиційного розвитку як підприємства так і економіки України в цілому.

Література

1. Готра В.В. Сучасний стан та проблеми інноваційного розвитку аграрного сектору України. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. №6 (156). С. 79-84.

Роман Гребеневич,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛОГІСТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗБУТОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто сучасний стан критеріїв оцінки ефективності логістичного управління збутовою діяльністю підприємства, що є необхідним для об'єктивного діагностування логістичної діяльності підприємства.

***Ключові слова:** підприємство, логістична діяльність, діагностика, оцінка показників, логістичний менеджмент.*

Сьогодні багато організацій і компаній знаходяться в кризовому або передкризовому стані. Тому актуальним є вивчення особливостей сучасних економічних умов та досвіду успішної діяльності різних іноземних організацій. Одна з його характеристик полягає в тому, що ще до того, як організації та підприємства виникли, існувала проблема управління постачанням, виробництвом і розподілом, які повинні бути розроблені таким чином, щоб якнайкраще задовольняти потреби споживачів за найменших витрат.

Здійснення логістичної діяльності. Для вмілого управління логістичною діяльністю, перш за все, необхідно об'єктивно діагностувати стан її ефективності. Підприємство є складною соціально-економічною системою, тому управління його станом потребує статичної та динамічної діагностики ефективності.

Практикувалися два підходи: аналіз обмеженої кількості спеціально відібраних ключових окремих показників або аналіз та інтегрування коефіцієнтів. Окремі показники легше аналізувати, але їх інформаційна цінність обмежена. Є кілька індикаторів, які керують станом організації. Роль цих оцінок виконує врахування комплексних показників, отриманих із комплексних оцінок окремих показників. Під комплексним оцінюванням зазвичай розуміється розрахунок показника, який є узагальненою

характеристикою системи на певний момент часу (інтервал).

Дані були ретельно досліджені, розглянувши лише найважливіші зведені показники, які найбільш чітко відображають стан системи та найважливіші тенденції її розвитку. Підприємство самостійно визначає критерії оцінки ефективності логістичного управління збутовою діяльністю.

Критерій є якісною характеристикою, яка розкриває характер і зміст ефективності, особливо маркетингових і логістичних процесів бізнесу.

Критерії повинні бути зосереджені на основних стратегічних цілях компанії. У сучасних умовах для багатьох українських компаній головне – повне забезпечення платоспроможних потреб у закупівлях та створення умов для прибуткової роботи підприємства. Глобальною стратегічною метою є повне задоволення споживчого попиту на товари та послуги, якісне обслуговування та стабільний прибуток. Досягти такої стратегічної мети для компанії можливо лише в тому випадку, якщо вона має значну конкурентну перевагу і, головне, пропонує більш конкурентоспроможні продукти та супутні послуги, які відповідають потребам споживачів.

Неузгодженість критеріїв ефективності логістичного управління збутовою діяльністю. Вони змінюються відповідно до стадії життєвого циклу компанії, залежно від специфіки та рівня розвитку ринку, попиту на товари та послуги, наявності фінансових та інших ресурсів, умов навколишнього середовища та різних внутрішніх факторів розвитку бізнесу. Кількісні та якісні показники можуть бути використані в процесі дослідження для оцінки критеріїв та напрямків ефективності логістичного менеджменту в збутовій діяльності.

Для того, щоб кількісно оцінити ефективність логістичного менеджменту в збутовій діяльності, необхідно використовувати набір систем індексів за певними стандартами. Це дає можливість проаналізувати роботу працівників, які безпосередньо займаються закупівлею та реалізацією товарів, з метою виявлення, оцінки та мотивації їх резервів вдосконалення.

Відомий маркетинголог П. Дойл стверджував, що кожен бізнес має своє певне джерело вартості і тому потребує певної системи показників. Він рекомендує використовувати систему індикаторів балансу, розроблену Р. Капланом і Д. Нортоном.

Запропонована «Збалансована система показників» розглядається як основа для формування показників оцінки логістичного управління збутовою діяльністю підприємства у виробничо-збутовому процесі. При визначенні індексу оцінки та цільового рівня слід враховувати не тільки конкретні умови виробництва кожного підприємства, яке перебуває на певній стадії життєвого циклу, а й конкретну ситуацію його діяльності та спрямованість системного індексу.

Система індикаторів оцінки ефективності логістичного управління збутовою діяльністю у виробничо-торгівельному ланцюгу базується на показниках торгово-маркетингової та логістичної діяльності. Загальним принципом формування системи показників є поєднання продуктивності з показниками наявності матеріальних і трудових ресурсів (ресурсовіддача) або поточних витрат на досягнення цих результатів (економічна ефективність).

Висновки. Узагальнюючи викладений вище матеріал, підсумовуємо, для того, щоб кількісно оцінити ефективність логістичного менеджменту в збутовій діяльності, необхідно використовувати набір систем індексів за певними стандартами.

Література

1. Ачкасова Л.М. Модель управління матеріальними потоками в логістичних системах. *Економіка транспортного комплексу*. 2021. Вип. 37. С. 36–48.
2. Алесинська Т.В. Основи логістики. *Загальні питання логістичного управління*. Таганрог: Вид-во ТРТУ, 2005. 121 с.

Віктор Гручковський,
аспірант 1-го року навчання
спеціальності 051 Економіка
ЗВО «Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»

НОВІТНІ ІМПЕРАТИВИ ІННОВАЦІЙНОСТІ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ

У публікації розглядається «інновація» як сучасне поняття, яке впливає на бізнес-процеси та проекти підприємств сфери туризму та індустрії гостинності. Визначено основні структурні групи інновацій в туризмі та індустрії гостинності: продуктові, управлінські, сервісні, технологічні та інституційні інновації, які є потенційно доступні для запровадження та розвитку цього сервісного сектору України.

***Ключові слова:** інновації, продуктові, управлінські, сервісні, технологічні та інституційні інновації, туризм, індустрія гостинності.*

Інноваційний шлях розвитку економіки є пріоритетним на сьогодні для всіх країн та регіонів, а економічна еволюція за сучасних умов характеризується зростанням ролі науково-технічного прогресу. Системні зміни суспільного виробництва визначаються умовами постіндустріальної економіки, а тенденції динаміки сучасної світової економічної системи – особливостями становлення сервіс-орієнтованої економіки. Відтак все більшої ваги набуває наукове обґрунтування політики прискореного розвитку всієї сфери послуг, яка перетворюється в основний об'єкт докладання інноваційних зусиль та інвестиційних потоків.

Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність», інновації – це новостворені (застосовані) і/або вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і/або соціальної сфери [4].

інноваційна діяльність туристичного підприємства здебільшого спрямована на створення нового або зміну існуючого туристичного продукту, освоєння нових ринків збуту, впровадження передових ІТ-технологій у бізнес-процеси та сучасних форм організаційно-управлінської діяльності на

підприємстві. Управління нововведеннями та їх впровадження для розвитку туристичного підприємства – основне і найбільш вагоме питання, вирішення якого забезпечить конкурентну перевагу і, як результат, виживання туристичного підприємства [5].

Згідно з проведеним нами аналізом різних джерел [1; 2; 3; 6], вважаємо, що інноваційність є прикладом нового рівня розвитку інтелектуальної творчої праці людини, результати якої спрямовані на появу такого «нового», яке не існувало в природі, але має соціальну значущість, оскільки задовольняє суспільні потреби, та містить комерційну складову.

Інноваційний процес багатоступінчастий за своєю структурою, оскільки бере свій початок у сфері передового наукового знання і, проходячи важливу стадію практичного оформлення в системі суб'єктів господарської діяльності туризму та індустрії гостинності, завершується у маркетинговому просторі з отриманням прибутку від споживачів рекреаційних послуг. При цьому такий рух не є завершальним для інновацій, оскільки нововведення, задовольняючи певний попит клієнтів, доволі часто здатні формувати попит на новий туристичний продукт чи послугу. Така характерна риса перманентності інновацій в туризмі нами розглядається доволі суттєвою та такою, що обумовлює необхідність розробки та забезпечення довгострокової моделі інноваційного розвитку туристичної галузі та індустрії гостинності.

Серед суттєвих рис, які мають забезпечувати процес реалізації інноваційної діяльності в туризмі та індустрії гостинності, можна виділити її керованість, екологічну нейтральність (чи позитивність), сумісність з інституційною структурою регіону запровадження, внутрішньо- та міжгалузеву взаємопов'язаність, входження до глобальних інформаційних потоків. Однією з умов запровадження інновацій та реалізації інноваційних проектів на території України має бути їх відповідність до вимог екологічної та соціальної безпеки країни. Слід також звернути увагу, на перспективність впровадження інновацій з метою покращення засобів захисту туристів, удосконалення програмних

продуктів з інформаційно-аналітичного забезпечення подорожуючої особи, особливо іноземних гостей, які перебувають у новому для них середовищі.

Інноваційна модель розвитку сфери туризму передбачає збільшення випуску нової продукції з кращими споживчими властивостями та успішну її реалізацію на внутрішньому та зовнішньому ринках, підвищення ступеня збалансованості організаційно-економічного бізнес-середовища, раціональність використання інвестиційних, кадрових, матеріально-технічних, маркетингових ресурсів.

Дослідивши особливості інноваційних процесів у туризмі та індустрії гостинності, можна дійти висновку, що інновації в цій сфері економіки країни є комплексним специфічним процесом, який включає в себе кілька стадій: від розробки ідеї до виробництва та реалізації інноваційного туристичного продукту чи послуги, які якісно відмінні від попереднього аналогу та здатні краще задовольнити потреби споживачів, у результаті чого спостерігаються позитивні соціально-економічний, науково-технічний та екологічний ефекти. Враховуючи аналіз зарубіжних джерел, нами запропоновано ввести до основних структурних груп інновацій інституційні інновації. Поняття інноваційної діяльності нами розуміється широко, включаючи творчу інтелектуальну працю та процес нововведень, які взаємопов'язані самою метою створення інновацій, а також їх реалізація, що здійснюється у формі клієнтоцентрованих інноваційних проектів та власне становитиме предмет наступного дослідження.

Література.

1. Bilgihan A., Nejad M. (2015), «Innovation in hospitality and tourism industries», *Journal of Innovation*, vol. 6 (3), available at: <https://doi.org/10.1108/JHTT-08-2015-0033>
2. Dosi G. (1988), «Sources, procedures and microeconomic effects of innovation», *Journal of Economic Literature*, vol. 26 (2), pp. 1120-1171.
3. Sardak S., Dzhyndzhoian V., Samoilenko A. (2016), «Global innovations in tourism», *Innovative Marketing*, 12(3). doi: 10.21511/im.12(3).2016.04.
4. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. №40-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
5. Круппський О.П. Концептуальні засади управління інноваційною діяльністю туристичних підприємств. *Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Менеджмент*

інновацій. 2015. Вип. 4. Т. 22. С. 64-71.

6. Мірошник Р.О., Щир В.І. Розвиток туристичної галузі України: особливості та проблеми. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління*. 2013. № 754. С. 41-46.

Сергій Гудков,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник: д-р екон. наук, професор Р.М. Скупський

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Сільське господарство займає важливе значення у господарському комплексі країни, що постійно потребує стабільного фінансування своєї діяльності, то зовнішнього, то внутрішнього, адже найменший збій у постійно діючому виробничому циклі може призвести до затяжного, низькорентабельного або навіть збиткового стану. Доступ до фінансування має вирішальне значення для виживання та зростання аграрних підприємств (СП).

Ключові слова: *фінансування, фінансове забезпечення, кредитування, фінансовий інструментарій, інвестиційна привабливість.*

Сільське господарство займає важливе значення у господарському комплексі країни, оскільки у загальній економіці все взаємозалежне, отже стабільна, прогресуюча сільськогосподарська діяльність необхідна для рівномірного розвитку всіх відповідних галузей господарства. На сьогодні питання фінансового забезпечення аграрних підприємств набуває особливого значення. Адже рівень розвитку аграрних підприємств впливає на життєвий рівень населення України та на економіку загалом. Аграрний напрямок досить ресурсномісткий, особливо дивлячись на тривалий виробничий цикл та період обігу коштів, який за деякими секторами того чи іншого господарства досягає кількох років. Виходячи з цього аграрній сфері необхідне постійне та стабільне джерело фінансування, яке забезпечило б виробничий цикл на якісному та технологічно новому рівні.

Сектор сільського господарства постійно потребує стабільного

фінансування своєї діяльності, то зовнішнього, то внутрішнього, адже найменший збій у постійно діючому виробничому циклі може призвести до зтяжного, низькорентабельного або навіть збиткового стану. Відомо, що сільське господарство є досить ризикованим, тому вирішення проблем зниження ступеня цього ризику має приймати держава, оскільки саме вона має багаторічний досвід у регулюванні агровиробництва.

До зовнішніх джерел фінансування відносяться позикові джерела, до них відносяться довгострокові кредити банків та інші кредитні ресурси, цільовий державний кредит, спрямований на конкретний вид інвестування та залучені джерела – це внески сторонніх вітчизняних та зарубіжних інвесторів (гранти, безповоротна фінансова допомога), внутрішні джерела самофінансування, а саме частина прибутку, що спрямовується на розвиток виробництва, амортизаційні відрахування, доходи від реалізації основних засобів, частина залишків оборотних активів, що мобілізується, емісія цінних паперів.

Доступ до фінансування має вирішальне значення для виживання та зростання СП. Щоб полегшити кредитування СП, важливо розробити добре продуману законодавчу та нормативну базу, яка зменшує передбачувані ризики кредитування, забезпечує надійну банківську практику та усуває асиметрію інформації. Досягнуто певних результатів у розробці такої міцної законодавчої бази: запущено сучасні та уніфіковані реєстри для полегшення використання рухомих активів як застави, а банківські правила узгоджуються з вимогами Базель III. Проте кредитне середовище продовжує залишатися напруженим, де економіка страждає від війни. Війна Росії проти України завдала масштабних збитків українській економіці. За даними Світового банку загальна сума збитків оцінюється у 349 млрд дол. США [1].

Певні успіхи досягнуті у сприянні розвитку небанківських фінансових інструментів, таких як лізинг і факторинг. Здійснюються реформи законодавчої бази для підтримки розвитку обох типів альтернативних фінансових

інструментів; однак використання обох типів інструментів залишається значно нижчим за потенціал. Помітні невеликі досягнення у розробці спеціальної правової бази для сприяння інвестиціям венчурного капіталу (ВК), втім фінансування ВК навряд чи відіграватиме важливу роль в Україні в короткостроковій перспективі. Україна включила фінансову грамотність у Стратегію МСП на 2020 рік [2]. Поступово запроваджується обов'язкова відповідність Міжнародним стандартам фінансової звітності для СП, що, як очікується, призведе до більш точного фінансового управління та звітності серед бізнес-спільноти в середньостроковій перспективі.

Чесна конкуренція має вирішальне значення як для економічного зростання, так і для зменшення бідності. Конкуренція створює середовище, в якому економічні суб'єкти стимулюються до підвищення ефективності, інвестування, інновацій та залучення клієнтів, пропонуючи кращі товари та послуги за нижчими цінами.

Потребують активізації зусилля із забезпечення конкуренції, зокрема у сферах картелів та контролю за злиттям: для покращення контролю за злиттям органи з питань конкуренції повинні забезпечити належне повідомлення про всі злиття, які відповідають встановленим законодавством вимогам; усі органи з питань конкуренції повинні мати необхідні та стандартні інструменти розслідування та санкцій як сприятливу умову для жорсткого правозастосування; ефективне та неупереджене правозастосування вимагає висококваліфікованих правозастосовних органів, які діють в інституційному середовищі, яке забезпечує незалежність від втручання державних чи приватних зацікавлених сторін. [3]

Нині СП зіштовхнулися з проблемою самостійного вибору джерел фінансового забезпечення діяльності. Система фінансування супроводжується скороченням фінансових ресурсів, брак яких відчувається при покритті не тільки капітальних, а й, найчастіше, поточних потреб. Сільське господарство,

яке найбільше залежить від державної фінансової підтримки через об'єктивні причини, сьогодні функціонує в умовах різкого скорочення бюджетних коштів, що призводить до падіння виробництва сільськогосподарської продукції, погіршення матеріально-технічної бази галузі, зниження рівня життя сільського населення. Важливою науковою та практичною пропозицією є використання лізингу як одного з інструментів фінансування сільськогосподарських підприємств. Не менш важливим для підвищення інвестиційної привабливості та розширення можливостей фінансового забезпечення аграрної сфери є проведення земельної реформи, запровадження фіскальних методів стимулювання інвесторів (зниження податкових ставок, використання прискореної амортизації тощо).

Уряду слід активізувати свої зусилля та розглянути наступне: збільшення охоплення системи кредитної інформації, щоб вона збирала платіжну інформацію від ширшого кола учасників; підтримка розвитку лізингу та факторингу шляхом завершення та перегляду поточних реформ законодавчої бази; координація заходів з підвищення фінансової грамотності для підвищення рівня ефективності таких ініціатив.

Література

1. Як війна вплинула на економіку України. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vpivnula-naekonomiku-ukraini/a-63093916> (дата звернення: 06.11.2022).
2. Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: Розпорядження. Кабінет Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 504-р. База даних. «Законодавство України». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250167535> (дата звернення: 06.11.2022).
3. SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2020. <https://www.oecdilibrary.org/docserver/ac6d45caen.pdf?expires=1667564297&id=id&accname=guest&checksum=E2F3CBEA7DDF3D97EED2D9FC49E92F1B> (дата звернення: 06.11.2022).

Олена Гуріна,
професор кафедри економіки,
менеджменту та фінансів
Миколаївського національного
університету імені В.О. Сухомлинського
доктор економічних наук, доцент

КОМПЛЕКСНА МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЦИФРОВОЇ БЕЗПЕКИ

Розглянуто умови розвитку ризиків цифрової безпеки та їх прояви під час війни в Україні. Визначено вплив ризиків цифрової безпеки на е-бізнес. Запропоновано комплексну модель управління ризиками цифрової безпеки.

Ключові слова: *ризик, цифровізація, цифрова безпека, е-бізнес, ризики цифрової безпеки, цифрова інфраструктура, кіберризик, кібербезпека, управління ризиками.*

В сучасному світі ризики цифрової безпеки безупинно зростають, особливо це відчувається внаслідок динамічного розвитку ІТ-технологій та інструментів е-бізнесу. Останнім часом переважна більшість бізнес процесів внаслідок подій, пов'язаних із COVID-19, зазнала цифровізації. Наслідки цифрової трансформації відбиваються на економічній та соціальній діяльності, створюючи безумовні переваги для розвитку та запровадження інновацій, отримання значних вигод. Але поряд із такими перевагами стрімко зростають ризики цифрової безпеки, що особливим чином позначається на діяльності підприємств, які ведуть електронний бізнес.

Ризики цифрової безпеки є наслідками глобальних загроз, вони вражають найбільш незахищені процеси, порушують цілісність та конфіденційність даних, знищують апаратне та програмне забезпечення, руйнують мережі. Стрімкого зростання ризики цифрової безпеки набувають під час криз. Складні динамічні системи, під впливом стресових станів, стають більш уразливими. Саме умови таких станів створюють сприятливе середовище для розвитку ризиків.

Від початку повномасштабного вторгнення російських військ український бізнес вимушено перелаштовував свою діяльність у відповідність

до умов дії правового режиму воєнного стану. Внаслідок руйнувань інфраструктури, евакуації підприємств із тимчасово окупованих територій або прифронтових зон, наростаючих загроз офлайн діяльності, компанії були змушені для забезпечення подальшої роботи переходити в онлайн.

Цифрові технології та інструменти е-бізнесу створили платформу для безперервності бізнес-процесів. Перед керівниками підприємств постали задачі щодо розширення цифрової інфраструктури, навчання персоналу, переорієнтації бізнес процесів до нових методів їх реалізації. Перебуваючи у стані адаптації, усуненні наслідків військових злочинів, запровадженні технологій е-бізнесу, компанії стали найбільш уразливими для зловмисників, шахраїв, недобросовісних працівників. Мікро-, малі та середні підприємства, в боротьбі за виживання, особливо в умовах нестачі кваліфікованого ІТ-персоналу, знизили свою увагу до апаратного та програмного забезпечення, сервери із базами даних стали більш вразливими для вторгнення, вплив людського фактору також позначився на дестабілізації системи.

Отже, внаслідок цифровізації, в разі потрапляння в кризове середовище, компанії повинні створити дієві механізми розпізнавання, діагностики, оптимізації та боротьби із ризиками цифрової безпеки. Зокрема, слід перейти від планів, розроблених у довоєнні часи, неадаптованих до кризи, до запровадження системи антикризового планування в умовах розвитку ризиків цифрової безпеки.

Цифровий бізнес попри безумовні переваги має і низку недоліків через те, що створює безпрецедентний ризик для кібербезпеки. Реалії сучасного управління вимагають від керівників вміння передбачати перспективи розвитку, розвивати ефективні напрямки, забезпечувати баланс між ризиками та необхідністю ведення бізнесу. Виникнення ризиків спричиняє розвиток важких кризових ситуацій, запускає регресійні процеси, загрожує безпеці подальшого існування компанії. Ризики цифрової безпеки – це нові види ризиків, ще недостатньо досліджені та складні за непередбачуваністю проявів

та наслідками. А тому нагальним завданням для керівництва є створення комплексної моделі управління ризиками цифрової безпеки, заснованої на системному, процесному та функціональному підходах.

На нашу думку, модель управління ризиками цифрової безпеки має розгортатися у двовимірному просторі: онтогенезу (ретроспективних практик) та філогенезу (практик передового досвіду). Системний підхід управління ризиками повинен використовуватися у стратегічному управлінні, процесний підхід має бути імплементований на тактичному рівні управління ризиками, а функціональний підхід дає можливість абстрагуватися від конкретних рівнів управління та зосередитися на виконанні об'єктом своїх функцій.

Комплексна модель управління ризиками цифрової безпеки.

Системний підхід: об'єкт управління (ризик цифрової безпеки), суб'єкт управління (здійснює управлінські впливи на об'єкт управління), методи управління (способи впливу на суб'єкта на об'єкт управління).

Процесний підхід: розпізнавання, ідентифікація, оцінка, мінімізація.

Функціональний підхід: управління, стратегія, продуктивність,

Принципи внутрішньої взаємодії.

Управління: створення оперативних структур; нагляд за ризиками цифрової безпеки з боку топ-менеджменту компанії; визначення принципів корпоративної культури та демонстрація прихильності основним цінностям; залучення, розвиток і збереження компетентних працівників.

Стратегія: аналіз бізнес середовища; визначення схильності до ризиків цифрової безпеки; розробка альтернативних стратегій; формулювання та реалізація бізнес цілей; оцінка якості отриманих результатів.

Продуктивність: виявлення та ідентифікація ризику; оцінка ступеня ризиків; визначення пріоритетних ризиків; реагування на ризик; формування інтегрованого уявлення про ризики.

Огляд та аудит: оцінка суттєвих змін; аналіз ризиків та результатів діяльності; вдосконалення ризик-менеджменту.

Інформація, комунікація, звітування: максимальне використання інформації, технологій; комунікація ризику; звітування про ризики і продуктивність.

Таким чином, запропонована комплексна модель управління ризиками цифрової безпеки є сукупністю 20 принципів внутрішньої взаємодії, організованих у п'ять компонентів, що відповідають життєвому циклу бізнесу. Вважаємо, що наведена структура дозволяє більш ефективно ідентифікувати та розуміти ризики з метою їх подальшої оцінки та розробки заходів щодо мінімізації їх впливів на цифрову безпеку е-бізнесу компанії.

Література

1. DigitalVortex. How Digital Disruption Is Redefining Industries. URL: <https://www.cisco.com/c/dam/en/us/solutions/collateral/industry-solutions/digital-vortex-report.pdf>
2. Allianz Risk Barometer (2022). Reports. URL: <https://www.agcs.allianz.com/news-and-insights/news/allianz-risk-barometer-2022-press.html>
3. Cyber risk and risk management, Institute of Risk Management, 2018. URL: <https://www.theirm.org>

Iaroslava Dmytryk,
housekeeping Manager,
Hilton Garden Inn St Pete Beach,
Florida, United States

HOUSEKEEPING AS AN AREA OF GROWTH AND DEVELOPMENT OF EVERY HOTEL

Звернуто увагу на одну з найважливіших служб сучасних готелів – службу хаускіпінгу, від якої залежить не тільки чистота всього готелю, але й його імідж та майбутній дохід.

Ключові слова: готельний бізнес, хаускіпінг.

One of the most important services in the hotel is housekeeping, it is responsible for cleanliness and order. The image and future income of a hotel heavily relies on the correct organization of the housekeeping department. After all, every hotel guest pays the greatest attention to the cleanliness and safety of the hotel room in which they will spend some time on vacation or on a business trip. The appeal of the most expensive decoration of a room cannot be compared with the enjoyment of

perfect cleanliness, exemplary attention to each item.

Of course every time a guest stay at the hotel, they pay attention not only to the interior, cleanliness or quality of breakfast, but also to a the hospitality and friendliness of the staff. Behind the perfect hotel , sincere smiles and friendly attitude is a whole range of housekeeping staff, headed by the manager.

The structure of the housekeeping department depends on many factors. First - the size of the hotel, number of rooms, size of public and guest areas, which are under the responsibility of the department.

In order to optimally perform all tasks in the housekeeping service, a clear organizational structure must be formed, which unites employees who are well versed in the work algorithm in accordance with the clear standards adopted by the hotel.

Some standards include: the area of guest rooms, the size of the bed, the number of lighting devices with an indication of the power of the lamps, the quality and number of bed linen sets, the design and color scheme of the interiors, brand and number of cosmetic and hygiene products in the bathroom, availability of towels, bathrobes, slippers and much more.

The key to harmonious work of any team is corporate culture. That is why, the next important factor of successful housekeeping activity is employees' belief in the corporate values, such as: dedication, efficiency, proactive team, and honesty. Another important factor in a successful hotel business is the formation of one's own style and image, which favorably distinguishes the hotel from its competitors. Uniforms of the staff play an important role in this, which allows guests to distinguish hotel employees, as well as disciplines the staff, and strengthens team spirit. In addition, properly selected, comfortable, ergonomic and high-quality uniforms are an important factor that allows employees to better perform their duties. Anticipating guests' wishes, taking them into account in the hotel's standards is also an important factor in the hotel's activity. The housekeeping department success depends on whether the guests will be satisfied with the hotel service and whether they will return here more than once.

After all, housekeepers are a part of employees team who know about guest and have the opportunity to anticipate their wishes so that the guest feels at home. An important prospect for the development of any business is «finding mistakes». In this case - defects in the hotel's service, discovered independently or with the help of guests. The task of the hotel is to reveal [in detail] the steps the guests took, which can be followed further. In general, such steps can be prescribed either in the standard of a specific procedure or in the hotel's internal rules. That is why, if we talk about the housekeeping system as a system on which the future of the hotel is based, then it is logical to start the team's work by looking for defects in serving guests at various stages of communication with them. It often happens that we perceive service defects as an emergency or a surprise, although in most cases they can be predicted, detected, classified and even woven into departmental standards. Good service includes having an action plan when something goes wrong.

Therefore, coordinated work of the housekeeping team, clear standards of the hotel, identified service defects both independently and with the help of guests, are areas of growth and development of each hotel.

Людмила Домбровська,
доцент кафедри підприємництва,
управління та адміністрування
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»;
кандидат економічних наук, доцент

РОЗРОБКА ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗПОДІЛУ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВ ІТ-СФЕРИ

Обґрунтовано необхідність розробки політики формування та розподілу фінансових ресурсів підприємств ІТ-сфери за мінливих умов сьогодення. Запропоновано послідовність та зміст етапів розробки політики формування та розподілу фінансових ресурсів підприємств ІТ-сфери.

Ключові слова: *фінансові ресурси, формування, розподіл, послідовність, політика.*

Підприємства ІТ-сфери, які функціонують у мінливому та хиткому

конкурентному середовищі, попри доволі позитивну ситуації у площині сформованості та ефективності використання фінансових ресурсів все ж мають не залишати поза увагою виникнення ймовірних ризиків погіршення ситуації. Йдеться про дотримання певної збалансованості між збільшенням обсягів фінансових ресурсів та їх раціональним використанням з метою забезпечення фінансово-економічного розвитку у процесі формування, розподілу та використання його фінансових ресурсів.

Погоджуючись із науковцями [1, 2], вважаємо, що особливе місце має приділятися побудові політики формування та розподілу фінансових ресурсів підприємства, «через яку відбувається узгодження та координація різноспрямованих заходів щодо залучення та використання фінансових ресурсів для ефективного досягнення цілей і вирішення завдань, які ставить перед собою підприємство під тиском дії різноспрямованих чинників».

Цілі діяльності, спрямованої на формування та розподіл фінансових ресурсів підприємства ІТ-сфери можна об'єднати у три основні стратегічні напрями:

- цілі розвитку господарської діяльності підприємства;
- цілі інноваційного та науково-технічного характеру;
- маркетингово-збутові (комерційні) цілі.

Розробку, реалізацію і впровадження системи заходів з розробки та побудови політики формування і розподілу фінансових ресурсів ІТ-підприємств доцільно здійснювати поетапно (рис. 1).

Очевидним є твердження, що політика формування та розподілу фінансових ресурсів будь-яких підприємств, і ІТ-підприємств зокрема, має являти собою сукупність стратегічних рішень, які визначають різновиди та глибину взаємодії підприємства з іншими суб'єктами господарювання. При побудові політики формування та розподілу фінансових ресурсів необхідно передбачити детальне вивчення усіх ймовірних варіантів формування фінансових ресурсів. Тобто йдеться про те, що необхідно розпочинати з пошуку зовнішніх джерел й аналізу внутрішніх можливостей та закінчувати

утворенням складної фінансової системи, яка відповідатиме та сприятиме реалізації головних стратегічних цілей підприємства.

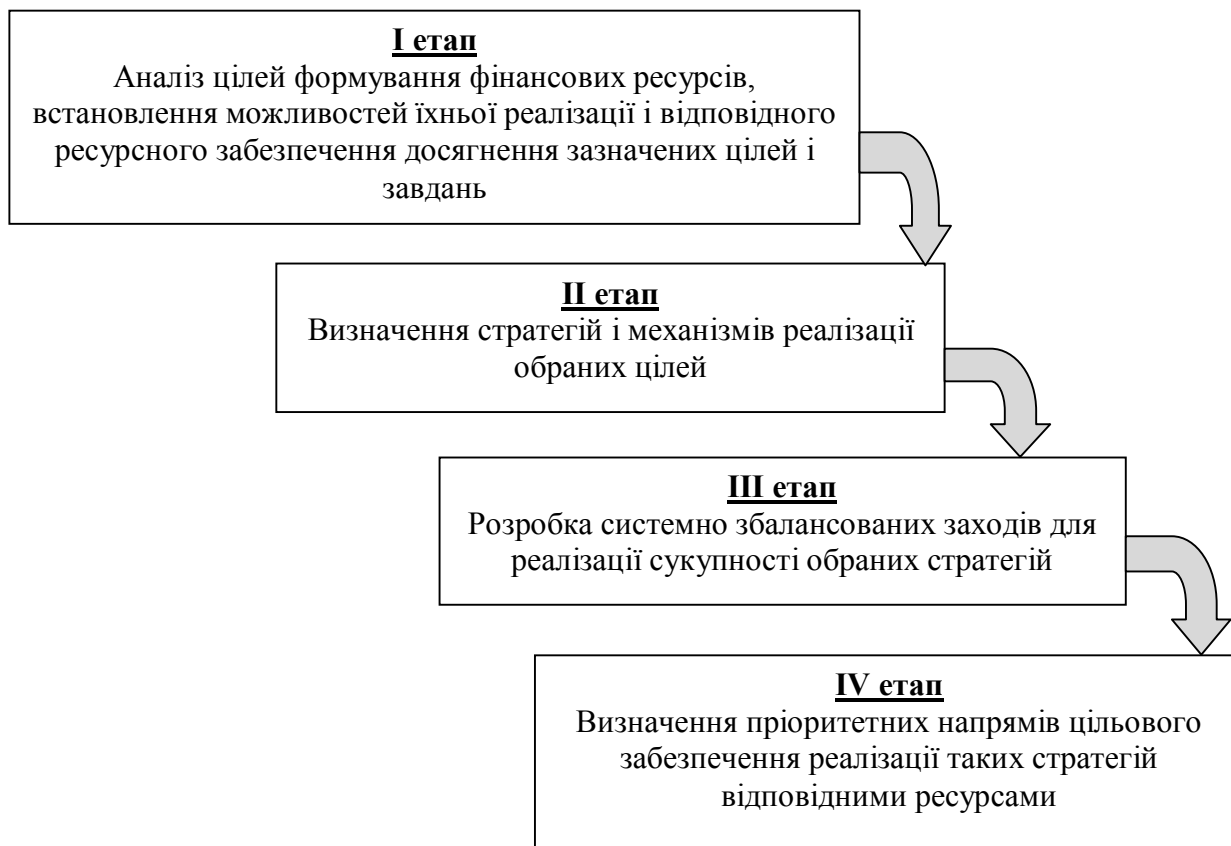

Рис. 1. Етапи розробки та побудови політики формування і розподілу фінансових ресурсів ІТ-підприємств

Таким чином, розробка політики формування та розподілу фінансових ресурсів підприємствами ІТ-сфери має розпочинатися одночасно з формуванням загальної стратегії його розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Послідовність розробки політики формування та розподілу фінансових ресурсів підприємств ІТ-сфери

Основні етапи	Проміжні дії		Кінцевий результат
1. Стратегічний аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства	1.1. Визначення складу та оцінка стану факторів зовнішнього оточення підприємства	Аналіз нормативно-правової бази	Зіставлення результатів аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища, побудова матриці стратегічних можливостей підприємства
		Аналіз ринку збуту робіт і послуг та перспектив його розвитку	
		Вивчення технології надання послуг та тенденції її розвитку	
		Визначення ключових факторів успіху в галузі	
		Аналіз соціальних умов діяльності підприємства	

	1.2. Оцінка стану складових внутрішнього середовища підприємства	Фінансовий стан підприємства	
		Діагностика організаційної структури	
		Аналіз системи управління персоналом та мотивація праці	
2. Визначення стратегічних цілей та загальної стратегії розвитку підприємства	2.1. Визначення стратегічних альтернатив забезпечення усталеного розвитку підприємства	Формування конкурентної стратегії підприємства	Обґрунтування вибору загальної стратегії підприємства
		Формування маркетингової стратегії підприємства	
		Формування стратегії надання послуг підприємством	
		Формування ресурсної стратегії підприємства	
		Формування інноваційної стратегії підприємства	
	Формування фінансово-інвестиційної стратегії підприємства		
	2.2. Зіставлення прогностичних результатів реалізації обраного варіанту розвитку з підсумками оцінки умов діяльності підприємства		
3. Розробка політики формування та розподілу фінансових ресурсів підприємства	3.1. Визначення результатів, що необхідно досягти під час впровадження зазначеної політики	Поточне планування фінансових ресурсів	Впровадження політики формування та розподілу фінансових ресурсів підприємства для ефективної реалізації планів господарської діяльності підприємства
		Організаційне проектування системи управління фінансовими ресурсами	
	3.2. Визначення джерел формування та напрямів розподілу фінансових ресурсів	Визначення зовнішніх джерел залучення фінансових ресурсів	
		Аналіз варіантів зовнішнього нарощування фінансових ресурсів	
		Аналіз можливостей нарощування власних фінансових ресурсів	
3.3. Моніторинг і контроль виконання політики формування та розподілу фінансових ресурсів підприємства			

Тобто порядок розробки означеної політики має передбачати виконання наступних етапів:

1. Визначення стратегічних цілей і формулювання загальної стратегії розвитку.
2. Аналіз внутрішнього середовища і зовнішнього оточення підприємства.
3. Визначення зовнішніх джерел фінансування та можливості нарощування власних фінансових ресурсів.
4. Вибір партнерів по залученню зовнішніх фінансових ресурсів та визначення умов співробітництва.

5. Планування обсягів залучених та власних фінансових ресурсів.

6. Моніторинг і контроль виконання планів формування та розподілу фінансових ресурсів.

Як видно з таблиці 1, побудова політики формування та розподілу фінансових ресурсів підприємства пов'язаний із визначенням стратегічних і довгострокових цільових орієнтирів діяльності підприємства, а також із розробкою стратегії досягнення комплексу встановлених цілей і завдань розвитку. Стратегічний аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства є досить необхідним для визначення подальшого напрямку розвитку підприємства. Результати аналізу умов діяльності підприємства та визначення головних ключових факторів реалізації конкретної стратегії дає можливість формування конкретних стратегічних планів щодо формування та розподілу фінансових ресурсів.

Проте й під час оперативного управління використання фінансових ресурсів також виникає ряд специфічних управлінських задач, що є характерними для сфери фінансових відносин:

1. Складність отримання, аналізу і використання інформації, необхідної для оперативного управління. Перш за все, це стосується отримання інформації із зовнішніх джерел: можливе несвоєчасне викладення інформації в офіційних джерелах, труднощі отримання певних даних, імовірно висвітлення неточних або суттєво занижених результатів. Щодо внутрішніх джерел, то інформаційний потік може бути обтяжений надмірним документообігом на підприємстві, що відповідно гальмує інформаційний потік та ускладнює отримання певної інформації.

2. Дублювання управлінських функцій, що здатне суттєво збільшити витрати або унеможливити економію фінансових ресурсів.

3. Труднощі автономної оцінки ефективності формування та розподілу фінансових ресурсів.

4. Складність здійснення наскрізного фінансового контролю, несвоєчасне

реагування та виявлення загрозливих тенденцій, що призводить до посилення внутрішніх ризиків, через які ускладнюється вирішення питань підвищення ефективності використання фінансових ресурсів.

Вирішення поставлених проблем вимагає комплексного дослідження операційної діяльності підприємства. Системний аналіз ефективності політики формування та використання фінансових ресурсів підприємства має складатися із застосуванням сучасних методів оцінки ефективності, що ґрунтуються на використанні цілої низки показників аналізу діяльності підприємства.

Література

1. Бардаш С.В., Кравцова Л.Л. Ідентифікація фінансових ресурсів та шляхи їх формування. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. №6(28). С. 105-111. URL: [file:///C:/Users/UserPC/Downloads/mnj_2017_6_27%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/UserPC/Downloads/mnj_2017_6_27%20(1).pdf)
2. Гайбура Ю.А. Концептуальні засади формування фінансових ресурсів підприємств за сучасних умов. *Агросвіт*. 2020. №6. С. 14-21. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/6_2020/4.pdf

Тетяна Єрмоєнко
здобувачка освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»
Руслан Зубков,
професор кафедри підприємництва,
управління та адміністрування
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»;
доктор економічних наук

ВДОСКОНАЛЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті висвітлено деякі аспекти корпоративної культури як необхідного складового елемента ефективного управління організацією. Проведено узагальнення зарубіжного і вітчизняного досвіду використання організаційної культури в процесі ефективного управління підприємством. Доведено, що вміле управління організаційною культурою та використання її потенціалу робить можливими підвищення ефективності діяльності організації.

Ключові слова: корпоративна культура, ефективність та конкурентоспроможність підприємства, персонал.

Поняття організаційної культури стосується набору принципів і положень, призначених для адаптації організації до зовнішнього середовища, водночас створюючи внутрішні відносини між групами працівників, які були сформовані історією організації. Політика та ідеологія існування організації, її пріоритети, критерії мотивації та розподілу влади, а також характеристики соціальних цінностей і норм поведінки – все це інкапсульовано в її організаційній культурі. Компоненти корпоративної культури служать орієнтиром для менеджерів при прийнятті ними рішень і використовуються для встановлення контролю над поведінкою і стосунками співробітників у процесі оцінки виробничих, економічних і соціальних ситуацій. Варто зазначити, що в деяких дослідженнях організаційну культуру називають корпоративною.

На ефективність організації в першу чергу впливає її дотримання своєї загальної стратегії, на яку, у свою чергу, впливає її культурний контекст. Для вирішення проблеми несумісності стратегії та культури в цих організаціях було розроблено чотири загальні підходи. Перший підхід полягає в повному ігноруванні культурного контексту, навіть якщо він перешкоджає ефективній реалізації обраної стратегії. Другий підхід передбачає адаптацію системи управління, щоб вона краще відповідала існуючій культурі в організації. Цей підхід визнає бар'єри, створені культурою для реалізації бажаної стратегії, і намагається «обійти» ці бар'єри, не вносячи істотних змін у саму стратегію. Третій підхід передбачає спробу змінити культуру таким чином, щоб вона краще відповідала обраній стратегії. Цей підхід є найбільш складним і трудомістким, вимагає значних ресурсів.

За певних сценаріїв окрема особа може відігравати вирішальну роль у довгостроковому процвітанні компанії. Четверта ситуація передбачає зміну стратегії для кращого узгодження з поточним культурним кліматом [2]. Дослідження, проведені в країні щодо менеджменту, підтверджують сприятливий вплив організаційної культури на продуктивність. Зокрема, Н.Л. Гавкалова стверджує, що «організаційна культура відіграє значну роль у

забезпеченні ефективності управління персоналом у компанії.

Ефективна культура в організації підвищить конкурентоспроможність організації та зростання прибутку. Для організації надзвичайно важливо мати ефективну корпоративну культуру. По-перше, культура надає працівникам відчуття корпоративної ідентичності та формує внутрішнє сприйняття організації. Це також життєво важливе джерело постійності та узгодженості, що викликає у працівників почуття довіри до організації та відчуття соціальної безпеки. По-друге, знання організаційних цінностей, норм і правил допомагає новим співробітникам правильно інтерпретувати події в організації і діяти належним чином. По-третє, корпоративна культура є ключовою в мотивації співробітників відповідально ставитися до поставлених завдань і бути самосвідомими. Вплив корпоративної культури на діяльність організації здійснюється через здатність співробітників прогнозувати розвиток ситуацій. Керуючись своїми цінностями, вони оцінюють і створюють моделі поведінки та спілкування. [3].

Ефективність підприємства значною мірою залежить від надійної системи мотивації персоналу, яка сприяє оптимальній координації між особою та організацією. Щоб досягти цього, необхідно вміло керувати організаційною культурою та використовувати її потенціал для підвищення ефективності діяльності організації. Це може призвести до позитивних економічних результатів, таких як посилення відданості та співпраці працівників, підвищення продуктивності праці, краще виконання робочих функцій та покращення процесів прийняття рішень.

Література.

1. Бала О.І. Історія розвитку та формування терміну «корпоративна культура» *«Маркетинг та логістика в системі менеджменту»: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів: Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2006. С. 14-15.
2. Монастирський Г.Л. Теорія організації: підручник. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 288 с.
3. Грішнова О.А. Взаємозв'язок цінностей людини й цінностей організації в корпоративній системі. *Формування ринкової економіки: зб. наук. праць*. Спец. вип.: у 3 т. Соціально-трудова відносина: теорія і практика. Київ: КНЕУ, Т. 1, 2010. 468 с.

Вадим Залевський,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

Науковий керівник: д-р екон. наук, професор Р.М. Скупський

СУЧАСНА ПАРАДИГМА МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Ефективне управління неможливе без розуміння мотивів і потреб державного службовця, а також правильного використання стимулів до праці. Досліджено мотивація як чинник підвищення професійної компетентності та кар'єрного зростання державних службовців, її місце в поліпшенні управлінської діяльності. Визначено складові мотивації, їх роль у підвищенні ефективності й роботи державної служби.

Ключові слова: мотивація, державний службовець, стимули праці, трудова активність, професійний розвиток.

Ефективне управління неможливе без розуміння мотивів і потреб державного службовця, а також правильного використання стимулів до праці. Саме тому в даній статті досліджується мотивація як чинник підвищення професійної компетентності та кар'єрного зростання державних службовців, її місце в поліпшенні управлінської діяльності. Розглядаються складові мотивації, їх роль у підвищенні ефективності й роботи державної служби.

Система стимулювання трудової активності передбачає оптимальне співвідношення робочого і вільного часу, праці і відпочинку. Активізація тільки економічної мотивації призводить до збільшення інтенсивності праці і тривалості робочого часу, внаслідок чого багато державних службовців працюють з відчуттям хронічної втомленості, відчувають постійні нервово-емоційні навантаження. [1].

Трудова діяльність державних службовців – це надзвичайно складна сфера праці. Вона відзначається, високим інтелектуальним, нервово-емоційним напруженням, дефіцитом рухомої активності, як правило, високою відповідальністю, ненормованим робочим днем, неритмічним навантаженням, непередбаченістю ситуацій і появи доручень тощо, не кажучи про стислі

терміни. Така напружена праця державних службовців вимагає і відповідної оплати. Отже, одним із суттєвих факторів підвищення ефективності праці державних службовців та основних напрямів реформування державної служби є створення ефективної системи оплати праці державних службовців.

Потреби державних службовців не залишаються постійними. Вони формуються у відповідності з їхнім розвитком та професійним ростом, змінними цінностями в суспільстві й конкретною ситуацією. Їхні пріоритети також змінюються, що слід враховувати при мотивації самої праці та стимулюванні професійного розвитку [2].

Необхідним є стимулювання не тільки самої праці, але й самого факту отримання спеціальності за профілем своєї діяльності, підвищення своєї кваліфікації.

На сьогоднішній день в Україні створена система професійного розвитку державних службовців, але вона потребує удосконалення. Стимулюючим фактором в підвищенні свого професійного розвитку є насамперед вимоги до громадян, які претендують на ту чи іншу посаду на державній службі.

Згідно із Законом України «Про державну службу», державні службовці підвищують свою кваліфікацію постійно, як правило, не рідше одного разу на п'ять років. Результати навчання й підвищення кваліфікації є однією з підстав для просування по службі [5].

Професіоналізм і ефективність органів державного управління значною мірою залежать від організації їх професійної кар'єри. Перспективи кар'єрного розвитку є одним з головних чинників для утримання кращих працівників на державній службі. Основними критеріями просування державних службовців по службі та оплати їхньої праці мають бути результати успішної професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації.

Ефективним методом стимулювання персоналу до роботи є інформування його про те, що чекає від нього керівництво установи. Кожний державний службовець відчуває потребу того, щоб його діяльність була належним чином

оцінена. Це дозволяє йому корегувати свою роботу.

У цілому підвищення професійної компетентності та кар'єрного зростання державних службовців за допомогою мотивації відіграють значну роль у системі державного управління, стимулюють до сумлінної та ініціативної праці державних службовців, що призводить до покращення суспільних відносин у нашій державі [4].

Оплата праці державних службовців повинна забезпечувати достатні матеріальні умови для незалежного виконання службових обов'язків, сприяти укомплектуванню апарату державних органів компетентними і досвідченими кадрами, стимулювати їх сумлінну та ініціативну працю.

Мотивація за своїм складом і структурою є складною, забезпечує належну службову діяльність, сприяє професійному вдосконаленню та кар'єрному розвитку державних службовців.

Вона включає: справедливу, прозору та зрозумілу оплату праці; посаду і посадове просування; фахову підготовленість, відповідність службовій діяльності; соціальну захищеність; об'єктивну і справедливу оцінку особистих професійних досягнень; суспільний імідж і престиж, умови для ініціативної, творчої, самостійної діяльності в межах посадових повноважень, функцій і завдань; матеріально-технічні та морально-психологічні умови роботи; почуття належності до професійного колективу, команди; безпосередню взаємодію кадрових служб з керівництвом організації.

Література

1. Бондар В. Нематеріальна мотивація як чинник підвищення ефективності діяльності державних службовців в Україні. *Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. / редкол.: С.М. Серьогін (голов. ред.) та ін. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2006. Вип. 1 (23). 292 с.*

2. Гнидюк Н.А. Управління персоналом : навч. посіб. / Н.А. Гнидюк, І.М. Ібрагімова. 2008.

3. Гончарук Н.Т. Мотивація й оцінка керівного персоналу у сфері державної служби. *Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. / редкол.: С.М. Серьогін (голов. ред.) та ін. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2007. Вип. 1 (27). С. 250-256.*

4. Ортинський В.Л. Управління в органах виконавчої влади України : навч. посіб. / В.Л. Ортинський, З.Р. Кісіль, М.В. Ковалів. Київ: ЦУЛ, 2008.

5. Національне агентство України з питань державної служби: офіційний сайт. URL:

<http://nads.gov.ua>

6. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 № 3723-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3723-12>

Руслан Зубков,
професор кафедри підприємництва,
управління та адміністрування
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»;
доктор економічних наук

УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Розглянуто сутність, види та завдання ребрендингу. Досліджені прийоми, заходи щодо його проведення та інструменти застосування ребрендингу на підприємстві. Визначені характеристики необхідності проведення ребрендингу компанії у сучасних умовах розвитку ринку, та запропоновано підхід оцінки ефекту ребрендингу і факторів його проведення, з метою поліпшення діяльності компанії.

Ключові слова: бренд, брендинг, ребрендинг, глобалізація, фірмовий стиль, маркетинг, маркетингові стратегії, диференціація, позиціонування, рестайлінг.

Обговорюючи концепцію бренду, ми маємо на увазі виразне та привабливе представлення торгової марки. Ребрендинг, з іншого боку, передбачає зміну іміджу, який утримується у свідомості споживача, з кінцевою метою покращення фінансових показників компанії.

За словами Чарльза Браймера, генерального менеджера Interbr and Schecter, бренд можна визначити як товарний знак, який символізує чіткий і значущий набір цінностей і характеристик для споживача. Хоча продукція виробляється на заводах, вона стає брендом лише тоді, коли на неї впливають численні матеріальні, нематеріальні та психологічні фактори. Важливо розуміти, що бренди не формуються виробниками; вони існують лише в головах споживачів. [2, с.12].

Акт ребрендингу передбачає серію дій, спрямованих на зміну різних елементів бренду, таких як його назва, логотип, фірмовий стиль, серед іншого, або навіть заміну всього бренду на новий.

Наступні об'єктивні характеристики можуть призвести до використання

цього підходу: ринкова позиція бренду ослабла, маркетингові стратегії бренду або цільова аудиторія потребують оновлення або зміни, бренд не відповідає поточним ринковим умовам, або стратегія та цінності бренду були змінені. не розвивався правильно з самого початку.

Після проведення досліджень було виявлено, що з вимогою впровадження системи ребрендингу найчастіше стикаються середні та великі підприємства. Згідно зі статистичними даними, ці підприємства проходять ребрендинг в середньому кожні 4-5 років [3, с. 45].

Метою тактики ребрендингу є підвищення позиції бренду компанії та її основних продуктів. Чітко визначені функції ребрендингу:

Зміцнення позиції бренду на ринку як для його товарів, так і для послуг досягається шляхом підвищення лояльності та відданості споживачів.

Концепція диференціації бренду передбачає вжиття конкретних заходів, спрямованих на підвищення унікальності товарів або послуг, які пропонує компанія. Ці заходи можуть включати будь-яку кількість тактик, спрямованих на те, щоб виділити бренд серед конкурентів і допомогти йому бути легше впізнаваним для споживачів. Впроваджуючи диференціацію брендів, компанія може гарантувати, що її продукти чи послуги легше ідентифікувати на ринку, і що споживачі з більшою ймовірністю виберуть їх, а не конкурентів.

Процес залучення нових клієнтів, який передбачає створення клієнтської бази з метою збільшення продажів або пропозиції різноманітних послуг, є критично важливим аспектом розвитку бізнесу.

Викорінення застарілих стереотипів щодо певних видів діяльності є надзвичайно важливим завданням.

Суть ребрендингу полягає в розумінні того, що бренд, який спочатку втілює конкретні цілі, принципи та ідеали, зазнає трансформацій, які зміщують його фокус на альтернативні атрибути. Цей зсув призводить до втрати частини наявної аудиторії, яка більше не може ідентифікувати себе зі зміненими параметрами бренду. Однак ця зміна також робить бренд привабливим для

нової ринкової аудиторії та клієнтів, які раніше не цікавилися брендом, але тепер їх спокушають ці переглянуті характеристики.

У науковій доповіді Н. В. Івашової детально розглянуто поняття ребрендингу, зосереджено особливу увагу на його сутності, класифікації та різноманітних елементах, які беруть участь у модифікації комунікаційних систем компанії з метою підвищення її загальної ефективності [1, с. 20].

Зміна цінностей бренду – ненадійна справа. Це пов'язано з тим, що зміну цільової аудиторії та експансію на незнайомі сегменти ринку з невідомим рівнем конкуренції неможливо повністю дослідити та передбачити. Крім того, як зазначалося раніше, існує ймовірність того, що нові цінності бренду можуть не резонувати з усією споживчою базою, що потенційно може призвести до подальшого зниження обсягу продажів.

Кінцева мета всіх зусиль з ребрендингу досягається на завершальному етапі роботи, де перед маркетологами стоїть найважливіше завдання.

Вимірювання впливу роботи, проведеної для підвищення ефективності бренду, збільшення продажів товарів і послуг, покращення позиціонування та конкурентоспроможності на ринку, а також загального успіху компанії – це питання, на яке було знайдено відповідь. Існують різні методи вимірювання ефекту ребрендингу, які можна розділити на такі категорії:

Оцінюючи ефективність зусиль з ребрендингу, одним із підходів є врахування точки зору споживача. Це передбачає аналіз таких показників, як рівень обізнаності споживача та його сприйняття змін у цінностях компанії. Це також передбачає оцінку ставлення споживача до нового напрямку, який пропонує оновлений бренд. За допомогою цього методу серед інших факторів можна дослідити прихильність споживача до нещодавно оновленого бренду.

Визначення змін цінової політики внаслідок запроваджених змін тісно пов'язане з оцінкою товарів і грошей. Одним із способів вимірювання впливу цих змін є оцінка надбавки на основі загальної доданої вартості товарів і послуг. Наприклад, цей метод можна використовувати для визначення

наслідків змін у ціновій політиці.

Найточніший спосіб виміряти й оцінити успішність інвестицій компанії в брендинг і ребрендинг – це фінансова та ринкова оцінка. Цей метод чітко відображає результати процесу ребрендингу, демонструючи кореляцію між роботою та прибутковістю компанії, збільшенням частки та іншими відповідними показниками.

Успіх зусиль з ребрендингу слід оцінювати протягом певного періоду часу, враховуючи досягнення компанією стратегічних цілей, коливання прибутковості та інші фінансові та маркетингові показники [6, с. 91].

Проведений аналіз довів, що у деяких ситуаціях впровадження ребрендингу є необхідним, але мало дослідженим етапом у системі маркетингу вітчизняних підприємств. Проводячи ребрендинг компанії важливо враховувати, що це не є ліквідацією бренду, адже ребрендинг – це інструмент його еволюції.

Література

1. Івашова Н. В. Формування бренд-орієнтованої системи управління комунікаціями промислового підприємства підприємств. *Економіка та управління підприємствами*. Суми, 2012. - 321 с.
2. Телетов О. С. Брендинг та ребрендинг в умовах сучасних промислових виробництв. *Зб. тез доповідей VIII-ї міжнародної науково-практичної конференції «Маркетинг та логістика в системі ме-неджменту»*. Львів: Вид. Львівської політехніки, 2011. -35 с.
3. Приходченко Я.В. Бренд-менеджмент торговельних підприємств в умовах маркетингової орієнтації. *Торгівля і ринок України: темат. зб. наук. пр.* Донецьк: ДонДУЕТ, 2012. 103 с.

Владислав Киричук,
аспірант 2-го року навчання,
спеціальності 051 Економіка
ЗВО «Відкритий міжнародний
університет розвитку людини «Україна»

ІННОВАЦІЙНІСТЬ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Визначено роль інновацій у туристичній галузі. Запропоновано авторське визначення терміну «інновації в туризмі», розглянуто принципи інновацій у туризмі. Доповнено класифікацію інновацій у туризмі інноваціями логістики, наведено сучасні приклади за

кожним із видів інновацій у туризмі.

Ключові слова: інновація, інновація в туризмі, класифікація інновацій у туризмі, туристична галузь.

На сучасному етапі розвитку економічних відносин глобалізаційні процеси охопили всі сфери світового господарства, у тому числі й туристичну галузь [3, с. 29-31]. Нині туризм став «феноменом ХХІ ст.», адже є одним з найбільш динамічних і прибуткових серед усіх галузей світового господарства. Про глобальність туризму та пріоритетність у світовій економіці свідчать досить значні доходи від туризму, що складають 8 % світового експорту і 30 % міжнародної торгівлі послугами, щорічне зростання світових туристичних потоків на 4–5 % [4].

Нині в Україні туристичну діяльність провадять понад п'ять тисяч вітчизняних організацій, які можуть прийняти туристів. Проте, згідно із статистичними даними Державної служби статистики України, упродовж 2000–2014 рр. кількість громадян України, які виїжджали за кордон збільшилася у 4 рази, а внутрішні туристичні потоки країни зменшилися майже навіпіл. Отже, позитивне вирішення окреслених проблемних питань у туристичній сфері країни є досить актуальними в умовах сьогодення.

Активізація розвитку вітчизняної туристичної індустрії та подолання негативних тенденцій стане можливим шляхом впровадження інновацій у галузь. Згідно зі світовим досвідом, широке застосування інновацій може призвести до створення конкурентоспроможних туристичних товарів і послуг на національному та міжнародному ринках [1]. До інновацій у туризмі відносять нововведення, що характеризуються відновлення фізичних і духовних сил споживача; якісними змінами туристичного продукту; розвитком туристичної інфраструктури, процесів формування та позиціонування туристичних товарів і послуг; змінами факторів виробництва.

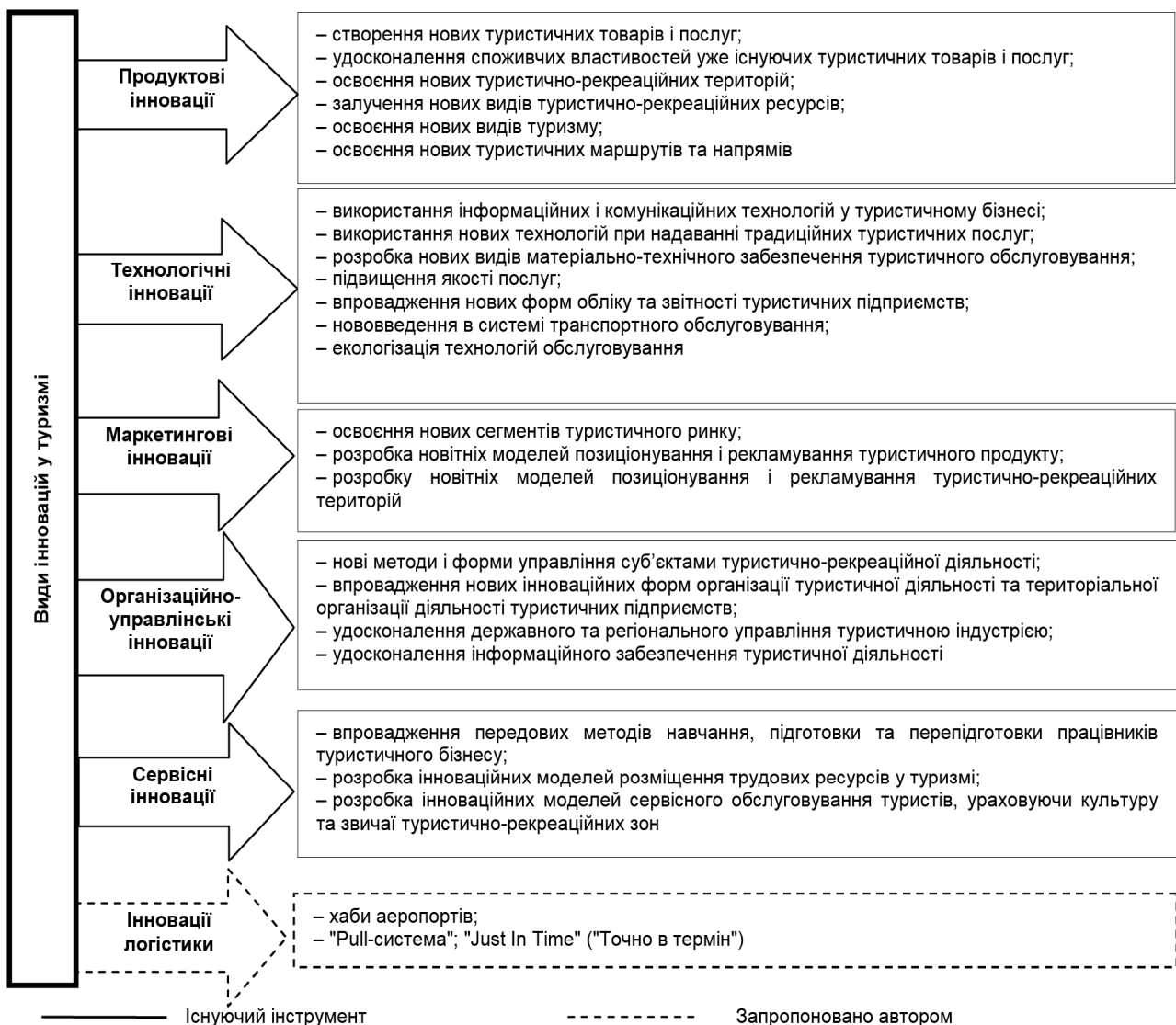

Рис. 1. Класифікація інновацій в туризмі.

Застосування інновацій у туристичній сфері спрямовані на формування нового туристичного продукту, надання унікальних туристичних послуг, застосування нових маркетингових підходів, використовуючи новітні техніки та ІТ – технології, що підвищить конкурентоспроможність туристичного продукту на національному та міжнародному ринках, призведе до появи нових видів туризму.

Ступінь інноваційного розвитку туристичної галузі визначають: ринкова кон'юнктура, рівень освіти та кваліфікації кадрів, наявність на досліджуваній території ресурсів, передусім унікальних ресурсів. Так, найбільшого поширення в сучасній практиці туризму отримали такі види інновацій як:

продуктові, технологічні, маркетингові, сервісні та організаційно-управлінські, що представлено на рис. 1.

До інновацій у туризмі відносять ті нововведення, які супроводжуються відновленням і розвитком духовних та фізичних сил туристів, принципово новими змінами туристичного продукту, підвищенням ефективності функціонування складових індустрії туризму, підвищенням ефективності процесів формування, позиціонування та споживання туристичних товарів і послуг, прогресивними змінами факторів виробництва. Прикладом таких інновацій може бути: скорочення терміну транспортування за рахунок впровадження нових швидкісних видів транспорту – швидкісні потяги Hyundai; поліпшення умов праці працівників туристичної індустрії (частка ручної праці у закладах харчування складає близько 75 %, тому необхідно впроваджувати процеси механізації та автоматизації); впровадження нових прогресивних методів перетворення факторів виробництва в послуги; створення груп якості, щоб працівники приймали участь у вирішенні актуальних проблем та завдань з поліпшення якості туристичного обслуговування для підвищення конкурентоспроможності туристичних продуктів.

Таким чином, ключовою основою розвитку туристичної галузі є створення конкурентоспроможного на національному та міжнародному ринках туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби, що є неможливим без залучення інновацій. Проаналізувавши наукову літературу, відзначено, що інновації в туризмі являють собою результат застосування новинки у туристичній індустрії з підвищенням її ефективності та отриманням, передусім, комерційного ефекту.

Література.

1. Александрова А.Ю. Международный туризм: учебник. Київ: Изд-во «Знання», 2010. 464 с. (DOI: 10.15216/9785406004630).
2. Власова Н., Смирнова В., Семененко Н. Інноваційна діяльність в туристичному бізнесі. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 176. С. 113–114.
3. Гарбера О. Є. Основні теоретичні та практичні аспекти інноваційної діяльності в туристичному господарстві України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 23. С. 29-31.
4. Роглев Х., Мунін Г. Стан та перспективи розвитку ділового туризму в Україні.

Володимир Клепіков,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського національного
університету імені В.О.Сухомлинського

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК СКЛАДОВА УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМИ СИСТЕМАМИ

Розглянуто можливості використання математичних методів та моделей в економіці. Запропоновано авторську класифікацію математичних методів в економіці. За наведеною класифікацією визначено типи математичних моделей.

Ключові слова: модель, математична модель, економіко-математична модель, математичні методи, економіко-статистичні методи, економіко-математичне моделювання, соціально-економічні системи.

Математичні методи досліджень знайшли широке застосування в економіці і їх використання має давню історію. У. Петті побудував «Політичну арифметику» шляхом використання економіко-статистичних методів аналізу економічних процесів та явищ. Першою економічною моделлю вважається створена у 18 столітті французьким математиком Ф. Кене «Економічна таблиця» (кількісна модель національної економіки Франції), яка в подальшому стала підґрунтям для розробки багатьох економіко-математичних моделей. Значно ґрунтовніше застосування математичних методів в економіці почалось з роботи французького вченого О. Курно «Дослідження математичних принципів історії багатства». Видатним представником математичного напрямку в економіці став Л. Вальрас. Його теорія загальної конкурентної рівноваги була детально обґрунтована за допомогою математичних методів. Подальшого розвитку досягла міжгалузєва модель В. Леонт'єва «Витрати-випуск», яка легла в основу багатьох лінійних моделей виробничого сектора економіки [1]. Найбурхливіший розвиток математичних методів та їх застосування в економіко-математичному моделюванні спостерігається у 20 столітті. За допомогою математичних методів обґрунтовували свої економічні теорії та

прикладні розрахунки Б. Буркінський, М.Туган-Барановський, Є.Слущкий, Н. Лепа, В. Здрок, В. Вітлінський, Є. Грабовецький, В. Осипов та багато інших.

Таким чином, економічна теорія та практика накопичила чимало математичних методів дослідження і методів моделювання соціально-економічних процесів та явищ. Аналізуючи різні класифікації математичних методів дослідження пропонуємо авторську узагальнену класифікацію (схема 1).

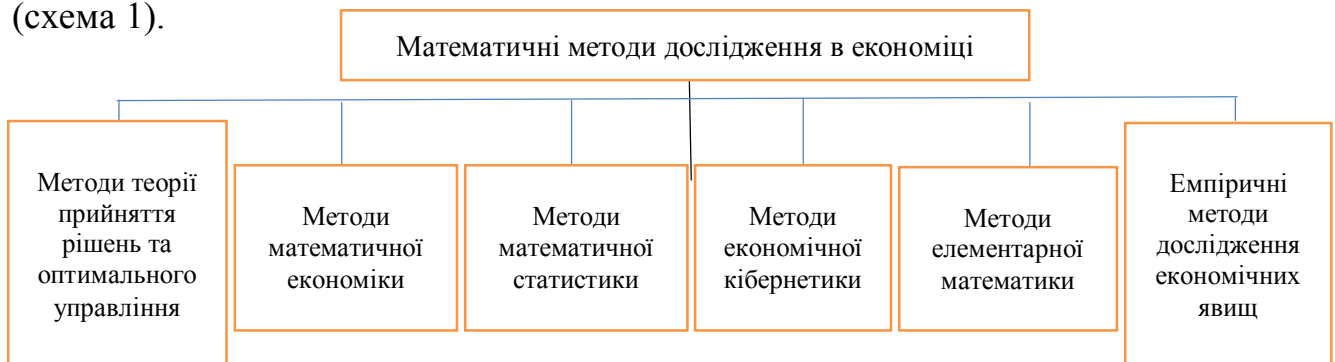

Схема 1. Узагальнена класифікація математичних методів дослідження в економіці
[Джерело: розроблено автором]

Методи теорії прийняття рішень та оптимального управління (більш розповсюджені як методи дослідження операцій) включають: методи гілок і границь, сітьові методи планування та управління, програмно-цільові методи планування і управління, методи управління запасами, методи теорії масового обслуговування, теорію ігор, методи прийняття рішень, методи календарного планування.

Методи математичної економіки базуються на економетричних методах досліджень, зокрема, методах теорії економічного зростання, теорії виробничих функцій, міжгалузевих балансів, національних рахунків, аналізу попиту та споживання, регіонального і просторового аналізу, глобального моделювання та ін.

Методи математичної статистики пропонують вибірковий метод, методи дисперсійного аналізу, кореляційного аналізу, регресійного аналізу, багатовимірний статистичний аналіз, факторного аналізу, теорію індексів і ін.

Методи економічної кібернетики: системний аналіз економіки, теорія

економічної інформації і теорія керуючих систем, методи імітації, розпізнавання образів тощо.

Методи елементарної математики використовуються в економічних розрахунках при обґрунтуванні потреб у ресурсах, обліку витрат на виробництво, розробці планів, проектів, при балансових розрахунках тощо.

Емпіричні методи дослідження економічних явищ: математичні методи аналізу і планування економічних експериментів, методи машинної імітації (імітаційне моделювання), ділові ігри, методи експертних оцінок.

Таким чином, для побудови адекватної економіко-математичної моделі, здатної ефективно розв'язувати складні задачі управління соціально-економічними системами, ефективним, на думку автора, є поєднання різних математичних методів досліджень.

Література

1. Баб'юк М., Петрик М. Основи математичного моделювання та застосування математичних методів у наукових дослідженнях. Тернопіль: Підручники і посібники. 2018. 174 с.

Олена Коліщук,

здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент

Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

Науковий керівник: д-р екон. наук, професор Р.М. Скупський

ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ЧЕРЕЗ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ БАНКУ

Досліджено аспекти можливого застосування математичних методів та інформаційних технологій для оптимізації кількості персоналу банку, зокрема, теорії масового обслуговування. Запропоновано напрям її підвищення, як орієнтація на інтенсивний шлях розвитку банку виходячи з економічної доцільності вибраних напрямів; раціональне поєднання прибутковості і надійності.

Ключові слова: *оптимізація, теорії масового обслуговування, оцінка якості, розподілу потоку вимог, потокова лінія.*

Потреба в перспективних конкурентних стратегіях банків, які визначають

напрями суперництва на обраних ринках, ніколи ще не була такою гострою, як сьогодні. В умовах формування та функціонування банківських систем на ринках, що розвиваються, слід взяти до уваги зростаючий вплив нових чинників, що проявляються на конкретних ринках банківських операцій та послуг, наявність, банківської конкуренції в Україні, зовнішніми ознаками якої є боротьба за вкладника, застосування банками технологічних новацій, розвиток ринку пластикових карток, цінова конкуренція.

Як правило, успішну діяльність банків пов'язують із урахуванням зовнішніх чинників ринкової економіки з подальшим формуванням стратегічного уявлення, яке виражає суть банківського бізнесу і фокусує енергію усіх підрозділів банку на досягненні більш високих показників, ніж у суперників [1, 2]. Обов'язковою складовою успішної діяльності банків багато авторів називають справжню ринкову орієнтацію, за якої пріоритети надаються задоволенню потреб споживача, а також вибір найкращої стратегії з урахуванням майбутніх проблем, які можуть виникнути на ринку. Серед характерних загроз в банківській сфері України аналітики виділяють наступні: незначний рівень надійності та капіталізації банківської системи; невідповідність діяльності банківських установ вимогам щодо обслуговування реального сектору економіки і населення; ризикованість кредитної політики комерційних банків та недосконалість їх відсоткової політики; нестабільність фінансового стану значної кількості комерційних банків.

Саме нестабільність фінансового стану породжує необхідність пошуку та використання методів оптимального управління персоналом банку, що дозволить підвищити його виробничу та творчу активність. Виходячи з цього, метою даної статті є дослідження можливого застосування математичних методів та інформаційних технологій для оптимізації кількості персоналу банку, зокрема, теорії масового обслуговування.

Теорія масового обслуговування являє собою новий напрямок в теорії ймовірностей, що сформувався в самостійну наукову дисципліну, завдяки

специфіки застосованого математичного апарата і важливості розв'язуваних практичних задач [3, 4].

Загальною особливістю задач із застосуванням теорії масового обслуговування є випадковий характер досліджуваних процесів. Однією з типових життєвих ситуацій слід вважати утворення черг при задоволенні яких-небудь потреб, що призводить до втрат робочого часу і непродуктивної витрати ресурсів.

У загальному вигляді черга на обслуговування може виникати за такими чинниками:

- ✓ недостатня кількість або недостатня продуктивність обслуговуючих каналів (обслуговуючого персоналу);
- ✓ нерегулярне надходження вимог;
- ✓ зміна (варіювання) тривалості обслуговування.

При організації виробництва, коли вимоги на обслуговування поступають рівномірно, через рівні проміжки часу, коли вони вчасно обслуговуються, ніякої задачі масового обслуговування не виникає.

Системи, в яких, з одного боку, виникають масові запити (вимоги) на виконання яких-небудь видів послуг, а з другого – відбувається задоволення цих запитів, називаються системами масового обслуговування.

Під обслуговуванням розуміється задоволення якихось потреб. Таким чином, складовими елементами систем масового обслуговування є:

- ✓ вхідний потік вимог і заявок, що являють собою запити на задоволення якоїсь потреби (під потоком вимог мається на увазі послідовність заявок на обслуговування, що впливають у випадкові моменти часу);
- ✓ черга на обслуговування, що складається з вимог, які потребують обслуговування;
- ✓ канали обслуговування, що об'єднуються в обслуговуючу систему (технічні засоби і люди, за допомогою яких задовольняються різні запити);
- ✓ вихідний потік вимог (обслугованих і не обслугованих), що покидають

обслуговуючу систему (для іншої системи може бути вхідним).

Існує декілька різновидів систем масового обслуговування, що відрізняються особливостями надходження вимог і організації роботи обслуговуючих апаратів.

На рис. 1 у вигляді структурної схеми наведена спрощена класифікація систем масового обслуговування.

Якщо ретельно досліджені або задані вхідні потоки вимог, механізм (число каналів обслуговування, тривалість обслуговування і т.д.) і спосіб вибору вимог на обслуговування, то з'являються умови для побудови математичної моделі системи. Така лежить в основі вирішення будь-якої задачі масового обслуговування.

Рис. 1. Класифікація систем масового обслуговування.

Як відзначалося раніше, загальною метою вивчення процесів масового обслуговування і вирішення більшості задач з теорії масового обслуговування слід вважати оцінку якості функціонування обслуговуючої системи і виявлення умов забезпечення її успішної роботи зі своєчасного задоволення вимог, що поступають на обслуговування.

Література

1. Глущенко В.В., Кизим Н.А., Чанг Хонгвен. Анализ и регулирование деятельности коммерческого банка : Научное издание. Харьков: АО “Бизнес Информ”, 2000. 76 с.
2. Кочетков В. Н. Анализ банковской деятельности : теоретико-прикладной аспект : Монография / Межрегиональная академия управления персоналом. Киев: МАУП, 2012. 192с.
3. Каштанов В. А. Теория массового обслуживания. М.: ЮНИТИ, 2008.
4. Хакимова Е.А. Методы теории массового обслуживания, используемые для оценки качества обслуживания в коммерческом банке. URL: <http://www.dis.ru/library/detail.php?ID=26707>
5. Меджибовская Н. Некоторые аспекты автоматизации банковской деятельности. *Экономика Украины*. 2011. № 4. С.88-91.
6. Бережная Е. В. Математические методы моделирования экономических систем. М.: Инфра-М, 2005.
7. Портер М.Е. Стратегія конкуренції / Пер. з англ. А. Олійник, Р. Сільський. Київ: Основи, 1997. 390 с.

Катерина Корінець

здобувачка освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

Руслан Зубков,

професор кафедри підприємництва,
управління та адміністрування
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»;
доктор економічних наук

ОСНОВНІ КАНАЛИ ЗБУТУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

В статті виділено основні канали збуту банківських послуг, розглянуто елементи процесу управління збутом, визначена суть та роль збутової діяльності підприємстві. А також досліджено та запропоновано напрямки, що сприятимуть підвищенню ефективності збуту банківських продуктів та послуг.

Ключові слова: збут, збутова політика, стратегія розвитку, банківська система, банківські послуги, стимулювання, маркетинг, реклама, конкурентоспроможність, інформаційні технології.

Метою політики збуту є виконання бажань і вимог клієнтів через мережу взаємопов'язаних збутових заходів.

Займатися збутовою діяльністю означає отримувати та керувати замовленнями, готувати продукцію, рекламувати її потенційним покупцям,

організувати операції, які будуть вигідні економічним інтересам виробника. Збутова здатність компанії базується на поєднанні технологічної інформації, маркетингових методів, стратегій управління та комунікаційних навичок, які дозволяють компанії успішно рекламувати та продавати свою продукцію відповідно до ринкових тенденцій. Ця здатність дозволяє компанії ефективно просувати свою продукцію та здійснювати продажі, максимізуючи свій потенціал прибутку.

На стратегічне планування сильно впливає маркетингова політика. Команда продажів має визначити найефективніші методи досягнення стратегічних цілей для кожного підрозділу компанії. Менеджери з продажу прагнуть підвищити зростання продажів продукції, мінімізуючи витрати на рекламу та просування продукції, зберігаючи існуючий обсяг продажів. По суті, відділ продажів повинен зберегти рівень попиту, визначений стратегічним планом управління [2, с. 34].

Для забезпечення зовнішньоекономічної діяльності вкрай важливою є налагоджена система управління збутовою політикою, яка охоплює різні підсистеми, зокрема:

Керівництво, яке зосереджено на спільній роботі в манері кооперації.

Ефективне управління цільовим ринком має важливе значення для успіху.

Управління політикою продукту має вирішальне значення для будь-якого бізнесу.

Управління ціновою політикою;

Ефективне управління потенціалом продажів має вирішальне значення в управлінні.

Управління торговим персоналом.

Згідно з посиланням [1, с. 48], обговорюється управління ризиками збуту.

Щоб підвищити ефективність продажів банківських послуг, можна використовувати різні типи стимулів, які можна розділити на три типи: стимулювання клієнтів, стимулювання посередників і стимулювання

банківського персоналу. Проте найважливішим серед них є тип, який має безпосереднє відношення до замовника, як наголошується в джерелі [3, с.143].

Банки часто використовують для стимулювання клієнтів.

Переписаний текст: Цінові стимули – це тип інструменту, який передбачає зниження ціни на продукт чи послугу протягом обмеженого періоду або надання безкоштовного використання. Цей тип заохочення є вигідним, оскільки допомагає клієнтам зрозуміти реальну цінність послуги та способи її використання. Однак його недолік полягає в тому, що він не створює постійної та надійної клієнтської бази. Натомість це тимчасовий захід, який змушує клієнтів вибирати між різними банками на основі запропонованих цін. Цінове стимулювання є зручним інструментом, який можна використовувати без попередньої підготовки для негайного реагування на дії підприємства-конкурента або збільшення продажів банківських продуктів чи послуг. Крім того, цей вид стимулювання може включати надання дисконтних і клубних карток. Хоча цей тип стимуляції є найефективнішим, він також є найдорожчим з усіх типів стимуляції.

Стимулювання посередників є широко використовуваним видом. Її активна реалізація зумовлена її ефективністю в досягненні бажаних результатів.

Надання спеціальних знижок і участь у спільних рекламних ініціативах з посередницькими організаціями вважається одним з найбільш прибуткових і ефективних методів для банків. Такий підхід дозволяє посереднику частково або повністю покрити витрати, понесені на просування продуктів банку, тим самим стимулюючи продажі.

Співробітники банку мотивовані на досягнення поставлених цілей і завдань. Це можна зробити за допомогою різних методів, таких як винагороди, визнання та заохочення. Надання співробітникам можливостей для кар'єрного зростання та особистісного зростання також може бути вагомим мотиватором. Однак важливо зазначити, що мотивація не є універсальним рішенням і вимагає

індивідуального підходу до кожного окремого працівника.

Переписаний текст: заохочення, такі як премії та виплати, надаються найефективнішим працівникам або за дії, які сприяють інтересам і цілям банку. Такими винагородами можуть бути нагороджені працівники, які надають цінні пропозиції щодо підвищення ефективності банківської системи або досягнення якісних і кількісних показників професійної діяльності. Для заохочення співробітників також пропонуються додаткові пільги, такі як додаткові відпустки, стажування в країні та за кордоном, а також навчальні семінари, які знайомлять з новими елементами банківської справи.

Методи стимулювання, які вважаються етичними, підпадають під категорію моральних стимулів. Деякі приклади моральних стимулів включають:

Завдання різноманітних акцій – як швидко збільшити продажі, так і залучити нову клієнтуру, вигідно представити нові послуги, нагадати про пропозиції існуючим клієнтам. Банки часто проводять акції щодо депозитів, грошових переказів, платіжних і кредитних карток. Лотереї запроваджуються як спосіб представлення нових продуктів і послуг із привабливими цінами та умовами, а також для надання знижок на послуги, проведення розіграшів призів та спеціальних пропозицій.

Щоб повідомити про спеціальні пропозиції та угоди, використовуються різні форми реклами. Найпоширеніші методи включають теле- та радіорекламу, друковані оголошення, рекламні щити та листівки. Останнім часом реклама в Інтернеті стає все більш популярною з використанням веб-сторінок, відеореклами, реклами в соціальних мережах і спаму [3, с. 76].

Щоб підвищити ефективність реклами на споживачів, банки часто розміщують рекламні плакати і стенди в різних приміщеннях своїх відділень, таких як вестибюль, зал обслуговування, а також на стінах, вікнах і дверях.

З огляду на вищевикладене стає очевидним, що основною метою збутової політики банку є підвищення ефективності та фінансового зростання компанії.

Це пояснюється тим, що зусилля відділу маркетингу щодо підвищення загальної прибутковості підприємства найбільш очевидні на цьому етапі.

Література

1. Балабанова Л.В. Управління збутовою політикою підприємства. Донецьк: ДонНУЕТ, 2011. 229 с.
2. Хрупович С.Є. Теоретичні підходи до організування процесу збуту на підприємстві. *Галицький економічний вісник*. 2014. 120 с.
3. Коваленко В.В. Ефективність банківської системи в умовах глобальної конкуренції. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. 361 с.

Олег Кравчук,
аспірант 2-го року навчання,
спеціальності 051 Економіка
ЗВО «Відкритий міжнародний
університет розвитку людини «Україна»

ІНСТРУМЕНТИ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АГРОСФЕРИ РЕГІОНУ

Досліджено формування на регіональному й місцевому рівнях системи інвестиційного кредитування з низьким рівнем відсоткового навантаження й захистом від інфляційного ризику. Доведено, що інвестиційну привабливість агросфери регіону можна підвищити шляхом нагромадження інвестиційного потенціалу підприємств й організацій агросфери шляхом раціонального використання внутрішніх резервів джерел фінансування капітальних вкладень (чистого прибутку й амортизації).

Ключові слова: *інвестиційні механізми, інструменти, важелі, регіон, агросфера, економічна активність, інвестиційна привабливість, регіон.*

Характерними рисами розвитку економіки України сьогодні є прагнення регіоналізації усіх аспектів економічної діяльності, акцент на значення органів державної влади регіонів та місцевого самоврядування у залученні інвестицій у господарство регіону, у розробці та реалізації інвестиційної політики, у регулюванні інвестиційної діяльності, у встановленні векторів регіонального розвитку.

З метою активізації процесів залучення інвестицій та їх ефективного використання у регіональному господарстві розробляються та реалізуються державні регіональні програми по пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку регіону. Зміст інвестиційної політики кожного регіону,

її цілі, завдання, пріоритети та заходи зумовлюються специфікою регіону й формуються під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Водночас можна визначити аспекти, притаманні інвестиційній політиці всіх регіонів: – пріоритетність розвитку стратегічно важливим об'єктам та сферам діяльності для конкретного регіону; – формування, розвиток та раціональне використання географічного, природно-ресурсного, виробничо-економічного, кадрового й соціально-культурного потенціалів території; – подолання диспропорції у соціально-економічному розвитку всіх адміністративних районів регіону, прагнення до рівномірного розвитку його території.

Можна виділити такі ключові елементи інвестиційної політики регіону: – регіональна інвестиційна стратегія; – регіональна інвестиційна програма; – інструменти управління/регулювання інвестиційної діяльності, серед яких доцільно виокремити: прямі державні капіталовкладення з коштів державного та місцевих бюджетів; непрямі заходи націлені на розвиток інвестиційної інфраструктури та покращення інвестиційного клімату регіону.

Найбільш важливими елементами стратегії підвищення інвестиційної привабливості агросфери регіону є цілеспрямована зміна факторів, що визначальним чином впливають на рівень інвестиційної привабливості [1].

Ще однією умовою підвищення інвестиційної привабливості регіональної агросфери є нарощування й якісне удосконалення її кадрового потенціалу. Професійні компетенції керівників і фахівців аграрного виробництва не відповідають вимогам сучасності. Їх віковий склад часто сягає критичного рівня, оскільки молодь не бажає працювати на селі. Відбувається нестача у агросфері кваліфікованих керівних кадрів й працівників масових професій.

Для покращення фінансового чинника слід здійснювати реструктуризацію кредиторської заборгованості аграрних товаровиробників та збільшити їх відповідальність за забезпечення ефективності сільськогосподарського виробництва. Держава має підтримувати, насамперед,

аграрні підприємства, які здатні отримати найбільшу віддачу від інвестицій. Звісно ж, надання державної підтримки на рівні агросфери регіону має відповідати законодавчим нормам України.

Стабілізація аграрного виробництва вимагає здійснення страхування окремих видів ресурсів із використанням держпідтримки. Особливу увагу тут слід приділити формуванню дієвої системи із перестрахованням частини ризиків й окремих обліком страхових операцій із державною підтримкою. Водночас нормативи, правила й інструменти страхування аграрної продукції сьогодні є недосконалими, що зумовлює неефективне використання цього чинника.

Створення нових виробничих об'єктів агросфери та відновлення існуючих (реконструкція та технічне переозброєння) і рамках державних та регіональних цільових програм, слід реалізовувати із залученням коштів державного та місцевих бюджетів. Надходження додаткових інвестицій у агросферу, із огляду на специфіку різних інших форм аграрного бізнесу, має бути одним з пріоритетних напрямків фінансово-кредитної політики держави.

Росту ефективності державної агропродовольчої політики сприятиме формування дорадчих органів - асоціацій аграрних виробників, що зможуть брати участь у розробці, експертизі й втіленні регуляторних заходів у галузі. Для аграрних виробників доцільно зберегти єдиний податок та нульовий рівень ставки прибуткового податку. Законодавчо-нормативна база банкрутства повинна бути переглянута з метою забезпечення збереження виробничого потенціалу аграрних підприємств й спрощення процедур залучення зовнішніх інвестицій, а також захисту прав власників й користувачів сільгоспугідь, а також сільського населення, задіяного у аграрному виробництві.

Аграрні підприємства й організації, які користуються кредитами українських фінансово-кредитних установ й позиками споживчих кооперативів, доцільно субсидіювати з бюджетних ресурсів для компенсації частини витрат по: короткострокових кредитах; кредитах й позиках на оновлення складу

основних засобів, племінних тварин; кредитах на будівництво нових та удосконалення (реконструкцію, модернізацію) об'єктів тваринництва, птахівництва та рибництва; кредитах й позиках малим й середнім підприємствам агросфери.

Збільшення фінансово-інвестиційного потенціалу агросфери регіону можливо здійснити шляхом залучення додаткових інвестиційних ресурсів від здійснення операцій із комунальною власністю та землями місцевих громад.

Формування на регіональному й місцевому рівнях системи інвестиційного кредитування з низьким рівнем відсоткового навантаження й захистом від інфляційного ризику дасть змогу залучити додаткові інвестиції. Пожвавлення інвестиційних процесів також можливе й шляхом використання механізму двох ланкового страхування зовнішніх інвестицій (іноземних та з інших регіонів).

Ми вважаємо, що інвестиційну привабливість агросфери регіону можна підвищити шляхом нагромадження інвестиційного потенціалу підприємств й організацій агросфери шляхом раціонального використання внутрішніх резервів джерел фінансування капітальних вкладень (чистого прибутку й амортизації).

Література

1. Батюк Л.А., Кравченко О.М. Соціально-економічні ризики сучасних глобалізаційних процесів. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2016. № 1. С. 65-68.
2. Горбатюк Л.М. Окремі аспекти класифікації інвестицій. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2010. № 2. С. 201-204.
3. Євтушенко Г.В., Тимків Н.Я., Шешеня А.А. Особливості управління ризиками в аграрному секторі економіки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 17. С. 49-52.
4. Лагодієнко В.В. Реалізація інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності у харчовій галузі. *Бізнес-Навігатор*. 2013. № 2(31). С. 178-183.

Олександр Мельник
доцент кафедри права та інформаційних
технологій Миколаївського інституту
розвитку людини Університету «Україна»;
кандидат технічних наук

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розглянуто заходи інформаційної безпеки громадян в умовах воєнного стану. Надано рекомендації щодо роботи користувачів у соціальних мережах та популярних месенджерах з урахуванням безпеки конфіденційної інформації.

***Ключові слова:** інформаційна безпека, воєнний стан, соціальні мережі, месенджер, сайт, користувач, комп'ютер.*

З початком воєнних дій на території України змінилися і економічні відносини в державі. Так основним потоками товарного обігу стали військова та гуманітарна допомога від країн Заходу, а волонтерська діяльність багатьох громадян направлена на допомогу ЗСУ та постраждалим внаслідок війни громадянам. Таким чином економічні інформаційні ресурси потребують більш ретельного підходу з точки зору застосування новітніх ІТ-технологій та інформаційної безпеки.

Під час воєнного стану з'явилося чимало загроз при роботі з інформацією на сучасному комп'ютерному обладнанні, однак значна кількість проблем пов'язана саме з вини користувача внаслідок його слабкої підготовленості, не повного розуміння того, що важлива інформація може бути втрачена, спотворена або викрадена. Нехтуючи простими правилами, користувачі часто ставлять під загрозу не лише персональну, а й службову інформацію. Якщо донедавна була можливість чітко розмежувати такі поняття, як «службовий комп'ютер» й «особистий персональний комп'ютер», то з розвитком новітніх технологій і включенням до систем обміну інформацією портативних комп'ютерів та гаджетів це зробити майже не можливо. Дедалі частіше особисті персональні пристрої використовуються і для збереження, і для оброблення інформації службового характеру. Ситуацію погіршує поширення

концепції BYOD (BringYourOwnDevice – «Принеси свій пристрій») [1]. Із поширенням цієї концепції навіть спеціалісти з кібербезпеки не мають можливості оперативно відстежувати підключення та використання нових сучасних гаджетів. Це дало змогу користувачам працювати з інформацією не лише безпосередньо на робочому місці, а також під час поїздок, службових відряджень у прифронтовій зоні, що надає не тільки можливості, а і спричиняє небезпеки, однією з яких є втрата ноутбука (нетбука, планшету або смартфона) або його крадіжка, що призводить до втрати важливої службової і конфіденційної інформації.

Окремо зацентруємося на певних аспектах роботи із соціальними мережами та популярними месенджерами. Соціальні мережі є цікавим і корисним інструментом спілкування та соціалізації особи, але водночас сьогодні це основна загроза персональним даним користувачів. Користуючись соціальними мережами, особа іноді, навіть не помічаючи цього, видає конфіденційну інформацію приватного і службового характеру. Під час роботи із соціальними мережами треба бути обережним і дотримуватися певних рекомендацій. Наприклад, щонайменше деталізувати інформацію; ретельно продумувати, що публікувати у своєму профілі, на форумах, в миттєвих повідомленнях чи у будь-яких інших засобах спілкування, щоб не допустити крадіжку своїх особистих даних або іншу конфіденційну інформацію. Такі відомості, як особисті дані, адреси, номери телефонів, копії документів (паспорта, військового квитка, дипломів, ідентифікаційні дані банківських карток) тощо передавати потенційно небезпечно, тому що можуть стати загальнодоступними. Потрібно використовувати у повідомленнях загальні формулювання, щоб зловмисники не змогли використати таку інформацію з метою завдання тієї чи іншої шкоди. Рекомендується також користувачам соціальних мереж перевіряти свої параметри конфіденційності. Загальновідомо, що іноді у соціальних мережах відомості про користувача можуть переглядати не лише «друзі». Проте у цих мережах є певні правила конфіденційності.

На відміну від Ліцензійної угоди з кінцевим користувачем, яке часто під час встановлення програм користувач персонального комп'ютера, зазвичай, пропускає, правила конфіденційності соціальної мережі краще все ж уважно прочитати. Зазвичай у них чітко вказується, що робитиме адміністрація (власники) сайту з особистою інформацією користувачів. Через соціальні мережі приходять багато посилань, які рекомендують відкрити друзі чи знайомі. Однак також треба знати, що Україна кілька вже років є лідером в антирейтингу країн із небезпечним інтернет-простором [1]. Також в Україні зафіксовано найвищу концентрацію фішингових сайтів – це шахрайські сторінки, підроблені під відомі сайти, на яких у користувачів запитують паролі, логіни і навіть банківські реквізити рахунків. Отримати посилання на такі сторінки у соціальній мережі або месенджері дуже просто. Це може бути і користувач, що розповсюджує це посилання з власною метою, або такі посилання можуть розсилатися через взламани акаунти, рекламні оголошення тощо. У зв'язку з виплатами грошової допомоги громадянам України від численних міжнародних організацій це питання наразі стає найбільш актуальним. Відомо багато прикладів, коли користувачі замість отримання такої допомоги навпаки – втрачають гроші зі своїх власних рахунків.

Отже, дотримання користувачами наведених рекомендацій дасть змогу мінімізувати небезпеки щодо інформації у разі втрати або крадіжки комп'ютера чи з'ємного носія, або у разі тимчасового доступу до комп'ютера іншої особи. Дотримання рекомендацій щодо роботи користувачів у соціальних мережах та популярних месенджерах, дасть змогу забезпечити користувачам певний рівень безпеки інформації під час роботи в Internet-мережі. Основну увагу користувачам мережі слід приділяти підозрілим фішинговим сайтам, захисту службової та конфіденційної інформації.

Література

1. Інформаційні технології: навчальний посібник / О.І. Зачек, В.В. Сенік, Т.В.Магеровська та ін.; за ред. О.І. Зачека. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 432 с.

Максим Мисько,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 123 Комп'ютерна інженерія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

РОЛЬ АВТОМАТИЗОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ПРИ УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

Розглянуто застосування автоматизованої інформаційної системи управління підприємством. Надано рекомендації щодо впровадження ефективних заходів при розробці таких систем.

***Ключові слова:** інформатизація, автоматизована інформаційна система, підприємство, комп'ютер, автоматизація управління*

Рівень розвитку сучасного інформаційного суспільства та його можливостей визначається автоматизацією інтелектуальної діяльності на підприємствах. Використання інформаційних технологій на сьогодні настільки розповсюджено, що немає галузей без їхнього застосування було б недоречним. Важливу роль інформаційні технології відіграють в науці, в промисловому виробництві та для підвищення ефективності управління багатьма підприємствами та установами.

Рівень сучасного комп'ютерного парку характеризується темпом зростання обчислювальних потужностей технічних засобів та навичками користувачів застосовувати новітні інформаційні технології для вирішення багатьох теоретичних та прикладних задач.

Використання можливостей інформаційних технологій є головною з складових розвитку сучасного цифрового суспільства, тому її актуальність зростає з подальшим вдосконалюванням комп'ютерної техніки, комунікацій та програмного забезпечення. Для цього необхідно, щоб користувачі мали відповідні навички для широкого використання на практиці мов програмування високого рівня, хмарних сервісів, алгоритмів для вирішення поставлених завдань в зрозумілій для більшості користувачів формі.

Наявність автоматизованої інформаційної системи на підприємстві

суттєво підвищує ефективність його управління [1-2]. Сюди можна віднести:

- скорочення кількості збережених даних, тобто економії обсягів використовуваної пам'яті та носіїв інформації;
- зменшення витрат на багаторазові оновлення зайвих копій та усунення збоїв системи через дублювання одних й тих ж самих об'єктів;
- збільшення достовірності інформації і швидкості її обробки;
- позбавлення персоналу від великої кількості проміжної документації, повторного внесення ідентичної інформації до них;
- прискорення перегляду та обліку виробленої продукції.

Наразі при розробці автоматизованих систем управління використовується багато методик. Наприклад, для опису інформаційних моделей зараз найбільшого розповсюдження набули діаграми «сутність-зв'язок» (ERD – Entity-RelationsDiagrams), що фігурують в методиці IDEF1X. Також треба проводити ретельний аналіз інструментальних середовищ розробки програмного забезпечення та аспектів розробки проекту автоматизації, серед яких слід окремо виділити формування вимог користувачів, обґрунтування необхідності його створення та дослідження відповідних промислових об'єктів на підприємстві[3].

Отже, застосування засобів автоматизації інформаційної системи є доцільним і необхідним в сучасних складних умовах воєнного стану, а розроблений програмний продукт повинен розглядатись як індивідуальний проект, що повністю орієнтовано на специфіку та особливості діяльності конкретного підприємства.

Література

1. URL:<https://ru.djvu.online/file/0UuRidRqX3PPF>
2. URL:<http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/titorenko.pdf>
3. URL:<https://online-knigi.com.ua/kniga/429920/bpwin-i-erwin-case-sredstva-dlya-razrabotki-informacionnyh>

Олена Мітковська,
здобувачка освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 «Менеджмент»
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ЗМІНА ПІДХОДУ ДО ПІДБОРУ ПЕРСОНАЛУ В АТ «МИКОЛАЇВГАЗ» ЗА СУЧАСНИХ УМОВ, ЯК ОБ'ЄКТИВНА РЕАЛЬНІСТЬ

Висвітлено проблеми забезпеченості персоналом АТ «Миколаївгаз» в умовах військового стану. Запропоновано до використання досліджуваним підприємством інструментів та майданчиків підбору персоналу за сучасних умов.

Ключові слова: персонал, підбір персоналу.

До широкомасштабного вторгнення країни-агресора на територію України робота співробітників, зокрема, робітників АТ «Миколаївгаз» була досить типовою. На підприємстві кожна група мала свій напрям роботи: одна займалась обстеженням мереж, друга – ремонтом, третя – підключенням та відключенням газопостачання. В умовах війни кожен фахівець став універсальним, адже виконує завдання різного характеру.

За інформацією від прес-служби АТ «Миколаївгаз» [1], на момент звільнення частини Миколаївської та Херсонської областей (листопад 2022 р.) без газопостачання перебувало понад 6 тис. клієнтів компанії й 18 населених пунктів. У відновленні задіяні всі служби: аварійно-диспетчерська, служба експлуатації, метрології, комплексно-приладового обстеження, електрохімічного захисту газопроводів. Більше 500 фахівців працюють над повним відновленням газопостачання в Миколаївській області. Проте на сьогодні, тобто у військовий час, нестача кваліфікованих фахівців, особливо робітничих професій, яка відчувалася в АТ «Миколаївгаз» й раніше, стала ще гострішою, оскільки частина його працівників стали на захист країни. Зокрема, існує потреба у працівниках на такі вакантні посади, як: інженер з метрології; комірник; контролер газового господарства; майстер відділу капітального будівництва; провідний інженер з пожежної безпеки; провідний фахівець з матеріально-технічного забезпечення; слюсар з експлуатації та ремонту

газового устаткування; технік відділу обслуговування вузлів обліку газу; старший діловод.

Водночас багато людей через війну залишилися без роботи та шукають можливості працевлаштування на новому місці. Тому, на наше переконання, змінивши підхід до підбору робочих кадрів та розширивши коло пошуку «блакитних комірців» (робітники, зайняті фізичною працею), досліджуване підприємство АТ «Миколаївгаз» може подолати кадровий дефіцит.

Щоб процес підбору персоналу на досліджуваному підприємстві у воєнний час був більш зручним і швидким, вважаємо за доцільне використовувати ним п'ять головних інструментів та майданчиків, де можна шукати персонал (рисунок 1).

Рисунок 1. Інструменти та майданчики підбору персоналу АТ «Миколаївгаз» за сучасних умов

1. Внутрішні кадрові резерви або рекомендації друзів, знайомих.

Найпершим у цьому разі може бути консультація з керівниками відділів, де кожен добре знає, хто зараз потрібен команді, хто з уже наявних працівників може взяти додаткові обов'язки або перекваліфікуватися без втрат для робочого процесу. Маючи конкретні побажання від керівників, потрібного кандидата можна знайти досить швидко й без надмірних зусиль. Опитування друзів та знайомих про те, хто з них зараз потребує роботи, так само може значно пришвидшити процес підбору персоналу. Особисті рекомендації – досить дієвий інструмент пошуку кандидатів сьогодні.

2. Розділ «Вакансії» на офіційному сайті підприємства.

Плюс подібної опції на сайті підприємства – це те, що кар’єрний розділ можуть моніторити насамперед ті, хто бажає працювати саме у АТ «Миколаївгаз». Але якщо активність на сторінці з вакансіями мінімальна і туди майже не заходять користувачі – варто задуматись про ефективність такого підходу, особливо за умови, коли вакансію потрібно закрити швидко. Оцінка переваг та недоліків, враховуючи пріоритети у процесі підбору потрібних кандидатів, допоможе ухвалити правильне рішення щодо цього способу. Також за низької відвідуваності доцільно додатково привабити шукачів на кар’єрну сторінку підприємства, розмістивши рекламу, поділившись нею у соцмережах та різних групах про роботу і працевлаштування тощо.

3. Сайти пошуку роботи.

Цей інструмент використовує чи не кожен роботодавець, тому що він дійсно є помічним. Щоб не прогавити «свого» спеціаліста, краще здійснювати пошук там, де вже є велика та перевірена база кандидатів з готовими резюме шукачів, яких можна досить швидко найняти на роботу. Обом сторонам ця опція дозволяє досягти найкращого результату, мінімізуючи при цьому ризик та витрачений час. На Work.ua у кожного роботодавця є можливість безкоштовного розміщення вакансії, яка доступна щомісяця. Зауважимо, що розміщення будь-яких вакансій, мета яких допомогти Україні, теж безкоштовне.

4. Соціальні мережі.

У нинішніх умовах цей інструмент все більше набуває популярності серед тих, хто шукає роботу, й тих, хто її пропонує. Але варто зважати, що далеко не всі публікації, а їх дійсно безліч, є надійними та перевіреними. Переваги пошуку у соцмережах – це безпосередня комунікація у спільноті ейчарів, як до прикладу у групі «Поворкуємо?» в Facebook, де можна шукати допомоги, запитати поради, рекомендації тощо. Можна використовувати Telegram і в різних групах публікувати вакансії.

5. Служба зайнятості.

Досить помічними у воєнний час є державні структури. Бо їхня основна задача – це зниження рівня соціальної напруженості й допомога у працевлаштуванні. Однак із цим завданням можуть впоратися лише відділення у містах, де не ведуться активні бойові дії. Усе, що потрібно для розміщення вакансій та пошуку кандидатів, детально та покроково можна знайти на сайті Державного центру зайнятості. Щоб скористатися безкоштовними послугами центру, роботодавцям потрібна реєстрація. Але варто враховувати, що рекрутери в рамках програми «Консультант роботодавця» так само активно співпрацюють із сайтами пошуку роботи. Роботодавцям, які хочуть закрити вакансії у воєнний період, варто підходити до підбору персоналу виважено, враховуючи нові обставини та законодавчі зміни.

Методів пошуку кваліфікованого і талановитого співробітника існує безліч. Кожен вибирає свій формат, оскільки у кожного роботодавця свої критерії підбору персоналу. Вважаємо, що для пошуку доцільно використовувати різні способи, щоб якомога більше кандидатів могли дізнатися, що АТ «Миколаївгаз» наймає у воєнний період і разом з тим є хорошим місцем для роботи.

У нинішніх умовах наймання співробітника, який буде старанним та розумітиме всі нюанси та болі досліджуваного підприємства, – справжня удача. Тому, здійснюючи підбір персоналу у воєнні часи, варто пам'ятати, що завзяті та цілеспрямовані фахівці дуже потрібні для підтримання економіки України. І це справа нелегка, тож варто скористатися всіма можливостями.

Література

1. Офіційний сайт АТ «Миколаївгаз». URL: <https://mk.dsoua.com/ua/>

Ярослав Новак
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 «Менеджмент»
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»
Руслан Зубков,
професор кафедри підприємництва,
управління та адміністрування
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»;
доктор економічних наук

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ВЕКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено сучасний стан інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств. Визначено, що цифровізація є стратегічним вектором забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств. Доведено, що для підвищення інвестиційно-інноваційної діяльності України необхідно розробити дієвий механізм, форми та методи удосконалення політики у сфері залучення інвестиційна засадах цифровізації.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційна діяльність, цифровізація, діджиталізація

Поява нової цифрової економіки спричинила зміни як у запитах споживачів, так і в моделях споживання. За оцінками експертів, понад 60% світових корпорацій зараз розробляють власну стратегію цифрової трансформації, щоб адаптуватися до цих змін у технологіях і поведінці споживачів. Ця стратегія спрямована на створення середовища для більш безперервної та ефективної комунікації між компаніями та їхніми клієнтами, що є основною перевагою цифровізації.

Як у зарубіжній, так і у вітчизняній науковій літературі існує кілька підходів до визначення того, що насправді означає «цифрування». С.В. Коляденко описує це як техніку переведення всіх форм інформації в цифровий формат [5]. Н.П. Мешко, натомість, розглядає оцифрування як процедуру, пов'язану з перетворенням різних типів інформації в електронну форму [7]. На думку Г.Б. Дослідження Соколової оцифрування передбачає створення цифрової версії (на основі байтів і бітів, найменших одиниць

інформації) матеріальних об'єктів, таких як паперові документи, відео- та фотозображення та звуки [6]. У різних роботах цифровізація трактується як використання цифрових технологій разом із вдосконаленням систем обслуговування клієнтів. Однак, незважаючи на велику кількість літератури на цю тему, проблеми вибору ідеальних напрямків розвитку бізнесу під час цифрових трансформацій залишаються невирішеними.

Останнім часом інноваційні процеси в економіці України не зазнали значного розширення. Кількість підприємств, які впроваджують інновації, щорічно зменшується і досягла лише 16-18%, що в 3-4 рази менше, ніж у інноваційно розвинутих економіках. Порівняно з рештою світу наукоємність промислового виробництва в Україні значно нижча і становить лише 0,3%. Якщо майже третина коштів, інвестованих в інноваційну діяльність, йде на закупівлю обладнання, витрати на придбання прав на нову інтелектуальну власність або на дослідження та розробки є значно меншими. Майже половина інноваційних підприємств взагалі не фінансує наукові дослідження, які є вигідними їхньому виробництву. [1].

Нинішню ситуацію можна пояснити відсутністю ефективної державної системи сприяння інноваціям, яка поступово руйнується щорічними змінами до бюджету та інших законів протягом останніх 5 років, що доповнюється браком коштів.

Недостатність наукомісткості у вітчизняному виробництві не можна пояснити лише відсутністю фінансування, стимулів чи пільг. Структура економіки також відіграє вирішальну роль. В Україні економіка переважно складається з низькотехнологічних виробничих галузей, які за своєю суттю мають низький рівень наукового розвитку, таких як гірничодобувна промисловість і паливна промисловість – 0,8-1%, харчова, легка та агропромисловість – 1,2%. Як наслідок, в Україні переважає виробництво третього технологічного укладу, зокрема гірнична металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія, яка становить майже 95%

вітчизняного виробництва. Очікуване збільшення ВВП від впровадження нових технологій становить лише 0,7-1%.

Для достовірної оцінки стану інноваційного зростання в Україні найбільш інформативну оцінку отримали показники European Innovation Scoreboard. Ці показники складаються з п'яти груп: «рушійні сили інновацій», «створення нових знань», «інновації та підприємництво», «індикатори застосування інновацій», «інтелектуальна власність». Для об'єктивної оцінки інноваційного стану України вкрай важливою є її відносна позиція серед інших країн ЄС, яку можна визначити за допомогою Європейського інноваційного індексу, зокрема European Innovation Scoreboard (EIT).

Для активізації інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні необхідна розробка ефективного механізму, що охоплює різні форми та методи посилення політики залучення інвестицій на основі залучення ринкових та силових інструментів. Цей механізм має включати:

Визначення стратегічних напрямів та інвестиційних пріоритетів інноваційного розвитку регіону передбачає прогнозування довгострокових інвестиційних потреб, у тому числі іноземних, та їх конкретизацію на найближчі п'ять років із щорічною деталізацією.

Триває процес удосконалення досвіду, підготовки та внесення до органів державної влади пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює використання іноземного капіталу для господарської діяльності в Україні.

Удосконалення системи інформаційного забезпечення та створення інфраструктурних елементів є важливими для сприяння інвестиційній та інноваційній діяльності.

Річні програми соціально-економічного та культурного розвитку територій передбачають визначення пріоритетів інвестування, суб'єктів інвестування, розміру інвестування та соціально-економічних наслідків для зазначених територій. Крім того, програми також включають визначення

суб'єктів та механізмів контролю за інвестиціями.

Створення конкурентних переваг регіонів у сфері інвестування передбачає розробку бізнес-пропозицій, що відповідають інтересам як території, так і інвестора.

Економіку різних регіонів можна підняти за рахунок залучення іноземних інвестицій шляхом проведення дозвільної фіскальної політики.

Розвиток компетентних кадрів у державній службі необхідний для ефективної співпраці з іноземними інвесторами.

Для залучення ефективних інвесторів та досягнення конкретних результатів органам виконавчої влади та місцевого самоврядування вкрай важливо конструктивно співпрацювати з суб'єктами територіального управління через державно-приватне партнерство, об'єднуючи зусилля.

Для забезпечення прогресу необхідно відслідковувати результати, узагальнювати досвід, застосовувати бенчмаркінг, за потреби коригувати прогнози та програми [2, 3].

Науково обґрунтована інвестиційна політика, яку впроваджує державна та регіональна влада, яка базується на процесах цифровізації, відіграє важливу роль у сприянні відновленню економіки та забезпеченні її стабільного зростання. Ця політика визначає джерело, напрямок і структуру інвестицій, а також реалізацію раціональних і ефективних відтворювальних процесів на різних рівнях загальнодержавних, регіональних і місцевих соціально-економічних і технологічних програм. Крім того, ця політика спрямована на створення сприятливого інвестиційного клімату, який приваблює як вітчизняних, так і іноземних інвесторів на взаємовигідних умовах.

Література

1. Амбросов В.Я., Маренич Т.Г. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій. *Економіка АПК*. 2007. №6. С. 14–19.
2. Андрійчук В.Г. Інноваційна модернізація вітчизняної економіки: стратегічні орієнтири та механізм їх реалізації. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2010. № 1. С. 4–8.
3. Борщ Л.М. Інновації та інвестиції в реальному секторі економіки: перспективи розвитку. *Економіка ринкових відносин*. 2008. № 2. С. 44–51.

4. Гудзь О.Є. Цифрова економіка: зміна цінностей та орієнтирів управління підприємствами. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 2(24). С. 4–12.
5. Коляденко С.В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні та світі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 6. С. 105–112
6. Соколова Г.Б. Деякі аспекти розвитку цифрової економіки в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 1(51). С. 92–96.
7. Стратегії високотехнологічного розвитку в умовах глобалізації: національний та корпоративний аспекти: монографія / Н.П. Мешко, О.М. Сазонець, О.А. Джусов та ін. Донецьк: Юго-Восток, 2012. 470 с.

Олег Олійник,
завідувач кафедри права та інформаційних
технологій Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»;
канд.юр.наук, доцент,

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВИ ЯК ЧИННИК РЕФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ

Розглянуто значення, яке надається механізму держави у державному будівництві в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави, та з'ясування місця й ролі механізму держави в суспільстві.

***Ключові слова:** держава, державний апарат, державний орган, державна влада, державна служба, державний службовець, посадова особа.*

Механізму держави у державному будівництві в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави, ознаками якої є пріоритет прав і свобод людини і громадянина, підпорядкованість інтересів держави інтересам людини й суспільства, соціально орієнтована ринкова економіка, політичний і економічний плюралізм, демократія і соціальна справедливість.

Державним органам належить провідна роль у створенні і функціонуванні механізму держави, і перш за все, законодавчій владі, яка покликана підготувати досконалу законодавчу базу реформування українського суспільства і держави у відповідності із загальнолюдськими цінностями, з урахуванням історичної та національної самобутності. Верховна Рада України здійснила в цьому напрямі вельми значну роль, ухваливши після прийняття

Конституції України близько двох тисяч законів, створивши цим самим нормативну базу ефективного функціонування всієї системи державних організацій з метою здійснення завдань і функцій держави [1, с. 390].

Соціальна спрямованість держави передбачає розширення сфери її впливу на суспільні відносини для вирішення питань розвитку системи освіти, культури, медицини тощо. Проте з іншого боку, розширення впливу держави на суспільні відносини не повинно приводити до тоталітарних зазіхань державної влади, до систематичного порушення прав і свобод людини і громадянина. Розмежування пріоритетів громадянського суспільства і державної влади повинно вирішуватись на конституційному рівні.

Механізм держави в різні епохи розвитку цивілізованого суспільства мав не однакову структуру і функції. Рухаючись по шляху прогресу, суспільство створювало такі державні органи, які в цілому забезпечували його нормальне функціонування [2, с. 126].

На різних ступенях розвитку суспільства механізм держави мав свої особливості, своєрідну структуру. Це пояснюється економічними, соціальними причинами, національним складом населення держави, розмірами території, географічним положенням і іншими факторами. Внаслідок змін, які відбуваються в суспільному житті, виникають нові і відмирають застарілі структури державного апарату. Проте у всі історичні епохи державний апарат виступає основним організуючим началом [3, с. 14].

Механізм держави має розглядатися не як проста сукупність складових елементів (державних органів, організацій, установ), а як система цих елементів, функціонально сумісних, узгоджених між собою і системою в цілому, котрі перебувають у постійному відновленні з метою підтримання своєї основної функції – управління.

Державний орган – це основний елемент апарату держави, який наділений певною компетенцією [2, с. 127].

Державні органи в правовій демократичній державі утворюють у

сукупності систему, яка має відповідні ознаки. Така система органів держави характеризується єдністю, яка зумовлена соціальною сутністю державних органів, спільністю їх завдань і функцій. Ця єдність органів виходить із єдності волі й інтересів народу, який є першоджерелом влади.

Діяльність всієї системи органів державної влади України має бути спрямована на забезпечення прав людини і громадянина, єдність системи цих органів проявляється в тому, що органи, які їх складають, не розрізнені, а сумісно, перебувають у тісній взаємодії, взаємозв'язку і взаємозалежності.

Література

1. Конституційне право України: Підручник / За ред. О. Фрицького. Київ: Наукова думка, 2018. С.389-391.
2. Авер'янов В.Б. Компетенція. Юридична енциклопедія: В 6т. Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 1 А-Г. С. 126-127.
3. Коваленко А.А. Органи державної виконавчої влади: проблеми класифікації. Київ: Людина і політика, 2020. № 6. С.12-21.

Олександр Осипчук,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 123 Комп'ютерна інженерія
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

АВТОМАТИЗОВАНА ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА З МОНІТОРИНГУ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ВИРОБНИЦТВІ

Розглянуто використання інформаційних автоматизованих систем з моніторингу виробничих процесів. Запропоновано елементну базу для реєстрації сигналів, обробки та виведення отриманої інформації.

***Ключові слова:** автоматизована інформаційна система, моніторинг, технологічний процес, датчик, мікропроцесор, інформація*

Зараз всі галузі виробництва завжди пов'язані з обробкою великих обсягів інформації. Методи обробки інформації для кожної з галузей мають свою специфіку та визначаються типами носіїв інформації, її кодуванням, засобами виведення для сприятливого уявлення і наочності отриманих результатів.

Автоматизовані інформаційні системи з моніторингу технологічних

процесів застосовують як окремі самостійні системи, так і в якості елементів більш складних автоматизованих комплексів. До подібних систем ставляться високі технічні вимоги, щоб отримана в процесі моніторингу інформація була дійсно реальною та не містила суттєвих спотворень.

Для реєстрації сигналів та подальшої обробки отриманої інформації технологічні вузли мають відповідні сенсори та датчики, що під'єднано до системи для виведення результатів на монітор оператора у зручній сприятливій формі. Для реєстрації показників датчиків та обробки результатів моніторингу застосовується система на базі мікропроцесорів. Для цифрової обробки сигналів використовується аналогово-цифровий перетворювач та відповідне програмне забезпечення. Застосування мікропроцесорів дозволяє проводити попередню дискретизацію аналогових сигналів, накопичення даних технологічних процесів, їх осереднення, спектральний аналіз, фільтрацію та передавання до комп'ютеру для подальшої обробки результатів та їх зручної візуалізації [1].

Обробка сигналів будь-якого технологічного процесу складається з двох частин. Спочатку проводиться первинна обробка інформації, яка включає посилення сигналу, його затримку, складання, фільтрацію, нормування. Далі проводиться вторинна обробка результатів первинної обробки інформації.

Після отримання сигналів в цифровій формі у вигляді великих числових масивів – векторів або матриць, їх подальша обробка проводиться за відповідними алгоритмами для отримання необхідної інформації у зручній для сприйняття формі. Апаратне забезпечення такої системи складається з систем вимірювання, керування, комутації, передачі та обробки даних.

Для проведення вимірювань та генерації відповідних сигналів використовуються плати введення-виведення, які встановлено на PCI-шині серверу системи. У разі автоматизованого підключення до системи відповідних елементів використовується комутатор, керування яким здійснюється за допомогою цифрових портів плати введення-виведення.

В результаті застосування таких систем можна повністю автоматизувати процес реєстрації сигналів для їх подальшої обробки та інтерпритації, що дозволяє проводити як необхідні наукові дослідження в межах дослідної лабораторії, так і якісний моніторинг технологічних процесів на різних галузевих промислових підприємствах.

Література

1. Мельник О.В. Моделювання гідродинамічних процесів в розрядно-імпульсних технологіях. *Геометричне моделювання та інформаційні технології*. Миколаїв: МНУ імені В.О.Сухомлинського, жовтень 2016. № 2. С.69-72.

Артем Петровських,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

Науковий керівник: д-р екон. наук, професор Р.М. Скупський

ЕФЕКТИВНА МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ

Розглянуто мотивуючі чинники персоналу на готельному підприємстві, проаналізовано потреби співробітників як чинника, що визначає спосіб мотивації. Досліджено, що головним фактором плинності кадрів сфери гостинності є відсутність мотивації у співробітників, які замість того, щоб докласти максимум зусиль та приносити дохід собі та компанії, змушені шукати нову роботу. Ступінь якості виконання співробітниками поставлених завдань є прямим результатом системи мотивації та заохочення.

Ключові слова: мотивація, стимул, персонал, готель, потреби.

Персонал готельного підприємства є його найважливішим ресурсом, співробітники готелю забезпечують безпеку гостей, рівень та культуру обслуговування, створюють загальну атмосферу у закладі.

Мотиваційний процес відбувається у тісному зв'язку із зовнішнім та внутрішнім середовищем підприємства. Основним елементом зовнішнього середовища є система економічних параметрів, правових норм, політичних та соціокультурних умов. Внутрішнє середовище, важливе для ефективності мотивації, включає такі фактори, як: розмір компанії, організаційна структура,

організація роботи, умови праці та робоча атмосфера. У готельному господарстві поділ праці та пов'язана з цим спеціалізація у стимулюючій діяльності залежать насамперед від розміру підприємства. На невеликих готельних підприємствах зазвичай власник сам опікується усім процесом управління людськими ресурсами. Він відповідає за набір та підбір працівників, за їх розвиток та мотивацію.

Малий готельний бізнес часто керується сім'єю. Мотивація у таких типах організацій стосується двох внутрішніх груп: працівників, які є членами сім'ї, та працівників поза сім'єю. Віддавання переваги родичам у оплаті праці та просуванню по службі на сімейних підприємствах має демотивуючий вплив на решту працівників і часто призводить до великої плинності кадрів.

Великі готельні компанії (наприклад, готельні мережі), де працюють сотні працівників, мають спеціалізовані відділи кадрів. Вони мають дуже розгалужену організаційну структуру. На цьому типі підприємств мотивацією займаються лінійні керівники та служби по персоналу. Їх участь у мотиваційному процесі охоплює більшу частину видів діяльності – від розподілу завдань між працівниками до виявлення причин дисфункцій у сфері мотивації. До завдань безпосереднього керівництва входить виявлення очікувань персоналу та оцінку рівня задоволення працівників виконаною роботою.

Підприємства готельного господарства можуть використовувати два види заохочення – матеріальні та нематеріальні.

Види матеріальної винагороди мають значну мотиваційну функцію, вони включають: комісії, бонуси, нагороди, підказки. Щоб збільшити активність працівника щодо залучення гостей та збільшити кількість замовлень, роботодавець може використовувати систему комісійних. До мотивуючих чинників також належать чайові. Хоча вони не мають прямого відношення до роботодавця, але вони можливі завдяки умовам, які роботодавець створює, так як висока категорія та гарна репутація готелю зазвичай впливає на розмір

чайових.

Інші матеріальні мотиваційні фактори, що не пов'язані з виплатою грошей, включають фізичні умови праці (наприклад, належне освітлення робочого місця, ефективне та сучасне обладнання, чисті та естетичні гардероби, робочий одяг), медичне обслуговування (наприклад, контракт з приватною клінікою, послугами якого можуть скористатися співробітників та їх сім'ї), страхування життя, можливості виїзду за кордон у межах групи готелів.

Важливу роль у мотивації працівників відіграють зустрічі з керівництвом готелю, під час зустрічей з співробітником, особливо тим, хто вступає в перший контакт, засвідчують, що вони відповідальні за створення першого та останнього враження про компанію. Ці зустрічі впливають не тільки на якість роботи, але і на рівень задоволеності персоналу.

При створенні мотиваційної системи велике значення слід надавати підготовці заходів, що активізують персонал для досягнення цілей готельного підприємства. Водночас важливо, щоб під час вибору конкретних мотиваторів враховувалися потреби співробітників. Їх можна розглядати у двох вимірах: професійному та особистому. Професійні потреби пов'язані з належністю до конкретної організації та реалізацією в ній конкретних завдань. Вони також безпосередньо пов'язані з особистими потребами. На практиці всі потреби працівників відповідають базовим рівням, визначеним Авраамом Маслоу, тобто фізіологічним потребам, безпеці, приналежності, повазі та визнанню, самореалізації.

Правильно застосована мотивація вимагає від керівників відповідних знань про людей, соціальні групи, економічні проблеми підприємства та його оточення і, насамперед, регулярного дослідження факторів, що мотивують співробітників. В деяких напрямках мотиваційної діяльності, що вимагають певних змін в готельних підприємствах, були виділені такі: – завдання, пов'язані з визначенням очікувань працівників щодо роботи; – комунікації в галузі мотивації, недоліки яких в основному з'являються у відсутності

відповідних рішень щодо інформування працівників про цілі підприємства, відповідно до яких ставляться завдання та критерії оцінки при їх досягненні, – заходи, спрямовані на розпізнавання дисфункцій мотиваційного процесу та виявлення їх причин.

Ефективна мотивація – це постійна, безперервна робота з дослідженням потреб персоналу та спостереження за їх поведінкою на роботі. Ключем до розуміння є знання їхніх життєвих ситуацій та потреб – як особистих, так і професійних. Це можливо завдяки побудові відносин між підлеглим та керівником, які дозволяють зрозуміти переваги, потреби та мотиви людини.

На досвіді доведено, що ставлення співробітника до своїх обов'язків прямо пропорційне ставленню роботодавця до співробітника.

Література

1. Занюк С. Психологія мотивації. Київ: Либідь, 2019.
2. Коваленко Л.Г. Мотивація персоналу підприємств готельно-ресторанного господарства. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. № 16. С. 323–326. URL: <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/66.pdf>
3. Крушельницька О., Мельничук Д. Управління персоналом. Київ: Кондор, 2013.
4. Мушкін І. Нематеріальна мотивація продуктивності праці. *Персонал*. 2019. № 4. С. 44-49.
5. Статистика зарплат в Україні. Середня зарплата по категорії «Гостинично-ресторанний бізнес, туризм» в Україні. URL: <https://www.work.ua/ru/salary-hotel-restaurant-tourism/?page=1>

Diana Polovchenia,
esperta della Camera di Commercio
Italiana per l'Ucraina

IL RUOLO DELL'ITALIA NEL PROCESSO DI RIPRESA DELL'UCRAINA

Sono stati esaminati lo stato e le prospettive della cooperazione tra Ucraina e Italia nel processo di restaurazione dell'Ucraina.

Parole chiavi: *cooperazione, ripresa, direzioni prioritarie, infrastrutture critiche.*

L'Italia è ufficialmente entrata a far parte del gruppo di Stati che, anche in piena guerra, si stanno attivamente preparando ad aiutare l'Ucraina nella ricostruzione. Alla fine di aprile si è tenuta a Roma una Conferenza sulla

ricostruzione dell'Ucraina, dove sono intervenuti centinaia di aziende ucraine e italiane oltre al Presidente del Consiglio dei Ministri italiano Giorgia Meloni e quello Ucraino Volodymyr Zelenskyi. I risultati di questa conferenza sono fruttuosi per l'Ucraina.

Sono stati firmati sei memorandum nei settori dell'ecologia, dell'industria e della logistica nel settore energetico. Inoltre, sono stati firmati due convenzioni tra le regioni dell'Ucraina e dell'Italia, che dimostrano ancora una volta l'instaurazione di legami diretti tra le nostre comunità e le persone.

La delegazione ucraina ha delineato le direzioni chiave per una rapida ripresa del nostro Paese in modo che le aziende italiane abbiano un'idea con che cosa e quando venire in Ucraina.

«Le aree chiave di cooperazione sono il ripristino energetico, lo sminamento umanitario, il ripristino delle case danneggiate, il ripristino delle infrastrutture critiche, nonché il ripristino della nostra capacità economica nel campo delle micro, piccole e medie imprese», ha osservato il Primo Ministro.

Le imprese italiane hanno espresso un forte interesse a partecipare alla ricostruzione dell'Ucraina. Inoltre, la Export Credit Agency of Italy (SACE) è pronta a riprendere i lavori con l'Ucraina. È stato concordato che l'agenzia stanzierà un altro miliardo di euro per progetti di recupero in Ucraina.

«Un aspetto interessante della conferenza che si terrà ad ottobre sarà data dall'opportunità di parlare con gli imprenditori ucraini che attualmente non lavorano a causa della guerra. Vogliamo che le imprese ucraine e italiane possano cooperare in altri ambiti non legati alla crisi, oltre ai finanziamenti statali. Durante questo evento online, le aziende, le comunità e le città ucraine avranno l'opportunità di proporre i loro progetti. Contiamo anche su un forte sostegno finanziario da parte del nostro governo», ha affermato Maurizio Carnevale, vicepresidente della Camera di commercio e industria italiana per l'Ucraina. Ha ammesso che a causa dell'elevato interesse degli imprenditori italiani ad entrare nel mercato in ripresa dell'Ucraina, sono costretti a mettere in guardia sui rischi e sulla prudenza degli investimenti [1].

Ha annunciato agli imprenditori italiani le cinque industrie che le autorità

ucraine considerano prioritarie per gli investimenti di capitale straniero.

Si tratta del campo dell'energia, delle costruzioni, delle ultime tecnologie, del settore agricolo e della metallurgia «verde» per la partecipazione ai mercati globali, della farmaceutica e della riabilitazione dei feriti.

Le parti hanno concordato l'approfondimento della protezione dei diritti di proprietà intellettuale, lo scambio di innovazioni e il trasferimento di tecnologie. L'Italia ha l'esperienza per costruire un miracolo economico come successo negli anni '60 del secolo scorso dopo una guerra devastante, e vorrebbe partecipare alla realizzazione di un miracolo simile in Ucraina dopo la guerra [2].

Fonti letterarie

1. L'Italia contribuirà alla ricostruzione dell'Ucraina, che vuole vedere rapidamente membro dell'UE. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/italiya-spryyatyme-vidbudovi-ukrayiny-z-perspektyvoyu-shvydkoho-vstupu-do-yes/32381451.html>

2. L'Italia propone di applicare l'esperienza del suo miracolo economico degli anni '60 in Ucraina. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/04/26/novyna/polityka/italiya-proponuye-zastosuvaty-dosvid-svoho-ekonomichnoho-dyva-1960-x-rokiv-ukrayini>

Юрій Пригода,

здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 123 «Комп'ютерна інженерія»
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

КОМП'ЮТЕРНІ КОМУНІКАЦІЇ ТОРГІВЕЛЬНИХ КОМПАНІЙ

Розглянуто застосування комп'ютерних комунікацій в торговельних компаніях. Показано, що економічна ефективність від впровадження комунікацій залежить від топології, архітектури, способів керування мережею, інформаційної безпеки, програмного та апаратного забезпечення.

***Ключові слова:** комунікація, комп'ютерна мережа, проектування, торговельна компанія, топологія, сервер*

На сьогодні розробка і впровадження комп'ютерних комунікацій є одним з важливіших завдань в області інформаційних технологій. У більшості торговельних компаній є постійною потреба у використанні новітніх сучасних технологій передачі інформації. По мірі придбання нового апаратного , зростання інформаційних потреб компаній, появи нових інформаційних

технологій виникає необхідність застосування мереж з виділеним сервером для підвищення швидкості передачі інформації. В залежності від виду діяльності будь-якої торгівельної компанії обов'язковим є її забезпечення як внутрішньою, так і зовнішньою мережами. Тому актуальною є розробка нової або модернізації вже існуючої локальної мережі, яка з'єднує всі відділи та структурні підрозділи і забезпечує ефективне використання всіх інформаційних ресурсів компанії.

При розробці такої мережі необхідно провести аналіз топології, архітектури комп'ютерних мереж, способів керування мережею, розглянути питання інформаційної безпеки, вибору програмного та апаратного забезпечення, економічної ефективності від її впровадження.

Таким чином, для проектування необхідно мати раціональну, гнучку структурну схему мережі торгівельної компанії, обрати апаратну й програмну конфігурацію сервера, а також розглянути питання забезпечення необхідного рівня захисту інформації. Для реалізації таких комп'ютерних комунікацій доцільно використовувати один потужний пристрій з опрацювання запитів від користувачів ніж мати декілька менш потужних.

Мережі великих компаній складаються з групи серверів, декількох робочих груп, кількість і склад яких визначається структурою і розмірами компанії, службових комп'ютерів і комутаційного устаткування. Управління локальною обчислювальною мережею здійснюється групою з трьох серверів:

- головний сервер (main server), що відповідає за розподіл ресурсів, зберігання інформації і політику безпеки, з підключеним до нього дисковим простіром;
- резервний сервер (backup server), що виконує роль вторинного контролера домена і відповідає за резервне копіювання інформації;
- інтернет-сервер (Internet server), на якому розміщується Web-сайт компанії і служба електронної пошти.

До складу комутаційного устаткування входять концентратори (HUB) і комутатори (SWITCH), що забезпечують комунікацію між комп'ютерами у

складі локальної мережі і оптимальну пропускну спроможність, мультиплексор, до якого підключений зовнішній канал зв'язку і маршрутизатор, що з'єднує локальну мережу з глобальним інформаційним простором.

Якщо офіс компанії розташований на декількох поверхах, сегменти комунікацій кожного поверху з'єднуються за допомогою оптоволоконного кабелю. Коли компанія займає декілька офісних будівель, віддалених одна від одної на відстань до 1 км, в мережу включають підсилювачі сигналу (репітери) або, у разі неможливості кабельного зв'язку – радіопередавачі. Слід також зазначити, що після побудови локальної комп'ютерної мережі необхідно обов'язково провести її налагодження та тестування.

Олексій Пригоровський,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

Науковий керівник: д-р екон. наук, професор Р.М. Скупський

ФАХОВІ КОМПЕТЕНЦІЇ В СИСТЕМІ ВІДБОРУ ПЕРСОНАЛУ

Розглянуто механізм підбору персоналу на компетентнісній основі, який дає змогу на етапі прийому на роботу відібрати персонал, що відповідає потрібним кваліфікаційним характеристикам та цінностям компанії. Охарактеризовано поняття компетенції.

***Ключові слова:** оцінювання персоналу, компетенції, компетентнісний підхід, кваліфікаційний рівень, персонал компанії.*

Відбір персоналу має велике значення під час управління людськими ресурсами, оскільки від нього багато в чому залежить подальша діяльність організацій, оскільки тільки за наявності кваліфікованого персоналу можливо досягти найкращих результатів і поставлених завдань.

Термін «компетентність» (від лат. competence) трактується як поняття, що розкриває аспекти поведінки людини, пов'язані з виконанням роботи, визначає основну характеристику особистості, яка досягла або здатна досягти високих

результатів у діяльності [1, с. 2–5]. Фахівці Міжнародної комісії Ради Європи (програма Definition and Selection of Competencies) визначають поняття компетентності (competence) як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби і виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на комбінації взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмій – усього того, що можна залучити для активної дії [5].

Професійна компетентність розширює критерії, установлені до посади в кваліфікаційних вимогах, беручи до уваги не лише освітній та освітньо-кваліфікаційний рівні та стаж, а й досвід роботи, володіння спеціальними знаннями, уміннями і навичками, необхідними для ефективного виконання посадових обов'язків.

Під час відбору для виявлення кваліфікованих компетентних осіб та найбільш підходящих кандидатів для успішного виконання роботи на вакантній посаді мають оцінюватися попередньо визначені «характеристики», якими має володіти кандидат на посаду, відповідно до визначених «вимог до рівня професійної компетентності осіб».

Проведення оцінки персоналу для підприємств зв'язку можна розділити на декілька етапів: Етап перший – попередній.

Керівник підрозділу, якому потрібен новий співробітник, подає до департаменту по роботі з персоналом заявку на підбір. У заявці фіксується інформація про вакантну позицію: назва посади та структурного підрозділу; рівень підпорядкованості посади; вимоги до претендента; характеристика місця роботи й умов праці.

Менеджер із підбору знайомиться з посадовою інструкцією майбутнього співробітника, обговорює з керівником перелік компетенцій, необхідних на даній посаді, а також можливі шляхи пошуку і залучення кандидатів.

Етап другий – залучення і первинний відбір кандидатів.

Тут об'єднані кілька операцій: складання та розміщення оголошення про відкриття вакансії; розгляд резюме кандидатів; проведення попередньої

телефонної розмови для первинного відбору кандидатів.

Це дуже важливий етап, оскільки з декількох десятків надісланих резюме необхідно відібрати ті, які максимально відповідають вимогам до посади: освіта (кваліфікаційний рівень), досвід роботи. Під час проведення телефонного інтерв'ю менеджер із роботи з персоналом уточнює мотив пошуку роботи і додаткові вимоги до посади. «Заочно» можна оцінити наявність у кандидата також таких якостей, як комунікабельність, навички ділового спілкування, вміння переконувати, володіння технікою ведення телефонних переговорів.

Етап третій – проходження новачком атестації за компетенціями.

Кожен новий співробітник проходить атестацію за компетенціями, у ході якої перевіряється рівень розвитку необхідних компетенцій і професійно-технічних знань. Тестові завдання мають бути підібрані на основі кваліфікаційних вимог до посад.

Етап четвертий – кандидат проходить інтерв'ю з керівником підрозділу. На цьому етапі доцільно проводити інтерв'ю з кандидатом на основі поведінкових компетенцій, які є найважливішими для високої якості роботи саме на цій посаді.

Етап п'ятий – узагальнення результатів оцінювання та прийняття рішення. Менеджер департаменту по роботі з персоналом спільно з керівником структурного підрозділу, куди потрібен співробітник, ще раз аналізують результати всіх кандидатів, обговорюють їх сильні і слабкі сторони, оцінюють потенціал кожного.

Етап шостий – оприлюднення інформації про результати добору та надання пояснень кандидатам на їхній запит.

Під час визначення (професійно-кваліфікаційних) характеристик (знань, умінь, навичок, компетенцій), які будуть оцінюватися під час добору, необхідно визначати, які характеристики будуть обов'язковими (некомпенсаційними), а які – компенсаційними (другорядними).

Переваги оцінки персоналу на основі моделі компетенцій:

1. Розроблення єдиних стандартів опису ефективності роботи – сприяє

встановленню взаєморозуміння між співробітниками різних відділів і різних рівнів. Наприклад, виробляється єдине для всіх розуміння, що таке ефективне керівництво і що означає командна робота.

2. Погодженість під час оцінки працівника: всі, хто має відношення до ухвалення рішення про прийом кандидата, однаково розуміють, що таке ключові компетенції посади, і знають, що необхідно оцінити, а що можна проігнорувати.

3. Можливість визначити сильні й слабкі сторони кожного здобувача і використовувати цю інформацію для планування кар'єри та розвитку.

4. Поява підстав для формування кадрового резерву, розроблення системи мотивації, адаптації й планування кар'єри співробітників.

5. Розроблення стандартів якості виконуваних робіт.

Ефективність діяльності будь-якої організації залежить від значної кількості чинників. Серед них особливе місце займає проблема людських ресурсів. Нині ні в кого не викликає сумніву, що персонал організації є найбільш важливою силою сучасного виробництва. Разом із тим усвідомлення ролі персоналу в сучасному виробництві зумовило виникнення проблеми керівництва людьми, що працюють на підприємстві. Ефективний підбір персоналу забезпечує високу вірогідність успіху діяльності організації.

Оцінка персоналу має бути за принципом «обґрунтованості оцінювання», яке полягає у тому, що оцінюватися мають лише ті характеристики кандидата, які є необхідними для роботи на конкретній посаді. Іншими словами, визначальною є умова, згідно з якою має бути чіткий зв'язок між вимогами щодо роботи на посаді (профілями професійної компетентності посад) та компетенціями й іншими кваліфікаційними характеристиками, які оцінюються під час добору (вимогами професійної компетентності, спеціальних вимог до досвіду роботи вимог до напряму підготовки отриманої особою спеціальності та інші вимоги до рівня професійної компетентності осіб, які претендують на зайняття посад).

Відбір персоналу потрібно проводити саме за компетенціями, адже

професійна компетентність передбачає комплексну характеристику посади, що містить визначення змісту роботи, виконуваної за посадою, та перелік спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних для виконання посадових обов'язків.

Література

1. Олійник В.В., Даниленко Л.І. Професійне зростання педагогічних працівників: організаційно-педагогічний аспект. *Методист*. 2003. № 3. С. 2–5.
2. Скібіцька Л.І. Організація праці менеджера: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 360 с.
3. Балабанова Л.В., Сардак О.В. Управління персоналом: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 468 с.
4. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник. Київ: Знання, 2006. 559 с.
5. Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). URL: <http://www.oecd.org>.

В'ячеслав Рєзніченко,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

НАЙВАЖЛИВІШІ КОМПОНЕНТИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

Розглянуто сутність найважливіших компонентів управління якістю в індустрії гостинності. Досліджено особливості та визначено ефективність їх запровадження в системи управління якістю послуг у сфері обслуговування.

Ключові слова: *якість, послуга, управління якістю, функціональна якість, технічна якість, стандарти якості, конкурентоспроможність.*

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України змінило докорінно кон'юнктуру ринку готельних послуг. Пропозиція послуг готельного ринку зменшилася пропорційно скороченню попиту на них. Наразі ситуація в сегментах сфери гостинності залежить від регіону: в деяких чимала кількість об'єктів не відновила роботу через або відсутність попиту, або пошкодження та руйнування. Проте певна частина, особливо на заході України, успішно продовжує свою роботу.

Єдиною умовою забезпечення конкурентоспроможності та прибутковості закладу готельного господарства є надання послуг найвищої якості своїм клієнтам. Відповідність стандартам якості допомагає отримати конкурентні переваги над іншими у галузі. Розуміннями керівниками закладів найважливіших компонентів якості гостинності сприяє формуванню ефективної моделі господарювання, в основі якої мають бути прогресивні методи та технології.

Концепція якості обслуговування є прецедентом задоволеності гостей і ґрунтується на системах та методах управління якістю із залученням керівництва та працівників на всіх ланках управлінського процесу з безумовним використанням всіх технічних можливостей та наявних ресурсів. Фактично якість послуг – це те, що отримує клієнт і те, за що він платить. Заклади сфери обслуговування постійно намагаються усунути розрив між очікуваною послугою та послугою, що надається, щоб досягти досконалого рівня обслуговування. Часто доводиться інвестувати у розвиток персоналу та навчання працівників стандартам якості обслуговування.

Отже, якість гостинності формується досвідом клієнтів, залежить від їх оцінок та лояльності до бренду, до закладу, до системи обслуговування в цілому.

Науковці структурують якість гостинних послуг за двома компонентами: функціональним та технічним [1]. Функціональна якість здебільшого забезпечується здатністю персоналу до якісного виконання своїх обов'язків й визначається кваліфікацією, досвідом роботи, вміннями, професійними навичками працівників. Технічна якість формує вимоги до матеріально-технічної бази і включає: зовнішнє та внутрішнє оснащення будівель готельного господарства, наявність систем забезпечення безпеки гостей, комунікаційних та життєзабезпечуючих інженерних систем, інформаційних технологій та відповідної базової і додаткової інфраструктури.

Виходячи із наведеної структури якості та розуміючи сутність основних та допоміжних процесів забезпечення якості, керівництво закладів гостинності

створює та розвиває навчальні програми з метою формування компетентностей персоналу під час виконання своїх функціональних обов'язків. З метою зменшення впливу людського фактору, більшість процесів, за можливості, автоматизуються.

Прагнучи до досконалості та здобуття безумовного рівня конкуренції в галузі, заклади індустрії гостинності запроваджують постійне вдосконалення всіх процесів обслуговування; створюють ефективні системи управління та взаємодії з клієнтами; будують міцні взаємозв'язки із постачальниками; проводять регулярні аудити та реорганізують паперовий документообіг у сучасні автоматизовані системи управління справами [2].

Неперервне вдосконалення процесів обслуговування в індустрії гостинності спрямовується на підвищення якості обслуговування гостей, що сприяє створенню бази лояльних клієнтів та підвищує цінність бізнесу з точки зору формування довготривалої взаємодії з ними. Запровадження процесів вдосконалення на регулярній основі ілюструє схильність бізнесу до підвищення якості та формування передового досвіду, утворює його як надійний бренд, який заслуговує довіри.

Постійні вдосконалення виводять стандарти якості на кращий і вищий рівень і демонструють, те що бізнес розвивається. Щоб визначити ключові сфери, які вимагають покращення, керівники можуть використовувати рішення для управління якістю з метою ефективного планування та запровадження змін спрямованих на: формування налагоджених та контрольованих процесів; зменшення витрат ресурсів; скорочення витрат на управління якістю; визначення можливостей навчання та розвитку персоналу, залучення працівників до процесів управління якістю; налагодження комунікації та формування міцних відносин з постачальниками; пошук можливостей зростання та прибутковості. Оскільки якість і прогрес є послідовними процесами, керівники мають переконатися, що обрана система управління якістю для індустрії гостинності допомагає створити замкнутий процес, який забезпечує регулярні вдосконалення.

В індустрії гостинності утримання існуючих клієнтів і розширення бізнес-горизонтів є надзвичайно важливим і складним завданням. З огляду на це, готелі створюють ексклюзивні пропозиції, персоналізують послуги та запроваджують системи і програми лояльності. Навіть за таких сучасних та затребуваних інструментів сформувати довгострокові відносини з клієнтами для більшості готелів майже неможливо. Однією із причин, на думку науковців, є недостатня увага до скарг клієнтів. Саме через висловлення незадоволення клієнти доносять інформацію про те, що треба змінити. Належна увага до скарг, прозорий порядок їх розгляду та ефективні зміни дозволяють досягти значних покращень, які в майбутньому можуть вразити клієнтів. Позитивні зміни точки зору здебільшого призводять до значної різниці в якості послуг у сфері обслуговування. Але більше за все клієнти цінують те, що їх чують, визнають їх значущість та намагаються удосконалюватися. Полегшити роботу зі скаргами здатне сучасне програмне забезпечення, за допомогою якого можна інтегрувати систему управління скаргами з існуючими системами якості. Зрештою, позитивні зрушення в управлінні також передбачають зміну парадигми мислення, яка формує привабливість та створює актуальність для сучасних споживачів.

Перелік вимог до якості обслуговування в сфері гостинності настільки ж різноманітний, як і послуги, які тут пропонуються. Для забезпечення бездоганності та своєчасності обслуговування заклади індустрії гостинності формують контрактні взаємовідносини із постачальниками. Традиційні системи управління якістю дещо ускладнюють протікання процесів взаємодії із постачальниками. Отже, покращити такі відносини здатне відповідне програмне забезпечення, яке може спрощувати класифікацію затверджених постачальників на основі їх продуктивності, своєчасності та якості обслуговування.

Заклади індустрії гостинності мають будувати якісні взаємовідносини зі своїми постачальниками, щоб випереджати конкурентів та підтримувати лояльність клієнтів.

Отже, управління та контроль якості постачальника є таким же важливим, як управління вартістю, якістю та досконалим обслуговуванням. Програмне забезпечення для управління якістю надає індустрії гостинності кращий контроль процесів і даних, пов'язаних із постачальниками, для прийняття обґрунтованих бізнес-рішень, особливо коли йдеться про вибір правильних постачальників.

Регулярні аудити є невід'ємним інструментом непрямого впливу на управління якістю. Окрім фінансової стабільності, перевірки виявляють невідповідності систем, процесів, якості продуктів і послуг, які потребують негайної уваги. Підтримання частоти перевірок також має вирішальне значення, особливо в таких умовах, як гостинність, де збій у обслуговуванні може зіпсувати клієнтську прихильність і репутацію бренду.

Ефективне управління наскрізним циклом аудиту передбачає використання розширеної звітності та аналітики для аналізу тенденцій розвитку. Оскільки аудити послуг можуть допомогти створити незабутні враження від клієнтів, покращити навчальні програми, заохотити залучення персоналу та підвищити прибутковість, їм слід приділяти належну увагу. Аудит за своєю сутністю – це інструмент, який стимулює культуру безперервного вдосконалення, виявлення лазівок і підвищення якості послуг на абсолютно новий рівень.

З останніми революціями технологій, тотальною цифровізацією, індустрія гостинності також переходить до безпаперового способу ведення бізнесу, впроваджуючи систему електронного документообігу. Спеціальне програмне забезпечення оптимізує робочі процеси і дозволяє компаніям у сфері гостинності записувати, підтримувати, зберігати та ділитися інформацією всебічно, зберігаючи безпеку через рольовий доступ та автентифікацію за паролем. Це також забезпечує їм кращий контроль над зібраними даними для забезпечення бездоганної роботи, відповідності даних і значного зниження витрат. Такі зручності також формують довіру з боку клієнтів до закладу в цілому і бренду зокрема.

Отже, створюючи ефективну систему управління якістю готельних послуг слід зосередитися на названих вище критичних аспектах. Застосування цілісного підходу до управління якістю полегшує корпоративне програмне забезпечення. Наразі існує безліч пропозицій, які мають інтуїтивно зрозумілий інтерфейс і прості в налаштуванні робочі процеси для стандартизації процесів якості у відповідності із найкращими галузевими практиками.

Література

1. Crick, A., Spencer, A. (2021). Hospitality quality: new directions and new challenges. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 23(4), p. 463-478
2. Капліна А.С. Методичний підхід до оцінки якості готельних послуг. Науковий вісник ПУЕТ. 2016. №1 (38): Економіка, організація і управління підприємством. С.168-173

Оксана Рибаківа

здобувачка освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

Руслан Зубков,

професор кафедри підприємництва,
управління та адміністрування
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»;
доктор економічних наук

ІНСТРУМЕНТИ ЗАСТОСУВАННЯ РЕБРЕНДИНГУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Розглянуто сутність, види та завдання ребрендингу. Досліджені прийоми, заходи щодо його проведення та інструменти застосування ребрендингу на підприємстві. Визначені характеристики необхідності проведення ребрендингу компанії у сучасних умовах розвитку ринку, та запропоновано підхід оцінки ефекту ребрендингу і факторів його проведення, з метою поліпшення діяльності компанії.

Ключові слова: бренд, брендинг, ребрендинг, глобалізація, фірмовий стиль, маркетинг, маркетингові стратегії, диференціація, позиціонування, рестайлінг.

Коли ми говоримо про бренд, ми маємо на увазі відмітне та привабливе представлення торгової марки. Ребрендинг передбачає зміну сприйняття

бренду у свідомості споживача з кінцевою метою покращення фінансових показників компанії.

За словами Чарльза Браймера, генерального менеджера Interbr and Schecter, бренд – це торгова марка, яка втілює чіткий і значущий набір цінностей і характеристик для споживача. Заводи виробляють продукцію, але товар отримує статус бренду лише тоді, коли він містить численні матеріальні, нематеріальні та психологічні елементи. Важливо відзначити, що виробники не створюють бренди; вони існують лише у свідомості споживача. [2, с. 12].

Акт ребрендингу передбачає зміну різних аспектів бренду, таких як його назва, логотип і корпоративний стиль, або він може передбачати повну перебудову самого бренду.

Як причини ребрендингу зазвичай називають такі об'єктивні характеристики: ослаблення позиції бренду на ринку, необхідність оновлення або зміни маркетингових стратегій або цільової аудиторії, нездатність адаптуватися до мінливих умов ринку, неправильна розробка стратегії та цінностей бренду з самого початку. .

У ході досліджень було виявлено, що більшість великих і середніх компаній стикаються з необхідністю впровадження системи ребрендингу. Згідно зі статистичними даними, ці фірми, як правило, звертаються до ребрендингу кожні 4-5 років, як зазначено в [3, с. 45].

Основна мета ініціатив з ребрендингу – підвищити репутацію бренду компанії та її флагманських товарів. Цілі ребрендингу зрозумілі та прості:

Зміцнення позиції бренду на ринку товарів і послуг тягне за собою підвищення лояльності та відданості споживачів.

2. Заходи, призначені для підвищення відмінності продуктів і послуг, відомі як диференціація бренду.

Розширення клієнтської бази з метою отримання більшого доходу або надання додаткових послуг є важливим аспектом залучення нового бізнесу.

Викорінення архаїчних стереотипів поведінки є надзвичайно важливим.

Концепція ребрендингу впливає з ідеї про те, що бренд, який спочатку втілює конкретні цілі, принципи та мораль, може перемістити свою увагу на інші атрибути під час переходу. Цей зсув може спричинити втрату частини початкової аудиторії, яка більше не ідентифікує себе з новими параметрами бренду. Однак ця зміна також може залучити новий ринок клієнтів, які раніше не цікавилися брендом, таким чином підвищивши його привабливість.

У науковій доповіді Н.В. Івашової широко розглядається тема ребрендингу, особлива увага приділяється його сутності та класифікації. У звіті також підкреслюється важливість зміни комунікаційних систем компанії з метою підвищення її загальної ефективності [1, с. 20].

Зміна цінностей бренду – ненадійний крок. Це пов'язано з тим, що зміну цільової демографічної групи та вихід на нові сегменти ринку, рівень конкуренції на яких ще не встановлено, неможливо всебічно дослідити чи передбачити. Крім того, як зазначалося раніше, нові цінності бренду можуть не сподобатися всій споживчій базі, і це може призвести до подальшого зниження обсягу продажів.

Кінцева мета всіх зусиль з ребрендингу – це найважливіше завдання, яке маркетологи повинні вирішити на завершальному етапі своєї роботи.

Вимірювання впливу роботи, виконаної для підвищення ефективності бренду, продажів продуктів і послуг, позиціонування на ринку та загального успіху, є складним завданням. Однак можна кількісно оцінити результати таких зусиль. Ефективність ребрендингу можна виміряти різними методами, які можна класифікувати наступним чином:

Оцінку зусиль з ребрендингу можна провести через призму оцінки споживачів. Цей підхід передбачає вимірювання ефективності роботи з ребрендингу з точки зору споживача. Щоб визначити успіх ребрендингу, необхідно використовувати різні показники, включаючи рівень обізнаності

споживачів і їх ставлення до зміни цінностей компанії. Крім того, важливо оцінити прихильність споживача до нового напрямку, який пропонує оновлений бренд.

Оцінка товарів і грошей має вирішальне значення для визначення змін у ціновій політиці. Методом вимірювання таких змін є розрахунок загальної доданої вартості в надбавках.

Найточніший спосіб виміряти й оцінити успішність інвестицій компанії в брендинг і ребрендинг – це фінансова та ринкова оцінка. Цей підхід забезпечує чітке відображення результатів між процесом ребрендингу та прибутковістю організації, а також будь-яким збільшенням її акцій, серед іншого.

Оцінка успішності зусиль з ребрендингу повинна проводитися протягом періоду часу, коли компанія досягає своїх стратегічних цілей, відчуває зміни в зростанні прибутковості, і спостерігає зміни в різних фінансових і маркетингових показниках, як зазначає джерело [6, с. 91].

На основі проведеного аналізу було доведено, що ребрендинг є важливим, але занедбаним аспектом маркетингової системи вітчизняних компаній. Важливо пам'ятати, що ребрендинг – це не припинення існування бренду, а засіб його еволюції.

Література

1. Івашова Н.В. Формування бренд-орієнтованої системи управління комунікаціями промислового підприємства підприємств. *Економіка та управління підприємствами*. Суми, 2012. - 321 с.
2. Телетов О.С. Брендинг та ребрендинг в умовах сучасних промислових виробництв. *Зб. тез доповідей VIII-ї міжнародної науково-практичної конференції «Маркетинг та логістика в системі ме-неджменту»*. Львів: Вид. Львівської політехніки, 2011. 35 с.
3. Приходченко Я.В. Бренд-менеджмент торговельних підприємств в умовах маркетингової орієнтації. *Торгівля і ринок України: темат. зб. наук. пр.* Донецьк: ДонДУЕТ, 2012 103 с.

Сергій Рудик
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»
Руслан Зубков,
професор кафедри підприємництва,
управління та адміністрування
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»;
доктор економічних наук

МОТИВАЦІЙНА ПОЛІТИКА БАНКІВ В УКРАЇНІ

Досліджено особливості сучасний стан та перспективи мотиваційної політики банків України. Окреслено проблеми мотиваційної політики банківської системи. Визначено головні завдання кадрової політики для банків України.

Ключові слова: мотиваційна політика, банк, кадровий менеджмент.

У сучасній Україні прийнято спостерігати, що багато банків мають обмежені можливості та часто не мають сучасної системи стимулювання високоефективної праці. Більшість банківських працівників не схильні брати на себе відповідальність або проявляти ініціативу. Їм бракує розуміння цілей банку та значення їх досягнення. Отже, для досягнення економічної та соціальної ефективності банківського персоналу життєво необхідно ґрунтовно переглянути існуючі методи мотивації персоналу та відмовитися від застарілих методів управління персоналом. Розробити та впровадити сучасну систему, яка заохочує та стимулює продуктивність банківських працівників, є нагальною необхідністю.

У найширшому розумінні мотивація стосується процесу спонукання до дій для досягнення індивідуальних і фінансових цілей.

Основою трудової мотивації є прагнення працівника задовольнити свої потреби працею [1]. Звідси виникає мотивована діяльність, яка є результатом індивідуальних і автономних дій, керованих внутрішніми факторами, спрямованих на досягнення особистих цілей і реалізацію своїх інтересів. Вкрай важливо, щоб ці цілі узгоджувалися із загальними цілями організації, а сама

робота давала можливість задовольняти потреби працівника з мінімальними зусиллями. Система винагороди повинна бути більшою мірою прив'язана до трудової діяльності людини, а не до сторонніх факторів, таких як соціальний статус, стаж роботи чи службове становище, оскільки це забезпечить мотивацію ефективності праці, а не кар'єрного зростання чи статусу. Мотивація для останнього не обов'язково означає високий рівень продуктивності.

Система мотивації являє собою злиття системи заохочення, системи покарань і системи контролю, створюючи взаємопов'язане ціле. Ідея «мотивації» має складні та персоналізовані компоненти, які встановлюються окремими потребами кожного працівника. Тому мотивація банківських працівників включає різноманітні позитивні та негативні стимули, а також систему оцінювання. Винагорода, що надається працівникам за результатами їхньої роботи, повинна не тільки відповідати кількісним і якісним показникам їх продуктивності, але й вважатися «справедливою» порівняно з винагородою, що надається іншим працівникам. Інакше виникає психологічне напруження і значно знижується мотивація співробітників. Отже, постає питання справедливого оцінювання трудової діяльності [2].

Реформування банківської системи в Україні негативно вплинуло на кількість діючих банків. За останні півтора року кількість банківських установ скоротилася на чверть, а кількість працівників – на 7%. Якщо розглядати ринок праці за видами економічної діяльності, то люди, які працюють у фінансовій та страховій сферах, займають ближче до кінця списку, на першому місці – мистецтво, спорт, розваги та відпочинок. Однак важливо відзначити, що середньомісячний дохід фінансових і страхових працівників в Україні є одним з найвищих, випереджаючи його лише працівники авіаційного транспорту. Отже, порівняльний аналіз систем стимулювання, які використовують комерційні банки в Україні, є дуже доречним.

На нашу думку, нерозуміння відмінних характеристик і специфіки існуючого персоналу в банківському секторі України призвело до

різноманітних несприятливих явищ у сфері управління банківським персоналом.

Персональний склад українських банків неоднорідний, з різним стажем роботи у фінансовому та банківському секторах, а також освітою, включаючи фінансово-економічну, технічну та інші сфери. Ця неоднорідність створює кілька проблем для менеджменту, зокрема:

Розглядаючи питання впровадження інновацій і технологій, стає очевидним, що літні люди, як правило, менш сприйнятливі до змін. Навпаки, для молодих людей проблема полягає в пошуку можливостей кар'єрного зростання.

Формування ефективної системи винагород і преміювання є складним завданням через те, що люди різних вікових груп і освіти часто мають різні стимули, пов'язані з роботою.

Організаційна культура банку складається з кількох субкультур, що є проблемою формування згуртованої команди.

Важливо враховувати, що до 1990-х років у банківській галузі переважно домінували жінки. На сьогодні близько 70% керівних посад в українських банках займають жінки. Як наслідок, це призвело до виразного стилю керівництва «жіночим» колективом, а також підбору, мотивації та формування персоналу. Крім того, поступово зростає кількість жінок на керівних посадах. Ця тенденція також спостерігається в розвинутих економіках, де темпи зростання жінок-менеджерів у європейських банках у два-три рази вищі, ніж чоловіків-менеджерів. У сучасному фінансовому ландшафті необхідно володіти не тільки традиційно чоловічими якостями, такими як агресивність, сила і прагнення до успіху, але й жіночими якостями, такими як інтуїція, відкритість і тактовність. Тому необхідно приділяти значну увагу розвитку пулу потенційних жінок-менеджерів.

Фінансово-кредитний сектор вважається однією з найбільш технологічно передових сфер ринкової економіки. Як наслідок, це вимагає персоналу з

високим ступенем знань і навичок. Банківська галузь в Україні постійно розвивається, що вимагає постійного підвищення рівня професіоналізму, комунікабельності та розвитку співробітників. Робота банківського клерка більше не обмежується адміністративними обов'язками, а вимагає зосередження на продажу банківських послуг. Це підкреслює важливість постійного навчання новим технологіям, кар'єрного росту та заохочення до самоосвіти працівників.

Вищенаведений аналіз свідчить про те, що в найближчі роки основним завданням кадрової політики комерційних банків має стати підвищення кваліфікації співробітників і формування команди експертів, здатних ефективно займатися стратегічним розвитком банків.

Для вдосконалення стратегії управління персоналом банку доцільно створити механізм стимулювання продуктивності праці. Цей механізм має бути спрямований на узгодження інтересів банку з інтересами його працівників і навпаки, а також на об'єктивну оцінку здібностей працівників. Крім того, необхідно створити сприятливі умови для розвитку та реалізації трудового потенціалу персоналу та створити гнучку систему адаптації до ринкових умов. Крім того, має стимулювати використання сучасних банківських форм і методів, пов'язаних зі складністю та ефективністю роботи. Наполегливе вивчення винагороди персоналу має стати основою ефективної системи оплати праці персоналу [3].

У нинішніх умовах життєво важливо постійно діагностувати та контролювати систему стимулювання персоналу. Важливо враховувати складність, інтенсивність і ефективність завдань, які виконують співробітники, і включати ці фактори в різні форми мотивації співробітників. Такий підхід забезпечує впровадження ефективних методів стимулювання ефективної роботи. Такий погляд на роботу з персоналом у сучасних умовах узгоджується з поточною світовою практикою менеджменту, а також дозволяє вносити корективи в застосування іноземного досвіду менеджменту з урахуванням

реалій нашого поточного стану.

Література:

1. Бенях В.В. Еволюція сутності мотивації праці. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки.* 2010. № 4(3). С. 223–227.
2. Богацька Н.М., Демчук І.О. Значення мотивації праці персоналу для досягнення цілей підприємства. URL: http://www.rusnauka.com/7_NMIW_2009/Economics/37742.doc.htm (дата звернення: 13.11.2020).
3. Гончарова М.Л., Гордієнко В.П. Науково-методичні підходи до мотивації персоналу комерційного банку. URL: <http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/6711/1/motav.pdf> (дата звернення: 13.11.2020).

Анна Самойленко,
здобувачка освіти ОР «магістр»
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа
та страхування Миколаївського інституту
розвитку людини Університету «Україна»
Євгенія Гнатенко,
доцент кафедри підприємництва,
управління та адміністрування
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»;
кандидат економічних наук, доцент

БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК САМОСТІЙНА ФУНКЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Розглянуто економічну категорію «бюджетування» як прогресивний інструмент планування операційно-фінансової діяльності господарського суб'єкту. Визначено характерні особливості бюджетного управління діяльністю підприємства.

Ключові слова: бюджетування, бюджетне управління, бюджет, інструмент, управління підприємством, резерви ресурсів.

Бюджетування є ефективним інструментом планування операційно-інвестиційно-фінансової діяльності господарського суб'єкту. Якісно сформовані бюджети дозволяють своєчасно приймати оперативні управлінські рішення щодо коригування діяльності, зміни грошових потоків, використання ресурсів, отримання належного позитивного результату діяльності. Сутність економічної категорії «бюджетного управління» відображається у наступних

характеристиках:

1. Бюджетне управління підприємством – це відображення цілей діяльності підприємства у бюджеті - документі який об'єднує низку бюджетів. Бюджетне управління реалізується як на оперативному так й на стратегічному рівнях діяльності господарського суб'єкту.

2. Бюджетне управління являється важливим елементом фінансової складової організаційної структури підприємства. На підприємстві формуються центри відповідальності з своїми цілями, завданнями, ресурсами, результатами діяльності та чітко визначеними бюджетами.

3. Бюджетне управління має розгалужену сферу функціонування побудовану на ієрархії центрів відповідальності. Бюджети взаємопов'язані включають велику кількість фінансових операцій та формують загальний бюджет підприємства. Бюджетна система у своєму складі має такі бюджети: бюджет доходів та витрат, бюджет надходження та витрачання грошових коштів, прогнозована фінансова звітність господарського суб'єкту.

4. Бюджетне управління будується на основі виробничих та фінансових показників, які в бюджетах чітко розраховані, збалансовані та відображають цілі, завдання діяльності підприємства на визначений період планування.

5. Бюджетне управління охоплює всю систему управління діяльністю господарського суб'єкту. Систему бюджетування, яка включає наступні види робіт: збір та аналіз інформації; розробку планів, програм, їх координація та коригування; контроль за виконанням планів, програм; прийняття ефективних управлінських рішень щодо покращення діяльності центрів відповідальності так і підприємства в цілому.

6. Бюджетне управління розповсюджується на всі ланки організаційної структури підприємства та поширюється на кожного робітника, який працює в системі бюджетування та, має відношення до витрат, доходів та руху грошових коштів, має конкретні повноваження, відповідальність за виконання індивідуальних планових показників бюджету конкретного центру

відповідальності.

7. Бюджетне управління – це інструмент завдяки якому господарський суб'єкт може досягти поставленої стратегічної цілі та покращення стабільності, стійкості, ефективності поточної діяльності. Базою досягнення даної мети є визначення взаємопов'язаних збалансованих показників конкретних бюджетів центрів відповідальності, які у загальному складі формують бюджет підприємства в цілому.

8. Бюджетне управління є механізмом мотивації та стимулювання працівників всіх центрів відповідальності, побудованому на кількісних та якісних показниках кожної ланки системи бюджетування.

9. Бюджетне управління є сучасним, дієвим інструментом формування інформаційної бази, координації та оцінки діяльності господарського суб'єкту адаптованого до змін зовнішнього середовища.

10. Ефективне бюджетне управління будується на основі ієрархічної структури заведеного бюджету господарського суб'єкту. Зведений бюджет формується на основі бюджетів трьох рівнів:

1-й рівень охоплює операційний, інвестиційний, фінансовий бюджети;

2-й рівень включає низку бюджетів операційної діяльності, які налаштовані на виконанні запланованої виробничої програми з урахуванням виконання договорів і контрактів покупців готової продукції підприємства. До цього рівня входять наступні бюджети: бюджет продажу; бюджет виробництва; бюджет запасів готової продукції; бюджет прямих витрат.

3-й рівень є базою формування бюджетів 2-го рівня. До цього рівня входять бюджети: бюджет витрат на збут; бюджет закупівлі матеріалів та використання матеріалів; бюджет прямих витрат на оплату праці; бюджет загальновиробничих витрат; бюджет адміністративних витрат [2].

В залежності від масштабів діяльності підприємства окрім визначених трьох рівнів може бути 4 – й рівень, у складі якого розробляють наступні бюджети: бюджет дебіторської заборгованості; бюджет кредиторської

заборгованості; бюджет собівартості виготовленої продукції; бюджет собівартості реалізованої продукції [1].

Сформовані на підприємстві вище перелічені бюджети дають можливість якісно виконувати функцію управління підприємством – планування: визначати обсяги ресурсів, яких недостатньо для виконання програм також резерви ресурсів підприємства, які воно може використати на інші види діяльності. Крім того, бюджетування сприяє чіткому визначенню доходів, витрат та результату діяльності господарського суб'єкту.

Література

1. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник / За заг. редакцією д-ра екон. наук І.О. Школьник та канд. екон. наук В.М. Кремень; І.О. Школьник, В.М. Кремень, С.М. Козьменко та ін. Суми, 2014. 427 с.
2. Чаюн І.О. Актуальні проблеми бюджетного управління діяльністю підприємства. *Економіка і суспільство* / Мукачівський державний університет. Вип. № 14 / 2018. С. 564-568.

Руслан Скупський,
завідувач кафедри підприємництва,
управління та адміністрування
Миколаївського інституту розвитку
людини Університет «Україна»;
доктор економічних наук, професор

РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

Публікація присвячена дослідженню інноваційних технологій як перспективного шляху розвитку туристичної і готельно-ресторанної галузі в регіоні. Сформовано визначення поняття «інновації в туризмі та гостинності». Висвітлено об'єкт і суб'єкт регіональної туристичної політики, основні види інновацій та можливі шляхи їх впровадження у процес розвитку туризму і гостинності в регіоні.

Ключові слова: туризм, готельно-ресторанний бізнес, гостинність, інновації, розвиток, регіональна політика.

Впровадження інноваційних технологій це перспективний шлях розвитку економіки як для всієї країни, так і її регіонів зокрема. Постійні зміни, які відбуваються в сучасному часі, пандемія COVID-19, повномасштабне

вторгнення рф, дуже вплинули на розвиток сфери обслуговування України і, тому, перед вітчизняними туристичними та готельно-ресторанними закладами стоїть складна задача як утримати свої позиції на ринку послуг. Активізація підприємницької діяльності відбувається під впливом інноваційних процесів в усіх сферах економіки, але у сфері обслуговування інновації впроваджуються випереджальними темпами, оскільки конкурентоспроможність підприємств туристичного і готельно-ресторанного бізнесу може бути забезпечена за умов досягнення кращих світових стандартів обслуговування.

Інноваційна діяльність у сфері обслуговування знаходить своє втілення в створенні нових або поліпшенні існуючих турпродуктів, удосконаленні транспортних, готельно-ресторанних та інших послуг, освоєнні нових ринків, упровадженні провідних інформаційних і телекомунікаційних технологій, сучасних форм організаційно-управлінської діяльності, нових сучасних підходів до задоволення потреб туристів [1]. Саме тому використання інноваційних технологій є шансом зберегти власне підприємство на ринку послуг у такому скрутному сучасному становищі.

Індустрія туризму і гостинності охоплює найрізноманітніші підприємства, діяльність яких полягає в організації та покращенні якості обслуговування клієнтів, збільшення пропозиції сервісних можливостей та удосконалення вже існуючих. Це дає змогу зазначити, що індустрія туризму і гостинності – це є сукупність готельно-ресторанних і транспортних засобів, об'єктів харчування, а також розважальних, пізнавальних, лікувальних, спортивних, ділових, релігійних осередків, які забезпечують туроператорську та турагентську діяльність та надають туристично-екскурсійні послуги [2].

Існує дуже багато наукових поглядів щодо визначення поняття «інновації в туризмі», але, перш за все, визначимо, що таке інновації відповідно Закону України «Про інноваційну діяльність». Отже, інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого,

адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [4].

Проаналізувавши дослідження науковців, ми можемо дійти висновку, що інновації в туризмі та гостинності – це комплекс новітніх заходів, які направлені на позитивну динаміку розвитку галузі, що сприятиме економічному розвитку як регіону, так і країни. Інноваційний процес реалізується через ринок туристичних послуг, рівень задоволеності клієнта, а також завдяки адаптації туристичної інфраструктури до можливості впровадження продуктових, технологічних, сервісних, маркетингових, організаційно-управлінських інновацій.

Шляхами використання інноваційних технологій у регіональному розвитку туризму і гостинності є впровадження до об'єктів регіональної інноваційної політики різних видів інновацій під чітким керівництвом її суб'єктних одиниць. Створення нових продуктів і послуг з удосконаленими споживчими властивостями, успішна їх реалізація на внутрішньому та зовнішньому ринках, підвищення ступеня збалансованості організаційно-економічного бізнес-середовища, раціональність використання інвестиційних, кадрових, матеріально-технічних, маркетингових ресурсів формують інноваційну модель розвитку туристичної галузі й індустрії гостинності регіону.

Отже, дослідивши особливості інноваційних процесів у туризмі й індустрії гостинності, можемо дійти висновку, що впровадження інновацій у сфері обслуговування є комплексним специфічним процесом, який включає в себе певні шляхи: нововведення; якісно нові зміни у вже існуючому турпродукті; підвищення ефективності функціонування туристичної інфраструктури; управління стійким функціонуванням і регіональним розвитком туризму і гостинності, а також процесами формування, позиціонування та споживання туристичних послуг; прогресивні зміни факторів виробництва; підвищення іміджу і конкурентоздатності туристичних і

готельно-ресторанних підприємств.

Створення інноваційного продукту є безперечним фактором розвитку туризму і гостинності в регіоні.

Перспективи подальшим досліджень полягають в аналізі процесу створення інноваційного продукту як основи інноваційної діяльності підприємств туристичного і готельно-ресторанного бізнесу.

Література

1. Горишевський П., Васильєв В., Зінько Ю. Сільський зелений туризм: організація надання послуг гостинності. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2003. 148 с.
2. Гусєв В. Державна інноваційна політика, як засіб розвитку національної економіки: навч. посібник. Київ: Вид-во НАДУ, 2007. 60 с.
3. Давидова О. Особливості застосування інновацій у розвитку туристичної галузі України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2015. № 7 (172). С. 65–69.
4. Доценко М. Інновації в туризмі України. *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку туризму»*. Миколаїв: ВП «МФ КНУКІМ», 2015. С. 31–34.

Марина Соломіна,
здобувачка освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

ТОВ «ФОРА»

Наведено результати оцінки рівня економічної безпеки торговельного підприємства ТОВ «Фора». Обґрунтовано необхідність та запропоновано алгоритм формування системи економічної безпеки на підприємстві.

Ключові слова: економічна безпека, система економічної безпеки.

В умовах ринку перед кожним господарюючим суб'єктом постає питання формування власної системи безпечного функціонування. Ефективне управління підприємством здійснюється на основі забезпечення його економічної безпеки, відправною точкою чого є визначення її рівня. Економічна безпека – багатопредметна та багатогранна категорія, її оцінювання вимагає

ретельного дослідження та всебічного аналізу. Задля забезпечення економічної безпеки підприємства ключовим питанням є її оцінювання. Якість кількісного оцінювання економічної безпеки підприємства як підгрунтя ефективного управління залежить саме від методу її визначення [2].

Взявши до уваги методичні аспекти дослідження економічної безпеки підприємств торгівлі [1], результати виконаної оцінки на матеріалах ТОВ «Фора» (табл. 1) засвідчили достатньо високий її рівень. Водночас деякі показники демонструють такий напрям зміни, який вказує на послаблення економічної безпеки досліджуваного торговельного підприємства.

Попри умови сьогодення та незважаючи на виявлений характер зміни рівня економічної безпеки ТОВ «Фора» упродовж 2019-2021 рр., досліджуване торговельне підприємство продовжує свою торговельну діяльність. Тому, зважаючи на зміну середовища функціонування підприємства назріла потреба у створенні структурного підрозділу, який би відповідав за діяльність у сфері забезпечення його економічної безпеки, навіть попри те, що для багатьох підприємств створення окремого підрозділу, який займається економічною безпекою не є пріоритетним напрямком роботи, що в майбутньому може значно вплинути на економічну успішність діяльності в цілому.

Таблиця 1

Показники економічної безпеки ТОВ «Фора»

Показник	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Абсолютна зміна	
				2020 р. від 2019 р.	2021 р. від 2020 р.
1. Управління					
1. Частка керуючих у чисельності працівників підприємства	2,99	2,76	2,71	-0,23	-0,05
2. Кількість підрозділів підприємства	247	265	277	18	12
3. Прибутковість персоналу, 1 грн. на 1 грн. витрат на оплату праці	0,08	0,14	0,12	-0,06	-0,02
2. Економіка					
1. Прибутковість товарообороту	0,007	0,013	0,011	0,006	-0,002
2. Прибутковість інвестицій	1,065	-0,681	0,255	-1,746	0,936
3. Прибутковість активів	0,015	-0,009	0,004	-0,024	0,013

3. Фінанси					
1. Коефіцієнт фінансової стійкості	-0,071	0,038	0,032	0,109	-0,006
2. Коефіцієнт автономії (фінансової незалежності)	-0,093	0,019	0,014	0,112	-0,005
3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,111	0,096	0,077	-0,015	-0,019
4. Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,427	0,519	0,456	0,092	-0,063
5. Коефіцієнт поточної ліквідності	0,690	0,770	0,725	0,080	-0,045
6. Коефіцієнт співвідношення запозичених та власних коштів	x	50,568	68,838	x	18,270
7. Коефіцієнт маневреності грошових коштів	-0,248	-0,229	-0,144	0,019	0,085
8. Коефіцієнт маневреності власного капіталу	4,628	-17,407	-29,212	-22,035	-11,805
4. Операційна діяльність					
1. Фондовіддача, грн.	15,03	10,80	8,52	-4,23	-2,28
2. Коефіцієнт зносу основних засобів	0,720	0,713	0,666	-0,007	-0,047
5. Ділова активність					
1. Коефіцієнт сталого економічного розвитку	-0,162	-0,441	0,258	-0,279	0,699
2. Обіговість оборотних активів	7,02	5,81	6,06	-1,21	0,25
3. Тривалість одного обороту, дн.	51,3	62,0	59,4	10,7	-2,6
4. Обіговість запасів	14,70	13,71	12,41	-0,99	-1,30
5. Тривалість одного обороту запасів, дн.	24,5	26,3	29,0	1,8	2,7
6. Обіговість дебіторської заборгованості	16,05	10,75	12,60	-5,30	1,85
7. Тривалість одного обороту дебіторської заборгованості, дн.	22,4	33,5	28,6	11,1	-4,9

Формування системи управління економічної безпеки підприємства ТОВ «Фора» передбачає використання сукупності заходів, які тісно пов'язані між собою та призначені для захисту від дій, які можуть викликати значні економічні втрати в процесі функціонування підприємства. Пропонуємо загальну схему формування системи економічної безпеки досліджуваного торговельного підприємства представити у вигляді, зображеному на рисунку 1 (див. нижче).

У довгостроковій перспективі впровадження ефективної системи економічної безпеки на підприємстві ТОВ «Фора» допоможе керівництву і персоналу досліджуваного торговельного підприємства бути готовими до непередбачуваних обставин як внутрішнього, так і зовнішнього характеру.

Рисунок 1. Алгоритм формування системи економічної безпеки ТОВ «Фора»

Література

1. Алексеева Д. Методи забезпечення економічної безпеки торговельного підприємства. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/29001/1/Commercial%20Company.pdf>
2. Воронкова Т.Є., Мельник Д.М. Проблема забезпечення економічної безпеки підприємства. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/3921/1/20170112_Voronkova_19-25.pdf
3. Офіційний сайт ТОВ «Фора». URL: <https://fora.ua/>

Дмитро Старєв,
здобувач освіти ОР «магістр»
спеціальності 241 Готельно-ресторанна справа
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Привернуто увагу до однієї з сучасних умов розвитку готельно-ресторанного бізнесу – інноваційної діяльності. Вказано на ризики сучасного стану підприємств готельної сфери. Зауважено на важливості встановлення привабливого мікроклімату в країні для залучення інвестицій.

Ключові слова: готельно-ресторанний бізнес, менеджмент, інновації.

Проблематику дослідження різних аспектів діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу в Україні аналізували у численних працях вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема: С. Байлик, Ю. Борисова, Ф. Котлер, М. Мальська ін.

Досліджено, що важливу роль в розвитку галузі відіграє сама система

управління та сучасні методи управління у готельно-ресторанному господарстві – сукупність прийомів і способів впливу на керований об'єкт для досягнення цілей. Методи менеджменту застосовуються по відношенню до трудових колективів у цілому і окремим працівникам зокрема. Такий підхід пов'язаний із загальною концепцією менеджменту в цій галузі, як цілеспрямованого впливу на керовані об'єкти, в якості яких виступають готельні та ресторани підприємства. Організація структури підприємств готельного-ресторанного господарства передбачає поділ послуг на окремі операції, а колектив підприємства – на групи, що відповідають за окремі ділянки обслуговування. Кожне підприємство готельного-ресторанного господарства має свою власну організаційну структуру, яка забезпечує його діяльність.

Дослідження тенденцій розвитку готельно-ресторанної справи в Україні свідчить, що вітчизняні підприємці, заняті в сфері послуг, недооцінюють значення інноваційного потенціалу, внаслідок чого зіштовхуються із послабленням своїх позицій на ринках, втратою споживачів, зниженням конкурентоспроможності, бізнесовими втратами на ринку послуг. Комплексною характеристикою сучасної спроможності підприємства до інноваційного розвитку є його інноваційний потенціал. Це поняття характеризує спроможність підприємства до створення інновацій, пошуку своєї унікальності в готельно-ресторанному бізнесі.

Інновації в туризмі ставали предметом дослідження вченими (І. Антоненко, А. Гуцол, М. Ізотова, О. Любіцева, Н. Малахова, Ю. Матюхіна, І. Мельник, В. Новіков, М. Одрехівський, В. І. Чернікова та ін. Над питаннями поширення інновацій у готельному бізнесі України плідно працювала О. Юрченко.

На розвиток готельного бізнесу в останні роки досить потужно вплинули такі інновації: введення комп'ютерних технологій; орієнтація на екологічність; утворення готельної мережі; поглиблення спеціалізації готелів; розвиток мережі малих підприємств; збільшення місткості деяких нових готелів, тощо.

Серед чинників, що негативно вплинули на привабливість галузі в Україні останнім часом, у першу чергу слід відзначити об'єктивні: війна та з цим пов'язана небезпека перебування у спорудах, які не мають безпечних сховищ для місцезнаходження людей; епідемія та карантинні заходи, які теж значно обмежили комфортність перебування в готельно-ресторанній зоні підприємств. Розгортання у глобальному масштабі пандемії COVID-19, а тапер ще й повномасштабне вторгнення ворога, серйозно зачепило цей бізнес, спровокувавши, таким чином, його критичний фінансовий стан.

Водночас, карантинні заходи значно активізували інноваційні пошуки в сфері готельно-ресторанного бізнесу. Щоб розвиватись та міцно протистояти конкуренції, суб'єкти готельно-ресторанної індустрії змушені були активно відстежувати пропозиції, які демонструє діджиталізація, кастомізація, еко- і соціальна відповідальність тощо. Водночас для зниження збитків, які завдаються пандемічними факторами, усі готельні і ресторани суб'єкти почали здійснювати різні антикризові заходи, зокрема покращення атмосфери закладу, удосконалення дизайну чи, наприклад, послуги.

Непередбачуваність політичної ситуації в довгостроковій перспективі, тісні зв'язки бізнесу з політикою, неаргументовані перевірки, відсутність механізмів протидії контролюючим органам під час пред'явлення бізнесу необґрунтованих звинувачень, корупція; затягування реалізації анонсованих реформ, теж, негативно позначилися на цій сфері бізнесу.

Аналіз матеріалу з даної проблематики доводить, що на ринку готельних послуг довоєнної України успішно впроваджуються інновації з метою залучення якомога більшої кількості клієнтів, зацікавивши своїм готелем, брендом; привабити до себе гостя і зробити його постійним клієнтом і, тим самим, збільшити прибуток підприємства. Готельний бізнес характеризується диверсифікацією своєї діяльності та креативним підходом. Швидко розвиваються нові технології будівництва готелів, з'являються нові сегменти ринку, що задовольняють різноманітний попит туристів. Важливою інновацією

розвитку готельного господарства в Україні є поява готельних операторів, маркетингові кроки. У конкурентній боротьбі між готелями все більше значення набуває незвичайність та унікальність готельних установ.

У перспективі у разі поліпшення бізнес-клімату в країні можна очікувати поступове поживлення інвестиційної активності на ринку нерухомості України та покращення умов для довгострокової стратегії розвитку готельно-ресторанного бізнесу. Але це можливо лише за нормалізації економічної і політичної ситуації в країні з закінченням війни та створенням умов для інвестиційної привабливості готельного сегмента.

Олексій Токарєв,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СТРАХУВАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Розглянуто сучасний стан та перспективи розвитку ринку страхування під час дії правового режиму воєнного стану в Україні. Визначено вплив воєнних ризиків на розвиток страхової справи та сфери страхування загалом.

Ключові слова: страхування, воєнний стан, воєнні ризики, страховий ринок, фінансовий сектор України, страхова компанія, страхові платежі, страхові премії, страхові виплати.

Життєдіяльність людини, її професійна діяльність – це певні ризики, мінімізувати які спроможні інструменти їх диверсифікації або механізми страхування. Особливої актуальності набувають питання страхування під час війни. Адже, більшість страхових випадків дедалі важче прогнозувати. Страхові ризики ростуть непомірними темпами, кількість страхових компаній зменшується. Виключними страховими випадками в міжнародній практиці за якими не передбачено страхових виплат є форс-мажорні обставини та війна. Зруйноване житло, пошкоджене майно або його конфіскація, завдання шкоди та руйнування інфраструктури, загроза життю, здоров'ю та особистій безпеці –

це далеко не повний перелік наслідків воєнних дій в Україні. Найбільшим викликом для страхових компаній наразі є воєнні ризики. Більша кількість із них є певним чином дослідженою, за різними напрямками напрацьовані механізми реагування, за окремими із них створені страхові продукти. Але такі сфери як логістика, ланцюги постачання, репутаційні ризики – наразі потребують доопрацювання, відповідних рішень та певних дій з боку страхової галузі [1].

Отже, попри визначені на сьогодні актуальні проблеми страхування, ефективному їх вирішенню сприяє державна підтримка, стабільний стан ринку страхування та потужність страхових компаній. Наприкінці 2022 року в Україні все ще зберігалася ситуація відновлення страхової діяльності загалом та окремих страховиків, зокрема. Темпи відновлення визначалися як помірні та нерівномірні, внаслідок цього обсяги страхових послуг визнанні набагато меншими, ніж у довоєнні часи. Скорочення обсягів страхових послуг було викликано декількома ключовими причинами – наслідки воєнних дій на території України, зміни у структурі страхового ринку – вилучено з Реєстру за підсумками 2022 року 11 страховиків, в т.ч. 12 страховиків житла та погіршення фінансового стану споживачів страхових послуг [2].

Валові страхові премії у 2022 році скоротилися на 39,6 млрд. грн. у порівнянні з 2021 роком, фізичні особи перерахували у страхові компанії 24,6 млрд. грн. Зменшення на 21% зазнали валові страхові премії ризикового страхування, зі страхування життя – на 17% [3].

Страхові виплати страховиків за 2022 рік склали 13 млрд. грн., у т.ч. фізичним особам 7 млрд. грн. (54% від загальної суми). Загалом за 2022 рік, відповідно до укладених договорів страхування життя, виплати зросли на 7%, а ризикових видів страхування зменшилися на 32,5%. У галузі автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») частка премій зросла з 39% до 49%, причому значні зміни як по обсягам премій, так і по обсягам страхових виплат зафіксовані за «Зеленою карткою» (внаслідок її обов'язкової наявності для

перебування за кордоном, на територіях, які входять до Міжнародної системи). Поряд із названими показниками, що збільшили зростання, скорочення зазнали страхові премії, та, відповідно, страхові виплати із майнового страхування та страхування фінансових ризиків, останні зменшилися на 62%. Суттєвого скорочення зазнали валові премії, передані у перестраховання, їх обсяг за рік зменшився більше ніж у 2 рази і зупинився на позначці у 4,2 млрд. грн., а виплати скоротилися на 60%. Скоротилася, відповідно, і частка перестраховання у преміях [3].

Активи страхових компаній протягом 2022 року загалом зросли до 70,3 млрд. грн. (у 2021 році – 63,6 млрд. грн.). Зокрема, в структурі за видами страхування активи страховиків життя зросли на 18%, а страховиків, що займаються страхуванням ризикових видів – на 6%. Страхові резерви станом на 31.12.2022 року склали 41,1 млрд. грн. Загалом за рік резерви збитків страхових компаній за договорами добровільного та обов'язкового страхування зросли на 36%. Власний капітал страхових компаній становив у 2022 році 22,8 млрд. грн., зобов'язання скоротилися до 47,6 млрд. грн. [3].

За показниками фінансово-економічної діяльності позиції ТОП-5 страхових компаній в Україні у 2022 році належали: страхування життя – МЕТЛАЙФ, ТАС, ГРАВЕ Україна страхування життя, УНІКА, РЗУУкраїна страхування життя; ризикове страхування – ARX, УНІКА, ІНГО, ТАС СГ та УСГ [4].

Війна в Україні Торгово-промисловою палатою була віднесена до форс-мажорних обставин (обставини непереборної сили). Зміни, спричинені війною та бойовими діями внесли принципові корективи та сформувавши загальні тенденції на ринку страхування у 2022 році. Так, відповідно до дії правового режиму воєнного стану, незмінною залишилася чинність договорів страхування, чинними залишилися права та обов'язки сторін. Форс-мажорні обставини не звільнили сторони від обов'язків за договорами, вони на легітимних засадах відстрочили виконання обов'язків до завершення їх дії та

зняли відповідальність за прострочення. Бойові дії та режим воєнного стану напряму не звільняють від виконання обов'язків за договором, за виключенням випадків коли особа не може фізично чи юридично ці обов'язки виконувати.

Відповідно до Частини 1 статті 991 Цивільного кодексу та Частини 1 статті 26 ЗУ «Про страхування» є низка випадків в разі настання яких страховик має право відмовитися від проведення страхових виплат, в тому числі пов'язаних з війною. Практика страхової діяльності свідчить про те, що, як правило, страховики відмовляються від покриття збитків спричинених внаслідок бойових дій або виключають в цілому зони бойових дій, як такі, на які шириться територія страхування. Страхування від воєнних ризиків – не новий вид страхування, але зовсім непоширений внаслідок його надмірної вартості [5, 6].

Таким чином, відповідно до вище зазначеного, договори страхування у період дії правового режиму воєнного стану не втрачають чинності, зобов'язання сторін мають бути виконанні відповідно до законодавства, відмови страховиків щодо страхових виплат мають бути обґрунтованими. На законодавчому рівні мають бути врегульовані питання щодо визначення зон та територій бойових дій, окупованих територій та територій непідконтрольних Уряду України.

Література

1. Гуріна О.В., Домбровська Л.В. Оцінка тенденцій розвитку страхового ринку України: національний та регіональний аспект. Монографія. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2021
2. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Ohliad-strakhovoho-ryнку.html>
3. Показники діяльності страхових компаній України. Страховий рейтинг «InsuranceTop». URL: <https://forinsurer.com/>
4. Рейтинг страхових компаній України. URL: <http://forinsurer.com/ratings/nonlife/13/6/10/>
5. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 р. № 86/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Сергій Толмач,
здобувач освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

СИСТЕМА ЗАХОДІВ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Узагальнено специфічні ознаки високоефективної управлінської праці. Систематизовано внутрішньо-організаційні фактори впливу на результативність колективної управлінської діяльності та фактори, які визначають результативність індивідуальної управлінської діяльності.

Ключові слова: *управлінська праця, управлінський персонал, ефективність, продуктивність.*

Серед важливих чинників, що впливають на ефективність діяльності підприємств, вагома роль відводиться високоефективній праці управлінського персоналу, якій притаманні певні специфічні ознаки, серед яких заслуговують на увагу наступні:

- управлінська праця виконує координування процесу виробництва, і саме так створює необхідність для його розвитку. Рішення та управлінські працівники є продуктом діяльності управлінської праці, яких об'єктивно можна назвати найбільш активною частиною трудового процесу, який приймає участь у створенні матеріального продукту за допомогою впливу на матеріальні елементи виробництва. У зв'язку з цим результативність такої праці може відображатись у виробничих результатах. Однак потрібно мати на увазі також ще й те, що, на відміну від фізичної, мета управлінської праці, способи її досягнення, а також кінцеві результати є менш передбачуваними. При оцінці якості управлінської праці слід брати до уваги, що результати цієї праці у значній частині опосередковуються її груповою діяльністю;

- управлінська праця пов'язана з перетворенням інформації в той час, як робота виробничих працівників скоординована на численні предмети, а також пов'язана з процесом перетворення предметів праці у продукти споживання.

Специфічною ознакою управлінської праці є також складність співвідношення її затрат з отриманими результатами, враховуючи розмір корисного ефекту;

- управлінська праця вимагає висококваліфікованих спеціалістів і характеризується високою складністю самого робочого процесу. Міра складності управлінської праці встановлюється відповідно до виконуваних функцій, ієрархічного рівня, рівня розвитку і складності виробництва, чисельності підлеглих, забезпеченості ресурсами тощо. Необхідно пропорційно розподіляти управлінську діяльність за складністю у відповідності до кваліфікації персоналу, для того, щоб кожен працівник виконував ефективно ту роботу, яка йому під силу;

- управлінська праця характеризується низькою фізичною енергоємністю і в той самий час досягає високого рівня використання енергії пам'яті людини і психічної напруженості. У зв'язку з цим необхідно якомога більше уваги приділяти умовам, в яких реалізується процес управлінської праці;

- управлінська праця досить часто триває в неробочий час, водночас іноді поза бажанням людини відбувається пошук альтернативних рішень складних проблем і застосовуються нові види операцій;

- управлінській праці притаманний специфічно виражений творчий характер, пов'язаний з постійним пошуком і рішенням завдань, на які досить важко знайти відповідь керуючись тільки набутим досвідом.

У будь-якій організації результативність в значній мірі залежить від потенціалу. Формування зазначених можливостей перебуває в переважній більшості випадків під впливом не лише об'єктивних чинників, а й суб'єктивних управлінських. Даний процес двохсторонній, а тому загально-організаційну результативність слід розглядати не як прямий наслідок управлінської діяльності, а як результати дії системи факторів (стратегія розвитку, технологічна оснащеність, ресурсна забезпеченість і т.п.). Проводячи дослідження ефективності управління підприємством на вказаному рівні, висновки щодо ефективності апарату управління слід формувати з врахуванням

потенційних можливостей господарюючого суб'єкта, а нові вимоги до системи управління – аж до цільової переорієнтації, визначати на основі отриманих результатів.

Розгляд потенціалу управлінської команди лише як одного з факторів, що визначає результативність колективної управлінської діяльності поряд з системою інших, вказує на важливість узгодження цільової спрямованості суб'єкта управління з внутрішніми можливостями організації (рис. 1) з метою забезпечення максимального ефекту.

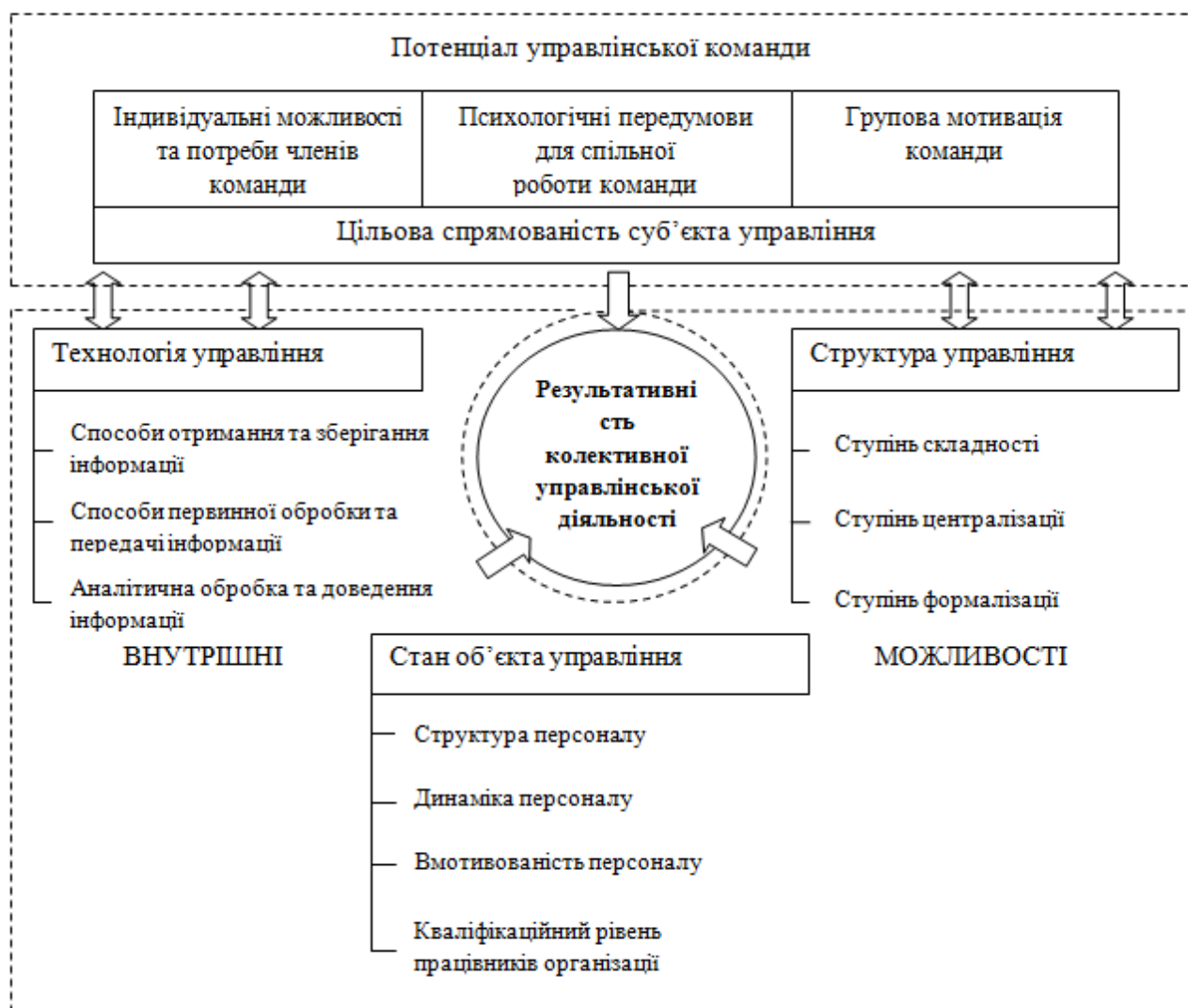

Рис. 1. Внутрішньо-організаційні фактори впливу на результативність колективної управлінської діяльності

Цільова орієнтація особи керівника в організаційних умовах залежить від рівня розвитку його особистих потреб, який в свою чергу визначається

фізіологічними даними людини, її психологічними характеристиками та рівнем професійного розвитку (рис. 2).

Рис. 2. Система внутрішньо-організаційних факторів, які визначають результативність індивідуальної управлінської діяльності

Вказана орієнтація матиме бажаний для підприємства прояв лише за умови сприятливого впливу на неї організаційного оточення.

Аналіз узгодженості умов колективу з індивідуальними потребами керівника дасть змогу отримати додатковий ефект, що проявиться у підвищенні результативності, тобто у підвищенні ефективності управління діяльністю підприємства.

Guohe Qin,
post-graduate student,
State Biotechnological University, Kharkiv, Ukraine

Цінь Гохе,
аспірант спеціальності 073 Менеджмент
Державний біотехнологічний університет
guoheq01@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0001-8372-6637>

ECOINNOVATION AS THE BASIS FOR FORMING COMPETITIVENESS IN THE AGRICULTURAL SECTOR

The agricultural and food sector of the Ukrainian economy is one of the highest priorities in terms of investment and performance indicators. Further development and creation of competitive advances in the market of agricultural and food products will now require the management of systemic economic innovations, which are based on a systemic re-interpreted logic of creating a new state-of-the-art model, crazy from the circular principles of its creation.

The transformational transition to a circular economy will require systemic and sometimes fundamental changes in the models of global management. At the same time, economic innovation will result in a significant influx into the development of new technologies, processes, products, and business models. According to the findings of European experts, environmental innovations of the circular economy can increase resource productivity by 3% until 2030, which will ensure a negative impact on the 1.8 trillion dollar economy. The euro is in three main sectors: mobility, food, and beverage savings [1].

Current European practice respects the priorities of a closed-type economy, the basis of which is environmental innovation, a vital tool for achieving strategic competitive advantages. One of the most profitable areas for implementing circular business models is the agricultural product sector.

Environmental innovation (product, process, organizational) is one of the most active ways for the agri-food sector to demonstrate the signs and methods of sustainable development, which is increasingly becoming a key criterion for earning

investment and access to financial resources, grants, private funds and forms of government support. Today's economic innovations, which are placed at the center of the production and marketing management system, are an essential element of the corporate culture of business; it is crucial to improve the business reputation of the company in the market and create competitive advantages, based on the contribution of image capital.

Economic innovations are characterized by the growing potential for obtaining additional financial resources, including some methods and forms of international grant support. Nowadays, world organizations (UN, UNEP, EU Commission) will provide financial support to small and medium-sized businesses that implement the management practice of the development, development, and ambush models development of new environmental solutions or modifications of existing environmental solutions that lead to increased productivity and competitiveness of activities [2, 3].

Economic innovation companies in the agri-food sector can create value for business, peace, and prosperity, as well as a long-term driver of competitiveness in the market. As a result, the business becomes more flexible, able to quickly respond to the volatility of market trends and introduce new solutions to benefit its employees who are ahead of competitors. Eco-innovations have a long-term nature of action and form a strategic competitive potential in replacement of traditional innovations, which ensures profits in the short-term perspective. They will become the basis for achieving long-term competitive advantages, strategic development, and goals with bonuses for business and success in general (Fig. 1).

Additionally, obtaining such competitive advantages for agro-food enterprises is a difficult task that requires significant investments, a period, the professionalism of strategic management, and a high level of corporate culture. The success of implementing ecological innovations is also primarily determined by the interaction and economic ties between enterprises, the degree of integration, and the presence of a common plane of values and business interests. Eco-innovations in the field of

agro-food production require from the management of business structures and personnel a deep perception of sustainable values and an understanding of future bonuses, which are manifested both in economic and socio-ecological measurement. Solving such complex tasks requires the activation of cooperation and partnership between all participants of the agri-food business, deepening the degree of integration of relationships and partnerships based on inclusiveness and respect.

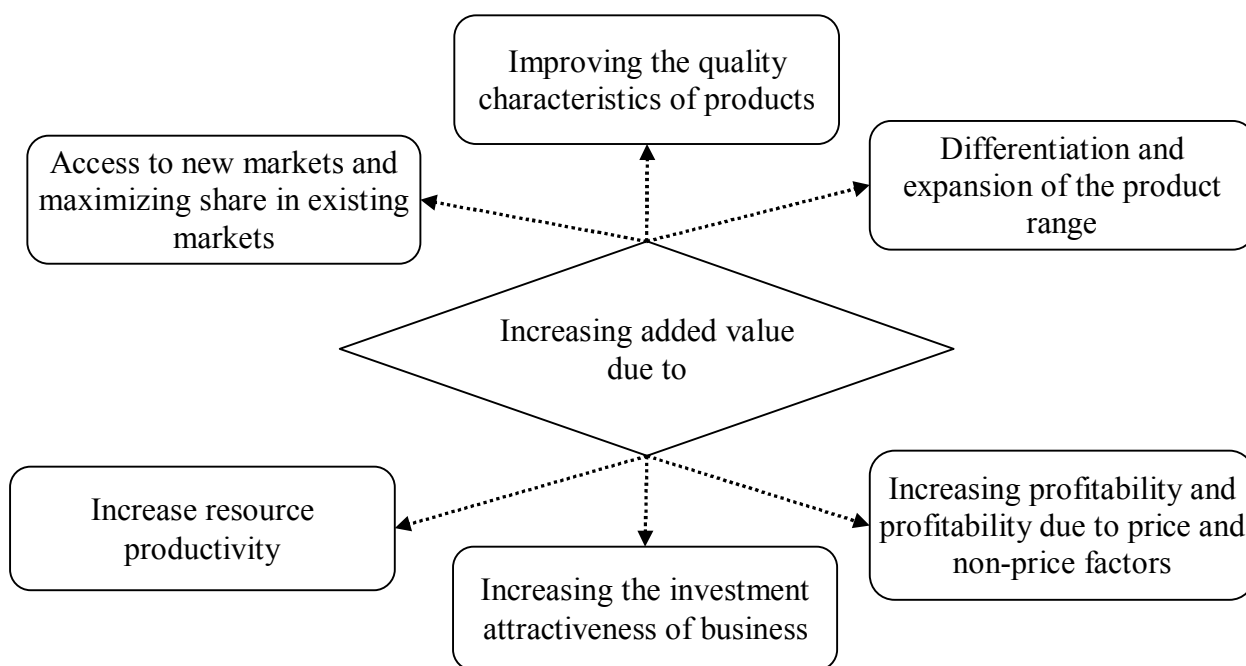

Fig. 1. Strategic competitive advantages, create eco-innovations
Source: author's development

Література

1. Hamam, M., D'Amico, M., Zarbàl, C., Chinnici, G., Tóth, J. Eco-Innovations Transition of Agri-food Enterprises Into a Circular Economy. *Front. Sustain. Food Syst.*, 21 February 2022. Vol. 6. <https://doi.org/10.3389/fsufs.2022.845420>
2. Ларіна Я.С. Інноваційні стратегії розвитку підприємств аграрного сектора економіки України. *Економічні інновації* :Зб. наук. пр. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2015. Вип. 60, т. 1. С. 260–269.
3. Pushak, Y., Lagodiienko, V., Basiurkina, N., Nemchenko, V., &Lagodiienko, N. (2021). Formation the system for assessing the economic security of enterprise in the agricultural sector. *Business: Theory and Practice*, 22(1), 80-90. DOI:<https://doi.org/10.3846/btp.2021.13013>

Вікторія Чепурда,
здобувачка освіти ОР «бакалавр»
спеціальності 073 Менеджмент
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»

ТЕХНІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ЗА УМОВ РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Розглянуто сучасний стан та розвиток технологій в сфері управління персоналом. Встановлено особливості програмного забезпечення з елементами штучного інтелекту для процесу управління кадрами.

***Ключова слова:** управління, компанія, технологія, штучний інтелект, стратегія управління персоналом.*

Сьогодні штучний інтелект використовується у багатьох сферах нашого життя. Бізнес-індустрія побачила вигоду для себе та адаптує штучний інтелект до своїх потреб та потреб, використовуючи його не тільки для збільшення продажів, а й для розробки нових продуктів та послуг. Головне в будь-якому бізнесі – зробити товари та послуги привабливішими для клієнтів, і штучний інтелект – один із способів цього досягти.

З метою спрощення роботи рекрутера та ухвалення вірних рішень використовуються програми, засновані на штучному інтелекті. З їхньою допомогою можна проводити аналіз співробітників, які працюють усередині компаній – використовуючи інфографіку, зведені таблиці кандидатів, сортуючи резюме, виявляти вискоєфективних співробітників, що дозволяє скоротити час для перегляду великої кількості резюме на 50% [1].

Також, існує безліч програм, завдяки яким, можна здійснювати аналіз листування співробітників та визначати їхній рівень задоволеності роботою. В даний час існують програми, які дозволяють виявити співробітників, які мають намір найближчим часом звільнитися з компанії. Ця інформація є дуже цінною для вищого керівництва компанії, оскільки, ґрунтуючись на ній, можна внести коригування в роботу співробітника, приймаючи вірні рішення, які сприятимуть підвищенню продуктивності праці [2].

Розробкою програм із елементами штучного інтелекту займаються як

великі розробники програмного забезпечення (SAP, Microsoft, IBM, Veriato), і невеликі інноваційні компанії, так як Workday[3]. Програми, які дані компанії представляють, дозволяють визначати та реалізовувати різні стратегії управління персоналом, надавати інформацію та послуги учасникам процесу управління кадрами та іншими відділами компанії.

Компанія EnteloInc [4] пропонує цікаве рішення, яке здійснює пошук потенційних співробітників не тільки серед резюме, які були надіслані безпосередньо в компанію, а й серед тих, які є на сайті пошуку роботи. Таким чином, програма аналізує велику кількість резюме, вибираючи серед них найкращий варіант. В даному випадку, компанії не чекають появи необхідних кандидатів, оскільки програма самостійно проводить їхній відбір.

Програмне забезпечення компанії Veriato [5] здатне проводити аналіз комп'ютерної активності працівника. Тобто перевіряти частоту відкриття документів, відвідування веб-сторінок, електронної пошти тощо. Це здійснюється шляхом формування скріншотів сторінок екрана, що передаються на спеціальний сервер. Ці дані обробляються штучним інтелектом. Завдяки цьому програмою виявляється специфіка активності співробітника. Таким чином, може бути визначено діяльність, яка зменшує продуктивність його роботи.

Також система Veriato може проводити оцінку емоційного стану співробітників. Програмні рішення, засновані на останніх технологіях, здатні відстежувати та аналізувати їхню поведінку.

Також існують програми, що містять технології, які визначають бажання працівника піти з компанії. Такі рішення представлені такими компаніями як IBM, Microsoft, Entelo, Workday.

Завдяки використанню пропозицій від Workday [6] з'являється можливість проводити аналіз трудових ризиків. При цьому здійснюються нескладні налаштування, що адаптуються під потреби та специфіку певної компанії. Таким чином, враховуючи безліч параметрів, наприклад, посаду, розмір заробітної плати, здійснюється розрахунок можливого ризику щодо кожного працівника.

Висновки. Враховуючи вище зазначене, підсумовуємо наступне що практика застосування штучного інтелекту у сфері управління персоналом має позитивні результати.

Література

1. Etzioni A., Etzioni O. Should artificial intelligence be regulated. *Issues in science and technology*. 2017. Summer, vol. 33, N 4. URL: <https://issues.org/perspectiveshould-artificial-intelligence-be-regulated/> (дата звернення 04.05.2023).
2. Dirican C. (2015). The Impacts of Robotics, Artificial Intelligence On Business and Economics. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1995, pp 564-573.
3. Логвиненко Б.І. Економічний механізм узгодження рішень в системі рефлексивного управління на підприємствах. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 3 (65). С. 155–161.
4. Entelo (2023) URL: <https://www.entelo.com/> (дата звернення 04.05.2023).
5. Veriato Review (2023).URL: <https://www.businessnewsdaily.com/16592-veriato.html> (дата звернення 04.05.2023)
6. The future of workshere (2023).URL: <https://www.workday.com/en-gb/why-workday/our-technology/artificial-intelligence.html> (дата звернення 04.05.2023).

Юрій Сенік,

кандидат біологічних наук,
докторант за спеціальністю «Економіка»
кафедри підприємництва та торгівлі,
старший викладач кафедри екології та охорони здоров'я
Західноукраїнського національного університету.
Начальник фізико-хімічної лабораторії
ПрАТ «Тернопільський молокозавод»

Yurii Senyk,

PhD in Biological,
Doctoral Student in the Specialty «Economics»
of the Department of Entrepreneurship and Trade,
Senior Lecturer of the Department of Ecology and Health Care,
the West Ukrainian National University.
Head of the Physical and Chemical Laboratory
PJSC «Ternopil MilkFactory»

МЕТОДИ МАТЕРІАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ОДИН З ЕЛЕМЕНТІВ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ВИРОБНИЧОЇ ЛІНІЇ

З огляду на загальну інформованість щодо розробки КРІ для працівників різних сфер зайнятості лівова частка наукових розробок спрямована на аналіз та впровадження даної системи у автомобілебудуванні, металургії та у сфері

обслуговування і вкрай мало публікацій присвячених харчовій промисловості, а точніше – молокопереробній. Тим не менш, харчова промисловість представляє особливий інтерес, оскільки вона одночасно намагається впоратися з низкою факторів, які не притаманні для інших галузей, наприклад, короткий термін зберігання сировини і готової продукції, жорсткі гігієнічні правила, сезонність, а також високий рівень поставок і невизначеність попиту[2].

Виклад основного матеріалу. Для будь-якої компанії є два визначальних фактори: якість роботи та її продуктивність. Будь-який керівник завжди ставить собі за мету підвищити цих два показники з мінімальною затратою ресурсів та максимальним кінцевим результатом. Незважаючи на світову практику у використанні як не матеріальних так і матеріальних методів мотивації [1] запропонована нами модель ґрунтується лише на матеріальній винагороді.

Побудова системи мотивації працівників дільниці фасування готової продукції має такий алгоритм:

1. *Аналіз наявної ефективності роботи фасувального станка.* Для цього необхідно провести збір інформації про час фасування кожного продукту та, відповідно, кількість розфасованого продукту за цей час, відповідно, продуктивність станка матиме розмірність шт./год. і становитиме:

$$W_{\text{станка}} = \frac{\text{кількість продукції}_{\text{шт}}}{\text{час фасування}_{\text{год}}} \quad (1)$$

2. *Порівняння отриманих даних з паспортними показниками для цього фасувального станка.* На цьому етапі відбувається порівняння даних та встановлення мінімальних та максимальних значень продуктивності роботи станка. Ці значення встановлюються не лише ґрунтуючись на теоретичних даних, а й, обумовлюються технічним станом обладнання, укомплектованістю змін та видом продукту, а точніше його в'язкістю. Так, для прикладу розглянемо станок Index 6, який забезпечує фасування продукції у різні види пляшки (табл.).

Теоретичні показники продуктивності роботи фасувального станка

Продукт	Продуктивність, шт./год.		Паспортні показники роботи станка, шт./год.	Продуктивність для 1% премії
	мінімальна (min)	максимальна (max)		
Кефір термостатний 0,9 кг	4600	5000	6000	4
Йогурт 0,58 кг	3500	4000		5
Йогурт 0,87 кг	3500	4000		5

3. Розробка преміальної частини для працівників виробничої дільниці відповідно до специфіки та відповідальності їхньої професії.

3.1. Премія оператора фасувального станка за зміну визначається відповідно до показника продуктивності роботи станка згідно формули 1.

Відсоток премії розраховується за формулою з використанням показників вказаних в таблиці вище:

$$P_{\text{премія \%}} = \frac{\text{продуктивність лінії за зміну} - \text{мін значення продуктивності}}{\text{кількість} \frac{\text{штук}}{\text{годину}} \text{ для 1\% премії}} \quad (2)$$

$$\text{Приклад розрахунку: премія, \%} = \frac{4200 \frac{\text{шт}}{\text{год}} - 4000 \frac{\text{шт}}{\text{год}}}{4 \frac{\text{штуки}}{\text{годину}}} = 50\% \quad (3)$$

При цьому розрахунок проводиться за кожним окремим продуктом, який виготовлявся на фасувальній лінії із визначенням його частки в загальному розмірі премії:

$$W = \frac{\text{кількість окремого продукту, шт}}{\text{загальна кількість розфасованої продукції, шт}} \quad (4)$$

Таким чином розрахунок кінцевого показника кількості преміальної частини за зміну проводиться за формулою:

$$\Sigma P_{\text{премія, \%}} = (P_{1, \%} \cdot W_1) + (P_{2, \%} \cdot W_2) + \dots + (P_{n, \%} \cdot W_n) \quad (5)$$

$$\text{Наприклад, } \Sigma P_{\text{премія, \%}} = (75\% \cdot 0,27) + (43\% \cdot 0,33) + (56\% \cdot 0,4) = 56,84\%$$

3.2. Преміальна частина укладальника-пакувальника фасувального станка за зміну також визначається відповідно до показника продуктивності роботи станка згідно формули 1, а її розмір визначатиметься формулою 2. Якщо

ж працівник впродовж зміни працював на декількох фасувальних лініях тоді його премія буде пропорційна вкладу часу роботи на кожній лінії, цей показник встановлюється згідно формули:

$$W = \frac{\text{час роботи на одній лінії, год}}{\text{загальний час роботи на дільниці, год}} \quad (6)$$

Використовуючи формулу 5 розраховується премія працівника за всю зміну.

3.3. Порядок розрахунку премії працівникам інших професій, таких як змінний бригадир, налагоджувальник устаткування у виробництві харчової продукції, старший оператор лінії у виробництві харчової продукції, робітник з обслуговування устаткування лінії розливу молочної продукції, водій електровізка, комірник здійснюється шляхом усереднення розміру премії операторів фасувальних станків за місяць згідно формули:

$$P, \% = \frac{\Sigma P, \% \text{ операторів}}{n \text{ кількість операторів}} \quad (7)$$

4. Окрім преміальної частини КРІ повинно містити положення про депреміювання:

4.1. При наявності скарги на зовнішній вигляд фасованої продукції чи її безпечність від складу готової продукції чи торгівлі премія не нараховується по партії продукції на яку отримано скаргу;

Висновки. Такий алгоритм розрахунку КРІ дозволяє ефективно оцінювати роботу як самого фасувального станка - його технічне забезпечення, так і працівників на дільниці, а встановлення «опорних точок», наприклад, базовий показник – від 0 до 39%, норма – від 40% до 79%, мета – від 80% до 100%, дозволить оперативніше проводити аналіз. Також, встановлення простих вимірних значень цілей допомагають працівникам розуміти яких саме результатів від них очікують.

Окрім цього, впровадження КРІ такого типу є хорошим інструментом для аналізу можливостей випуску продукції компанією, адже при збільшенні асортиментного ряду чи при зростанні кількості замовлень перед підприємством постане питання щодо напрямку перебудови виробничих ліній.

Маючи цифрові дані про ефективність роботи машини та, відповідно, спроможність працівників дільниці виконати роботу буде обраний інтенсивний або екстенсивний шлях розвитку [3, 4].

Література

1. Миша В.П. Кадрова політика на підприємстві: проблеми і перспективи. *Актуальні проблеми економіки*. №6.2008. С.165 – 168
2. Шаталов М.А., Мешкова Т.Р. Учет и анализ использования трудовых ресурсов в системе менеджмента организации. *Территория науки*. № 3.2014. С. 84-91.
3. Setijono D., Dahlgaard J.J. Customer value as a key performance indicator (KPI) and a key improvement indicator (KII). *Measuring Business Excellence*, Vol. 11 No. 2,2007.P. 44-61.
4. Лагодієнко В.В., Козак К.Б., Рибалко С.В. Техніко-технологічна модернізація підприємств харчової промисловості як засіб підвищення конкурентоспроможності. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2021. № 2. С. 28-35. URL: <https://doi.org/10.54929/pmt-issue2-2021-5>

**Сучасні технології розвитку людини
в інтегрованому суспільстві в умовах воєнного стану:**
Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції,
м. Миколаїв, 19 травня 2023 р. / За заг.ред. А.М. Старевої;
упоряд. А.В. Завгородній, С.В. Кандюк-Лебідь, О.А. Шевченко.
Миколаїв: МІРЛ та МФК Університету «Україна», 2023. 386 с.

Відповідальні за випуск: О.А. Шевченко, С.В. Кандюк-Лебідь
Комп'ютерна верстка: С.В. Кандюк-Лебідь

Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 2-га Військова, 22 т. 711652, 710915,
572155 Е – mail: mmirl.edu.ua@ukr.net